C. CORNELII TACITI

OPERA OMNIA.

VOL. IX.

C. CORNELII TACITI

OPERA OMNIA.

VOL. IX.

[illegible]
31

C. CORNELII TACITI

OPERA OMNIA

EX EDITIONE OBERLINIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

JUSTI LIPSII EXCURSIBUS

RECENSU CODICUM ET EDITIONUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN NONUM.

LONDINI:
CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.
1821.

tundis, de falso, de ambitu, &c. Sed hæc Prætorum divisio nihil ad hunc locum. Ergo præturæ annum transiit Agricola 'quiete et otio,' quoniam 'jurisdictio non obvenerat,' hoc est, jus non dixit; sed 'ludos et inania honoris,' ut loquitur Tacitus, 'modo rationis et abundantiæ duxit.' *Barcl.*

Ludos et inania] * Prætores, Consules, &c. De Prætoribus dubitare non patitur Plutarchi locus in illis Cassii ad Brutum verbis: παρὰ μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἐπιδόσεις, καὶ θέατρα, καὶ μονομάχους, παρὰ σοῦ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀπαιτοῦνται: i. *ab aliis quidem Prætoribus exspectat populus donaria, ludos, gladiatores, sed a te rem majoris momenti.* Savillius. Hi sunt ludi, quos *honorarios* vocat Suetonius; ut *jus honorarium*. Virdung.

Modo rationis atque abundantiæ duxit] * Et inferius eod. lib. de iis ipsis ludis præscribit, ut pro facultatibus fiant. Huic sensui lucem affert lex XXI. Cod. Theod. de præt. et quæst. 'Cum enim populo fuerit intimatum, conlata a nobis editionis necessitate cum subsidiis facultatum, et professionis modo; rite poterit definiri, quid unusquisque expensæ pro captu virium debeat sustinere. Sane eodem arbitrio, nulla lege præscribimus, qui pro consideratione patrimonii, nataliumque merito, secundum splendorem honoris proprii, enormitatem imperii non recusant.' Quomodocunque, tangere videtur Tacitus corruptum sæculi morem, quo magistratibus ineundis, sumptus intolerabiles Romæ fiebant in ludorum spectaculorumque editionibus: cum omnis generis feras, nobiles equos, multaque alia sumptuosa, ex longinquis transmarinisque provinciis, unusquisque designatorum certatim mercari curaret: præter immensa dona, quæ sportularum nomine amicis post editiones mittebantur, ut ex historia est notissimum. *Pichena.* Fateor me nescire quid sibi velit Tacitus. Legerim: *Ludos et inania honoris, moderationis neque abundantiæ duxit.* Ludos Agricola et honores potius cum modo, quam abundantia exhibendos censuit. Inveteratam lectionem sic etiam non male constituas: *modo rationis neque abundantiæ duxit.* Colerus. Id est, pro patrimonii modo et viribus, quas plerumque ista editio spectaculorum exhauriebat. Hinc Boëtius præturam 'Senatorii census gravem sarcinam' vocat. Nam quæ olim magna vis imperii jurisdictionisque fuit prætoriæ, ea postea cœpit esse onus senatorum in edendis populo scenicis et circensibus voluptatibus. Vid. Cujacius Paratit. C. de off. præt. item Notis ad l. 1. c. de præt. et hon. præt. Postremo si prætores et quæstores des. non adessent, quando ob dignitatem ludos exhibere debebant, plectebantur condemnatione frumentaria sive triticana ex Constantini l. 1. et II. de prætor. et Quæst. C. Th. confirmata a Constantio l. III. et VII. eod. mox a Valentiniano l. XVIII. eod. Fiscus quoque eorum nomine expendebat sumptus, quos absentes postea refundere cogebantur, lib. VI. eod. Vide Not. Fr. Jureti ad Symmachum. *Virdungus.* Scriverius malebat, *moderatiora quam abundantia.* Sed vulgatam mutare non est necesse. Sententia enim; ita ut rationis et opum suarum rationem haberet. *Boxhorn.*

Ad dona templorum] Constituimus, *templorum.* Rhenan.

Ne cujus alterius sacrilegium reipublicæ] Suet. Ner. 32. 'templis compluribus dona detraxit, simulacraque ex auro vel argento fabricata conflavit, in his Penatum Deorum, quæ mox Galba restituit.' *Barclaius.*

CAP. 7. *Classis Othoniana*] Extant hæc, quæ Tacitus designat, Hist. II. *Savil.*

Dum in Templo] Audio Savillium (videre nondum contigit, etsi valde optanti) correxisse: *Dum Intemelio:* certe acute et sagaciter, quantum

potest. Fulvius tamen in veteri codice repperisse ait: *Dum Intemelium, Liguriæ urbs est.* In re consentio, in verbo mutem: *Dum Intemelios.* Nam populi sunt hoc nomine et pro urbe, aut singulariter si legas, vix phrasis et textus admittit. *Lipsius.*

Dum in templo, Liguriæ pars est] V. c. habet, *Dum Intemelium, Liguriæ urbs est.* Ursinus. Savillius ingeniosissime et levissima mutatione, *Intemelio.* Mercerus. Monet Mercerus ab Henrico Savillio rectius legi, *dum Intemelio.* Pichena. Savillius Anglus, ut aiunt, correxerat, *dum Intemelio.* Sed ante ipsum ita quoque legendum esse censuerat Hieronymus Syrita, in accuratissimis illis ad Itinerarium vetus Emendationibus. Fulvius *Intemelium.* Rectius puto correxisse Anglum et Hispanum. Et tamen hi etiam cur non potius scripsere *Intemelios?* Strabo a me stat l. IV. Ἄλβιον Ἰντιμέλιον, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἰντιμέλιοι. *Coler.* Ituriebam, quid *Templi* vocabulum hic rerum ageret, rogaturus Pythium; et incidi in Pithœum, Franciscum aio, bonum Gallorum, qui primus me monuit, non in *Templo*, sed *Intemelium* legendum. Quod vidit etiam Savillius. Plinius III. 5. *Intemelii* meminit. *Barclaius.*

Statim in partes] Nam splendidissimus quisque in Vespasiani proni, Hist. l. IV. *Boxhorn.*

Initia principatus] Per absentiam Vespasiani, qui adhuc in Ægypto morabatur Hist. l. IV. Hujus Muciani, præter nostrum, qui eum graphice depingit Hist. I. varii meminerunt, velut Suetonius in Vespasiano, Josephus l. v. de bello Judaic. Dio Cass. l. LXV. et seq. Aurelius Victor, Plinius et plerique alii. *Virdungus.*

Ubi decessor] Roscius Celer, qui legatus vicesimæ legionis et discors Trebellio dicitur Hist. I. 60. *Boxhornius.*

Legatis quoque consularibus] Sub principibus duo genera legatorum, Consulares et Prætorii: ille toti exercitui præerat, isti legionibus singulis. Vide Lipsium de mil. Rom. Dial. II. 11. et XV. 18. *Pichena.*

Invenisse bonos] Quod Marcus imperator, moderatissimus in hominibus deterrendis a malo, invitandis ad bona, remunerandis copia, indulgentia liberandis, ex malis bonos, ex bonis optimos reddens, ut scribit Capitolinus. Nec secus Metellus exercitum, quem corruptissimum acceperat, prohibendo a delictis magis quam vindicando brevi confirmavit, teste Sallustio. *Virdungus.* Moderatione opus erat quia ultionem ratio belli non permittebat. Sic Valens 'utili moderatione non supplicium,' &c. Histor. II. 29. *Boxhornius.*

CAP. 8. *Placidius quam feroci*] Absurdum est dicere Bollanum nimis imperasse molliter, et ei rei fuisse remedium, quod Agricola refrenaverit ardorem suæ virtutis, ne ultra, quam par erat, sese exsereret. Corrigo igitur: *paullo durius q. f. pr. dignum. Ast temperavit.* Quasi vellet, Bollani severitatem et rigorem in regenda provincia, cujus incolis inerat multa ferocitas, mitigasse ac temperasse prudentiam Agricolæ. Aut certe, cum Bollanus clementius præesset, Agricolam alia ratione usum, sed ita, ut spiritus impetusque animi reprimeret contineretque. Etsi Tacitus brevitatem consuetam sectatus hic non ita clare exprimat. *Harlæus.*

Dignum est] Malo, *esset.* Acidal.

Peritus obsequi] Talis Hephæstio describitur Q. Curtio l. III. c. 12. et Annius Bassus legionis legatus apud Poppæum Silvanum, Histor. III. 50. *Virdungus.*

Habuerunt virtutes] * mox, virtute ejus clare cognita etiam laudem. Pichena autem retinet vulgatam, et capit de utriusque virtutibus, Cerialis et Agricolæ, quæ spatium habuerint exempla prodendi. *Lipsius.*

Habuerunt virtutes spatium exemplorum] Lipsius legit, *spatium et exem-*

plum, et de Ceriale tantum intelligere videtur, qui scil. spatium campumque exercendis virtutibus dederit. Ego vulgatam lectionem probam censeo, ut de utriusque virtutibus loquatur, quæ spatium habuerint, multa de se ipsis exempla prodendi. Ideo statim sequitur, de Cerialis humanitate ac facilitate erga Agricolam, et de hujus modestia atque obsequio erga illum. *Pichena.* Optime vulgata. Agricola licet ingenii militaris, sub Vectio tamen, qui placidiora respiciebat, sese continuit: post illa vero ducem nactus Cerialem, qui, ut Hist. III. 'pugnæ avidus, et contemnendis quam cavendis hostibus melior,' potuit (quasi perruptis angustiis) spatiose suas exercere virtutes, et nunc pugnam capessendo, nunc rem Romanam consiliis juvando aliis exemplo esse. *Salinerius.* Lipsii emendatio non spernenda, quam eleganter ipse explicat. Ego tamen, si dissentire fas, præoptem scribere, *spatium experimentorum.* Atque etiam ne membrum hoc orationis ita sit nudum, et parum cum superiore cohærens, addam initio voculam, quæ perire facillime potuit. Lego, *Brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit: ibi habuerunt virtutes spatium experimentorum.* Sub Vectio Bolano, inquit, vim ardoremque suum compescuit Agricola: sub Ceriali vero spatium campumque habuit, ubi se virtutes ejus experirentur. *Acidalius.*

Modo labores et discrimina] Huc pertinet Aristophanis in Equitibus: *ἐρέτην χρῆ πρῶτα γενέσθαι, πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν. Κᾆτ' ἐντεῦθεν πρωρατεῦσαι καὶ τοὺς ἀνέμους διαθρῆσαι. Κᾆτα κυβερνᾷν αὐτὸν ἑαυτῷ*: *Remigem oportet ante esse quam clavum in puppi tenere: Ac postea demum proretam agere atque observare ventos. Ac deinde gubernare ipsum seipso.* Virdungus.

Sæpe parti] Ductorum periculum faciendum in minoribus, antequam majora eis concedas. Q. Fabius ad T. Otacilium apud Livium XXIV. 8. *Idem.*

Nec Agricola unquam] Sicut stolide Antonius Primus literis ad Vespasianum compositis Hist. III. 53. *Idem.*

Ad auctorem et ducem] * Aurelius Victor de Juliano: 'Quæ, quanquam vi ejus, fortuna principis tamen et consilio accidere. Quod adeo præstat, ut Tiberius Galeriusque subjecti aliis egregia pleraque, suo autem ductu atque auspicio minus paria experti sint.' *Idem.*

CAP. 9. *Provinciæ Aquitaniæ*] Hæc latissima ditissimaque regio a Pirenæis montibus ad Ligerim usque tunc ex instituto Augusti pertinebat, Auctores Strabo et Ptolemæus. Prius enim Celtas et Aquitanos disterminabat Garumna, ut ex Cæsare, Mela, aliisque notum. De ejus provinciæ nobilitate Ausonius inde oriundus, Salvianus lib. VII. Ammianus l. XV. et Sidonius l. IV. ep. 22. Augustus Aquitaniam triplicem instituit: Primam, &c. * *Idem.*

Militaribus ingeniis] 'Milites arma magis quam jura scire usitatum esse,' scribit Imp. l. ult. C. de j. delib. Atque adeo in quovis milite juris ignorantia et error præsumitur sine alia probatione, ut tradit Baldus. *Idem.*

Castrensis jurisdictio secura] De qua adi Sigonium lib. II. de antiquo jure provinc. c. 6. et in primis Lipsium de milit. Dial. V. 18. *Virdungus.* Corrigo *severa* pro *secura.* Harlæus.

Inter Togatos] Imo *inter sagatos*, aut *quamvis non inter togatos:* nam de castrensi jurisdictione sermo, in qua Agricolæ æquitas non minus quam aliorum in foro eluxit, quod ut rarum merito notat Tacitus. *Grotius.*

Sæpius misericors] Judicis boni est, quantum fides et religio permittunt, absolvendi quam condemnandi reum causas quærere: de qua re multæ præclaræ sententiæ apud Senecam in libris de Ira et Clementia. *Virdun.*

Nullam ultra potestatis personam, tristitiam et arrog.] Conjicio scribendum: *ubi officio satisfactum nulla ultra potestatis personam tristitia. Et arrogantiam.* Nam si quis malit *ultra* adverbialiter accipere pro *ulterius*, *nulla ultra potestatis persona, tristitiam, et arrog. et avarit.* Rhenanus. Importuna hic *avaritiæ* mentio, ubi moderatio morum adversus alios intra facilitatem et severitatem describitur. Mutanda igitur vox, si commode potest: si non, ejicienda potius, ut insititia. Mutare ego volebam, *amaritiem:* ut non acerbum fuisse dicat. Sed non placet. Præcedentia et sequentia qui legit paullo attentius, quale quid requiratur, tam facile, quam *avaritiam* non convenire videt. Probari tamen videtur iis, quæ statim subduntur, *integritatem atque abstinentiam.* Acidalius. Sic Catonem Uticensem describit Plutarchus, ἄχρι τοῦ βήματος καὶ τοῦ συνεδρίου χαλεπὸν ὄντα καὶ φοβερὸν ὑπὲρ τῶν δικαίων, εἶτα πᾶσιν εὐνοικῶς καὶ φιλανθρώπως προσφερόμενον. *Virdungus.*

Tristitiam] * in Xenocrate Plato jubebat eum θύειν ταῖς χάρισιν. Hujusmodi indoles eminebat in filio Philippi Augusti C. Julio Saturnino vere Saturnina, ut habes in Aurelii Victoris epitome. In primis Tiberius hoc nomine male audiit. Sueton. 21. et 59. *Idem.*

Arrogantiam] Ob quam Tarquinium et 'libidine præcipitem et avaritia cæcum et immanem crudelitate vocaverunt Superbum: et putaverunt sufficere convicium,' inquit Panegyristes. Lucullo quoque, summo alioquin imperatori, ea res pessime vertit apud suos: et ante eum Pausaniæ non minus celebri victori Persarum, et Perdiccæ inter duces Alexandri primi nominis. *Idem.*

Facilitas auctoritatem aut severitas amorem] Cicero ad Brutum in Orat. 'Quid enim tam distans, quam a severitate comitas? quis tamen unquam te aut sanctior est habitus aut dulcior?' Et hunc virtutum diversarum concentum in Trajano prædicat Plinius. Omnes autem de fonte Isocratis ad Nicoclem potasse videntur. *Idem.*

Cui etiam sæpe boni] * ex illo Platonis, τὴν κενοδοξίαν, ὡς τελευταῖον χιτῶνα. Etenim ut ait Cicero pro Archia c. 11. 'insidet quædam in optimo quoque virtus,' &c. Qui quidem locus totidem fere verbis exstat etiam in Rabiriana perduell. c. 10. Augustin. de civ. Dei. v. 17. *Idem.*

Ostentanda virtute] Ita lego, pro *ostentandam.* Rhenan.

Aut per artem] Ut Africanus superior. Livius l. XXVI. et Polybius lib. IX. apud nostrum lib. XIII. Domitius Corbulo, 'super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus.' Cæterum hi tales, ni fallor, jure excusantur, quibus scenæ serviendum. At illos artifices, qui probitatis famam aucupantes, pauperes humilesque simulant, pleni intus immanis cujusdam ambitionis et φιλαυτίας, facile averseris. *Virdungus.*

Adversus procuratores] Exemplum apud nostrum lib. XIV. 38. Nota autem procuratorum improbitas ex dicto Alexandri Severi apud Lamprid. 'malum necessarium' eos vocantis. *Idem.*

Atteri sordidum] * Generose Metellus apud A. Gellium VI. 11. *Idem.*

Minus triennium] * ut plures annos cum imperio essent. Tiberius in ea re vel nimius; causas exponit Josephus 18. Antiq. Laudatur ob id et Pius Antoninus Capitolino c. 5. Et ausus similia Pescennius Niger ad Marium et Commodum scribere, Spartiano teste c. 7. Sed huic commodo ingens, &c. * *Idem.*

In ea legatione] Legationem vocat, cum tamen præses provinciæ fuerit Agricola. Sed nota est divisio provinciarum ab Augusto facta, sic, ut aliæ Cæsaris, aliæ populi dicerentur;

Cæsaris, quæ validiores erant, et quas annuis imperiis regi nec facile nec tutum erat. Has igitur ipse suscepit in easque rectores mittere instituit viros (ut est apud Strabonem) qua consulares qua prætorios, sed et equites, quos ille generali nomine διοικητὰς, jurisconsulti in Pandectis *Præsides* appellant. Iidem speciali nomine *legati Cæsaris* dicti. At qui in provincias populi missi, ii *Proconsules* dicebantur: unde tit. l. I. Pandect. de offic. Procoss. qui ad populi provinciarum rectores solos pertinet. Dio lib. LIII. Sueton. Aug. 47. alii. *Idem.*

Aliquando et elegit] Opinor scribi debere, *eligit.* Nisi quis suspicetur fuisse, *ferit,* ut sit translatio a sagittariis. Ibid. Pro *collavit* scripsi, *collocavit.* Rhenanus. Hesiodus: Φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ λαοὶ φημίζουσι. Vulgo jactatum, 'Vox populi, vox Dei.' *Idem.*

Consul egregiæ tum spei filiam juveni mihi despondit] Dubites, utrum jungas, *consul egregiæ spei,* an, *filiam egregiæ spei.* Quod si hoc potius, magis etiam dubites, an non *speciei* pro *spei* scribendum. Sed *filia egregiæ spei,* quæ in præclarum matrimonium spe et voto multorum destinabatur. *Acidalius.*

Adjecto Pontificatus sacerdotio] * Zosimus lib. προσαγαγόντων αὐτῷ τῶν Ποντιφίκων κατὰ τὸ συνηθὲς τὴν ἱερατικὴν στολὴν, ἀπεσείσατο τὴν αἴτησιν, ἀθέμιτον εἶναι τῷ Χριστιανῷ τὸ σχῆμα νομίσας: i. *cum Pontifices ad ipsum ex more deferrent usitatam Pontificibus vestem, renuit, Christiano indignum ratus ea indui.* Postea Theodosius, &c. * in fiscum redactis eorum bonis. Nomen Pontificis scribit Varro de Ling. Lat. lib. IV. deductum esse a ponte, 'nam ab iis Sublicius est factus primum, et restitutus sæpe.' Zosimus derivat a prisca apud Thessalos consuetudine ubi, templis nondum exstructis, imagines Deorum locabantur in ponte fluminis Penei, Sacerdotesque dicebantur γεφυραῖοι. *Savillius.*

CAP. 10. *Spatio ac cælo*] Quid sibi velint hæc verba, quærunt: nec immerito. Aio distinctione illustranda: *maxima spatio, ac cælo in Orientem.* Est maxima spatio: si cælum intueare, et ab eo situm, in Orientem Germaniæ objacet. *Lips.*

Spatio ac cælo in Orientem Germaniæ] Sic Mela II. 2. 'divisas spatio pelagoque terras.' Male hæc Taciti Lipsius corrigit. *Is. Vossius.*

Septentrionalia ejus, nullis contra terris, vasto atque aperto mari pulsantur] Vera nàrrat, si vera sunt, quæ etiam hodie asserunt Incolæ: quod ego scio. Nam Collonia (sic castrum vocatur in quo primum terram tetigi) sita est in littore quod *tam vasto atque aperto mari pulsatur.* Quo loco, ut obiter dicam, non pauca sunt vestigia veterum bellorum, cum Anglis præsertim. Est in eodem littore, in territorio gentis Barclayanæ portus quidam, qui nostra lingua *Auld heauen* appellatur, quem qui viderit longe facillime intelliget, quæ scribit Virgil. Æn. I. 163. quibus versibus tam graphice depinxit portum nostrum, quam natura finxit. *Barclaius.*

Citra Caledoniam] Caledonia Scotiæ pars Septentrionalis, nunc Albania. *Savillius.*

Unde et in universum fama est transgressis] Lego, *unde et in universum fama, e transgressis.* Quasi diceret, sic narrant qui transgressi sunt. *Rhenan.* Hoc ideo, quia ad id ævi ulterior pars insulæ Romanis fuerat ignota. *Virdungus.* Scripsisse auctorem censeo: *unde ea in universam fama est transgressa.* Gronov.

Tunc primum] Quemadmodum Livius et Rusticus referunt. Alioquin legerem, *quum primum.* Rhenan.

Insulam esse] Xiphilinus Tito: πρῶτός γε Ῥωμαίων, ὃ ἡμεῖς ἴσμεν, ἔγνω τοῦθ', ὅτι ἡ Βρεττανία περίῤῥυτός ἐστι: L. A-

gricola *Romanorum primus, quantum nobis quidem constat, Britanniam esse insulam comperit.* Dio paulo largius l. XXXIX. προϊόντος τοῦ χρόνου πρότερον τὸ ἐπ' Ἀγρικόλου Ἀντιστρατήγου καὶ νῦν ἐπὶ Σεβήρου Αὐτοκράτορος νῆσος οὖσα· σαφῶς ἐλήλεγκται: i. *progressu temporis primum sub Agricola Proprætore, et nunc sub Severo Imperatore innotuit insulam esse.* Savil.

Quas Orcadas vocant] Orosius VII. 6. devictas Orcadas falso tribuit Claudio. ' Orcades etiam insulas ultra Britanniam in Oceano positas Romano adjecit Imperio.' Sed antea cognitas fuisse Mela, qui scripsit temporibus Claudii, docet, tradito earum numero l. III. ' Triginta sunt Orcades angustis inter se diductæ spatiis.' *Savil.*

Nix et hiems appetebat] Scribo, *abdebat;* hoc est, occultabat. *Rhenan.*

Sed mare pigrum] Hæc sumpsit Jornandes in historia Gothorum. De Britannia enim loquens ait: ' mari tardo circumflua, quod nec facile impellentibus cedat, nec ventorum flatibus intumescat: quia remotæ longius terræ causas motibus negant: quippe illuc latius quam usquam æquor extenditur.' *Pichena.* Hodie certe id falsum. Nec Taciti ætate verum fuisse credendum. Repugnat ratio ipsa et natura maris. *Boxhorn.*

Rariores terræ montesque, causa] Rescribo: *montes, qui* (vel *quæ*) *causa.* Rariores illa terra montes erigit: inter montes autem eorumque amfractus major vis incumbentium et se involventium ventorum. *Boxhorn.*

CAP. 11. *Rutilæ Caledoniam habitantium*] Adspexit, imo transcripsit in parte hunc locum Jornandes De origine Gothorum: ' Silurum [male in eo, *sylorum*] colorati vultus, torto plerique crine et nigro nascuntur. Calidoniam vero incolentibus rutilæ comæ, corpora magna sed fluida, qui Gallis sive Hispanis a quibusque attenduntur adsimiles.' *Lips.*

Silurum] Silures Walli Australes et Cornewalli, ut ex hac Taciti descriptione patet. *Savil.*

Posita contra Hispaniam] Indubie fuit, *positu,* id est, positione. Sic Ann. I. de numero legionum: ' Quæ positu regionis, a tergo illis, &c. accirentur.' Rursum lib. VI. 21. ' Ille positus siderum, ac spatia dimensus, hærere primo.' Expone *positu,* hoc est, propter positum, sive positionem. Hoc magis arridet, quam ut legatur, *positi.* Rhenanus. Emendavit Rhenanus, cum antea legeretur, *posita.* Ego mallem, *positus,* id est, positio: nam primo etiam casu dixit, ' colorati vultus,' et, ' torti crines.' Sic Ann. VI. 21. ' Ille positus siderum, ac spatia dimensus.' *Pichena.* Concinnabam, *positus contra Hispaniam:* ut idem sit quod situs vel positio. Muretus, *posita contra Hispania:* forte melius. *Acidal.*

Procurrentibus in diversa] Stolidum est ex diverso terrarum positu desumere similitudinis corporum causam ac rationem. Omnino lego, *procurrentibus inter se terris,* proxime se contingentibus. Quæ ipsius Taciti scriptura est, aut egregie fallor. Posset forte tamen stare lectio vulgata, si quis dicat *procurrentes in diversa terras* et *positionem cœli* inter se opponi. *Procurrentes in diversa terræ* sunt disjunctæ ac divisæ. *Boxhorn.* Certe egregie fallitur. Nam *procurrentes in diversa terræ, &c.* * Gronov.

Eorum sacra] Uterque enim populus detestabili sacrorum ritu humanis litabat hostiis. De Gallis notum ex Cæsare, Strabone, Mela, Solino, et plerisque aliis. De Britannis idem tradit Dio Cassius lib. LX. Sed et utramque gentem suos Druidas habuisse ex Cæsare et nostro notissimum est. *Virdungus.*

Nam Gallos quoque in bellis floruisse] Imo et hodie florent, et habent principem, quem ego audeo cum Julio Cæsare non comparare solum, sed

præponere. Cujus res gestæ si pari facundia narrentur, plus admirationis posteris afferent quam nobis res Julii Cæsaris, aut Alexandri Magni attulerunt. *Barclaius.*

In bellis floruisse] Ita loquitur alibi quoque noster, et l. III. At Strabo, &c. * A quibus non discrepant, quæ de Gallis suorum temporum prodit Ammianus Marcellinus. Denique omnia aliorum encomia superat illud Hieronymi adversus Vigilantium: 'Sola Gallia monstra non habuit, sed viris semper fortissimis et eloquentissimis abundavit.' *Virdungus.*

CAP. 12. *In pedite robur*] Ut et apud Macedonas olim et Romanos. Vegetius II. 1. *Idem.*

Honestior auriga, clientes propugnant] Secus apud Græcos et Trojanos: domini enim currus pugnabant, qui Hesychio παραβάται dicebantur, *οἱ ἐπὶ τῶν δίφρων ἑστῶτες μαχόμενοι, οἱ κύριοι τῶν ἁρμάτων*: i. *pro curribus pugnantes curruum domini.* Iique digniores aurigis, ut Achilles Automedonte, ut Hector Iniopæo. *Salinerius.*

Olim regibus parebant] Aristocratiam eandem, quæ apud Celtas et Germanos, obtinuisse apud Britannos censent. Vide Strabonem l. IV. Ut hi reges fuerint ut Laconici, reapse nihil nisi optimatium principes. Contrarium tamen videtur hic locus vociferari, quum *reges* et *principes* inter se opponit. Nisi dicamus, semper quidem Optimatum regimen inibi obtinuisse, sed olim quidem cum Principatu, post sine Principatu. Cæterum verbum *parere* ingerere videtur regnum sic proprie dictum. *Principes*, ii magistratus, qui partem aliquam gentis curabant: quæ partes, majores quidem *Pagi*, minores autem *Vici* vocantur. *Virdungus.* Alienæ interpretationes ex eo natæ, quod *Reges* et *Principes* existimaverint inter se opponi. Nihil profecto minus: nam quemadmodum olim, ita et illa tempestate reges inter Britannos erant. Cogiduni reges et Voadicæ generis regii fœminæ hoc libro meminit noster. *Parere* igitur et *factionibus ac studiis trahi* hic opponuntur. Cum *paruisse* dicit, intelligit promptitudinem obsequii atque statam ejus fidem. *Studiis et factionibus trahi* nihil est aliud, quam intestinis principum discordiis motibusque se præbere. Atque his quidem occasionem dabat ipsa principum multitudo. Olim illi pauciores et singuli pluribus præerant, postea vero singulæ civitates singulos dominos habuere. Iidem igitur *principes*, sed non eadem obsequii modestia. Eadem auctoritas, sed non eadem concordia, sed nec numerus idem *regum.* Boxhornius. Quicquid dicat, non efficiet, ut hic Tacito iidem sint *reges*, qui *principes:* nam *Princeps* pro rege aut eo, qui unus summum imperium quocumque nomine obtinet, tum extra Romam nemo dicebatur: sed in Græcis barbarisque gentibus *princeps* apud veteres Latinos nihil aliud est quam aliquis procerum, optimatium, nobilium: ut Ismenias *Thebanorum princeps*, Aristotimus etiam ante tyrannidem occupatam Hellanicusque *principes Eliensium*, Miltiades *cæterique principes Atheniensium*, et *principes civitatis Argorum:* in regnis satrapes, prætor, præfectus, purpuratus, amicus regius. Olim, inquit, in certis personis familiisque fundabantur regna gentes complurium populorum complexa: dein, ut et nunc, fato illis aut destitutione sublatis, dissiluit validorum illorum corporum unitas, et distrahuntur, prout aliquis procerum et quondam regibus proximorum vi et artibus ad homines adjungendos clientesque parandos et retinendos evaluit. Sic Alexandro et majoribus ejus regibus parebant Macedones: et eo mortuo factionibus et studiis distrahebantur, donec pauci oppressis aliis nova regna firmarent. Talis erat status Galliæ, &c. * *Gronov.*

Rarus duabus tribusve] Sic melius restitui. Vulgo, *tribusque*. Pichena. Lego, *tribusve*. Acidal.

Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram] Sed cur de noctibus longioribus non meminit? Nec vero crepuscula longiora quoque in hieme, vere diei partes. Puto, æstatis tantum tempus significatum: quia Romani, solum æstate bella gerebant, eoque potissimum tempore regiones, præsertim septentrionales, peragrabant noverantque. Sic infra: 'Sed ubi æstas advenit, contracto exercitu:' ac deinde: 'Quarta æstas obtinendis quæ percurrerat insumpta.' Item paulo post: 'Ceterum æstate, qua sextum officii annum inchoabat.' Ann. VI. 'Quæ duabus æstatibus gesta conjunxi, quo requiesceret animus a domesticis malis.' Hist. l. v. 'Vespasianus fortuna famaque et egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnesque præter Hierosolyma urbes, victore exercitu tenebat.' *Pichena.* Vide Cæsarem Gall. l. v. Plinium II. 75. et Panegyricum Constantino dictum. Hodierni Geographi accuratiores, qui Britanniam octavo climati subjectam, parallelis XVIII. et XXVI. incluserunt, diem inibi maximum horarum æquinoctialium octodecim cum semisse putant. *Virdung.*

Nec concidere et exurgere] Castigavi, *nec occidere, &c.* Rhenanus.

Scilicet extrema et plana terrarum] Locus, me quidem judice, fatigaturus lectoris judicium, ut aut bene intelligatur, aut saltem commodam admittat interpretationem. Verba enim hunc sensum præferre videntur: Si extrema terrarum plana essent, &c. * Horizontem suum raderet. Et tamen quasi hic tradidisset reconditæ quidpiam artis Tacitus et admiratione dignum, inventus est ex Panegyricis, qui doctrinæ quasi arcanum usu faceret suum, ipsis hinc verbis in orationem transcriptis. *Savil.*

Infraque cœlum et sidera nox cadit] Si quis locus obscurus a Tacito exprimitur, hic unus est. Ad cujus clariorem explanationem, observandus apud illum, præpositionis, *infra*, usus Ann. XIII. &c. * adeo clarus, ut sidera hebetet.' Hunc Taciti locum imitatus est is, qui Constantinum scripsit Panegyricum. De Britannia enim loquens. 'Longissimæ dies, et nullæ sine aliqua luce noctes; dum illa littorum extrema planities non attollit umbras, noctisque metam cœli et siderum transit aspectus. Ut Sol ipse, qui nobis videtur occidere, ibi appareat præterire.' *Pichena.*

Præter oleam vitemque] Vide Julium Scaligerum Exercit. cc. Aliter tamen auctor Iconis animorum, qui Britanniam vites alere posse uvasque ad maturitatem perducere tradit, Cantiumque et Wintomensem regionem cum cæteris ad meridiem ortumve spectantibus olim vineta habuisse, quæ deinde pascuorum utilitas viliusque redemptum ex Aquitania vinum exemerit. *Virdungus.*

Multus humor terrarum cælique] Crescendi secundum Philosophos duæ causæ: materia perpetuo suppeditata, eoque idonea et habilis ad transmutationem, et calor auctor duarum effectionum, quippe dilatans corpus quod susceptorum est incrementum, et transmutans id quod accedit. Britanniæ materia superest ob abundantiam humoris: calor non deest quidem, sed neque superest. Inde fit ut fruges quidem cito proveniant, sed tardius maturescant ob caloris imbecillitatem. *Idem.*

Naturam margaritis deesse] Nihil dici posset venustius. Natura, φύσις, ποιότης φυσική: qualitatem in scholis vocant. Et sic usi hac voce Latini scriptores. Lucretius 'tetram absinthii naturam' dixit. Virgilius, 'naturas apibus quas Jupiter ipse Addidit.' Hic vim insitam margaritis se absque arte aut industria humana

expellendi in littus notat. De qua tamen ambigit noster. Unde et dixit, 'quidam arbitrantur.' Recte ergo et salse subjicit: Ego facilius crediderim naturam non dedisse margaritis Britannicis vim se sponte expellendi in littus, quam deesse avaritiam Romanis, qui magno cum labore et periculo eas solent conquirere. Non tanta est liberalitas naturæ, quanta avaritia ingenii humani. Nec aliud voluit Tacitus. Et proinde fallitur vir doctissimus, qui ita accipit hunc locum, ac si naturæ imputet auctor causam cur margarita Britannica subfusca sint ac liventia, quod ad rem et mentem scriptoris nihil omnino facit. *Boxhornius.* Vellem, ut vult ὁ πάνυ· sed hæc quoque venustius quam verius. Quosdam scribit auctor putare, non omnia margarita, quæ gignit Oceanus Britannicus, &c.* *Gronov.*

CAP. 13. *Jam domiti, ut pareant*] Hoc est, ut justa quidem imperia perpetiantur; crudelia vero atque injusta adhuc recusent et aversentur. *Virdungus.*

Prospera pugna terruerit] Modestius ac verius noster, quam Diodorus Siculus IV. 21. Sed et Velleius more aulicorum fumos vendit quum bis penetratam a Cæsare Britanniam dicit.

Consilium id Divus Augustus vocabat] Ut naturale corpus, si consueto exilius sit, imperfectionem arguit, excedens justam magnitudinem molem inhabilem prodit; sic in politico corpore utrumque extremum, est invalidum, neque adversus vim commode firmatur; quanquam fortassis in utroque πλήθωρα minus periculosa, quam ἔνδεια. Augustus provide suo tempore hosce metus librans, cum tam vaste pateret Romanum imperium, 'ut jam mole laboraret sua,' inquit Livius, &c. * Ann. I. * Dio lib. LVI. γνώμην τε αὐτοῖς ἔδωκε, τοῖς τε παροῦσι ἀρκεσθῆναι, καὶ μηδαμῶς ἐπὶ πλεῖον τὴν ἀρχὴν ἐπαυξῆσαι ἐθελῆσαι: i. *consulebat ut præsentibus contenti laxiores regni fines non appeterent.* Savil.

Tiberius præcipue] V. c. habet, *Tiberius præceptum.* Ursinus. Decertata ejus consilii ratio videtur, quæ de penu Strabonis promitur a doctiss. viro, cum integra ab eodem sumi potuisset, lib. II. p. 115. Tiberius autem acrius ei rei studebat: quippe cui Reip. cura præ nequitiis neglectui esset. Non ergo hic inseram *præceptum* doctiss. viri castigationem: cujus nescio unde hæc hausta sint. 'Augustum a Britannis tributi loco nescio quid minutarum rerum accipere.' Nam ex Strabone quod citat, nihil ad eam rem facit: τέλη enim (non φόρους) minutarum rerum, non ipsas res, Britanni tunc pendebant. Verba ejus vertit Budæus lib. IV. de asse, quæ magnus ille vir falso creditur non recte Latina ex Græcis fecisse: ubi est: τέλη οὕτως ὑπομένουσι βαρέα: *vectigalia etiam sic tolerant gravia.* At tu, quæso, eruditissime Casaubone, cedo ubi ille cæcutiat. Quia, inquis, non animadvertebat dicere Strabonem Britannos τέλη ὑπομένειν eaque οὕτω βαρέα, nullos autem φόρους. Quid si magnus ille vir secutus est codices Aldinos, qui habent οὕτως? quod vel mihi potius videtur: nam illatio, 'ita nullo jam præsidio ad insulæ custodiam opus est.' Optime et apposite ex vectigalium gravitate; secus nec tam concinne ex eorundem levitate. Cæterum de tributo ita Jcti l. XXVII. D. de verb. sign. 'Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait, et sane appellatur ab intributione tributum, vel ex eo quod militibus tribuatur:' quibus consona sunt hæc Plauti Aulular. 'ad postremum cedit miles, æs petit, Itur, putatur ratio cum argentario, Impransus miles astat, æs censet dari.' Addam tamen pro coronide pleraque, et præcipua illa, τοὐλάχιστον μὲν γὰρ ἑνὸς τάγματος, apertius verti potuisse, quæ sic in Latium transferrem, *minimum enim una legione opus est.* Sed

non ea mente animi, ut cum Budæo in certamen descendam; quis adeo fungus? *Salinerius.* Ingeniosa mihi visa est Lipsii conjectura, præsertim ex Tacito ipso firmata: ac libenter eam recepissem: tamen quia dissentit Salinerius, et vulgata lectio utcumque ferri potest, satis habui, correctionem in margine libri adnotare. *Pichena.* Tiberius in eo omnia esse putabat, si providisset, ne composita turbarentur: unde et proferendi imperii incuriosus erat, et a bellis, si quis alius, abhorrebat. *Virdungus.* Scriverius malebat: *Consilium id D. Augusti vocabat Tiberius præceptum.* Si quis me sequi volet, lectionem vulgatam corrigere non tentabit. Constant sibi verba pariter ac sententia. *Consilium vocabat,* idem est quod, consultum existimabat. Cæterum ejusmodi consiliis, &c.* *Boxhornius.*

Quod initium venturæ mox fortunæ fuit, domitæ gentes] Ita distingue; *Vespasiano: quod initium v. m. f. fuit. Domitæ gentes.* Acidalius.

Cap. 14. *Didius Gallus*] Ann. xii. ubi et A. Didius vocatur. *Savillius.*

Suetonius Paullinus] Res illæ quomodo gestæ lege Tacitum Ann. xiv. ubi plenius exsequitur. *Idem.*

Ut viros] Malim, *vires.* Rhenanus.

Terga occasioni patefecit] Non me fugit *terga* hoc loco posse pro iis capi, quæ post terga reliquit. Nec tamen minus eleganti sensu interpretabimur Suetonium occasionem fugisse et dedisse terga, quod Tacitus vocat *terga patefecisse,* ut Virgilius l. v. eximii operis, 'terga nudare fugæ.' Boëth. de Consol. Philos. l. iv. 'cur inertes terga nuga nudatis?' *Barclaius.* Quæ sententia quam aliena sit ab hoc loco, (ne quid gravius dicam) quivis videt. Non occasio Paullinum fugit, sed ipse occasionem rebellionis Britannis dedit. *Boxhornius.*

Cap. 15. *Alterius manus centurionis: alterius vim et contumelias*] Malim, *alterius manus centuriones.* Rhenanus. Videtur legendum: *alternis manus centurionum, alternis servos vim et contumelias miscere, &c.* addita voce, *servos,* ex v. c. *Ursinus. Alterius, manus, centuriones,* sive *centurionis,* quod idem est vel Euphoniæ gratia. Virgil. Georg. i. 'urbisne invisere Cæsar Terrarumque velis curam.' Ad quæ Gellius xiii. 19. 'Verte enim et muta ut Urbes dicat, insipidius nescio quid facies et pinguius.' Æn. lib. iii. 'Centum urbes habitant magnas.' Hic item muta ut urbis dicas, nimis exilis vox erit, et exsanguis.' Doctissimus vir hæc varie castigat, cui tamen non acquiescit eruditiss. Pichena, sed de majore menda suspicatur: nos ne minimam quidem literam hic desideramus. Cornelius missa probatione ejus quod dixerat, nempe discordiam præpositorum fraudi subjectis esse, quia per se clarum. Homerus Iliad. lib. i. 258. 'O dii, magnus luctus Græcam terram venit: Gaudebit profecto Priamus, &c. Si vos de his omnibus certantes resciverint,' &c. Affirmat eorum concordiam, &c.* *Saliner.* Ego de majori mendo suspicor: nam verba hæc ad ipsos præpositos non videntur referri, cum de illis jam dixerit, alterum in sanguinem, alterum in bona sævire: immo potius ad ipsorum discordiam et concordiam æque subjectis exitiosam, de qua nunc sermo. At nunc Salinerii acutam interpretationem amplector, qui ait, Tacitum, omissis de discordia probationibus, ut per se claris, de præpositorum concordia tantum loqui: alterius, scil. legati concordiam, manus et centuriones procuratori commodare: alterius, id est, procuratoris concordiam, vim et contumelias circa prædas et raptus legato permittere. *Pichena.* Non culpo Lipsii correctiones: magis tamen probo posteriorem: *alternis manus, centuriones: alternis, &c.* Sic nihilominus, ut accipiam non eodem plane sensu. Ipse interpretatur, tanquam velit auctor:

Præpositos alternis, et vicissitudine quadam sævisse. At ego *alternis* istud explico, modo per discordiam, modo per concordiam. *Manus ac centuriones miscere* per discordiam: per concordiam *vim et contumelias*. Nam ad id, quod proxime dixit, 'auctor respicit: et declarat, quomodo subjectis æque discordia, æque concordia sit exitiosa. Hæc mens verborum clarius elucesceret, si scriptum ita esset: *alterum manus, centuriones; alterum vim, &c.* ut prius *alterum* discordiam, posterius concordiam intelligas: quo quidem modo vide etiam ne legendum omnino sit. *Acidalius.* Claudius Boucault hunc locum sanavit legendo: *alterius manus centuriones: servos vim, &c.* *Manus* accipitur notione, qua alibi: 'An nescis longas regibus esse manus?' Oculi, aures, Græce Latineque sæpe simili significatione. Porro Procurator nullum initio habebat officium, quod appareret. Sed legatus, aut qui provinciam regebat, milites, qui ejus jussa exequebantur. Procuratori vero erant servi proprii. Plorant ergo Britanni centuriones, quos appellant Legati *manus;* et servos, Procuratoris manus (repetendum enim ἀπὸ κοινοῦ), vim et contumelias miscere. Quod ita fuit: hic ipse Ann. XIV. 'adeo ut regnum, per centuriones; domus per servos, velut capta vastarentur.' Scilicet impositi Icenis fuerant illi duo centuriones nempe et servi tanquam reguli. Subjunxit enim: 'quando in provinciæ formam cesserant.' *Barclaius.* Probo emendationem: *alterum vim et contumelias miscere*, procuratorem scilicet. Quæ præcedunt non mutem: nam legati manus centuriones, quorum ministerio sævitiam exercet. Hinc Hist. IV. legati gravem comitatum dixit. *Grotius.* Si mihi paullulum auxilii a libris, libenter legerem: *alterius manus cædes, rapinas:* vel *cædes, direptiones.* *Alterius*, id est, legati manus militares, sive centuriones et milites. Vide locum Ann. XIV. 31. e quo quidem videtur illud *centuriones* in contextum hic irrepsisse, quum illud *manus* quidam velut interpretans ad marginem adscripsisset, *centuriones.* *Alterius*, id est procuratoris Cæsaris servos. *Virdungus.* Legendum, ut monuimus olim et in commentario suo laudavit Boxhornius hujus Academiæ celebris doctor: *alterius manus, &c.** Gronov.

Quantum enim transisse] *Britannorum futuram. Similia apud Cæsarem Vercingentorix lib. VII. 29. *Virdungus.* Legere malim: *Quantulum.* Sic de mor. Germ. 'Quantulum enim amnis obstabat.' *Boxhornius.*

Plus impetus, majorem constantiam penes miseros esse] Vera et plana sententia. Nescio tamen, quid hic desidero, cum præcedentia ista respicio: 'neve prœlii unius aut alterius eventu pavescerent.' Videtur enim prius illud membrum *plus impetus*, velut in comparatione sui et Romanorum, de Romanis voluisse dicere: Illis ut integris et felicibus plus quidem impetus, cæterum sibi, ut miseris, plus constantiæ. Itaque vox aliqua periit fortasse: quæ inseri facile ex sententia possit: *plus impetus integris, majorem constantiam penes miseros esse.* Sed alii diligentius hoc considerent, et acutius dijudicent. Ego etsi vulgatam satis tolero, indicare tamen hanc suspicionem meam volui. *Acidalius.* Mucianus Histor. lib. II. hunc veluti locum interpretans: Acriore hodie disciplina victi quam victores agunt: hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit: illi per fastidium et contumaciam hebescunt. *Virdungus.*

Qui relegatum] Placet; nec male tamen, *religatum*. Lipsius. Nihil mutandum arbitramur. *Boxhornius.*

Periculosius esse deprehendi, quam audere] Seneca in procem. contr. lib. III. 'nunquam non utilius erat illi deprehendi, quam præparari.' *Pich.*

Cap. 16. *Voadica*] Ann. xiv. Scribitur autem ejus nomen *Boodicia* et *Boudicea:* in Xiphilini libris Βουνδουΐκα. *Savillius.*

Sedem servitutis] Vide Flaccum de condit. agror. Brutus apud Appianum in concione ad veteranos. *Virdun.*

Amisit ira] Reposui, *omisit*. Rhenanus.

Ira et victoria] Ex Senecæ Troadibus: 'sed regi frenis nequit, Et ira, et ardens hostis, et victoria.' *Virdungus.* Scriverius suspicabatur restituendum, *irata victoria*. Nihil temere mutandum existimo. *Boxhorn.*

Conscientia defectionis] Delicti conscientia et veniæ desperatio quid apud hostes possit, luculento exemplo Illurgitanorum discimus apud Livium lib. xxviii. *Virdungus.*

Arroganter in debitos] Vide Ann. xiv. et Dionem lib. lxii. *Idem.*

Tanquam exorabilior et delictis] Levissima mutatione legerem et distinguerem: *tanquam exorabilior. Qui delictis hostium novus, eoque pœnitentiæ mitior, compositis, &c.* Pichena.

Comitate quadam curandi] Dum lenitate dulcis est erga provinciales, eorumque amorem morum etiam facilitate et comitate promeretur. *Virdungus.*

Manentibus adhuc civilibus] Nullum est disciplinæ militaris venenum magno bello civili: nam per id duces obnoxii plerumque militibus sunt, coguntur que eos laxe habere, ne ad adversarios transeant. *Idem.*

Cap. 17. *Nisi quod innocens*] Quibuscumque exercitus dicto audiens non fuit, aut male re gesta fortunam defuisse, aut aliquo facinore comperto avaritiam esse convictam, Cæsar de bello Gall. i. Et gratiosam etiam apud turbam militarem esse ducis sive imperatoris innocentiam Cicero in Maniliana pluribus demonstrat. *Virdungus.*

Brigantum partem] Comitatus Eboracensis et Lancastriæ, Westmerlandia, Cumberlandia, et Episcopatus Dunelmensis. *Savillius.*

Vir magnus, quantum licebat] Vide et fruere, quas ad hunc locum symbolis contulit J. Gruterus par. 2. Diss. ad Tacitum. *Virdungus.* * sustinuit Julius Frontinus. Plana est sententia, de cujus veritate dubitari non debet. *Boxhorn.* Ego tamen Gruteri, Virdungi, Berneggeri sententiam veriorem censeo. *Gronovius.*

Locorumque difficultates] Arbitror sic habuisse sinceram lectionem, *super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.* Sic Hist. lib. iii. 'nives eluctantibus.' *Rhenanus.*

Cap. 18. *Alam in finibus suis agentem*] Cum ala dicatur et de equitibus et de peditibus, ut Lipsius probat de mil. Rom. ii. 7. hic dubium esse potest, ad utros sit referenda. Verius tamen puto, alam equitum intelligi. *Pichena.*

Ut quibus bellum volentibus erat] Vellem, *ut quibusque.* Lipsius.

Quibus bellum volentibus erat] Elegantissima locutio: hoc est, qui bellum vellent. Græca figura est, de qua in vestibulo operis admonuimus, et suis præterea locis. Sic Ann. i. 'quibusque bellum invitis aut cupientibus erat.' Lib. xv. 'hæc atque talia plebi volenti fuere.' Sic Hist. iii. 'et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit.' Ubi vulgo, *liberum fuit*, legebatur. Eodem mox libro reposuimus, *Muciano volenti rescripsere;* ubi antea, *volentia.* Rhenanus. Laudat probatque Berneggerus adducto pari loco ex Ann. ii. 'ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat.' Estque Græcismus passim auctori nostro in usu. Cæterum mutatione nulla est opus, dum vulgata lectio stare potest. Qui in bellum proni erant laudabant Ordovicum exemplum et sequebantur. *Boxhornius.*

Probare exemplum] Id est, Probabat, subaudi provincia: ac *operiri*, id est, Operiebatur animum recentis

legati. *Rhenanus.*

Transvecta æstas] Lego, *transacta æstas.* Idem.

Sparsi per provinciam numeri] Loquitur de numeris militaribus. *Rhenanus.* Legendum videtur, *innumeri.* Ursinus. Accedere nequeo Romanæ rei instauratori eminentissimo legenti, *per provinciam innumeri:* quippe *numeri,* nihil sunt quam ipsi milites legionarii ne an auxiliarii: qua voce nihil crebrius Taciti ævo. Sueton. Vesp. 6. 'revocatis ad officium numeris.' Videatur Tacitus Hist. l. I. c. 6. *Gruterus.*

Tarda et contraria] Incommoda. Sic illud veteris scriptoris: 'Tardum est differre, quod placet.' *Boxhornius.*

Legionum vexillis] Hoc est, veteranis et emeritis, qui in singulis legionibus sub vexillo seorsum habebantur, cæterorum immunes, nisi propulsandi hostis, et hinc *vexillarii* dicti: a quibus diversæ sunt *vexillationes* apud inferioris ævi scriptores et in codice Justinianeo. Vegetius enim *vexillationes* et a legionibus et auxiliis sejungit lib. III. c. 4. et 10. Idemque equites tantum in vexillationibus fuisse indicare videtur l. II. c. 1. et 2. *Virdungus.* *Italiam proficiscerentur. Nam et hoc genus *vexillarii* dicebantur, qui expeditionis causa delecti ab legionum suarum corpore ad tempus discesserant, et sub vexillis habebantur. Similiter 'modicam auxiliorum manum' appellat, ut indicet majorem partem ad stativa mansisse. *Gronov.*

In æquum digredi Ordovices non audebant] Manifeste mihi tenere insulsissimam glossam visus sum, vocem *Ordovices.* An enim Ordovices non audebant? ipsi imo Agricolæ milites: quibus trepidantibus, ipse ante agmen incedens, animum fecit, aciemque consternatam erexit. Nempe igitur delenda. Minime vero. Sed corrigenda iterum, correcta a nasuto nimis aliquo lectore, qui, quia de Ordovicibus hic ageretur, vocem *ordines,* quomodo Tacitum scripsisse affirmare audeo, ut sapere plus quam alii videretur, stultissime mutavit in *Ordovices.* Putidum sit cogitare de perditione et restitutione alterius vocis, tanquam scriptum esset, *digredi adversus Ordovices.* Pro *digredi* tamen potius sit legere *degredi,* ut et alibi diximus. *Acidalius.*

Prout prima cessissent, fore universa] Sic Hist. II. 20. dixit 'gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cætera fore.' *Pichena.*

Sed ut in dubiis consiliis, naves deerant, ratio et constantia] Aliquid huic loco deesse videtur ad sententiam explendam: quasi Tacitus sic dixerit: *sed quoniam (ut in dubiis consiliis) naves deerant, ratio et constantia ducis transvexit.* Tamen si vulgata lectio, tanquam integra, sit retinenda, ego ita distinguerem: *animo intendit: sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: Ratio et constantia, &c.* Duces enim, cum dubia sunt belli consilia, non omnia sibi parare solent, quæ usui esse possunt. *Pichena.* Mira omnia sunt, ni transpositum hoc est. Hunc quidem ordinem et sententiæ et structuræ concinnitas postulat: *Naves deerant: sed, ut in dubiis consiliis, ratio et constantia ducis transvexit.* Acidalius. Videtur scripsisse auctor: *Sed, ut in subitis consiliis naves deerant.* Gronovius.

Qui mare exspectabant] Claudius Boncault corrigit: *Qui Cameras exspectabant.* Quo nomine intelligit naves, quas 'plano alveo fabricasse' Suetonium dixit lib. XIV. 'Adversus breve littus et incertum.' Et Cameræ nomen palato Latino non insulsum. *Barclaius.*

Ne laureatis quidem gesta prosecutus est] Quæ frequenti in usu, si nuncianda forent victoriæ insignioris prospera, ut ex Livio discimus princip. l. XLV. et ex Amm. Marcellino lib. XVI. *Savillius.*

Sed ipsa dissimulatione] Melius dis-

tinxi puncto apposito post verbum *est:* nam in vulgatis continuabat oratio, *prosecutus est, sed ipsa.* Pichena.

Quanta futuri spe] Quod enim istam expeditionem usque deque habuisset, inde conjectabant, alia multo majora eum in animo habere gerere, et futurorum claritate præsentia prorsus obscuraturum. *Virdungus.*

CAP. 19. *Parum profici armis, si injuriæ*] Alexander apud Curt. lib. VIII. 'Non est diuturna possessio, in quam gladio inducimur: beneficiorum gratia sempiterna est. Si habere Asiam, non transire volumus, cum his communicanda est nostra clementia: horum fides stabile et æternum faciet imperium.' *Virdungus.*

Statuit excidere] Sive *excidere*, pro recidere legas, sive, *exscindere*, parum refert. *Rhenanus.*

. *Nihil per libertos servosque publicæ rei*] Subauditur *agere*, id est, agebat. *Idem.*

Non studiis privatis] * Livius. Eodem spectant Arcadii et Honorii verba ad Stiliconem: 'Honoris augmentum non ambitione, sed labore, ad unumquemque convenit devenire.' *Virdungus.*

Nec ex commendatione] Suspectus mihi est hic locus: nec enim operosa commendatione aut precibus opus erat, ut quis in gregarium militem adsc isceretur. Vix dubito, quin scripserit Tacitus: *nec ex commendatione aut precibus centuriones militum ascire.* Boxhornius.

Precibus centurionum milites ascire] Danesius legebat: *centurionum comites asciscere.* Ursinus.

Non omnia exsequi] Notabis *Exsequi* hic valere, *punire, ulcisci:* quod in Suetonii Julio, cap. 67. Vespas. cap. 14. Caligula, cap. 12. in Seneca, et alibi observatum. *Lipsius.*

Non omnia exsequi] Id est, punire. Ita Suet. Jul. 67. a quo fortasse Agricola didicit sic se gerere: 'Delicta neque observabat omnia, neque pro modo exsequebatur.' Tertull. adversus Marcionem l. I. 37. 'quid denique adulantius, quam delicta non exsequi?' Plautus Capt. II. 1. *Exsequi* alia notione usurpat: 'Si immortales id voluere vos hanc ærumnam exsequi.' Moneam lectorem si abesse optimo codici Cl. Puteani, cujus mihi copiam fecerunt lumina Galliceæ juventutis filii ejus. Scribendum ergo, *Dii*, et mittatur, *si*, Morboniam. *Barclaius.* Quamvis enim omnia peccata militum sciret, non ideo omnia puniebat. Observavit G. Barclaius, ab aliis etiam usurpatum hoc verbum, *exequi*, quasi pro punire. *Pichena.*

Nec pœna semper, sed sæpius pœnitentia] Hic locus me admonet ut illustrem illa Plauti Bacchid. 'Malefactorem amitti satius, quam relinqui beneficium: Nimio præstat impendiosum te, quam ingratum dicier; Illum laudabunt boni, hunc etiam ipsi culpabunt mali.' Quæ tenebris a commentatoribus aspersa sunt. Lambinus *impendiosum* prodigum dici vult, sed qui cum superioribus connectentur? et quo pacto de prodigo verum? 'Illum laudabunt boni,' &c. Quod in noxiam missam facientem verius et concinnius cadit. Nos *impendiosum* μεταφορικῶς pro eo, qui nimius est in ignoscendo: Mnesilochus enim viso Chrysalo, qui sibi fecerat argenti copiam, certus benefaciendi gratos laudat, ingratosque detestatur. *Saliner.*

Officiis et administrationibus potius non peccaturos] Subaudi, ducebat, vel censebat. *Rhenan.* V. c. *est: off. et adm. præponere potius non peccaturos.* Cum in vulgatis desit verbum *præponere*, pro quo alius liber habet, *præflcere*, ut alibi apud Tacitum vv. cc. eodem loco quidam habent, *præponere*, quidam *præficere.* Ursin. Cornelius solens ibi verbum supprimit, ubi per se de contextu prodit. Ann. l. XI. 'De se Nonius, conscios non edidit.' Et, 'At Britanni non virtute sed

occasione et arte ducis rati.' Itidem hic sese offert *præponere*: vel idem sit vi τοῦ ἀνυπεκδότου, ut apud Thucydidem est invenire, καὶ ἢν μὲν ξυμβῇ ἡ πεῖρα, i. *quod si conatus procedat*: ubi Scholiastes: τὸ σχῆμα καλεῖται ἀνανταπόδοτον, i. *figura dicitur ἀνανταπόδοτον*. Additque supplenda esse per hæc καλῶς ἂν ἔσται τοῖς Ἀθηναίοις τὰ πράγματα, i. *bene se Atheniensium res habebunt*. Saliner. Scio Tacitum sæpe verba supprimere: sed non ideo decedam opinione, quin hic omnino verbum desideretur. Forte legendum: *præficere administrationibus*. Pichena. Clarum vocem *præficere*, aut similem, deesse, ut aliis notatum. Muretus, nescio an e libro, scribebat; *Off. et adm. præponere potius, &c.* Acidal. Fulvii v. c. toties venditatam, quod certum est nullo in Ms. repertum, sed conjecturæ doctorum hominum deberi, jamdudum apud me tesseram confregit. Verbum autem, quod desideratur, censeo latere sub τῷ *potius*, quod, ut et τὸ *magis*, intelligere sæpe Tacitum, Livium, Plautum, alios ante τὸ *quam* in confesso est: adeoque auctorem edidisse *officiis et administrationibus imponere non peccaturos, quam damnare cum peccassent*. Est autem etiam Taciti 'imponere legionibus,' 'cohortibus,' 'custodiæ,' 'summæ rei.' *Gronov.*

Tributorum auctionem] Legam, *exactionem*: nisi tamen tributa aucta recenter intellegit; quod Vespasianus fecerat, ut in Suetonio legas. *Lips.*

Frumenti ac tributorum auctionem] Malim, *exactionem* Rhenan. Nihil dubitem *exactionem* scribere, ut Lipsius conjiciebat: nam de auctis tributis, vanum. Pro *æqualitate* vero pæne certum mihi Tacitum reliquisse *æquitate*: quod verum sensum facit. Conjecerat sic et Muretus. *Acidal.* * capita provincialium impositum. Adeundi Lipsius de Mag. Ro. l. II. c. 2. et 3. Brissonius l. III. explicationum, quæ ad jus pertinent. *Virdun.*

Circumcisis in quæstum reperta, quæ ipso trib.] Emendavimus: *circumcisio quæ in quæstum reperta, ipso, &c.* Rhenanus. Transposuit Rhenanus relativum, *quæ*, contra veteres libros, qui habent; *circumcisis in quæstum reperta, quæ, &c.* Quod fortasse rectius esset, dummodo legeretur, *repertis*. Pichena. Alterum tributorum fomentum coërcitio administrorum, qui præter publice imperatas pecunias private suo compendio immane quantum serviebant. *Virdungus.*

Namque per ludibrium assidere] Quæ de clausis horreis, iniqua emptione ac venditione frumenti ejusque subvectione per divortia itinerum in loca remota, hic porro leguntur, fœde admodum sunt corrupta; quibus tanquam conclamatis nos non libenter manum admovemus. *Boxhornius.*

Vendere pretio] Muretus, *pendere pretium*, multo, ut mihi videtur, verisimiliore sententia. *Acidal.* Hæc ego non capio. Quid enim est *vendere pretio?* quasi venditio ulla sine pretii interventu fiat? Tentabam *vendere prædia:* sed ἐπέχω. *Virdungus.* Suspicor, *ac vendere parvo cogebantur*. Gronovius.

Devortia itinerum et longinquitas] Similia quæstuum sive rapinarum genera in provinciis excogitata fuerunt etiam antiquiori ævo ab avaris magistratibus. Cicero in Verr. Act. 6. 'semper ad ultima ac difficiliora loca apportandum frumentum imperare: ut vecturæ difficultate, ad quam vellent æstimationem pervenirent.' Et inferius: 'tum, cum tibi ego frumentum in meis agris, in mea civitate, denique cum in iis locis, in quibus es, versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim dare; angulum mihi aliquem eligas provinciæ reconditum ac derelictum?' *Pichena.* Valerianus Imp. apud Trebellium Pollionem in Balista: 'Ut illis equos contineat, ubi sunt pabula; illic annonas militum mandet, ubi sunt frumenta:

non provincialem, non possessorem cogat, illic frumenta, ubi non habeat dare: illic equum, ubi non potest, pascere: nec est ulla alia provisio melior, quam ut in locis suis erogentur, quæ nascuntur, ne aut vehiculis aut sumptibus rempublicam gravent.' In quam rem multa et in utroque codice sanciuntur, ut ad Trebellii locum notat Casaubonus. *Virdungus.*

Cap. 20. *Quæ, vel incuria intolerantia*] Lego, *quæ vel incuria, vel tolerantia priorum.* Rhenanus. *Incuria*, dum non inquirunt in facinora suorum ministrorum præsides: *tolerantia*, quod ad delicta suorum conniverent. *Virdung.*

Non minus quam bellum] Siquidem non minus in pace quam in bello spoliabantur, illudebantur, omni crudelitatis genere lacerabantur. *Idem.*

Contracto exercitu multum in agm.] Posset sic quoque legi, imo sic legendum est, *contracto exercitu, militum in agmine, &c.* Rhenanus. V. c. habet *multus*, pro, *multum;* placeret tamen magis, *militum.* Ursinus.

Ipse prætentare] Et hoc officio ducis convenienter. Leo Imp. Tactic. IX. 12. 'Sin admodum lubrica difficiliaque loca fuerint, teipsum oportet primum eo transire: deinde ibi consistere et commorari, donec omnes sine offensione transierint.' Idem exemplo suo ingerunt, apud Curtium lib. VII. et VIII. Alexander Magnus; apud Salium lib. XV. Claudius Nero; apud Zosimum Julianus; apud Nicetam lib. II. Manuelis Conradus: et alii apud alios. *Virdungus.*

Irritamenta pacis ostentare] Multo potius, quod jam pridem margini, *invitamenta:* quod et credo verum. Quid tamen si et *imitamenta pacis?* Id est, pacis quandam speciem. *Acid.*

Præsidiis castellisque circumdatæ] Quæ hic *præsidia* et *castella*, alibi *castra* seu *hiberna* vocat. Annal. XIII. 'damno ejus exterriti qui præsidium ferre debuerunt, sua quisque in castra, trepida fuga rediere.' Supra enim dixit, e castellis eos advenisse. Hist. IV, 'Civilis arte grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quod castella deseruissent: se cum cohorte cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent.' *Pichena.*

Ut nulla ante Britanniæ] Putem legendum, *ut paullo ante Britanniæ nova pax illacessita manserit.* Hoc enim egisse prædicat illa tanta ratione curaque, ut conservaret pacem ante vix notam. 'Lacessitam pacem' alibi quoque dixit auctor, ut supra IV. 32. et XV. 2. *Freinshem.*

Cap. 21. *Saluberrimis consiliis*] Ad continendos scilicet in fide devictos, quod plus est quam vincere. *Virdung.*

Homines dispersi ac rudes] Eam ingressus est viam in mitiganda Britannorum feritate Agricola, quam præiverunt primi civitatum conditores, de quibus Cicero in Sextiana c. 42. *Idem.*

Eoque in bello faciles] Scribendum, *eoque in bellum faciles:* aut potius, *eoque bello faciles.* Sic enim Ann. I. 'seditioni promtum,' dixit. Lib. II. 'prœlio paratum.' Lib. IV. 'offensioni proniores.' Eodem, 'Agrippina Neroni promtior.' *Rhenan.*

Bello faciles] Qui facile in arma agerentur et quamvis levibus de causis bellum sumerent. *Virdungus.*

Templa, fora, domos] In iis enim occupati de bello cogitaturi non erant. Ea autem tempestate excultam demum, quoad urbes ac ingenia, Britanniam apparet. *Boxhorn.*

Pro necessitate] Faciebat, ut nemo in splendidorum operum structuris post alium esse vellet. Magna ejus vis est apud erectas mentes. *Idem.*

Paullatimque discessum] Suspicor legendum: *paulatimque descensum.* Pichena.

Cap. 22. *Ponendisque insuper castellis*] V. c. habet, *telis*, non, *castellis.* Ursinus.

Acerbior in conviciis] Inter species

iratum et has commemorat Seneca I. 4. quæ in verborum maledictorumque amaritudinem effusæ: cui vitio obnoxii sunt, quos ὀργίλους Aristoteles appellat Eth. IV. 5. irasci faciles tamen ut sint placabiles, qualem se fatetur Horatius, et eodem ingenio Quintum fratrem suum describit Cicero. *Virdungus.*

CAP. 23. *Quarta æstas obtinendis, quæ percurrerat, insumpta*] Mirum est cujus culpa verba hujus sententiæ transposita fuere. Nulla hypallage excusare potest hanc lectionem. Ducantur ergo suas in colonias hæc verba me Triumviro, *Quarta æstas percurrendis quæ obtinuerat insumta.* Non inficior tamen veterem lectionem posse commode retineri. Nam 'tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque Taum gentibus:' has ergo gentes quarto anno (ut proprio verbo dicam) obtinuit, atque adeo Tacitus *quartam æstatem obtinendis quæ percurrerat insumtam* non male dicit. *Barclaius.* Berneggerus sic interpretatur: quæ præcedenti anno obtinuit et vincendo percurrit, præsidiis impositis firmavit. Nec illud bene: quæ enim expeditionis suæ anno tertio percurrit, ea demum quarto obtinuit. Savillius τὸ *obtinere* reddit ac si esset cognoscere, ordinare, disponere. Sed nec illud probo. *Obtinere* enim vix ea notione usurpatur. Vulgata lectio proba mihi quidem videtur. Obtinere nihil aliud est quam totum suum facere, et omnino sub potestatem suam redigere illud, quod antea aut leviter modo tentatum, aut partim tantum devictum erat. Opponitur etiam τὸ *percurrere;* quo verbo prædationes tantum et excursiones in agrum hostilem denotavit, respexitque ad illa præcedentia, vastatis usque ad Taum nationibus. Aliud est vastare et percurrere agrum, &c.* *Boxhorn.*

Nam Glota et Bodotria diversi maris æstu per immensum revecti] Duo æstuaria hæc erant, a Ptolemæo Clota et Boderia appellata; illud, septentrionem, hoc meridiem aspiciens. At hic in Veneto legitur, &c. * *Pichena.*

CAP. 24. *In spem magis*] Doctiss. Vir, *in speciem.* Non quod inde timeret, sed ad vires ostentandas: quod Othonianis etiam factum: 'ostentare vires et militari vallo Veronam circumdare placuit.' Non tamen abjiciam *in spem;* quod satis commode interpretari potest. Agricola gnarus quam oportuna esset Hibernia ad continendos in fide Britannos; animo versabat ejus invasionem: quamobrem fines copiis instruxit, ne oblata occasione milites e longinquo essent arcessendi, 'in spem magis quam ob formidinem.' Nam alias metu barbarorum milites per fines disponi solent, qui JCtis 'milites limitanei' dicuntur. Similiter hæc eadem de caussa Messana Syracusanis occupatur. Thucyd. lib. IV. ἔπραξαν δὲ τοῦτο μάλιστα οἱ μὲν Συρακούσιοι ὁρῶντες προσβολὴν ἔχον τὸ χωρίον τῆς Σικελίας: i. *idque præcipue Syracusanorum opera, quod viderent inde facillime Siciliam invadi posse.* Postremum quod *Agricola* speravit, nunc Hispani meditantur et tentant, admoniti forsan his Taciti verbis. *Salinerius.* *In speciem* potius videtur prima fronte: sed si mentem auctoris inspicis accuratius, contra omnino est. Nam si *speciem* legis, ut alia omittam, quare ista subjungit? 'Siquidem Hibernia valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit:' nullam video sententiæ ἀκολουθίαν. His enim illa declarare vult: quæ sunt, si ita quidem legas, plane diversa. Conveniunt optime, si *spem* retineas. Dicere enim hoc vult: Britanniæ, &c.* *Acidal.*

Medio inter Britanniam atque Hispaniam sita] Medio ablativus est, pro, in medio. Sic in Annal. dixit, *medio temporis.* Rhenanus.

Haud multum a Britannia differt, in

melius aditus ortusque] Prodigiose corruptus locus est. Lego *differunt. Ejus aditus portusque, &c. Ejus* scil. insulæ Hiberniæ. *Rhenanus.* Danesius legebat: *haud multum a Britannia differt: ejus aditus, &c.* Ursinus. Muretus legebat, *differunt in melius. Aditus portusque:* quam scripturam amplectar, si sententia, quam gignit, vera. Dubito enim an Hibernia differat in melius a Britannia. Propior sum credere diversum, et addita particula negante scribere, *haud multum a Britannia differunt, nec in melius.* Utrum verius sit, illud quidem mihi certum, vocem *melius* præcedentibus tali aliqua emendatione aptandam, non cum sequentibus, ut nunc vulgo, conjungendam. Nam nec sensus quidquam illic ab ea juvatur: et concinnitas structuræ nescio quomodo læditur. Nisi quis forte mutare, sane non incommode, ita malit: *Militibus aditus portusque per com. et neg. cogniti. Agricola expulsum, &c.* Acid.

Cap. 25. *Infesta hostili exercitu itinera timebantur*] V. c. habet, *hostilis exercitus:* et paullo post; *Caledoniam incolentes populi.* Ursinus.

Portus classe exploravit] Opinor scribendum, *prius classe exploravit.* Mox mallem legere, *impelleretur:* nam sequitur, *attollerent et compararentur.* Rhenanus.

Portus classe exploravit] Et hoc imperatorio officio convenienter: nam prœlium navale gesturus (verbis Vegetii) consuetudinem pelagi vel loci ante congressum debet cognoscere. Cæsar lib. iv. de bell. Gall. cap. 20. *Virdungus.*

Hinc auctus Oceanus] Pulcherrime Lipsius, *victus.* Inepte vulgo, *auctus.* Pichena.

Militari jactantia] Vulgus militum jactabundum. Hinc larga risus materia Comicis. *Virdungus.*

Caledoniam] Ptolemæus Britanniam in *Magnam* et *Parvam* dividit; *Magnam* vocans citeriorem ad meridiem; *Parvam* ulteriorem ad septentrionem: cujus incolæ in Majatas et Caledonios distincti erant, id est, in campestres et montanos. Ortelio Caledoniorum, &c.* *Idem.*

Oppugnasse ultro castella adorti] Malim, *oppugnare.* Rhenan. V. c. habet, *oppugnare ultro castellum adorsi.* Ursinus. Lipsius olim suspicabatur legendum, *oppugnantes*, vel, *oppugnavere:* novissime cum Rhenano, *oppugnare.* Ego etsi de sinceritate loci dubito, utcumque tamen vulgatam lectionem defendi posse arbitror, si intelligamus verbum, *oppugnasse*, regi a voce *fama:* quasi aucta fuerit fama ex eo, quod Britanni ultro oppugnassent Romanos; et ideo distinguerem: *paratu magno (majore fama, uti mos est de ignotis, oppugnasse ultro) castella adorti.* Sed durior sensus et constructio, quam ut mihi satisfaciat. *Pichena.* Hic tecum non facio, doctissime vir, licet alias te in oculis feram. *Oppugnasse*, loco, *oppugnare.* Tempus pro tempore. Quintilian. ix. 3. 'transferuntur enim tempora, &c. Timarchides negat esse ei periculum a securi:' *esse* vice *fuisse:* additque, 'at ne morer, per omnia fit genera, per quæ fit solœcismus.' Quod a Dionysio ad Amm. dicitur, φράσις ἐκβεβηκυῖα παρὰ τοὺς χρόνους τῶν ῥημάτων, i. *phrasis egressa tempora verborum.* Nec hic modo Cornelius hæc ausus est: 'Non tamen pigebit, vel incondita ac rudi voce, memoriam prioris senectutis, ac testimonium præsentium bonorum composuisse:' nec primus protulit. Plaut. Pœn. 'Nolito ædepol divellisse (pinnas) jam duobus mensibus Volucres tibi erunt hircinæ.' Quibus in locis satis aperte *composuisse* et *divellisse* ejusdem sunt notæ cujus *componere* et *divellere.* Salinerius. Nec dura παρενθέσει et constructione opus est nec mutatione temporum. Sed rectissime Pichena, &c.* *Gronov.*

Metum ut provocantes] Multum interest (ait Scipio apud Livium l. xxviii.) alienos populorum fines an tuos uri exscindique videas. Plus

animi est inferenti periculum quam propulsanti. Qua et in re memorabilis Agathoclis andacia apud Justinum l. XXII. 5. *Virdungus.*

Excedendum potius quam pellerentur] Nec male foret: *excedendum priusquam pellerentur.* Gronov.

Specie ignavi prudentium admonebant] *Specie* referendum est ad genitivum, *prudentium*. Ignavi specie prudentium admonebant. *Rhenanus.*

Specie prudentium ignavi] Ἀγχίθυροι sunt αἱ κακίαι ταῖς ἀρεταῖς, ut ait Basilius. Atque hinc multa in vitæ actionibus occurrunt (verbis Galeni) δυσδιόριστα, quia ἡ ἀρετὴ γειτνιᾷ τῇ κακίᾳ. *Virdungus.*

Peritia locorum circumiretur] Singulari numero restitui, *circumiretur*, veteribus libris auctoribus: nam ad ipsum Agricolam refertur, et recte convenit cum sequenti verbo, *incessit*. Alias quod in vulgatis legitur, *circumirentur*, aliquid ambiguitatis habere potest. *Pichena.*

CAP. 26. *Securi pro salute, de gloria certabant*] Concinnius sit, si vicissim traducas particulas *pro* et *de*. Lego, *securi de salute, pro gloria certabant.* Nam *securum esse pro aliqua re*, nescio an Latine possis dicere. *Acidalius.*

Quinetiam irrupere] Imo *erupere*. Res ipsa et sequentia clamant. *Idem.*

Quod nisi paludes et silvæ] De latebris silvarum notum est, de paludibus noto, in quibus sæpenumero latuisse fugientes memorant scriptores. Juven. Sat. x. ‘Exsilium et carcer, Minturnarumque paludes.’ Florus quoque auctor IV. 12. ‘Nihil illa cæde per paludes perque silvas cruentius.’ *Barclaius.*

CAP. 27. *Cujus constantia ac fama*] Fallor, aut *conscientia* legendum. Conscius sibi exercitus egregiæ victoriæ, et ex ea famæ, majora volvebat. Video et Pichenæ hoc placuisse. *Lips.*

Cujus constantia ac fama] Quid sibi hic velit *constantiæ* vox, non assequor: quam corruptam suspicor, ac legendum: *cujus conscientia ac fama.* Nihil clarius et fortasse certius. *Pichena.* Lege, *cujus conscientia ac fama.* Acidalius. Quod viris optimis fastidio, nobis aureum et gemmeum est. *Constantia* aliquando opponitur non tam levitati aut infirmitati ejus, qui varius et mutabilis semper, quam timori seu levitati ex timore: atque est imperterritus et immobilis animus iis, quæ terrere possunt, et infirmiores inducere vel vi vel ambitione ad mutanda cœpta et ad aliter et minus honeste fere consulendum. Sic *constantiam* Cyri pueri in Astyagis aula prædicat Justinus I. 5. et *constantiam* Alexandri rapientis ad supplicium de tumultuantibus armatis: cui convenit apud nostrum Voculæ. *Constantia* histor. IV. 25. item Perdiccæ ultro accedentis et increpantis pedestrem exercitum, qui percussorem ad eum miserat Justin. XIII. 3. Talis *constantia* Germanici rejicientis imperium cum maximis minis delatum Suetonio Calig. I. et Titi conspiratis adversum se assidere sibi jubentis et gladiatorum arma explorare apud Aurelium Victorem. Non aliter Pius apud Capitolinum c. 5. ‘Fuitque ea constantia, ut septenis et novenis annis in provinciis bonos præsides detineret.’ Quod recte cepit Casaubonus: eoque minus ferendum, quod ei obloquitur Salmasius. Cavillator scilicet *bonos* tantum detinuisse, et ab his nihil periculi aut metus. Parum πολιτικῶς, immo regibus boni quam mali suspectiores sunt: et sæpe non injuria. Non enim *bonos* ἠθικῶς ad legem Philosophorum intelligimus, sed juste ac fortiter et cum gratia provincialium rempublicam gerentes: qualibus profecto gloriæ et imperii cupido non segniter innascitur. Noster de Tiberio Annal. primo: ‘neque enim eminentes virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum, a pessimis dedecus publicum metuebat.’ Non aliter Capitolinus Salmasio in subsidium vocatus de

Marco c. 12. 'Quamvis esset constans, erat etiam verecundus.' His enim locum dederunt hæc superiora: 'Fisco in causis compendii nunquam judicans favit.' Decebat *constantiam* principis, nihil decidere de republica, nihil pati publico detrahi, etsi hominum odia et famæ invidia foret subeunda. Talis *constantia* fuit M. Catonis omni opum vi repugnantis, ne Asianorum locario induceretur, apud Ciceronem in primo ad Atticum. Ac Marcus quamvis *constans*, quamvis *Fabianæ constantiæ* in spernendis rumoribus et simultatibus, modo recte ageret, quamvis salubris, nec largitor; aut jactura reipublicæ ambitiosus, tamen pudoris sui putabat, non nimium pro fisco tendere. Opportunum est etiam, quod adhibet Salmasius ex eodem Marco Capitolini c. 4. 'verecundus sine ignavia.' Hoc prorsus est istud inversum: *quamvis esset verecundus, erat etiam constans.* Nam huic significationi *constantiæ* adversatur *ignavia*, si memineris *ignaviam* et *segnitiem* optimis auctoribus interdum esse timorem, formidinem; quod Galli dicunt *poltronnerie et manquement de courage.* Sic Tacitus Histor. II. 94.* Londinium perrexit.' His omnibus in locis *constantia* non quævis perseverantia et propositi pertinacia, sed κατ' ἐξοχὴν permansio in sententia et instituto atque habitu mentis contra graviter obstantem urgentemque vel metum vel gratiam vel subrusticum pudorem. *Gronovius.*

Adversa cum imputantur] Non dubito, quin Tacitus scripserit, *adversa uni imputantur.* Estque gravissima sententia, nec minus vera. Iniquissima hæc bellorum conditio est, prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur; hoc est, duci. Sic Hist. IV. &c.* *Rhenanus.*

Arte ducis rati] Hæret sententia. Putabam olim, et explebam: *arte ducis victos rati.* Nunc magis, et propius verbis: *non ut virtute, sed occasione et arte ducis superati.* Nam illud, *super, &c.** Lipsius.

Arte ducis rati] Opinor legendum, *arte ducis irati, nihil ex arrogantia remittere*, id est, remittebant. *Rhenanus.* Cum aliquid huic sententiæ desit, Lipsius supplet, *arte ducis victos rati;* sed ex ingenio, non ex libris. Ego, *ducis*, vocem redundare censeo, nam recte subintelligitur, et arte hostium. Ideo levi neque aberrante mutatione, ex ipsa voce, *ducis*, restituerem, *victos;* ut legatur, *arte victos rati.* Notandum hic etiam, quod ars virtuti opponitur. Sic Vegetius in proœm. l. III. 'Cum Carthaginiensibus non virtute, sed arte solus ferret auxilium.' *Pichena.* Suspicabar aliquando: *ut non virtute, sed occ. et arte ducis strati*, vel *superati.* Nunc taceo: video enim non esse cujusvis medicinam facere depositis. *Gruterus.* Melius omnino si legas, *strati*, vel *fracti*, quod infra statim: *Britanni nihil fracti pugnæ prioris eventu.* Acidalius. Deest vox *viros*, aut alia talis, ut in margine annotavit Lipsius. Cæterum et hic locus ostendit plerumque non debellari ea victoria, quam hostes casui magis vel occasioni aut strategemati tribuant, quam virtuti adversariorum: idque ipsum Divico Helvetius Cæsari ingerit l. I. de B. Gall. 13. *Virdungus.* Forte; *non virtutem sed occasionem et artem ducis rati:* sic fere supra II. 11. 'haud imperatorium ratus:' III. 20. 'obsidionem flagitii ratus.' *Freinshemius.* Nos mallemus: *At Britanni non virtute, sed occasione atque arte ducis superati.* Saltem utriusque lectionis eadem sententia, et Taciti est, nisi fallor. Per *virtutem* intellige vim et manum Romanorum. *Boxhornius.*

Cœtibus ac sacrificiis] Sic Hist. IV. c. 14. Claudius Civilis. *Virdungus.*

Atque ita irritatis utrinque animis discessum] Sic Ann. XIII. 'atque ita infensis utrinque animis discessum.' *Pich.*

CAP. 28. *Magnum ac memorabile facinus*] Itane magnum ac memora-

tale facinus sit Britanniam circumnavigasse? Hodie certe id nec memorabile nec magnum, post penetratum fretum Magellani, post novos orbes inventos, ex quibus Americanus æque fere nobis notus est quam noster; Australis autem quamvis interiora adhuc celet, tamen extimas oras circum undique jam retexit, aliquot navigationibus circumdatus. Sed et nuperrimæ Hollandorum navigationes memorabiles, quibus per septentrionem viam rimantes ad Indiam orientalem usque ad LXXXI. gradum velificati sunt, et ulterius issent, ni cœli inclementia ac mare concretum prohibuissent. *Virdungus.* Vir eruditissimus et haud quaquam τῶν τυχόντων, (qui longe major apparuisset, nisi vix notum suis morbi et paupertas depressissent,) mihi etiam inter primos adolescentiæ meæ fautores venerabilis, nimis anguste modum hujus facinoris metitur. Magnitudinis ejus, quam Tacitus intelligit, pars exigua et fortuita est, quam præcipuam putat Virdungus. Magnum erat et memorabile, &c.* *Gronov.*

Exemplum et rectores] * Vide quæ annotavit Casaubonus ad locum Spartiani in Hadriano. *Virdungus.*

Tres liburnicas] De his vide Vegetium l. IV. c. 33. et 37. Ibique annotationes Stewechii. *Idem.*

Ad extremum] Id est, postremo. Sic etiam alibi loquitur. Idem usurpatur Livio. *Rhenanus.*

CAP. 29. *Grampium*] Nunc vocatus Grantzbaine. *Savil.*

Commune periculum concordia] O verba aurea! utinam imbibamus! Nempe hoc est, quod Hermocrates ille Syracusanus pulcherrime monuit, apud Thucyd. lib. IV. Τοὺς δὲ ἀλλοφύλους ἐπελθόντας ἀθρόοι, ἤν σωφρονοῦμεν, ἀμυνούμεθα. Εἴπερ καὶ καθ' ἑκάστους βλαπτόμενοι, ξύμπαντες κινδυνεύομεν. *Lipsius.*

CAP. 30. *Priores pugnæ*] Eruditissimus Freinshemius *pugnæ* delendum censet. Et sic Tacitum scripsisse crediderim. *Boxhornius.*

A contractu dominationis] Lege: *contactu dominationis.* Rhenan.

Nos terrarum ac libertatis] Animosa et alta hæc oratio Galgaci: in qua quod suos maxime hortatur ad robur, quoniam ultimi Britannorum sint, nec ulla gens ultra: facit, quod Homericus ille Ajax Iliad. O. Ἀνέρες ἐστὲ, φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς· Ἠέ τινάς φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω; Ἠέ τι τεῖχος ἄρειον ὅ κ' ἀνδράσι λοιγὸν ἀμύναι; *O socii este viri, reminiscimini virtutis. A tergone adjutores censetis adesse? Aut aliquem murum, qui avertat tristia fata?* Lipsius.

Terrarum ac libertatis extremos] Plerumque constructionem amat genitivi, quod alius dixisset, *terris ac libertate extremos.* Sed de hoc supra monuimus. *Rhenan.*

Recessus ipse ac sinus famæ] Mirifice dictum. Defendit nos, inquit, quod longinqui, occulti, et vix fama noti fuimus (in sinu famæ conditi): nunc omnia aperta. *Lips.*

Recessus ipse ac sinus famæ in hunc diem defendit] Pro *famæ* posset etiam scribi *fama*, auferendi casu, id est, per famam defendit. Item pro *atque*, nihil sit incommodi, si quis *atqui* legat. *Rhenanus.* Sic Hist. II. 'abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus.' Ubi Lipsius observavit, voci, *sinus*, vim subesse fraudandi, subtrahendi, occulendi. Hist. lib. III. 'Sed opes Cremonensium in sinu præfectorum legatorumque fore.' Lib. IV. 'exquirique novos sinus, et varia prædandi vocabula.' Sen. Contr. lib. VII. 'unde tam graves paterni sinus? nunquid ossa filii reportat?' Senex enim auro gravis ex hostibus redierat: unde suspicio, eum prodidisse filium. *Pichena.* Valde vereor, ut hæc suo ordine legantur. Muretus ista omnia delebat, 'atque omne ignotum pro magnifico est:' et pro *famæ* legebat *fa-*

ma. At ego dissiluisse hæc video, atque iterum conglutinanda. Quo tamen reponenda potissimum loco, aliquantulum hæsito. Binis quidem possim, et æque utroque commode. Vel ut ita ordinentur: *recessus ipse ac sinus* (*famæ*, vel *fama, namque omne ignotum pro magnifico est,*) *in hunc diem defendit. Nunc terminus, &c.* Vel ut ita: *recessus ipse ac sinus in hunc diem defendit. Famæ namque omne ignotum pro magnifico est. Nunc terminus, &c.* Alterutro certe horum modo debet. Utro, non definiam: sed in priorem magis inclinem. *Acidalius.* Legi velim, *sinus fama in hunc diem defendit.* Et ea lectio facit ad auctoris mentem. Forsan etiam pro *sinus* reponendum fuerit *situs.* Ut sit sententia: Fama de remoto Caledoniæ situ, incogniti ejus aditus et recessus, adversus Romanorum irruptiones hactenus nos defendere. *Boxhornius.* Nihil mutandum Observ. lib. I. cap. 4. monuimus. *Gronov.*

Nihil nisi fluctus et saxa et interiores Rom.] Nihil sit incommodi, si quis reponat *eo manifestiores Romani.* Rhenanus. Venetus, *inferiores.* Unde libenter amplector Rhenani correctionem, *infestiores:* quam et Lipsius probat. *Pichena.* Emendaveram pridem ad oram libri mei: *et in iis inferiores Romani.* Sed vir doctus nuper ex cod. suo Mirandulano: *et inter ea Romani.* Quam si veram is censet, non video cur non vulgarem potius lectionem amplectamur. Eumenius Rhetor videtur ad hunc locum respexisse: 'ultra Oceanum vero quid erat præter Britanniam.' Et dein: 'nulla progrediendi causa superest, nisi si (quod natura vetuit) fines ipsius quærantur Oceani.' Nimirum isti credebant in contumaciam Deorum fieri, si quis navigando Oceani terminos scutaretur. Arrianus Geographus: *τὰ δὲ μετὰ τοὺς τόπους τούτους διάτε ὑπερβολὰς χειμώνων, καὶ πάγους μεγίστους δυσβάτων τε τόπων, εἶτα καὶ θείᾳ τίνι δυνάμει θεῶν, ἀνερεύνητά ἐστιν.* Verto: *quæ sequuntur immodicis frigoribus inaccessa sive arcana quadam Fati potentia, hactenus non inventa.* Colerus. Particulam *sed* delendam, et junctim illa sic legenda, certissimum: *nunc terminus Britanniæ patet: nulla jam ultra gens; nihil nisi fluctus et saxa, et in iis infestiores Romani.* Quæ postrema Lipsius sic emendavit. Quanquam non male retineri vulgatum etiam potest; sensum certe facit aptissimum: Ultra Caledoniam nulla amplius gens, nihil præter fluctus et saxa: in ejus interioribus ecce Romani. Ut ego quidem mutare hic, nihil adhuc sustineam. *Acidal.*

Et interiores Romani] Vett. editiones, *inferiores:* e quo Rhenanus, *infestiores.* Ego divisim, *et iis feriores.* Magis feri et duri, quam fluctus et saxa. *Lipsius.*

Postquam cunctis vastantibus] Scribo, *postquam cuncta vastantibus defuere terræ, et mare scrutantur.* Mox, *soli omnium opes atque inopiam.* Rhenanus.

Cuncta vastantibus defuere terræ] Sic Alexandrum incessit Seneca lib. VII. de ben. c. 2. *Virdungus.*

Auferre, trucidare, rapere falsis nominibus imperium] Recte ut hæc construas vide. Non enim ita jungenda, *falsis nominibus imperium rapere.* Sed, *auferre, rapere appellant imperium: ubi solitudinem faciunt, pacem:* scil. *falsis* utrumque *nominibus.* Acidal.

Ubi solitudinem faciunt, pacem appellant] Similiter Histor. l. I. de Galba Otho c. 37. Huc pertinet et querela Catonis apud Sallustium. Τὰ γὰρ *αἰσχρὰ ὀνόματα, οὐ τὰ πράγματα, εἰώθασιν ἄνθρωποι ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον αἰσχύνεσθαι,* ait Procopius. *Virdungus.*

CAP. 31. *Bona fortuna quæ in tributum egerat annus*] Legendum apparet, *bona fortunasque in tributum egerunt, in annonam frumentum, corpora ipsa ac manus silvis et paludibus emuniendis verbera inter ac contumelias conterunt.*

Nam Tacito solemne est transponere præpositiones. Sic et hic, *verbera inter ac contumelias*, pro, Inter verbera ac contumelias. *Rhenan.*

Mancipia semel veneunt] Egregium vero membrum, et qualia multa in pulcherrimo corpore hujus orationis: qua, moriar, si quid meo sensu prudentius, disertius, argutius est in omni Romana lingua. Ceterum huic sententiæ plane compar, et velut hinc hausta, illa Salviani l. VI. extremo, &c. * *Lipsius.*

Semel veneunt] Sic Boodicia apud Dionem lib. LXII. At quanto præstaret semel nos alicubi distrahi, quam sub inani libertatis nomine quotannis redimi? Salvianus fine lib. VI. Omnes quippe captivi quum semel redempti fuerint, libertate potiuntur: nos semper redimimur, et nunquam liberi sumus. *Virdungus.*

Sicut in familia] Strictius Thucydides lib. III. πάθοιμεν τ' ἂν δεινότερα, ἢ οἱ πρὶν δουλεύοντες: i. *Graviora sustineremus, quam qui prius in servitutem redacti sunt.* Salin.

Brigantes fœmina duce] Hæc fuit Voadica regii generis fœmina, de qua supra. *Rhenan.*

Libertatem non in præsentia laturi] Romana editio, *et in libertatem non in præsentiam laturi:* ex quo M. Antonius Muretus ingeniose, diductis vocibus litterisque, *in libertatem, non in p. r. servitium nati*, id est populi Romani. Ambigo tamen: et malim, *libertatem non in præsenti ablaturi*, vel *illaturi*. In hoc enim sententiæ hujus penetrantis vis et velut acies est, integros adhuc Caledonios esse, et libertatem sine ullo jugo illibatam habere: irent igitur pugnarentque, non ut amissam iterum inferrent, sed tot sæculis retentam, ut ne quis auferret. *Lipsius.*

Et in libertatem non in præsentiam laturi] Reor sinceram lectionem esse hujusmodi, *et libertatem non in præsentia inlaturis* pro *illaturi*. Significat prius ipsis libertatem fuisse, pro qua adipiscenda non erat opus pugnare, sed conservanda. *In præsentia* dixit de futuro. *Rhenanus.* Qui pugnant pro libertate, eos dicimus libertatem in manu portare. Sallust. Cat. 58. Τὸ *in præsentia*, ut Terent. 'Provisum est, ne in præsentia hæc hinc abeat.' Nunc ea aliter interpunge, et nisi erunt omnia Sole clariora, nunquam posthac duarum rerum mihi credas: *Nos integri et indomiti; et libertatem non in præsentia laturi primo statim congressu? unde ostendamus quos sibi Caledonia viros seposuerit.* Nos ad hoc temporis integri et indomiti sumus: et non viriliter nunc primo statim congressu pro libertate pugnabimus? Τὸ *et* interrogando *et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* Salinerius. Mureti lectionem Lipsius non probat. Ego non possum nec ipsius Lipsii. At interpretationem ejus utrisque manibus amplector, vidit enim veram loci sententiam: quæ tamen ex ipsius emendatione nullo modo conficitur. Ut conficiatur, alia plane opus est, verbumque aliquod desideratur, quod eam expleat, jungendum cum participio *laturi*. Hoc vide si forte inveni, latens in veteri Rom. edit. quæ habet, *et in libertatem.* Istud *in* si diducatur, exibit apte, *minui*. Quod corrumpi et decurtari ita quam facile potuerit omnes vident. Ut jam ita commodissime legatur: *Nos integri et indomiti, et minui libertatem non in præsentia laturi, prima statim congressione ostendamus, &c.* In hoc maneo, donec ab aliis certius quid e libris afferatur. Unum tamen afferam, in quo Taciti phrasin agnosces saltem, si nihil præterea idonei aliud: *Et libertati, non imperio sueti, alacri prima statim congressione, &c.* Sic quidem ille frequenter loquitur. Ann. XIV. 'neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti.' Hist. IV. 'servirent Syria Asiaque, et suetus regibus Oriens.' Nunc etiam aliud

incidit, veræ sententiæ aptius quam hoc, æque aptum ac quod posui primo, sed quod præferre illi tamen nequeo. Lego, *et libertatem non imperio in præsentia mutaturi*. Ut vox *imperio* similitudine litterarum perierit. Mureti conjecturam firmare possis ex Cæsare de bello Gall. lib. VII. 'hortaturque eos ut se liberos et imperio natos meminerint.' *Acidalius*. Corrigo: *et libertatem nos in præsens etiam relaturi*, aut *daturi*, *primo statim congressu nonne ostendemus*. Harlæus. Alii alia reponenda suspicantur. Mihi omnia suspecta. Diligentissimus Virdungus favet lectioni vulgatæ. Ego ἐπέχω. *Boxhornius*. Vereor, ut excogitem, quod judicium cujusquam mereatur. Tentabam tamen aliquando: *et libertatem nunc demum periclitaturi*. Aut etiam: *et libertatem omnem in procinctu laturi*. Quemadmodum Seneca l. I. c. 1. de clementia: 'Severitatem abditam, clementiam in procinctu habeo.' *Gronovius*.

Primo statim congressu] Corrigo vere, *prima statim congressione ostendamus*. Vel, *congressu, nonne*: interrogando. *Lips.*

Primo statim congressu, non ostendemus] Malim, *unde ostendamus*. Rhenanus. Danesius, pro *unde ostendamus*, legebat, *non ostendamus*, interrogationis nota posita ab verbum, *seposuerit?* Ursin. Corrupte vulgo *unde ostendamus:* absque interrogationis nota. Mihi potior visa lectio quam recepi: nam et sequentia quoque interrogative pronunciantur, et Tacito familiarior est vox, *congressus*, quam, *congressionis*. Sic infra: 'Ac primo congressu eminus certabatur.' Ann. l. 11. 'primoque congressu fusus, reparat vires.' *Pichena*. 'Unde,' ut, 'corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremo ejusdem desertor ac proditor: unde non alium pertinacius ad pœnam flagitavere.' Vel cum solita distinctione, hyperbatica phrasis est, et Thucydiana lib. VI. ὥστε παρὰ τοσοῦτον γιγνώσκω μόλις ἂν μοι δοκοῦσι εἰ πόλιν ἑτέραν τοσαύτην, ὅσαν Συρακοῦσαι εἰσὶν, ἔλθοιεν ἔχοντες, καὶ ὅμορον οἰκήσαντες τὸν πόλεμον ποιοῖντο, οὐκ ἂν παντάπασι διαφθαρῆναι: i. *ut ita secus sentio vix mihi videantur, si alteram civitatem, qualis nunc sunt Syracusæ, venirent habentes et finitimam habitantes bellum inferrent; non omnino profligatum iri.* Ubi Scholiastes τὸ ὥστε, id est, 'ut, loco movendum est, ne affine solœcismo videatur, et sic ordinanda: ita secus sentio, ut vix mihi videantur non omnino profligatum iri Athenienses.' Lib. I. παρὰ σφᾶς ὡς πρὸς διαγιγνώσκοντας τὸ λοιπὸν ἰέναι τά τε σφίσιν αὐτοῖς ξύμφορα καὶ τὰ κοινά: i. *ad se tanquam cognoscentes cæterum ire quæ sibi ipsis quæque in commune conducant*. Alius dixisset, *cæterum ire ad se tanquam cognoscentes, &c.* Sic alius a Tacito scripsisset: 'Nos integri et indomiti et libertatem non in præsentia laturi: unde primo statim congressu ostendamus, quos sibi viros Caledonia seposuerit.' Id est, Nos nunquam victi, nec nunc primam pro libertate pugnam pugnaturi: qua de re quam primum Romanis ostendamus, quosnam sibi viros sumserint lacessendos. *Salinerius*. Bene fortassis erit huic loco, geminata particula *unde*; pro, *undecunque*. Gruterus. Scribam, *abunde ostendamus*. Frequens vox Tacito et Sallustio: nec video cur id (nam et alius monuit) damnat Lipsius. *Grotius*. Mihi aliud subolet. An fortasse legendum: *primo statim congressu mundo ostendamus*. Virdungus. Subscribo Lipsiano, *prima statim congressione ostendamus*. Gronov.

CAP. 32. *Nostris illi discessionibus*] Malim, *dissensionibus*. Tametsi me non latet, quid sit *discessio populi*. Rhenanus. Danesius legebat, *dissensionibus*. Et ita v. c. et Faërnus etiam legebat. *Ursinus*. Secutus sum Rhenani judicium in voce, *dissensionibus*. Vulgo, minus recte, *discessionibus*. Pi-

chena. Muretus, *dissensionibus*, quod valde amplector. Dein, pro *hostium*, *nostra*: hoc quidem non recipio. Et sensum facit eundem quod vulgatur: et, si verba inspicis, elegantiæ orationis magis servit. *Acidal.*

Infirma vincula] Sive, ut loquitur M. Tullius, malus custos diuturnitatis, non diuturni magister officii. *Virdungus.*

Qui timere desierint] Nec male, *quos timere desierint*. Lips.

Conjuges accedunt] Emendavi, *accendunt*. Rhenanus.

Paucos numero] Lego, *numeros*, et accipio cohortes, ut notavi ad Hist. l. I. *Lips.*

Paucos numeros circum trepidos] Ita Lipsius restituit. Male vulgo, *paucos numero*. Pichena.

Alii nobis tradiderunt] Qui alii? imo vero, *Dii*, repone, mea fide, et jussu. *Lipsius.*

Alii nobis tradiderunt] Hoc est, priores Britanni. *Rhenanus.* Plerique Britannorum (Galgacus ait ad elevandas Romanorum victorias) se vinci passi sunt, ut ii, prosperis elati, sese in interiora difficilioraque loca penetrarent, ubi ab universis quasi vincti cæderentur: nos enim a fronte instabimus, illi a tergo bellum reparabunt. 'Nisi si Gallos et Germanos,' &c. Doctiss. vir: *Dii tradidere.* Salinerius. Egregie a Lipsio emendatum, *Dii*; corrupte in vulgatis, *alii.* Pichena.

Auri fulgor atque argenti] * Adde Plutarchum in Bruto. Atque hæ rationes fuerint Romanis auro argentoque colendi suos milites: res autem ipsa communis cum plerisque aliis opulentioribus præsertim gentibus. *Virdungus.*

Ægra municipia] * Demosthenes: αἱ δὲ πόλεις ἐνόσουν. Et factionum ac seditionum auctores Isocrates νοσήματα πόλεων appellat. Claudianus de bello Get. 'vivusque redit color urbibus ægris.' *Virdungus.*

CAP. 33. *Et vix monitis coërcitum militem adhuc ratus*] Conjicio legendum, *alloquendum adhuc ratus.* Rhenanus. V. c. habet *munimentis*, pro *monitis, &c.* et totus locus ita legendus ex eodem v. c. *Et vix munimentis coërcitum militem, accendendum adhuc ratus*: vel ut est in alio libro, *militem adhuc cohortandum ratus.* Ursinus. Locus defectus Doctiss. viro, unde expletur τῷ *acuendum*, sive τῷ *incitandum.* Ego sola distinctione fretus, integrum reor: *Cum Agricola (quanquam lætum et vix monitis coërcitum militem adhuc ratus) ita disseruit.* Τὸ *adhuc*, ut, 'Nam neque adhuc Varo videor neque dicere Cinna Digna.' Agricola verba ad milites facit, quanquam sciret eos etiam dum ardentes pugnæ, vixque monitis coërceri posse, ne suo injussu in hostes involarent. *Salinerius.* Lege, *adhortatus*, aut *adhuc adhortatus.* Non opus videbatur hortatu, cum tanta esset militis alacritas, ut vix cohiberi posset quin ante signum datum hostem invaderet. Præcessit enim: 'audentissimi cujusque procursu.' Tamen hoc quoque incitamentum virtuti adhibere Agricola voluit, et militem, ut in proverbio est, σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνειν. *Grotius.* Tentabam, *quemquam lætum et vix munimentis coërcitum militum militem adhortaturus, ita disseruit.* Gronovius.

Octavus annus est] Et tamen septimus tantum annus muneris sui agebatur, ut præcedentia probant. *Savil.*

Patientia et labore] De Romani militis duritia ex Polybio, Cicerone, Josepho, aliis satis notum: notum etiam proverbium, 'Muli Mariani.' *Virdungus.*

Neque me militum, neque vos ducis] Cic. ult. Philip. 'Dignus imperator legione, digna legio imperatore.' Sic et Q. Curtius lib. IV. extremo. *Idem.*

Inventa et subacta] Polyænus Strat. lib. I. Ἀρχίδαμος δὲ ἤρετο τηνίκα δοκοῦσιν ἁλῶναι τὴν πόλιν; λεγόντων δὲ τῶν μὲν ἡνίκα προσεβάλλομεν, τῶν δὲ ἡνίκα ἀποξεύομεν· οὐδαμῶς, ἔφη, ἀλλ' ὅτι τὴν

πολλὴν ὁδὸν ἐπορευόμεθα. *Idem.*

Monteve et flumina fatigarent] Legerem, *montesque et flumina.* Levi mutatione, sed non levis elegantiæ. Si locus posceret disjunctionem, particula, *que*, disjungeret, ut apud Cic. Orat. 'Prima enim sequentem, honestum est. In secundis, tertiisque consistere.' *Barclaius.*

Vota virtusque in aperto] Quod Polybius dixit, ἐν ὑπαίθροις. *Lips.*

Et vota virtusque in aperto] Muretus, *en vota virtusque, &c.* eleganter quidem: sed si ita voluisset Tacitus, præposuisset hoc ipsum, et quod nunc prius, sequeretur; isto nimirum ordine: *En vota virtusque in aperto. Veniunt a latebris suis extrusi, &c.* Cui quia non ita apte subjiciuntur reliqua, *omniaque prona victoribus, &c.* relinquamus potius ex omni parte lectionem vulgatam. *Acidalius.*

Superesse] Scripsimus, *superasse.* Rhenanus.

Item fugientibus periculosissima] Lego, *ita fugientibus;* ut stet comparatio. *Idem.*

Neque enim nobis] Sic Hannibal apud Livium lib. XXI. cap. 44. extremo. *Virdungus.*

Et incolumitas ac decus] Hoc est, quæ necessaria et salutaria, eadem et gloriosa nobis sunt. *Idem.*

CAP. 34. *Fortissimum quodque animal robore*] In Veneto legitur, *fortissimum quodque animal ruere:* nec male fortasse: ut non solum non pellantur, sed etiam contra ipsos Venatores ruant; et est Tacito frequentissimum id verbum, *ruere*, cum audaciam ardoremque significat. Tamen vulgata lectio mihi magis probatur: non enim dixisset *ruere*, sed, *ruit;* et ea vox, *robore*, recte opponitur sequentibus verbis, 'ipso agminis sono.' *Pichena.*

Novissime id et extremo metu defixere aciem] Tu repone, *novissime*, id est, *extremo metu.* Dicit, *defixere aciem:* stupidis præ metu, convenit, non *constituere*, sive *direxere.* Rhenanus. Vulgo, *et extremo.* Correxi, *ideo*, quia Venetus habet, *id et extremo.* Is deinde addit vocem, *defixere aciem in his vestigiis:* non male, si, *corpora*, accipias primo casu. Sed vulgata lectio potior. *Pichena.*

Aut mora belli, aut caussas debellandi] Just. Lipsius, flos populi, medulla Suadæ, animulus Minervæ, inambulantem me in horto suo docuit legendum hoc loco, *aut caussas rebellandi:* qua connectione nihil unquam suavius in Criticorum horto crevit. Moneo obiter *debellandi* verbum belli finem notare, ut paullo ante Tacitus hoc lib. 'Quod nisi paludes et silvæ fugientes texissent, debellatum illa victoria foret.' Tali forma dicitur, *detexere* apud Plaut. Amph. I. 1. 'Illic hoc homo vult pallium detexere.' Id est, plane et perfecte texere, quanquam non inepte legeremus, *retexere.* Barclaius.

Causas rebellandi] Hoc de Britannis accipiendum. *Rhenanus.* Ita libri veteres: at recentiores reposuerunt, *debellandi.* Falsum: nam potius dicendum erat, *causas non debellandi*, scilicet non debellatæ provinciæ. Duo imputabantur iis qui Britanniam antea rexerant: moræ belli, et quod propter injurias acerbitatesque adversus Britannos causam illis præbuissent rebellandi contra Romanos. *Pichena.*

CAP. 35. *Militum ardor*] Prænuntius victoriæ. Veget. lib. III. cap. 12. *Virdung.*

Instinctos mentesque ita disposuit] Lipsius mallet, *instructos*, quod auctoris sententiæ congruens non videtur: adhuc enim milites instructi non erant: ideo, sequitur, *disposuit*, hoc est, instruxit ita instinctos. Sic Ann. II.* *Pichena.*

Citra Romanum sanguinem bellanti] Venetus, *bellandi:* suo quidem sensu. Sed vulgata lectio mihi probior. Subintelligitur enim, bellanti duci ingens id decus fuisse. *Pichena.*

Citra Romanum sanguinem] Sic tunc provinciarum sanguine provinciæ vin-

cebantur. Seneca de ira I. 11. *Virdungus.*

Covinarius et eques] Mela lib. III. 6. docet 'Covinum vehiculi falcati genus esse, quo Britanni in prœliis uterentur;' quod pariter legimus apud Diodorum Siculum lib. VI. De hoc Martialis XII. 24. 'O jucunda Covine solitudo, Carruca magis, essedoque gratum.' Et Silius l. XVII. 'Agmina falcifero circumvenit arcta Covino.' Et Sidonius Apollin. in laude urbis Narbonensis: 'jamque et pectora prona Covino Extensi rapiuntur.' Lucanus Phars. lib. III. * *Marcellus Donatus.* *Covinus* currus Gallicus; *essedum* Cæsaris. Glossæ: *Covina, genus vehiculi.* Hieronymus in Esai.* Mela lib. III. 'Dimicant non equitatu modo et pedite verum et bigis et curribus Gallice armati. Covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur.' Diodorus lib. IV. Cæsar de bello Gall. lib. IV. *Virdungus.*

Diductis ordinibus, quamvis porrectior acies futura erat] Sententia, si quid in ea video, esse hæc debet: Quanquam acies non multo porrectior erat futura, etiamsi ordines diduxisset, atque ea caussa legiones accersi alii suadebant. Vocem igitur insero, quæ perire per similitudinem litterarum facillime potuit: *Quanquam parvo porrectior acies. Parvo* adverbialiter. Sic etiam Gellius XIII. 2. 'Accius tunc haud parvo junior.' *Acidalius.*

CAP. 36. *Brevibus certis missilia*] Legendum, *certis;* est enim species scuti Virgilio et Grammaticis. *Alciatus.* * fronte instruxit.' Et paulo post, 'tria millia cetratorum, Pisidæ hi erant.' *Rhenanus.* Hæ videntur a Lusitanis viciniis ad Britannos transisse. Diodor. Sic. lib. V. *Virdungus.*

Tres Batavorum in hostes ac Tungrorum] Ex hoc etiam loco liquet, quid de Batavorum Germanorumque virtute bellica senserint Romani Tungri, qui primi Transrhenanorum, &c. * *Virdungus.*

Complexum armorum et pugnam in aperto non tolerabant] Lipsius monuit hic legendum, *in operto:* ita certe sententia postulabat: venitque in mentem mihi Lipsium recte conjecisse. Nam Ann. II. *opertis* contrario errore ponitur pro *apertis.* Judicent qui nasum Rhinocerotis habent. *Barclaius.* Ratio postulat aliud: itaque substituebam olim *operto:* neque adhuc displicet, nisi quatenus rei aptius clariusque, *in arcto;* quod veniebat in mentem Pichenæ nostro. *Gruterus.* Muretus *tolerant:* quomodo et ipse malim. *Acidalius.*

In aperto pugnam] Quid ais? imo vel maxime optent, adeo non refutent. Faciebam, *in operto.* Qui sub armis scutisque pugnant, et statim invadunt, spernunt hos prælongos gladios: hodieque res dicit. Tamen placet etiam Francisci Medicis conjectatio, *in arcto pugnam:* et quis stirpem e patronis illis Musarum non amet? Hodie veram gloriam ipsi sic ament. *Lipsius.*

Et tractis qui in æquo] Etiam hic cum Mureto *fractis* malim. *Acidalius.*

Densis tamen hostium agminibus] Muretus *nostrorum* hic reponit. Cui non assentior: nam quantum ex narratione tota colligo, mens Taciti hæc est, &c.* *Acidal.*

Inæqualibus locis] Quæ haud quaquam equitatui vel curribus sunt apposita. *Virdungus.*

Minimeque equestris ea pugnæ facies] Vides *equestre* prœlium? nondum ergo fugerunt, ut vulgata lectio volebat. *Lipsius.*

Minimeque equestres. Ea enim pugnæ facies erat, cum ægrum] Corruptus locus est. Ego sic legerim et distinxerim, *minimeque equestris ea pugnæ facies erat, quum in gradu stantes, simul equorum corporibus impellerentur.* Rhenanus. Corruptissimus locus in veteribus libris, et contra auctoris et historiæ mentem a Rhenano restitutus. Nam verba hæc indicant, illam

quidem vere fuisse aciem equestrem, sed talem non apparuisse: cum contra sit sensus, pedestrem aciem, covinariis, et curruum equis tantum mixtam, faciem equestris pugnæ ostendisse. Constat enim, equites hostium tum non adfuisse, cum jam dè illorum fuga dixerit. In Ven. legitur: *inæqualibus locis hærebant, minimeque equestres. Ea enim pugnæ facies erat: cum ægra diu, &c.* Emendationem acutioribus ingeniis relinquo. *Pichena.*

Cap. 37. *Ad subita belli retentas*] Vide Vegetium III. 17. et Onosandrum Strateg. c. 22. *Virdungus.*

Catervæ armatorum] Ut *phalanx* Macedonum, sic *caterva* proprie Gallorum legio erat, uti videre est apud Vegetium. Nec hoc Britannis exolevit, qui bellum *Kad*, et belli robur quod in legione positum, *Kaderne* vocitant. *Virdungus.*

Acceptum aliquod vulnus] Frequentes enim jam fusa acies despersos ac passim sequentes reparatis viribus interemit, Vegetius III. 25. *Virdungus.*

Nec alius alium respectantes] Lego, *sed alius.* Acidalius.

Cap. 38. *Eligere latebras et statim*] Sic Curtius lib. X.* Sic de Jugurtha Sallustius, de Cicerone proscripto a triumviris Plutarchus, de Vitellio noster Hist. III. et de Pisone Ann. III. *Virdungus.*

Miscere invicem consilia aliqua, dein sperare] In margine scripsi, *separare*, quia Lipsio sic legenti prorsus assentior. *Pichena.*

Fines Horestorum] Nunc *Anguse*, ut quidam volunt. *Savillius.*

Classis circumvehi Britanniam] Meminit hujus Agricolæ facti etiam Dio Cassius Hist. lib. LXVI. *Virdungus.*

Trutulensem portum] Ignotus est: itaque alii volunt, *Rutupensem*. Lips.

Trutulensem portum] Pancirolus in Notitia imperii Occid. 72. legit, *Rutupensim portum*. Rutupiæ enim est oppidum superioris Britanniæ, et Rutipe portus, qui vulgo, *Zandoutz*, dicitur, ac de eo Ptolemæus, Ammianus, et alii. *Pichena.*

Cap. 39. *Epistolis Agricolæ actum*] Hæsi olim: nunc levi emendatione me expedio, *auctum*, pro *actum*, rescribens. *Lipsius.*

Epistolis Agricolæ actum, ut Domitiano moris erat] Scribendum opinor, aut *relatum*, aut *significatum*, aut *lectum*. Cogitandumque, num sic quoque lectio stare queat, *Epistolis Agricolæ relatum Domitiano, ut moris erat:* ut hæc postrema clausula testetur consuetudinem, qua res in provinciis gestæ Cæsaribus significabantur. *Rhenanus.* Doctiss. vir, *auctum*. At *actum* mihi potius est, quod verbi *scriptum* significat: unde qui verba loquentis exarant, *actuarii* nominantur. Suet. Cæs. 55. 'quam non immerito Augustus existimat ab actuariis exceptam male subsequentibus verba dicentis:' vel, *actum*, id est, narratum. Terent. Andr. 'Priusquam abis præsente te huic apologum agere unum volo.' *Salinerius.* Vulgo, *actum*, sed nullo sensu. Ergo Lipsii judicio, reposui, *auctum*. Pichena. Hæsisse olim Lipsius ait, nunc levi emendatione sic expedire, *auctum* pro *actum* rescribendo. At neque cur hæreret, neque cur mutaret quidquam, caussa erat. *Actum* non jungendum cum superiore *cursum*, sed absolute per se capiendum, ac si ita scripsisset auctor, Quanquam Agricola minime jactanter epistolis egerat: vel, Quanquam ab Agricola nulla verborum jactantia epistolis actum erat. In quo Taciti phrasin est agnoscere. *Acidalius.*

Inerat conscientia] Hoc est, *conscientiam circumire*, sicut lib. I. c. 1. De clem. Seneca loquitur. *Boxhorn.*

Falsum e Germania triumphum] Ridiculi principes Romanorum, qui falsis victoriis gloriam quærebant apud vulgum; nam plebs sola fallitur his præstigiis, ideoque quum plebs

plurimum posset suffragiis, judiciis in libera rep. &c.' *Mercerus.* Hujus triumphi vanitatem etiam Plinius Junior sugillat in Panegyrico. Meminit etiam l. LXVII. Dio Cassius. *Virdungus.*

Ac nunc] Non absurde legas, *at nunc.* Rhenanus.

Tot militibus hostium] Scripsimus, *tot millium.* Idem.

Privati hominis nomen supra Principis attolli] ' Suet. in Ner. 21. ' non dubitavit etiam in privatis spectaculis operam inter scenicos dare.' Lamprid. in Elagab. ' junxisse etiam camelos quaternos ad currus in Circo, privato spectaculo.' *Pichena.*

Frustra studia fori, &c.] Eloquentiæ enim studium, atque inprimis Poëtices, simulavit Domitianus Sueton. c.2. Noster fine Hist. lib. IV. Atque hinc illæ præter Poëtas adulationes Plinii in Præfatione Operis sui Titum fratrem Domitiani appellantis, ' Quanto tu ore patris laudes tonas, fratris amas! O magna fæcunditas animi! quemadmodum fratrem quoque imitareris invenisti?' et Fabii Quintiliani in Præf. lib. IV. Instit. Domitianum principem, ut in omnibus, ita in Eloquentia quoque eminentissimum prædicantis. *Virdungus.*

Militarem gloriam altius occuparet] Vulgati, *alius.* Correctionem Lipsio debemus. *Pichena.* Eruditissimus Pichena facit cum doctiss. viro, cui placet *altius:* pergam tamen quo profectus sum, vulgataque a fuga prohibebo: alius circa mores is est, qui antiquos non amplius obtinet, ut si Terentianus Crito avidior ad rem evasisset: hac igitur de caussa Agricola, qui ' inter quæsturam, &c.' *Salin.*

Alius occuparet] Putabam, *altius,* vel *artius,* sive *arctius.* De Agricola Domitianus ratiocinatur, et sese extimulat: Frustra silentio transitas civiles artes, si in militari præpolleret. Quod si vulgata placet, de ipso Domitiano, &c. ' *Lipsius.*

Imperatoriam virtutem] Censet igitur noster, Imperatoris maxime propriam esse τὴν στρατηγικὴν σύνεσιν, καὶ τὴν κατὰ πόλεμον ἐμπειρίαν, et omnino στρατηγικὴν ἀρετὴν, quam etiam Quintilianus VII. Instit. 10. Imperatoriam virtutem usurpat. Cæterum hæc virtus Imperatorem sive Principem sola nequaquam perficit. Requiritur enim præterea, ' sapientia pacis,' ut cum Sulpitia poëtria loquar. Hoc præter alios vidit Justinianus, qui in Prooemio Instit. ' Imperatoriam majestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, ut utrumque tempus et bellorum et pacis recte possit gubernari.' Sapienter sane. Nam ut ait Cic. I. Off. ' parvi sunt foris arma, nisi sit consilium domi.' Ac sane inter ducem et Imperatorem magnum est discrimen, quod intelligens Diocletianus de Aureliano, ut est apud Vopiscum, solitus est dicere, eum magis ducem esse debuisse quam imperatorem. *Virdungus.*

CAP. 40. *Illustris statuæ honorem*] Hist. I. triumphalis statuæ. *Savillius.*

Addique] Lego, *additque.* Sic et Muretus. *Acidalius.*

Codicillos] ' Vide multa de his apud Casaubonum Animad. in Suet. Claud. 29. *Virdungus.*

Cum præcepto, ut, si in Britannia foret] ' Jam et Galba apud nostrum Hist. I. Virginium a legionibus, quibus præerat, abducit per simulationem amicitiæ. Nec aliter apud Ammianum Marc. lib. XVIII. vulpinatur Constantius Imperator, ut ad Comitatum, dignitate afficiendus superiore, citius properaret, &c. Quorum omnium artificium etiam calluit Basilius Porphyrogenitus, qui apud Zonaram, magistrum Bardam Sclerum ducem, cui omnes Orientales copiæ parebant, suspectum habens, ea dignitate erepta Mesopotamiæ ducem designat. Denique nec nostrum nec superius seculum hac parte ineruditum. Sic enim (ut alios prætermittam) Ludovicus XI. Com-

tem S. Paulli ab exercitu suo abstractum, in nassam illexit. Cominæus, alii. *Virdungus.* Quare id præceptum? Quia haud dubie jam constabat Domitiano, futurum ut libertus Agricolam in Britannia non offenderet. Cui successor jam datus erat; quem ex Britannia jam excessisse non dubitabatur. Sicut non in Britannia, sed ipso Oceani freto, Agricolam libertus deprehendit. Ecce honorem a Domitiano in Agricolam collatum, quo tamen hic non uteretur. Ita pessimi Principes in optimos solent esse liberales, ut optimos æstimare videantur, et in speciem amare illos credantur, quos odere. Volebat videri Domitianus æstimare se velle illustri dignitate Agricolam, revera tamen æstimatum nolebat. Itaque ad beneficium conditionem, qua irrita reddebantur mandata, adjecit. De re ipsa tamen dubitat Tacitus. Non sum interim nescius, in alium sensum hæc alios accepisse; sed an eo apud Agricolam, cujus modestissimum ingenium opus fuerit, ipse me Tacitus jubet dubitare. *Boxhornius.*

Fictum ac compositum est] Quanquam per se membrum hoc subsistit, aut etiam a superioribus pendet, melius tamen forte cum sequentibus ligaveris: *fictum ac compositum est, tradiderat, &c.* Acidalius.

Exceptusque] De more excipiendi osculis vide Lipsium Elect. II. 5. *Virdungus.*

Quærerent famam] Posset etiam legi, *quærerent tamen.* Rhenanus.

CAP. 41. *Absens accusatus, absens absolutus est*] Ant. Augustinus legebat: *præsens absolutus est.* Ursinus.

Pessimum inimicorum genus, laudantes] Gnome ex ipsis adytis humanæ vitæ; cui Mamertinus interpres, Panegyrico ad Julianum. * Statimque: 'Hæ voces fuerunt ad inflammanda odia probris omnibus potentiores: si enim comminisci aliqua flagitia tentassent, facile ipso splendore laudis et gloriæ refutarentur: invenerunt accusandi genus, quod nullus refelleret.' *Lipsius.*

Mœsia] Hæc, definiente Æthico, ab Oriente habet ostia fluminis Danubii: ab Euro Thraciam: a meridie Macedoniam: ab Africo Dalmatiam: ab occasu Istriam: a Circio Pannoniam: a Septentrione Danubium. Eadem fere Isidorus. Recentiores Mœsiam duplicem esse notant, inferiorem et superiorem: quarum hæc ultra Bosnam fluvium, qui Illyrici terminus, versus Ortum sese erigens, hodie Servia appellatur: inferior vero Bulgaria. Utraque, inter Hœmum montem et Danubium sita, usque ad Euxinum Pontum porrigitur. Ptolemæus III. 9. et seq. *Virdungus.*

Tot militares viri] Legendum videtur *vici.* Supra Ann. XII. 38. 'Ac ni cito vicis et castellis proximis subventum foret, copiæ tum occidione occubuissent.' Ann. XIV. 30. 'Præsidium posthac impositum vicis, excisique luci, sævis superstitionibus sacri.' Hist. V. 20. 'Tantumque belli superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum modicis vicis quadripartita Civilis invaserit.' *Gronov.*

Hibernis legionum] De his vide Lipsium V. de mil. Rom. Dial. 1. Casaubonum in Adrianum Spartiani, Scaligerum in Mosellam Ausonii, Savaronem ad illum versum Sidonii: 'Cernere jam videor quæ sint tibi, Burge, futura.' Pet. Pithæum Advers. I. 14. *Virdung.*

In ipsam gloriam præceps agebatur] Mirum loquendi genus, quo, nisi fallor, significatur Agricolam his quidem rebus gloriam maximam consecutum sed sibi exitialem: ut qui præcipites aguntur, in exitium suum ruunt. *Virdung.* Gloria igitur et discrimine pariter circumfusus est. Denotat enim hic illud, 'impulsæ præceps immane ruinæ,' ut loquitur Juvenalis Sat. X. *Boxhorn.*

CAP. 42. *Asiæ et Africæ*] Non potest, ut sortitus fuerit utrumque

simul: nec ferunt Romani mores. Scribo, *Asiæ aut Africæ.* Lips.

Aderat jam annus, quo Proconsulatum Asiæ Africæ sortiretur] V. c. habet, *Asiæ et Africæ.* Sed Danesius, *Asiæ aut Africæ.* Ursin. Rectum est, *Asiæ et Africæ.* Dixi ad Ann. l. III. 32. *Mercer.* Non ferunt Romani mores, ut curæ unius proconsnlis Asia et Africa demandentur: nec noster, (ut reris) doctissime vir, hæc asserit: quinimo mens ejus hæc fuit, unum utriusque provinciæ candidatum esse potuisse, non item proconsulem: quæ alibi ab eo repetita amovent omnes tricas. Ann. l. III. 'neque multo post missis ad senatum literis, Tiberius motam rursus Africam incursu Tacfarinatis docuit, judicioque patrum diligendum proconsulem gnarum militiæ, corpore validum,' &c. *Saliner.*

Non tam obscuri suadentes] Emendavi, *non jam obscuri.* Rhenan.

Qui paratus simulatione in arrogantiam compositus] Non possum, quin dicam quod sentio. Quid est illud, 'paratus simulatione?' Mala, si quid judico, interpunctione laborat elegantissimus locus. Itaque legi potius velim: *Qui paratus, simulatione, &c.* 'Paratus,' nempe Domitianus, excusationem Agricolæ audiit et admisit. Nam 'cogitationum principis,' ut paullo ante loquutus est Tacitus, periti suaserant, ut proconsulatum Asiæ aut Africæ se aditurum excusaret. Si hæ jam ante fuerint Principis cogitationes, paratus audiit Agricolæ excusationem. 'Simulatione in arrogantiam compositus' est Domitianus, qui ut lubenter audire cupiebat Agricolam se excusantem in honore, quem judicia omnium et vota ei decernebant; imo ad excusationis ejus necessitatem eum per suos impulerat; ita, quo id tegeret, illubentem et invitum et ut iratum se admittere excusationem, gestu et verbis ad tristem arrogantiam compositis, indicabat. *Boxhorn.*

Salarium] Τὸ διδόμενον εἰς τροφὴν, σιτηρέσιον, ὀψώνιον: unde Cujacius etymon hujus vocabuli petitum it, quod scilicet salaria percipientes inde se alant: sed rectius a Sale deducamus; ut sit pecunia ad salem, sicut *vasarium* ad vasa, congiarium ad congios, *calcearium,* apud Sueton. ad calceos, *vestiarium,* apud Senecam, ad vestem, &c. Sane enim Salis appellatione συνεκδοχικῶς, quicquid ad victum, aliquando comprehendi puto. Sic enim Plautus: 'Hodie nunquam apud me delinges salem,' id est, ut idem alibi loquitur, 'hodie apud me Genium tuum meliorem non facies.' Et hinc *consalanei* in veteri Glossario, quos hodie vulgus *Commensales* appellat. Salarium igitur dictum, quod pro sale dabatur magistratibus. Nam et antiquitus instituti, &c. * *Virdung.*

Ne quod veluerat] Scil. adire provinciam suam. *Savil.*

Quo obscurior, eo irrevocabilior] Obscura enim dissimulataque ira, placari ac mitigari ab aliis non potest. Idem fere dixit de Tiberio Ann. I. &c.* *Pich.*

Sciant quibus moris illicita mirari] Periodus undequaque perfecta, quæque Taciti consilium nobis repræsentat: cujus ingenium pronius quidem in libertatem, sed præfractos et inanes spiritus nunquam laudavit. Ann. IV. &c. * intercessori exitiosa inciperet.' Quid si comparationem soceri, ipsum quoque Thraseam perstringit? cujus quidem morte nil libertati consultum. *Sed in nullum rei post usum.* Saliner.

Eo laudis excedere] Malit Lipsius, *accedere,* vel potius *escendere.* Ego vulgatum nolim mutari. *Acidal.*

Qua plerique per abrupta, sed in nullum rei post usum] Scribendum ex v. c. *Sed in nullum Reipublicæ usum.* Ursin. Malim, *nullum Reipublicæ usum.* Mercer. Olim emendavi *nullum reip. post usum.* Corrupte vulgo, *sed in nullum rei post usum.* Idque etiam Mercero in mentem venit. *Pichena.*

Post hæc verba, *quo plerique per abrupta*, deesse alia censeo, non tam quæ horum ipsorum sensum expleant, (nam hic subandiri aliquid Taciti more fortasse debet) sed quæ sequentium sint velut vinculum, quo præcedentibus meliore structura cohæreant. Sed mihi etiam aliter olim consuli huic loco posse visum est. Inserebam duas saltem voculas: *quo plerique vir, qui per abrupta, sed in nullum rei post usum*. De cetero, Muretus illud *post usum*, quod ego similibus multis exemplis elegans puto, mutabat, scribebatque, *in nullum reip. usum*. Acidalius. Alii *rei postusum*. Mercerus et Pichena *reipub. usum*. Male: *rei post*, id est, accusati post et damnati: nec enim quærebatur de exitu reorum cum unus esset. *Gron.*

Ambitiosa morte] Helvidii inprimis et Thraseæ, ut ego quidem explicandum reor; quem Martialis etiam epigrammate ad Decianum præcipue notat: ‘Quod magni Thraseæ, consummatique Catonis Dogmata sic sequeris, salvus ut esse velis,’ &c. *Savillius.*

Cap. 43. *Alius agens populus*] Castigavimus, *aliud agens pop.* Rhenan. Aliud agentem populum appellare videtur de publicis rebus nihil curantem, sed suis negociis intentum. *Pichena.*

Aut lætatus est, aut statim oblitus est] Alterutrum *est* delendum. De posteriore ita voluerat Muretus. *Acidalius.*

Vobis nihil comperti affirmare] Quum toto libello neminem alloquatur tamquam ad quem scripserit, mutavi *vobis* in *nobis*. Rhenan. Sallust. in Jug. ‘de his haud facile compertum narraverim.’ *Pichena.* Periit hic quoque vocula: *nobis nihil comperti, quod affirmare ausim*. Acidal.

Ex more principatus] Legendum est, *principis*. Ursin. Quis tam aliud agens, qui *principis* legendum non animadvertat? notaverat Muretus etiam. *Acidal.*

Per dispositos cursores nuntiata constabant] Reposuimus, *constabat*. Apparet Domitianum non fuisse tum Romæ sed in Albana villa, aut alibi. *Rhenan.*

Speciem tamen doloris animo vultuque] Nihil hic muto, sed quæro, quid phraseos, ‘animo præ se ferre speciem doloris?’ Si dices ad vocem *animo* aliud quod verbum subintelligi, quis sensus, aut quomodo verum, dolorem vel doloris saltem speciem animo concepisse Domitianum, qui morte Agricolæ maxime lætabatur? Possit legi, *speciem tamen doloris omnino vultu præ se tulit*. Sed nolo mutari. Sic enim accipere debemus, vultu simulasse animi dolorem. Et eodem modo Hist. I. hæc junxit: ‘sed plurimum trepidationis in publico, ut quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conversi.’ Ubi vocem *animum* pariter non convenire arguteris: nisi Tacito loquendi illa consuetudo. *Acidal.* Speciem doloris intelligo imitamentum et simulationem, at non ipsum affectum dolendi. Sed animo nulla, opinor, simulatio præ se fertur, sed exterioribus tantum indiciis; animus enim una ut facie sit necesse est, quamvis interim per externa personam ei possit induere: deinde quis dixerit Tacito quid simulator iste ferret *animo?* Suspicer idem vitium oblatum huic loco, quod alteri cuidam quem in notis ad Florum IV. 11. olim emaculavimus, ut legendum sit: *Speciem tamen doloris amictu vultuque præ se tulit*. Freinsh. Forte, *mimo*. Gronov.

Lecto testamento] Abstinentissimus olim Domitianus: legatur Sueton. c. 9. *Barclaius.*

Judicioque] Notum est, testamentum *supremum judicium* dici in libris Juris, et apud alios: ut in dicto Suetonii loco. Sic Apuleius in Apologia: ‘De pietate sua et supremo judicio nihil metuerent.’ Et causa est, quod

si unquam homo, tunc certe ad judicii lancem omnia exigit. Præclare Seneca de benef. IV. 11. ' Quid quum in ipso vitæ fine constituti sumus, quum testamentum ordinamus, non beneficia nobis profutura dividimus,' &c. *Virdung.*

Malum principem] Hæres enim malus princeps scribitur, non quia amatur, sed quia metuitur. *Boxhorn.*

CAP. 44. *Natus erat ter consule*] Legendum est, *tertium consule.* Ursin.

Bonum virum facile crederes] * Hist. I. 40. ' Nec illos priores et futuri principes terruere, quo minus facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit.' Cap. 48. ' quatriduo Cæsar properata adoptione, ad hoc tantum majori fratri prælatus ut prior occideretur.' Cap. 82. ' redieruntque in castra inviti neque innocentes.' Hist. III. 72. ' arserat et antea capitolium, sed fraude privata, nunc palam obsessum, palam incensum.' Et plura hujus commatis alia. *Savil.*

Nam sicuti durare in hac beatissimi sæculi luce] Legendus hic locus ex v. c. *Nam sicuti magnæ cujusdam felicitatis esse, durare in hac beat. sæculi luce.* Ursin. Lego, *durare in hanc beat. sæcu" lucem.* Acidal.

Quod augurio votisque] Libri veteres constanter addunt vocem, *quod;* sustulit Rhenanus tanquam supervacuam. Sed si alio sensu hæc interpretemur, fortasse necessaria censebitur, ut scil. verba, *durare* et *videre,* respiciant quod sequitur, ' solatium tulit.' Sic igitur hunc locum construendum et interpretandum puto: Nam sicuti, &c. * *Pichena.*

CAP. 45. *Tot consularium cædes*] Nempe Civicæ, Cerealis, Salvidieni, Orphiti, Acilii Glabrionis, Ælii Lamiæ, Salvii Cocceiani, Metii Pomposiani, et Sallustii Luculli, Suetonius auctor. *Rhenan.*

Una adhuc victoria charus nuncius censebatur] Emendavi, *Carus Metius.* * Cari mentionem faciunt Juvenalis et Martialis. Cæterum quænam fuerit ista prima victoria, et adversus quem, nondum reperi. Id quoque non omittendum, verbum *censebatur* hic elegantissime positum esse pro æstimabatur, sive existimationem nactus erat, quemadmodum et alibi Tacitus usurpat. *Rhenan.* Carus et Messalina Domitiano instrumenta crudelitatis; ut et postmodum Massa Plin. l. I. ep. 11. et IV. ep. 22. Juvenalis. *Savil.* * Sanguine censeri?' Ibid. v. 74. ' sed te censeri laude tuorum Pontice noluerim.' Quoque apud Martialem: ' Censetur Aponi Livio suo tellus.' *Saliner.*

Intra albanam villam] Veteres editiones, *intra albanam arcem villam;* opinor *villam* glossematium esse: et germanum, *Albanam arcem.* Certe Domitianus delectatus eo loco, eumque habuit velut arcem. Dionis compendium: Τοῦτο τὸ χωρίον ὑπὸ τὸ ὄρος τὸ Ἀλβανὸν, ἀφ' οὗπερ οὕτως ὠνομάσθη, ὃν ὥσπερ τινὰ ἀκρόπολιν ἐξείλετο. Pichena vellet; *intra Albanam arcem nulla sententia:* quasi dicat, nondum tunc auditum ibi Messalinum. Ego putarem dicere, quod adhuc intra Albanam arcem, non in Senatu et publico, calumniator ille audiretur. At pestes illas hominum, &c. * *Lips.*

Intra Albanam arcem vilam] Restitui in hunc modum, *intra Albanam villam.* Nam mihi doctus quisquam accusativum *arcem* adjecisse videtur, cui non placebat *villa.* At solitus fuit Domitianus patres aliquando in Albanam villam in consilium convocare. Eo loco Corneliam Vestalem incesti damnatam refert Plinius ep. IV. 11. ' Secessum Albanum' Suetonius appellat, et alii. Porro *Messalinus,* cujus hic fit mentio Tacito, delationes apud Domitianum factitavit, adulationis et calumniarum nomine principi gratissimus. Eum graphice et suis vere coloribus depingit Plinius Nepos ep. IV. 22. Hunc ' Catullum Messalinum' a Juvenale notari putant era-

diti Sat. VIII. et XIII. Nam illum exagitabant occisorum manes, nec usquam quiescere sinebant. Quod autem hic dicit Tacitus, 'intra Albanam villam sententia Messalini strepebat,' innuit, Dum adhuc viveret Agricola, nec permisisse Domitianum, neque Messalinum ausum fuisse publice quemquam accusare, quod postea fecit, sed tum secretius, nempe in Albano secessu. *Rhenan.* Libri veteres addunt, *arcem vilam*, unde Rhenanus arbitrario jure, arcis nomine deleto, *villam*, retinuit. Et sane antiqui, aut arcem, aut villam Albanam vocitarunt. Ego etsi *arcem* reposui, tamen alteram vocem potius puto corruptam, quam ut glossema additam: et suspicor legendum: *et intra Albanam arcem nulla sententia Messalini strepebat.* Scio vulgatæ lectionis sensum esse, Messalini sententias tunc intra Albanam arcem tantum latas, et quasi in occulto, sed deinde in ipsa urbe Roma passim et palam auditas. Verum cum non ad perniciem rusticorum, sed civium Romanorum, ejusmodi sententiæ pertinerent, quid referebat, an intra villam, an in medio foro latæ essent? Item pro eo sensu non convenit, *sententia*, singulari numero: neque dixisset, *strepebat*, immo potius, *se continebat*. Recte ergo ad auctoris mentem videtur emendatum, *nulla sententia*. Nam Tacitus, ut exemplis confirmet, felicem Agricolam obiisse, ostendit eo tempore nullam fere Domitiani sævitiam auditam. Ideo ait, Carum Metium, perniciosissimum mox accusatorem, unum tantum reum tunc oppressisse: Adhuc intra arcem Albanam, quo Domitianus sæpissime se recepit, ac sæva multa machinatus est, nullam sententiam a Messalino latam, at postea multas: Atque ipsum Massam Bebium, qui inter acerrimos accusatores connumeratus est, tunc inter reos fuisse. Hujus Bebii Massæ mentio Hist. IV. 50. *Pichena.* *Intra Albanam arcem villam.* Utrum horum mavis audacter opta, nec time castigationem. Plin. ep. IV. 2. 'reliquos Pontifices non in regiam, sed in Albanam villam convocavit.' Juvenalis: 'Quos Albanam dux magnus in arcem Traxerat.' *Saliner.*] Operosissimam illam domum Domitiani, quam tot Epigrammatis Martialis magnificat, et *Parrhasiam aulam* vocat, &c.* *Virdungus.*

Jam tum] Forte *etiam*. Gronov.

Nostræ duxere Helvidium in carcerem manus] Intelligit Helvidium filium Helvidii Prisci illius a Vespasiano primum relegati, quod imperatoriam majestatem contemnere videretur, deinde occisi. Rem prolixe narrat Suetonius. Fuit alioqui vir sanctissimus, sed nimiæ propemodum libertatis, quæ exitium illi attulit. Celebrat eum longis, sed indubie veris, laudibus Tacitus histor. IV. circa princ. nec arbitror a paternis virtutibus degenerasse filium, quem abunde testatur bonum virum fuisse, &c.* *Rhenan.* *et ad necem postulatos. Quod sane atrocissimum. Tales Publii Certi manus in Helvidium fuere. De quo Plinius Ep. IX. 13. 'Inter multa scelera multorum nullum atrocius videbatur, quam quod in Senatu Senator Senatori, Prætorius Consulari, reo judex manus intulisset.' Quod a Cl. Berneggero, quem nuper magno cum nostro et bonorum omnium luctu excessisse intelligimus, apposite ad hunc locum observatum. *Boxhorn.*

Maurici, Rusticique visus] Scriptura apud me fidei fluxæ. Quo enim illud, *visus?* Nec melius tamen video: aut potius in sententiola hac nihil video. Viri ipsi mihi notiores: e quibus Mauricus, Junius est Mauricus, 'quo viro nihil firmius, nihil melius,' ait Plinius l. IV. epistolarum. Eum a Domitiano in exsilium pulsum, redisse principatu primo Nervæ, docebit te idem l. I. epistola 5. At Rusticum hunc, &c. * *Lipsius.*

Nos Maurici rusticique visus] Junius

Mauricus in exilium actus fuit, vir, teste Plinio Nepote, gravis, prudens, multis experimentis eruditus, et qui futura posset ex præteritis providere. Frater hujus Jun. Arulenus Rusticus damnatus capitis sub Domitiano, quod philosophiam sectaretur, et quod Pætum Thraseam laudasset. Meminit ejus Plinius epist. lib. I. 5. Sueton. Dom. 'interemit Junium Rusticum, quod Pæti Thraseæ et Helvidii Prisci laudes edidisset, appellaretque eos sanctissimos viros.' *Rhenanus.* Mauricus pulsus in exilium a Domitiano, revocatus et restitutus sub Nerva. Plin. epist. IV. 22. *Savillius.* Legendus hic locus ex v. c. *Nos Mauricium, Rusticumque divisimus.* Ursinus. Id est, dum ii nobis rapi ad supplicium viderentur: 'Ut celsas videre rates, atque inter opacum Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis, Horrescunt visu subito.' Τὸ *perfudit* oratorie quidem, sed etiam de illo dicuntur, qui cædem propriis oculis non conspexit. Valer. Max. 'filii cruore paterni aspersi oculi.' Is enim M. Crassus est, coram quo filius a Parthis interfectus non fuit. Verum qui potuit Mauricus sanguine senatores aspergere, si jussu Domitiani minime cæsus? Plin. ep. III. 11. 'Cum septem amicis meis aut occisis, aut relegatis: occisis Senecione, Rustico, Helvidio: relegatis Maurico.' An quod exilium (ut apud JCtos D. de pæn. l. II.) pro morte habeatur? Sallustius quidem de ea re loquens, utitur verbo extinguendi: 'multos mortales ferro aut fuga extinxit.' Dixi Mauricum exilio deterritum a patria fuisse: dissuadent illa Pliniana: 'Relegatis Maurico,' ἀκυρῶς. Ibi Plinius *relegatis*, ut l. I. ep. 5. 'is tunc in exilio erat a Domitiano relegatus.' *Saliner.* Scriptura etiam apud me, uti apud Lipsium, fidei fluxæ. Ille, nihil videre melius fatetur: ego videre mihi visus sum aliquid. Censeo binas voces truncatas, alteram cauda, alteram capite, in unam istam, *visus*, coaluisse. Et scribo: *Nos Maurici Rusticique vidimus casus.* Acidal.

Videri et aspici] Invenusta repetitio, nec homine Latino, nedum Tacito digna. Germana igitur scriptura fuerat: *videre et aspici.* Non erat sub Domitiano, &c. * *Coler.*

Subscriberentur] * Vide Cujacium Paratit. in D. de accus. et rescript. * Plura de Subscriptoribus vide apud Hotomannum Comm. in Divin. De Subscriptione Brissonii Lexicon, et Lipsium III. 26. de Benef. Senecæ. *Virdungus.* Quare, *suspiria subscribi.* Moris enim erat ut accusator et cum eo alii inscriberent et subscriberent nomen capitibus accusationis. Ejus imaginem repræsentat Seneca in Apocolocyntosi, &c. * *Boxhorn.*

Rubor, a quo se contra] Particulam superesse puto, et lego, *rubor quo se.* Porro de hoc Domitiani fallaci habitu, Plinius in Panegyrico, &c. * *Lips.*

Sævus ille vultus, et rubor] Sidon. l. I. epist. 11. formam Theodorici Gothorum Regis describens, ait: 'lactea cutis, quæ propius inspecta juvenili rubore suffunditur: namque hunc illi crebro colorem, non ira, sed verecundia facit.' *Pichena.*

Tanquam pro virili portione innocentiam principi donares] Id est, Tanquam pro tua parte principem innocentem pronunciares. *Pichena.* Constantia tua in excipienda morte, quantum in te fuit, innocentem esse Principem, a quo veneno excessum tuum festinatum constans fama erat, persuadere conatus es. Neque enim querulus fatum excepisti, ut plerique cum ab aliis procuratum est aut violentum. *Boxhorn.*

Sed mihi filioque ejus] Scripsimus, *filiæque ejus*: nam Agricola filium pridem amiserat. Et sequitur, 'id filiæ quoque uxorique præceperim.' *Rhenan.* In Veneto, et aliis veteribus corrupte legitur: *sed mihi filioque ejus.*

Sententia exigeret: *Sed mihi filiæque tuæ*. Pichena.

Excepissemus certe mandata] Vulgo, *excepissem:* at scripsi, *excepissemus*, quia sensus postulat, ut ad Agricolæ quoque filiam, Taciti uxorem, referatur. Nam statim sequitur, *figeremus*. Forte scriptum erat, *excepissem*, ut sæpe in Mss. unde facilis error. *Pichena*. Cur non *excepissemus* scribitur, ut *figeremus?* De se enim et conjuge loquitur. *Acidalius*.

Nobis tam longæ absentiæ conditione, ante quadriennium amissus es] Ita locum hunc accipit sospitator ille Taciti; ut videatur dicere, contexuisse hunc libellum quadriennio post mortem Agricolæ. At in Suspicionibus dudum ostendi, aliud velle auctorem, ethicaque sententia pronuntiare, visum sibi Agricolam jam tunc mortuum, quo postremo ipsum vidit; ante quadriennium scilicet. Consulatur super isto adfectu Seneca Epist. 63. et Consolat. ad Marciam c. 19. Imo et ipsemet Tacit. Ann. III. 34. et Ann. VI. 38. ut et Hist. IV. 14. Et hæc veniebant sub acumen styli, vere ex tempore. *Gruterus*.

Omnia sine dubio, optime parentum] Ita ex Ven. restitui. Male vulgo, *optima parentum;* quasi Agricolæ uxorem hic tanquam matrem laudaret: quod valde absurdum esset, cum mox eam tanquam uxorem amantissimam laudet. At ea verba ad ipsum Agricolam referuntur, quem optimum parentem vocat. Sic Plinius Paneg. 'quum tu nobis, optime principum, fortissime Imperatorum, consulatum obtulisti.' *Pichena*.

Paucioribus tamen lacrymis compositus es] De ritu isto componendi mortuos adi Is. Casaubonum ad illud Persii Sat. IV. 'tandemque beatulus alto Compositus lecto.' *Virdungus*.

CAP. 46. *Nosque domum tuam*] Restitui copulam, *que*, ex Veneto. *Pichena*.

Admiratione te potius, &c.] Legitur in V. c. *admiratione potius, quam æmulatione decoremus*. Pro eo vero quod est in vulgatis, *militum, &c.* fortasse, *imitatione virtutum, &c.* emendatius legeretur. Ut totus locus ita legatur: *admiratione te potius, quam æmulatione, et si natura suppeditet, imitatione virtutum decoremus, &c.* Ursinus. Josias Mercerus vir et humanitate et doctrina plenissimus, cujus notitia nihil mihi Lutetia dedit gratius, suspicatur legendum *imitatu decoramus*. Subtilis admodum correctio: nam, imitatio quoddam haud dubie genus est honoris. Alius quidam longe mihi amicissimus restituit hunc locum, primo; supplet vocem *quam*, quod fit non raro in JCtorum libris. *Admiratione te potius* (quam) *temporalibus laudibus*. Pro *militum* legere Dia Critica jubebat *moritum:* sed ne crabrones excitentur rescribamus *mortuum*. Et totam sententiam sic: *Admiratione te potius temporalibus laudibus, et si natura suppeditet mortuum decoramus*. Barclaius. Corruptus locus et meo judicio mutilus. Forte supplendum et legendum: *admiratione te potius, quam temporalibus laudibus; et si natura suppeditet, imitando colamus*. Pichena. Hæc omnia μεταξυλογίᾳ nimis clarescunt: *admiratione te potius temporalibus laudibus (et si natura militum suppeditet) decoramus:* id est, Nos te Agricola non imaginum honore honestabimus, quas tibi militari disciplina peperisti: is enim honos momentaneus est: sed admirando et imitando tuas virtutes: quæ res potior est, et superat temporarias illas simulacrorum laudes. 'Is verus honos et conjunctissimi cujusque pietas: id filiæ quoque uxorique præceperim: sic patris sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, famamque et figuram animi magis quam corporis complectantur: non quia intercedendum putem imaginibus, quæ marmore aut ære finguntur, sed ut vultus

hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt: forma mentis æterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis.' *Saliner.* Cænum et lutum hoc purgare aliqua ex parte sic Lipsius tentat: *admiratione te potius, te immortalibus laudibus:* nec progreditur ultra. Muretus *temporalibus* illud totum deleverat: credo quia censebat, priores has syllabas *tempor*, natas ex præcedentibus vocibus *te potius:* posteriores *alibus*, ex sequente *laudibus.* Ac fieri potest, ut hæc vel ipsius vel nostra conjectura vera sit. Tamen his vestigiis perduxit me fortassis ad verum. Censeo ego verbum ultimum, quodcunque est, non a particula *te*, quæ perperam inserta, sed ab ipsa voce *virtutum*, quæ præcesserat aliquo intervallo, pendere. Atque ita totum locum scripserim: *admiratione potius*, et [*immortalibus*] *laudibus, et si natura suppeditet, imitatione colamus.* Acidalius. Locus et corruptus et mutilus, cui Lipsius medicinam fecit hactenus: *admiratione te potius te immortalibus laudibus.* Videtur sensus esse: Agricolæ facta atque famam cum laude et bonis recordationibus potius, quam luctu atque lamentis esse prosequendam. *Virdungus.* Bene Lipsius, *te immortalibus laudibus:* sed et sequentia emendanda in hunc modum: *similitudine decoremus*, aut *imitatione decoremus.* Similis sensus apud Dionem Prusæensem oratione 29. et Plutarchum consolatione ad Apollonium. *Grotius.* Hæc sunt corruptissima. Quid si partim ex aliorum, partim nostra conjectura legeretur? *Nos domum tuam, ab i. d. et m. l. ad c. v. t. vocamus: quas n. l. p. fas est. Admiratione te potius immortalibus laudibus, et si natura suppeditet, imitatione* (vel, *similitudine*) *decoremus.* Boxhorn.

Famamque ac figuram animi] Certo *formamque* scribendum, non *famamque*, quod viderat etiam pridem Muretus. *Acidalius.*

Intercedendum putem] Videtur legendum, *interdicendum*, non, *intercedendum, &c.* Ursinus.

Quæ marmore aut ære finguntur] Cera ergo propemodum absoleverat, qua olim in imaginibus usi, et atrienses clypei cœperant formari *marmore* aut *ære.* Nam loqui Cornelium de imaginibus convincit quod sequitur, 'Ut vultus hominum ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis æterna.' Confessum enim est imagines nihil aliud fuisse quam expressos vultus. De *ære* superstes præsens est Papinius II. Thebaid. 'species est cernere avorum Comminus et vivis certantia vultibus æra.' Quod meo quidem animo non mutabitur. Siremps lex Ovid. Fast. l. VI. 'Vidimus ornatos ærata per atria picta Veste triumphales occubuisse senes.' Si mihi liceat in rep. sciscere Litteraria, Claudianus etiam stat ab hac sententia: 'Nec quisquam procerum tentat, licet ære vetusto Floreat.' Prudentius item lib. I. contra Symmach. 'cera numerentur et ære.' De marmore videtur Plinius indicare XXXV. 2. 'aliter apud majores in atriis hæc (imagines corporum) erant quæ spectarentur, non signa externorum artificum nec æra aut marmora. Expressi cera vultus singulis disponebantur armariis.' Hæc mihi loca suppeditavit benigne suo more spes altera Belgarum Claudius Boucault. *Barclaius.*

Superstes erit] Non vane hoc de scriptorum suorum perennitate prædicavit Tacitus, de quibus etiam Plinius nepos Epist. VIII. 33. 'Auguror (nec me fallit augurium) historias tuas immortales futuras, quo magis illis (ingenue fatebor) inseri cupio.' Lib. VI. ep. 16. 'Video morti ejus, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam.' *Virdungus.*

DE ORATORIBUS DIALOGUS.

Qui ab aliis C. Tacito] * Paulo post idem, ' in Britannia fuisse sese.' Cæterum dolendum est hunc libellum tam esse corruptum. Quem dum percurro, luctatus sum obiter cum mendis. Verum alicubi successit res, alicubi nihil divinando consequi potui, neque enim erat exemplar aliquod vetustius cum quo conferrem. *Rhenan.* Scripseram ante annos octo ad veterum Jurisconsultorum fragmenta, libentius me hunc librum M. Fabii Quintiliani de caussis corruptæ eloquentiæ inscripturum. Quod et sagacissimo elegantissimoque Lipsio visum est. Nunc, ut verum fatear, Tacito potius adseruerim, sequutus non modo Pomponii Sabini, sed et omnium exemplarium fidem. Nec me jam stili ratio usque eo movet, cum sciam pro ætate facile genus dicendi mutari: et quod adolescentis fuit lætum, luxurians, profluens ac floridum, senis fieri concisum, breve, grave, sobrium ac maturum: quale ipsius Annalium et Historiarum est, ad quæ scribenda jam senex sub Nerva animum appulit. In hujus autem dialogi editione præter exemplar in Italia ante aliquot annos descriptum, maximo nobis adjumento fuit Lipsii nostri diligentia, qui sui in Tacitum commentarii apud nos desiderio nunquam nisi sero satisfacturus est. *Pithœus.* Superioribus libris lucem aliquam industria nostra attulit: huic, vere possum dicere, salutem. Nam cum depravatissimus vulgo circumferretur, nulla pagina sine vulnere et vibice; admirabile est, quantum a Farnesiano codice (nam Vaticanis aberat) in eo sanando simus adjuti. Multi hiatus expleti, verba et lineæ integræ insertæ, centeni aliquot loci (Latine non oratorie loquor) emendati. Quorum omnium numerum inire aut longum, aut supervacuum: moderabor, et in his Notis ea saltem, &c. * *Lipsius.* * reliqua vero verbis eorum refert, quos hoc cap. loquentes inducit, quorum numeros, rationes, stilum serio se imitasse profitetur. Unde quid novi, si Cornelius hic alius a se videtur? dicat doctiss. vir, similis ne sui sit, dum in Satira Menippea Ovidium sive Ciceronem nobis repræsentat? nec se Cornelius adeo dissimulare potuit, ut solita sua sibi dictione proditus non sit Ann. XII. ' iners ocium oblectaret.' Eadem phrasis h. lib. cap. 10. Et Ann. l. IV. ' illi magistratus et primores qui te invito perrumpunt.' Eadem h. lib. c. 11. 'me nolente in domum meam irruperunt:' et alia sexcenta. Addit, ætas repugnat: præsertim cum nascatur, &c. * *Salinerius.*

CAP. 1. *Deserta et laude orbata*] Forte, *defecta ea laude et orbata.* Gronovius.

Male existimandum sit] Aptius hic affirmo, quod Rom. habet, *existimandum habeam.* Quod Lipsius edidit, nimis late diffundit ad omnes: hoc nostrum ad ipsum libri auctorem restringit sententiam, ut debet. Nam de se solo loquitur: Tam magnæ quæstionis pondus excipere non auderem. De loquendi ipso genere res facta. Utitur hic auctor omnibus fere hujus libelli paginis. *Acidal.*

Diversas vel easdem, sed probabiles] Jam olim damnarunt has voces *vel easdem* Lipsius et Muretus, superesse eas arbitrati. Plane arbitrer ita quoque ipse, nisi forte ex iis mutandum:

diversas, sed easdem valde probabiles. Vel, *diversas, sed eas valde probabiles.* Acidal.

Cap. 2. *In quem*] Leg. *in quantum:* quod et Rhenanus monuit, cujus apud omnes literatos memoria grata esse debet et sancta. Sic infra, 'Credite optimi, et in quantum satis est disertissimi viri.' *Pithœus.*

Aper communi eruditione imbutus] Ita scribendum puto: vulgo, *cum eruditione.* Rhenan. Male vulgo, *cum eruditione.* Lips. Mihi sententia magis suadeat, *omni eruditione.* Acidal.

Cap. 3. *Sedentem ipsum, quem*] Roman. copulam addit *et quem.* Recte. *Lips.* Addidi copulam, *et*, admonente Lipsio ex Rom. codice. *Pichena.*

Offensas Catonis tui ames] Videtur legendum, *offendas*, aut *offenses.* Rhenan. Perspicue verum. Vulgo, *aures.* Lips. *Offensas Catonis tui aures.* Per indignationem supprimit *recolas.* Sic supra Ann. xvi. 'Superesse qui forsitan manus ictusque per immanitatem Augusti.' Ubi siletur, *intendant.* Quia Cato in ea Materni tragœdia vitia procerum exagitat, et is qui eo more præditus est, dicitur habere aures offensas vitiis flagitiosorum: velut illud: ἱερὸν μένος Ἀλκινόοιο: i. *sacrum robur Alcinoi.* Saliner.

Librum istum apprehendisti] Ita malim. Vulgo *deprehendisti.* Rhenanus. Alii libri, *deprehendisti.* Ego, *reprehendisti;* propria significatione hujus verbi. *Lipsius.*

Leges tu quidem si volueris] Scriptus liber longe aliter, *Leges quid Maternus sibi debuerit, et agnosces, &c.* Lips. Notavit Lipsius scripti libri diversissimam lectionem. Hinc Muretus fecerat: *leges tu q. si volueris et agnosces quid Maternus sibi debuerit:* deletis istis, *quæ audisti.* Ego non accipio. Vulgatam retineo et tueor quicquid liber scriptus mutet. *Acidal.*

Sequenti tractatione] Lego, *recitatione.* Paulo ante: 'Sedentem ipsum et quem pridie recitaverat librum intra manus habentem, deprehendimus.' *Acidal.* Possis et suspicari *sequenti actione.* Sed enim nihil moverim vulgatam: *tractatio* enim ipsa compositio. Cic. *

Festino] Forte, *gestio.* Gronov.

Et caussarum] Al. *Et curarum:* ut supra, *sive novam et recentem curam.* Pithœus. Omnino scribendum conjicio, *caussarum studiis.* Lips. Lipsii conjecturam sequutus restitui vocem, *causarum:* corrupte vulgo, *curarum.* Pichena.

Negotium importasses] Displicet vox *importasses.* Erat commodius, *imposuisses:* sed a literis longius abit. Credo fuisse *imperasses.* Acidal.

Aggregares] Notavit Muretus, *aggregare:* ut videatur sic hæc cum præcedentibus junctim accepisse: Etiamsi non novum tibi ipse negotium importasses, Domitium et Catonem, id est, nostras quoque historias et Romana nomina Græcorum fabulis aggregare. Non junxit per appositionem, *negotium, Domitium et Catonem:* sed, *negotium aggregare:* itemque *Domitium et Catonem, nostras historias.* Equidem non minus aptum, sed minime necessarium sic orationem struere. *Acidal.*

Cap. 4. *Cui desidiam advocamur*] Forte, *cui desidiæ notamur; cui* scilicet tibi, id est, a quo. *Rhenan.* Præclare meus liber. Antea corrupte et mutilate, *cui desidiam advocamur.* Lips. Statuo recte in Lipsii libro, *cui desidiam advocationum objicis.* Tamen e vulgato, *cui desidiam advocamur*, non inconcinne fecerat Muretus, *qui desii jam advocari.* Acidal.

Defendendæ adversus te poëticæ] Bene liber meus. Alii, *defendens adversus te poëtice.* Lips.

Omissis forensium Musarum angustiis] * qui 'famam eloquentiæ forensis pallentem' appellat. Quare dubitabam annon verius foret: *Forensium causarum.* Potest tamen fortasse tolerari etiam in ore Materni lectio

vulgata, quia quod eloquentiæ huic dat sacro *Musarum* vocabulo, id iterum imminuit, adjiciendo, *angustiis.* Schelius.

CAP. 5. *Partem gratia prævalere*] Ita Lipsius in margine correxit. Male in vulgatis, *partem gratiæ.* Pichena.

Litis hujus inveniri] Hunc totum locum sic lego, *Ego enim quatenus arbitrum litis hujus inveni, non patiar Maternum societate plurium defendi.* Potest et legi, *Sollicitudine,* utrumque hoc sensu, Quando te, Secunde, hujus litis arbitrum nactus sum. *Pithœus.* Recta omnino lectio Pithœi iis quibus mens non curva. Farnes. *societate plurium.* Lips. *Et ego (quatenus arbitrium litis hujus inveniri non patiar) Maternum sollicite plurimum defendi.* Tranquillo sint animo poëtæ, inquit Aper, qui ad causas agendas non apti sunt: non enim nunc exigo ut sententia de iis ac de oratoribus feratur, qui nempe sint potiores; immo alias vel ipsum Maternum (non in eo respiciens oratorem) apud plurimos defendi: verum ægre fero arguoque eum versibus inservire relicta eloquentia oratoria, ad quam maxime natus est. *Saliner.* Verissima Pithæi conjectura, a qua paullum quid mutabat Muretus: *ego enim quando te nunc arbitrum, &c.* . Sed hoc male. Non ipsi venerat in mentem, *quatenus* hic esse *quoniam.* Acidal.

Sed et ipsum] Lego, *sed id ipsum.* Rhenan.

Apud vos arguam] Muretus melius legit, *sed ipsum solum apud te eo arguam.* Melius, inquam, quam Lipsius, qui voluit, *apud vos.* Acidal.

Amittit studium] Lego *omittit,* pro, *amittit.* Rhenan. *Omittit* rectius, etiam notaverat Muretus. *Acidal.*

Factaque nostra] Ita Rom. liber. Alii, *facta nostra.* Lipsius. Copulam *que* adjecit Lipsius ex Rom. codice. *Pichena.*

Quid erit tutius] *Utilius* potius sententia poscit, quanquam nec *tutius* damnat; quod tamen mihi male ex postrema hujus membri parte invectum huc videtur: 'ipse securus licet velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus.' *Acidal.*

Rebus probe fluentibus] Recte Pithœus legit et distinguit, *rebus probe* (nec male, si *prospere*) *fluentibus, aliorum pr. et tutela, &c.* Lips. Livius VII. &c. * *Schelius.*

Proprium periculum increpuit] Alii libri *irrepat.* Sed hoc Farnesianum planissime verum est. Cicero in Catilin. &c. * *Lipsius.*

Non hercule loricæ gladius] Posset etiam legi, *non hercule lorica aut gladius.* Rhenan.

Reo et periclitanti] Fortassis etiam omissa copula scribendum, *quam reo periclitanti.* Acidal.

Eloquentiæ præsidium simul et telum] Melius et concinnius scribas *eloquentia.* Sic eloquentia præsidium et telum dicitur, ut lorica et gladius munimentum. *Acidal.*

Vel in judicio] Mur. *sive in judicio.* Leve hoc, sed tamen rectius. *Acidal.*

Qui accinctus et minax] Libentius legerem, *qua arrinctus et minax.* Ursinus. Lego, *qua.* Præcessit, 'eloquentiam suam opposuit.' *Idem.*

Cui parti minime contradicturum] Ita vetus. Non tamen male vulgati, *cum præsertim minime, &c.* Lipsius. Mei codices, *cum præsertim.* In aliis etiam non male: *cui parti minime, &c.* Pichena. Præposuit Lipsius veterem hanc lectionem, *cui parti minime, &c.* vulgatæ, *cui præsertim.* Male: hæc verior et sensui structuræque accomodatior. *Acidalius.* Præceps Acidalius male fecisse Lipsium ait, cum veterem lectionem præposuit vulgatæ. Quod nos ei credimus haudquaquam, et multo suavius exquisitiusque censemus: *cui parti minime contradicturum Maternum meum arbitrer.* Infra: 'Ne illi quidem parti sermonis ejus repugno.' *Gronovius.*

CAP. 6. *Uno aliove momento*] Forte,

alterove. Infra c. 9. 'omnis illa laus intra unum aut alterum diem velut in herba vel flore percepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem.' *Gronovius*.

Orbos et locupletes et potentes] Auxi e libro scripto. *Lipsius*. Vox *potentes* mihi suspecta: cujus in loco requiritur aliquid de orborum senio, non potentia. Neque enim aliter sibi membra orationis invicem convenerint. Opponit *orbos* et *oratorem*: quorum illi locupletes et senes, hic plerumque pauper et juvenis. Vide ergo, si scribendum in vicem τοῦ *potentes*, *depontanos*: quomodo sexagenarios et provectiores ætate vulgo appellabant. *Acidalius*.

Homines veteres, et senes] Non concoquo *homines veteres*: multo minus *veteres et senes* junctim. Quis enim paullo elegantior alterutro modo loquatur? Nec scio quid faciam, nisi ut ejiciam illam ipsam vocem *veteres*, quæ nescio quomodo se huc insinuavit. Nam mutari commode qui possit, non equidem ego video. Terentius tamen Eun., &c. * *Idem*.

Et totius orbis gratia] Pithœus, *totius urbis*: probe. *Lipsius*.

Confitentes id quod optimum sit, se non habere] Videtur dedisse auctor: *id quod apud te sit, se non habere*. Gronovius.

In unum conversos] Velim addi copulam hic, *et in unum*. Acidalius.

Coire populum et circumfundi coram] Deleo τὸ *et*, sed et emendo, *circumfundi coronam*. Acidalius. Lego: *circumfundi coronam*. Silius: 'Cernis ut armata circumfundare corona, Et vallet clausos collectus miles in orbe.' *Schelius*.

Exposita percenseo] Bene ita liber. Antea, *parva censeo*, cum pernicie totius sententiæ. *Lipsius*. Recte e libro scripsit Lipsius, *percenseo*, cum vulgo esset *parva censeo*. Sed quæso, si sententiam hoc pervertere videbat, quomodo non vidit idem facere illud quod sequitur, *majora sunt*? quod ab eodem corruptore manavit, ut alteri *parva* responderet. Miror hoc reliquisse, cum illud mutaret. Ego audacter et hoc deleo, ut totum sic scribatur: *exposita percenseo: illa secret. et tantum ipsis orantibus nota. Sive accuratam, &c.* Ubi quid subintelligendum, nemo tam cæcus, qui non videat. *Illa*, scilicet quæ jam recensebo. *Acidalius*.

Novam et recentem curam] * Opponitur enim superiori illi *accuratæ meditatæque*, quam vocabat. Unde labor, ut, si non delendam, mutandam saltem vocem existimem et hunc scribendum in modum, *sive novam et recentem nec accuratam*. Dubie tamen hoc posuerim. *Acidalius*.

Sine aliqua trepidatione animi attulerit] Reposui, *animi*. Nam vulgo minus recte, *animus*. Pichena. Pro *animus* legi melius potest et forte debet, *animi*. *Attulerit*, nempe orator. *Acidalius*.

Nam ingenio] Insere, *nam in ingenio*. Acidal.

Cap. 7. *De me ipse fatear*] Sic Venetus. Vulgo, *de me ipso fatear*. Pichena.

Tum abire quod si non] Hic locus valde corruptus est. Quid si interim legamus? *Tum habere quod in alvo oritur, nec c. d.* Pithœus. * Rodolphi lectionem, sive conjectura est, non omitto, qui in prioribus verbis legit, *tum supra me abire*. Lipsius. *Tum abire, quod si non in alio oritur, &c.* Scilicet, Præ gaudio mihi videar terras relinquere: 'Sublimi feriam sidera vertice.' At eloquentia si non paratur cura, sive labore, nequaquam codicillis vel gratia principum acquiri potest. Ann. lib. III. 'solitum paremque cæteris dicaturum, neque enim eloquentia fortuna discerni.' *Saliner*. Difficilis et varie tentatus locus. Jam primum Rodolphus, *tum supra me abire*: cui sequentia non cohærent. Deinde Pithœus, *Tum habere*,

quod non in alvo (sive *albo*) *oritur*. Muretus etiam tentavit, sed non ultra progredi potuit, quam *tum habere*. Dousa I. 16. ad Petronium putavit sic sarciri lacunam posse, *tum in cœlum abire;* quod nihilo magis hæret sequentibus, quam Rodolphianum. Lusi eandem ego aleam: et nescio an plane felicius. Scribam aliqua sane cum licentia, *tum habere, quod non in tabulis diribitur:* ut ad suffragia in honorum petitionibus respiciat, et diribitorias tabellas: quod quadrat et cum præcedentibus et sequentibus. Dixit enim de tribunatibus, præturis, et consulatibus. *Acidalius.*

Quibus morum indoles] Cicero et Livius 'virtutum vitiorumque indolem' quidem dixerunt: haud perinde tamen placet, *quibus morum indoles*, nec ad hunc facit locum. Romana editio, *major indoles.* Suspicere legendum *juvenes et adolescentes quibus majorum indoles et bona spes sui.* Schelius.

CAP. 8. *Novis et recentibus*] In margine scripsi *notis*. Lipsius. Alii mallent *notis*. Ego non muto. Sic paulo supra dixit, 'novam et recentem curam.' Hist. IV. 'donec nova et recentia jura, in vetustatem consuetudine vertantur:' et in hoc ipso libello sæpe invenias, *veterem et antiquum*. Pichena.

Non minus esse] Videtur legendum: *non minus notos esse, &c.* Cum in vulgatis desit verbum, *notos*, sine quo sententia stare non potest. *Ursinus.* Vox deest; quam a me repono: *non minus esse notos in extremis.* Lipsius. Quis etiam dicitur ibi esse ubi viget ejus gloria. *Salinerius.* Lipsii sensum probo: id enim velle ostendit, quod præcessit: 'Advenæ quoque et peregrini jam in municipiis et coloniis suis auditos cum primum urbem attigerunt, requirunt ac vultus agnoscere concupiscunt.' Minus tamen audax fortasse sit: *Non minus nosci in extremis, &c.* Cicero in Oratore: 'Ergo ex omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio, in qua frueris ipse te, cum in Italia luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore vel robore.' Posses interpretari non incommode τὸ *esse* de fama eorum, quod in extremis quoque terrarum partibus sint fama et gloria nominis sui. Siquidem *extremæ terrarum partes* opponerentur *Romæ*, id est, ei loco, in quo illi erant. At cum Capuæ et Vercellis, ubi præsentes non erant, opponatur obscurior et minus apta hæc locutio videretur. Infra; 'Hoc studio non aliud in Civitate vel ad urbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari posse.' Ubi observa 'urbis famam, imperii atque omnium gentium notitiam' non tantum significare famam, quam urbs habet, sed famam quam aliquis in urbe; *notitiam gentium* etiam dici innotescere gentibus; non tantum notitiam gentium habere. Utraque enim significatione hæc et similia multa usurpant Latini. Cicero in Pisonem: 'Jamne vides, bellua, jamne sentis quæ sit hominum querela frontis tuæ?' *Schelius.*

Nec hoc illis alterius ter millies sestertium] Id est, Eprii et Vibii: *alter* enim duos continet. Terent. Andr. 'postquam amans accessit pretium pollicens Unus et item alter.' Ubi Donatus. Virgil. Æn. 'Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus;' et ibi Donatus. Quod unusquisque horum habuit ter millies sestertium: quæ summa post Senecam quasi præmium perfectæ eloquentiæ videbatur: Ann. XIV. 'Qua sapientia, quibus philosophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ, ter millies sestertium paravisset?' Cæterum *ter millies sestertium*, si credimus Budæo de Asse, nobis sunt septem milliones, et quingenta millia aureorum. Sed quam immanis

illa summa, qua Vespasianus remp. dixit egere, Suet. 16. 'professus quadringenties millies opus esse ut resp. stare posset.' Legerem, *quadragies*. Sed libri adversantur, et insignis ille Jurisconsultus de re nummar. Dicamus igitur Vespasianum ὑπερβολικῶς locutum ad augendam inopiam fisci. *Salinerius*. Locum, qua potuit, bene Lipsius restituit et distinxit: postrema pars adhuc non concinna satis; quæ ut rectius cum superioribus copuletur, totum locum distinctum et emendatum etiam alicubi a me asscribam: *Nec hoc illis alterius ter millies, alterius sestertium præstat, (quanquam, &c. eloq. benef. pervenisse,) sed ipsa eloquentia: cujus numen, &c. pervenerint: sed hæc, ut supra dixi, proxima* (noli probare cum Lipsio quod in vulgatis libris, *propria*) *et quæ non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda habemus:* non *haberemus*. Illud alterum in excusis quibusdam etiam libris, et Mureti erat; atque ipse probasse videbatur. *Acidalius*. Lipsius: 'in morbo locus et defectu; scribas et distinguas:' *Nec hoc illis alterius ter millies, alterius bis millies* HS. Minus audax Rodolphi illud; *utriusque ter m.* HS. Schelius.

Nec hoc illis alterius] Scriptum antiquitus fuisse existimo: *nec hoc illis alterive ter millies sestertium præstat*. Velut incertus, ad eamne summam ambo venerint, ita loquitur tamen, ut utrumque virtute eloquentiæ prædivitem factum facile doceat. Barthius Advers. XLIV. 8.

Sestertium præstat, quanquam ad has i. o. p. v. e. beneficio venisse: sed ipsa eloq.] Sic distinguendus est hic locus. *Pithœus*.

Ut supra dixi] Nihil tamen aliud supra dixit, nisi hoc: 'Quid aliud nuper infestis patribus Eprius Marcellus quam eloquentiam suam opposuit.' Et paulo ante hæc ipsa: 'Libentius enim novis et recentibus, quam remotis et oblitteratis exemplis utor.' *Schelius*.

Angustia rerum] Rom. editio, *angustiam ereptum:* ex quo Rodolphus, *angustia parentum;* ego, *angustia rerum*. Lipsius.

Potentissimi sunt civitatis] Rodolphus, *potentissimi in judiciis*. Lips.

Patientissimus veri] Quorsum hic prædicat in Vespasiano *veri patientiam?* In vulgatis olim *vir* est. Inde legam accommodatius ad sensum loci, *sapientissimus vir*. Acidal.

Imagines, ac tituli, et statuæ] Præclare liber. Vulgo erat, *imagines Attali et statuæ:* quis ingenio suo duce repperisset? *Lipsius*.

Qui vituperet, quam fastidiat] Muretus *qui* inserit: *quam qui fastidiat*. Recte; sed et recte abesse potest. *Acidalius*.

Cap. 9. *Cui bene est si apud te*] Optime quoque liber. Antea, *crebre etsi apud te*. Lipsius.

Ad hunc Secundum recurret] Puto, *decurret*. Justinus l. XVI. 'iterato ad oraculum decurrunt.' Et, 'Ad Clearchum, quem ipsi in exilium egerant, decurrunt.' *Gronovius*.

Adjutorium exstruit] Emendavi, *auditorium extruit*. De hoc ambitioso recitandi more, multa apud Plinium in epistolis. *Rhenanus*.

Recitationem] Ita scribe. Antea, *recitationum*. Lipsius.

Se ipsum colere, suum genium propitiare] Auxi a libro, et partim correxi. Nam in illo erat, *suum ingenium propitiare:* pro quo sensus ipse facile suggessit *Genium*. Lipsius.

Si dignum aliquid elaborare et efficere velint] * Adscribam sequentia, ut ibi saltem Quintilianum ab aliquo mendo purgem: 'Quæ, si quid mediocrium alioqui nostro ingenio virium fuit, ut non extinxerit, debilitavit tamen. Sed vel propter hoc nos contumacius erigamus, quod illam ut perferre nobis difficile est, ita facile contemnere. Nihil enim sibi adversus me reliquit et infelicem qui-

dem, sed certissimam tamen attulit ex his malis securitatem. Boni autem consulere nostrum laborem vel propter hoc certum est;' (*Cæcum*, unde Muretus et Gulielmius *æquum*. Scribe, *æquorum est* vel *cæterorum est*. Nam filio scripserat, ut jam audiemus, in quo erudiendo duplex cura a Quintiliano postulabatur tanquam a parente et magistro; hujus respectu cæterorum esse ait boni consulere:) 'quod in nullum jam proprium usum perseveramus, sed omnis hæc cura ad alienos, ut alienis utilis, (si modo quid utile scribimus,) spectat. Nos miseri sicut facultates patrimonii nostri, ita hoc opus, aliis præparavimus: aliis relinquemus:' ita scripsit; non *præparamus*; jam enim fato functo filio non poterat dicere se aliis præparare, aliis relicturum. Janus Gulielmus volebat *properabamus*; ait enim supra se festinasse metu mortalitatis suæ. Sed hoc minus quadrat in id, quod præcessit de facultatibus patrimonii. *Schelius.*

In nemora et lucos, id est, solitudinem, recedendum] * studiorum secessus excurrit.' Corruptum hoc ipsum verbum apud Fabium in x. c. 1. 'Germanicum Augustum ab institutis studiis deflexit cura terrarum; parumque diis visum est esse eum maximum poëtarum. Quid tamen iis ipsis ejus operibus in quæ donatus imperio:' (scribe *donato imperio*, ut monui pridem, vel *natus imperio:*) 'juvenis secesserat,' (ita enim legendum: vulgo *successerat:*) 'sublimius, doctius, omnibus denique numeris præstantius?' *Recessus* tamen et *secessus* aliquando a veteribus confundi videntur, ut alibi ostendimus. Apud Tacitum historiarum primo, *repositus* etiam pro *sepositus*: ubi de Muciano: 'Insignes amicitias juvenis ambitiose coluerat, mox attritis opibus lubrico statu, suspecta etiam Claudii iracundia, in secretum Asiæ repositus tam prope ab exule fuit quam postea a principe.' Lege, inquam, *sepositus*, ut fere in re simili dixit hoc ipso libro: 'Specie legationis seposuit:' item, 'Tanquam in insulam Scipio seponeretur.' Rursus, 'Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in Coloniam Aquinatem.' Libro II. 'In Coloniam Aquinatem sepositum ab Othone.' Suetonius: 'Sepositus per causam legationis.' *Idem.*

CAP. 10. *In totam urbem penetrat? nedum*] Restitui; cum in scripto esset, *penetrat medium*: in vulgatis, *metrum*. Lipsius.

Si quis requirit et semel vidit] Lego, *ut semel vidit*, id est, postquam. *Acidalius.*

Natura sua oratorum ingenium denegavit] Sive adeo, *oratorium*. Idem.

Et iamborum amaritudinem, epigrammatum] Insere copulam, *et epigramm*. Idem.

Quod cum natura tua in arcem eloquentiæ ferat, errare mavis] Suetonius Augusto, &c. * 'Quicquid apud duræ cessatum est mænia Trojæ, Hectoris Æneæque manu victoria Graium Hæsit, et in decimum vestigia rettulit annum.' *Schelius.*

Eloquentiæ ferat, errare mavis et summa adeptus] Credam melius: *eloquentiæ te ferat, errare mavis et summa adepturus*. Eadem criminatio supra, &c. * *Acidalius.*

Immanes illos et ad pugnam natos] Ex veteribus addidi copulam, quæ in vulgatis exciderat. *Pichena.* Velim sane addi copulam, *immanes illos et ad pugnam, &c.* Acidal.

Obnoxium sit offendere] Nescio quid in hac lectione inconcinnum: nec dubito, quin auctor scripserit, *obnoxium sit offensæ*. Idem.

Sentio quid responderi possit] Hic locus asterisco mihi indigere videtur. *Pithœus.* Defectum odoror, et asteriscum poni velim ante verbum *hinc*. Lipsius. Defectum hic Lipsius censet. Ego vero superesse etiam aliquid censeam, *ex his*. Nam quid hoc

sibi vult, cum jam dixerit *hinc*. Sed bene habet. Neque deest, neque superest quidquam. Ex hoc ipso quod superfluere videtur, explendum, quod desiderari manifestum est. Muta, *existere*, et scribe: *hinc ingentes existere assensus, &c.* Nec dissimulo sic et Muretum conjecisse. *Acidal.*

Hic ingentis ex his assensus, hinc in ipsis] Pithœus et Lipsius locum hunc asterisco notant quasi defectum; sed nulla, ni fallor, causa. Scribe: *Hic ingentes excitari assensus, hic in ipsis, &c.* Plinius epist. IV. 'Disponit qui nuntient sibi quem assensum, quos clamores excitarim.' Possis etiam: *hinc ingentes existere assensus.* Schelius.

Hinc ingentes ex his assensus] Placet Acidalii *existere*. Sed quod sequitur, mirum est neminem notasse scribendum: *hæc in ipsis auditoriis præcipue laudari, et mox omnium sermonibus ferri.* Gronov.

In quibus expressis si quando necesse sit] Pro his verbis fortasse: *in quibus expressit si quando necessitas.* Lipsius. Vocem *expressis* non capio satis, nec quid ea faciam, scio. *Acidalius.* Assentior Lipsio legenti *necessitas expressit.* Cap. 11. 'Paravi,' inquit, 'me non minus diu accusare oratores quam Aper laudat.' Lipsius, *Laudare.* Scripserim, *Laudavit.* Schelius.

Cap. 11. *Intento ore*] Dubito an potius, *intentior.* Acidal.

Aper laudat] Forte, *laudavit*, vel *laudare.* Nec tamen quidquam fere interest. *Idem.*

Prosterneret arte quadam] Leviter hæc hiant, quæ ita facile sarcias: *prosterneret:* id arte *quadam mitig.* Ceterum *detractaret* hoc significatu etiam infra: 'Nunc detractasse nominatim antiquos auctores contentus.' Item: 'plures hodie reperies, qui Ciceronis gloriam, quam Virgilii detractent.' Alias *obtrectare* pro eodem vulgatius. Item hic infra: 'Nam quod invicem se obtrectaverunt.' Et Tacit. Ann. I. 17. 'Non obtrectari a se urbanas excubias.' *Idem.*

Ingredi famam] Tacitus: 'Primas dominandi spes in arduo ubi sis ingressus adesse studia et ministros.' *Schelius.*

Improbam et studiorum quoque sacra profanantem vaticinii] Scribendum, *cum in Nerone improbatam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi*, diximus Observ. III. 4. *Gronovius.*

Hodie si quid] Rom. addit copulam, *et hodie:* recte. *Lips.*

In nobis] Detrahe præpositionem *in.* Acidalius.

Et frequentiam salutationum] Nescio an scripserit, *salutantium.* Supra Aper: 'Quid enim dulcius libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato, quam videre plenam semper et frequentem domum concursu splendidissimorum hominum?' *Schelius.*

Quam æra et imagines] Lege: *Quam illa æra, &c.* Acidal.

Statum cujusque ac securitatem] Malo, *statum hucusque.* De se loquitur: et respondet illi parti Apriniæ orationis, quæ eloquentiam telum esse voluit ad pericula omnia propulsanda. *Lipsius.* Vulgo, *tueor.* Ideo Lipsius corrigendum censuit, *hucusque* pro *cujusque.* Mihi levior mutatio visa, *tuetur*, et sententia fortasse expeditior: ut *innocentia*, et *eloquentia*, sint primo casu. *Pich.*

Cap. 12. *Hoc primum habitu cultuque commoda mortalibus*] *Commoda* non satis aptum. Et ex altera lectione *commodata*, facillimum emendare *commendata*, ut censuit et Muretus. *Acidal.* Forte rectius *commodata.* Vult eloquentiam etiam homini cælitus utendam datam. *Freinsh.* Adscribitur in margine Lips. *commodata:* vel, *comta:* lege, *commendata.* Fab. l. VIII. &c. * Infra noster: 'Ipsos quoque nervos rubor tegit, ac decor commen-

dat:' et *habitum* et *cultum* etiam Tacitus conjungit Annalium I. 'quædam de habitu cultuque et institutis ejus jecerat:' et II. 'Cultu habituque ejus lenibus verbis perstricto.' Et Statius: 'Cœli prædiscere morem Cura sit, et patrios cultus habitusque locorum.' Merito autem dixit, &c.*

* Barthius legit, *se putat esse sibi.* Est quidem in eo acumen. Plinius Tacito: 'Commendas mihi Julium Nasonem candidatum. Nasonem mihi? quid si me ipsum.' Ego tamen in hoc loco correctionem istam recipiendam vix arbitror: quantumvis specie ingenii blandiri videatur. Primum enim non dixerat Julium alterum se: quod videtur debuisse dicere quo acumen istud vim haberet. Sed Marcus *avere jubet.* Deinde qui se sibi commendat, is non tam peccat, quam errat, quam ineptam et absurdam et minime necessariam rem facit. At qui se putat apud suos commendandum, is lædit quodam modo jus officii, et cum dubitet de amici erga se voluntate, peccat. Hunc sensum veriorem arbitror. *Cultus* autem (quem Græci Κόσμον appellant) Aristoteles etiam Poëtas primos auctores facit, dicitque eos commovisse orationem. Aristoteles Rhet. III. Ἤρξαντο μὲν οὖν κινῆσαι τὸ πρῶτον, ὥσπερ πέφυκεν, οἱ ποιηταί. Quem imitatus est Plutarchus Solone: ἀρχομένων δὲ τῶν περὶ τὸν Θέσπιν ἤδη τὴν τραγῳδίαν κινεῖν. Commotam Historiam Cicero eodem sensu dixit in Bruto verbis Theophrasti: de Herodoto et Thucydide: 'Alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit, alter incitatior fertur et de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primisque ab his Historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et ornatius dicere.' Hic noster infra, 'novis eloquentiæ itineribus opus esse cum vulgata et domestica in fastidio sint: externa et nova homines admirentur.' Διὸ δεῖ, inquit Aristoteles, ποιεῖν ξένην τὴν διάλεκτον. Θαυμασταὶ γὰρ τῶν ἀπόντων εἰσίν. *Schelius.*

Et sanguinantis eloquentiæ] Fortasse, *et saginantis,* uti ad commodum lucrumve hæc tantum referat. Nam *sanguinare* probum quidem verbum, sed non aliud quam sanguinem emittere. *Artus sanguinantes, vulnera sanguinantia,* in Quintiliani declamationibus mihi lecta. Quæ significatio parum hic apta, si ad accusationes et sanguisugam illa eloquentiam respexit. *Lipsius.* * *in locum teli repertus.* Et: *quam reo periclitanti eloquentia præsidium simul, et telum.* Cur igitur sanguinaris eloquentia non vocabitur, per quam tot proceres lacerati sunt? *Salinerius.* Ad Lipsii mentem parum apta alterius vocis significatio. Ita est. Sed non ad sanguisugam eloquentiam auctor ea voce respexit, sed prœliatricem: quia, ut et supra dixerat, et hic repetit, *in usum teli reperta esset.* Quo respectu aptissima ad sensum vox, nec quidquam immutandum. *Acid.*

Poëtis et vatibus abundat, qui bene facta canerent] Manifeste legendum *abundabat.* Sicque Muretus. *Acid.*

Aut gloria major] E vestigiis scripturæ priscæ restitui. Nam Farnesianus: *aut gloria more.* Vulgati plane turbant. *Lips.*

Si hæc fabulosa et composita] * composita etiam videri volunt:' ubi tamen nescio an verius sit, *facta.* Cicero in Bruto: 'Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata et facta quodammodo oratio.' Idem in oratore: 'Omitto Isocratem discipulosque ejus Ephorum et Naucratem, quanquam orationis faciendæ auctores locupletissimi.' *Schelius.*

Concedis Aper] Sive *concedes.* Acid.

Plures hodie reperies] Videatur deesse particula, *Quin plures hodie reperias.* Quanquam et sic satis integrum vulgatum. *Idem.*

CAP. 13. *Hi quibus præstant indignantur*] Fallitur Lipsius. Significat

enim quod Florus de Cæsare l. IV. 2. 'Clementiam principis vicit invidia, gravisque erat liberis ipsa beneficiorum potentia.' Cicero pro Sulla: 'quam multi summi homines et ornatissimi et nostri et equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullæ obligavit! Quos ego nominarem: neque enim ipsi nolunt, et huic animo gratissimo adsunt: sed quia majus est beneficium, quam posse debet civis civi dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis: quod fecit, ipsi.' Cato apud Plutarchum: *οὐ βούλομαι τῷ τυράννῳ χάριν ἔχειν, ὑπὲρ ὧν παρανομῇ· παρανομῇ δὲ σώζων, ὡς κύριος, ὧν αὐτῷ δεσπόζων οὐδὲν προσῆκεν.* *Gronovius.*

Cap. 14. *Tum Urbanus*] Castigavi, *Quum Urbanus.* Lips. In v. c. est *Vibanius Messalla.* Sed fortasse, *Vibianus*, scribendum. *Ursinus.* Legebatur antea, *Urbanus Messalla.* At vetus, *Vibanius*: e quo pronum reddere viro celebri gentile nomen, *Vipsanius Messalla.* Lips. Frater Reguli, de quo Tacitus Hist. III. 'Legioni tribunus Vipsanius Messala præerat claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum bonas artes attulisset:' et l. IV. 'Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vipsanius Messala adeptus est, nondum Senatoria ætate, ausus pro fratre Regulo deprecari.' *Schelius.*

Ingressus est, suspicatusque] Possis, et sic forte rectius, delere illud *est.* Acidal.

Poëtarum quam oratorum] Scribo, *audentior, poëtarumque quam oratorum similior oratio.* Gronov.

Viri optimi et optimi temporum] Ita videtur legendum, cum in vulgatis desit alterum, *optimi*, a librario non repetitum. *Ursinus.* Languet sensus: quem roboro traductione vocis *optimi: viri et temporum nostrorum oratores optimi.* Nisi placeat magis cum Mureto vocem eandem geminare; *viri optimi et optimi temporum, &c.* Sententia quidem alterutrum desiderat, cui non dissimilis ista ad finem: 'credite optimi et in quantum opus est disertissimi viri.' *Acidal.*

Ingenium alunt, et eruditionis] Malim, *et eruditionem.* Rhenan. Placet cum Rodolpho, *ingenium alunt et eruditionis et litterarum.* Lips. Quod Lipsius ex Rodolpho ita restituit, nonnihil juvatur a Veneto, qui habet, *eruditiones;* confuse vulgo, *et eruditionem: et litterarum.* Pichena. Non displicet mihi, quod Lipsio placet cum Rodolpho. Magis tamen placeat meum, *ingenium alunt eruditione, et litterarum jucun. oblect. asserunt.* Acidal.

Plurium ejusmodi librorum] Ita scripsimus pro *plurimum.* Rhenan.

Cap. 15. *Oratorem esse contenderet*] Correctio ex Lipsio. Vulgo, *Antiquis eo credo audacius.* In qua lectione nullus fere sensus. *Pichena.* Ex contextu prodit: *facebas, at in iis*, id est, invenis, quæ ad eam rem faciebas. Cæterum malignus Messalla non videbatur, quod se quoque antiquis deteriorem ducebat. *Saliner.* Dupliciter hic divinat Lipsius. Prius sane mihi non placeat. Nec altera conjectura satis placet, etsi ad sensum quidem idonea. Nescio tamen, quomodo oratio et simplicior et gratior absque tali additione, *atque id.* Mihique pœne persuasi, delendam plane turbatricem vocem *antiquis*, quæ et unde irrepserit, videor prope invenisse. Addiderat aliquis imperitus ad ea verba, *in iis*, glossam ineptam, *antiquis:* ea postea superiori lineæ ineptius ab alio imperito inserta. Et quidem illa ipsa verba, *in iis*, nullus ego capio. Quos enim vult dicere? aut quos nominavit, de quibus nunc intelligat? Corrupta profecto judico, et eorum loco scribendum, *judicis*, eleganti et facili mutatione: ut jam totus locus sic purgatus videatur: *cum neminem hoc tempore oratorem esse contenderes: eo credo audacius, quod maligni judicis opinionem non*

verebaris. Acidal.

Neque illius] In exemplari Italico ad hunc locum adscriptum fuit, *Eadem verba sunt Petronii.* Et sane quædam sunt initio Satyrici Petroniani quæ hujus disputationis locis aliquot valde consentanea sunt. *Pithœus.*

Ut longius absit Æschines et Demosthenes sacerdos iste enitet] Tres postremæ dictiones indubie portenta sunt mendarum. Quid si legas, *ut longius absit Æschine ac Demosthene Dositheus, et si quis alius Eph. vel Mityl. &c.?* Nam fieri potest ut *Dositheus* aliquis orator apud Græcos eo tempore vixerit quo conditum est hoc opusculum. Comparat itaque veterem Æschinem et recentem Dositheum, si vera conjectura est, aut similem alium: nam hujus mihi in mentem venit, syllabas istarum dictionum rimanti. Id tamen exempli causa putetur dictum. *Rhenan.* Vere et εὐστόχως emendavi, *Sacerdos iste Nicetes.* Cum in libris esset, *sacerdos iste enitet.* Nicetes sacerdos declamator nobilis eo ævo. Plinius l. VI. &c. * Exstat Philostrati Lemnii de hoc Nicete in Vitis Sophistarum elogium, de quo Pithœus nos monuit. Nominat et Seneca pater, Cont. IX. 11. ‘Nec Julio nec alii contigisse suo [scribam, nec Vibio, nec alii contigisse scio] quam apud Græcos Nicetæ, apud Romanos Latroni, ut a discipulis non audiri desiderarent.’ Et eodem lib. Cont. ult. Nicetes egregie dixit in eodem loco. *Lipsius.* Sic legit doctiss. et elegantissimus Lipsius ex Plinio, cujus conjecturam magis confirmat Philostrati Lemnii de Nicete elogium in vitis sophistarum; cujus indicium Neveleto meo debeo. *Pithœus.* In Senecæ loco legendum: *nec ulli alii contigisse scio.* Similis locus apud Senecam Cont. 3. præf. ‘Hi non tantum disertissimis viris, quos paullo ante retuli, sed etiam Ciceroni Cæstium suum præferrent, nisi lapides timerent.’ *Acidal.*

CAP. 16. *Significatione ista determinetis*] Rom. edit. *signatione.* Lips. Reposui ex veteribus vocem, *signatione*, quæ mutata erat in *significatione.* Sic inferius: ‘neminem nominabo, genus hominum signasse contentus.’ *Pichena.*

Non multo plures quam trecentos] In margine addidi CCCC. verius. *Lips.* Falso antea, CCC. *annos.* Veriori calculo id observavit Mercerus ex historia. Et Cicero, &c. * *Pichena.*

Non solum anno quo nos, sed fere eodem mense] Imo ex analogia, inquit Pithœus, *non solum quo nos, sed fere eodem die.* Ego non mutem. *Lips.*

CAP. 17. *Vitellii unum annum*] Ex turbis vulgatarum editionum in voce *unum*, suspiceris additititam ipsam esse; et glossam illius præcedentis *ipsum*: quæ sola integrum unum annum exprimit eleganter: quamquam nec ineleganter altera adjungitur. *Acidalius.*

Ac sextam jam felicis hujus principatus stationem] * adde sex annos. An scripserat? *atque ipsum Galbæ et Othonis et Vitellii unum annum:* (intellige, adjice:) *ac sex jam*, tam *felicis hujus principatus stationem, qua Vespasianus rempublicam foveł:* sex jam scil. annos *tam felicis*, id est, valde felicis, felicissimi. Nota et frequenti Latinis locutione, ut, ‘Quis desiderio sit pudor aut modus, Tam chari capitis?’ &c. Sed nihil tamen mutaverim. *Schelius.*

Se fateretur et pugnæ interfuisse] Lego: *ei pugnæ.* Et Muretus. *Acidal.*

Nec dividatis seculum] Clarior et expressior erit conclusio hæc, si *ne* scribas, et cum superioribus alia interpunctione velut nectas: *Asinius pæne ad extremum duravit: ne dividatis seculum.* Acidal.

CAP. 18. *Et quos utinam imitatus non esset*] Dele? et fac! Ceterum Muretus notaverat uberiorem lectionem: *et quos utinam ne in illa parte imitatus esset.* Nescio de ingenio an

e libro: sed unde unde, male. Repetitæ voces ex simili inferiore loco: ' nec quenquam adeo antiquarium puto, ut Cœlium ex ea parte laudet, qua antiquus est.' *Acidal.*

Num dubitamus inventos] Muretus, *Numnam:* quia vulgo, *Nam non.* Ego de hoc non laboro: magis ut sequens membrum cum hoc ipso nectam. Nam multo videtur oratio concinnior, si scribas in hunc modum: *Num dubitamus inventos, qui pro Catone App. Cæcum magis mirarentur, cum —— constet, nec, &c.* Idem.

Nec Ciceroni quidem] Scribe: *Satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse.* Gronov.

Inflatus et tumens nec satis pressus, &c.] * Infra: ' Otiosus circa excessus dicitur.' Quintilianus. ' Quem tamen suorum temporum homines incessere audebant, ut tumidiorem, et Asianum, et redundantem, et in repetitionibus nimium, et in salibus aliquando frigidum, et in compositione fractum, exultantem, et pœne, quod procul absit, viro molliorem.' *Schel.*

Parum antiquus] Videtur legendum, *parum Atticus.* Ursinus. Legam, *parum Atticus:* quod Ciceroni, &c. * *Lips.* Vulgo, *parum antiquus.* Pich.

Brutum vero otiosum atque disjunctum] * germanos se putant esse Thucydidas.' Idem in Bruto de Attico Oratore et summisso: ' verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis.' *Schelius.*

Nunc mihi cum universis negotium est] Ita videtur legendum: non, ut in vulgatis, *nec mihi, &c.* Ursinus. In margine scripsi, *nunc.* Lips. Scripsi, *nunc,* pro *nec,* admonente Lipsio, et necessitate orationis exigente. Cic. de Divin. lib. II. ' de quibus singulis dicam suo loco, nunc de universis.' *Pichena.*

CAP. 19. *Ad Cassium Severum faciunt*] Probum censeo. Vetus tamen, *Cassium quem reum faciunt.* Lipsius.

Vetere atque dicendi via directa] Muretus transponit: *ab illa vetere atque directa dicendi via.* At ego defectum quoque tollam levi traductione pariter mutatione voculæ unius. Lego, *ab illa vetere dicendi via directa, utique non infirmitate, &c.* Acidal.

Sed judicio et intellectu] * Noster infra: ' nec ulla re magis ejusdem ætatis oratores præcurrit quam judicio. Primus enim excoluit orationem, et verbis delectum adhibuit.' *Gronov.*

Vidit nempe, ut paullo ante dicebam, conditione temporum ac diversitate auctorum] Magis placeret, *auditorum.* Ursinus. Muretus *auditorum* maluit, nulla insigni caussa: nisi quod in vulgatis reperiebat *auctorum.* Acidal.

Imperitissimarum orationum] Non arridet *imperitissimarum.* Nec adhuc probo Mureti, *impeditissimarum.* Quæro aliud. *Idem.*

Ita vero longa principiorum] Lege, *jam vero.* Idem.

Argumentorum gradus] Rom. editio, *argumentorum genera.* Lips.

Paucissima præcepta] Emendavi, *paucissimi:* nam sequitur, *cognoverant.* Rhenanus.

Vix in cortina quisquam assistat] * in qua lana suffecta succos ebibit. Ab eo usus est metaphora Cornel. Tacitus in Dialogo cum ait *in cortina esse.* Sed fucum nobis facit Scaliger. *In cortina esse* huic quomodo convenit *in cortina assistere?* Scribe: *cum vix in corona quisquam assistat, quin elementis studiorum, si non instructus, at certe imbutus sit.* Ut fere voluerat et Muretus. Contra *cortina* forte legendum pro *corona* apud Sidon. Apollin. Ep. lib. VII. ' Quandoquidem me, &c. De minimis videlicet rebus Coronam tuam maximisque consulerem.' *Cortinam* hic esset oraculum tuum. Tamen ibi scribit ad Papam: cui nescio

si jam tum Corona. Imo non fuisse scio, quam Clodoveus Francorum rex Hormisdæ Papæ primus, donavit, anno post Christum natum IↃXIV. quando Sidonius ante annos XXXIV. jam obierat; anno videlicet Christi 480. *Lipsius.*

At certe imbutus sit] Sententia hæc negationem requirere videtur, *imbutus non sit:* nisi fortasse repetitum subintelligatur illud, *non*, præcedens: quod nihilominus constructionem non expedit. *Pichena.*

CAP. 20. *Præcurrit hoc tempore judex dicentem*] Videtur ab manu interpretis hoc loco vel paulo post esse τὸ *dicentem*: neque enim politissimi scriptoris videtur non necessaria hæc et inepta ejusdem vocabuli repetitio. *Schelius.*

Nec magis præfert] Reposui; *perfert.* Rhenan.

Turpionis Ambivii] Male disjungunt libri: *Turpionis aut Ambivii.* Eundem enim hominem fuisse, Terentianæ epigraphæ, &c. * *Lips.*

Sive in suis aliquis arguta] Omnino vox aliqua latet: quam feliciter cum Mureto ex illis *in suis* eruo legendo: *sive sensus aliquis.* Nec te moveat, &c. * *Acidal.* Scribo, *sive sensus aliquis:* nec obest quod sensus et sententia hic conjunguntur: nec enim hoc loco *sensus* communiter accipitur, sed oratorie. Sic infra 22. 'in paucissimos sensus et angustas sententias:' et 23. 'tertio quoque sensu pro sententia positum.' Quintilianus Orat., &c. * *Freinshem.*

CAP. 21. *Nec de populo Canuti*] Hic locus asterisco notari debuit. *Pithœus.* Liber vetus: *nec unum de populo Ganuti aut Atti de Furnio et Coranio alios in eodem valetudinario.* Fortasse: *nec unius de populo Arii de F. a. T. quique alii in.* Alias mihi nulla mens aut manus qua medear huic plagæ. *Lips.* * Velleius lib. II. 'Cicero fulgentissimo et cœlesti ore, Canutius continua rabie lacerabat Antonium.' *Schelius.* Desperatum locum sic juvare posse videbamur: *Equidem fatebor vobis simpliciter, me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam vix somnum tenere. Nec unum de populo Canutium aut Arrium Furniumve nominabo, quosque alios in eodem valetudinario hæc ossa et hæc macies probant.* Novam periodon facio, *Nec unum.* Est enim, ut Petronii cap. 70. 'Nec se tragœdias veteres curare, aut nomina seculis nota: sed rem sua memoria factam expositurum esse, si vellemus audire.' Sic enim resectis alienis legend. *Unum de populo*, aliquem ex minutis oratoribus, media de plebe oratorum: qui apud vulgus valuerunt, et aliqua monimenta ingenii reliquerunt; non tamen magnis sunt inserti nominibus. Canutium *Publium* vocat Cicero in Bruto, et pro Cluentio: 'Accusabat P. Canutius, homo inprimis ingeniosus et in dicendo exercitatus.' At *Titum* Philippica 3. 'T. Canutius, a quo erat honestissimis contentionibus et sæpe et jure vexatus.' *Caium* Suetonius de clar. rhet. c. 6. Arrium discimus ex Bruto Ciceronis: 'Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, et honores et pecuniam et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, numerum pervenerat.' C. Furnium putamus esse, cujus ad Ciceronem meminit Cæsar lib. IX. ad Atticum: et cui scribit ipse Cicero fam. Epist. X. 25. et 26. Ubi patronum nobilem et sic disertorum numero fuisse hæc verba produnt: 'O mi Furni, quam tu causam tuam non nosti, qui alienas tam facile discas!' Ipso *nominabo* gaudet: ut mox: 'neminem nominabo, genus hominum signasse contentus.' Item, 'Si testes desideran-

tur, quos potiores nominabo.' Postrema, *quosque alios*, recte sic etiam Acidalius constituit. Non de audientibus aut populo auditorum alicujus, sed de dicentibus et solitis audire auctorem agere liquet ex opposito: 'Ipse mihi Calvus.' *Gronov.*

Aut Aride Furnio et Toranio] Nimis audax fortasse, si legerim: *Nec unus de populo Canutii aut auditoribus* (vel *auditorem*) *Furnii et Toranii.* Ad sensum quidem non ineptum sit, et infra etiam *populum* et *auditores* conjungit: 'Quos more prisco apud judicem fabulantes non auditores sequuntur, non populus audit.' *Schelius.*

Quique alios in eodem] Puto cum Lipsio, *quique alii, &c.* Negat se esse unum de populo Canutii aut de auditoribus Toranii, quique alii in eodem valetudinario, &c. vel, *quique alius, &c.* probat. *Idem.*

Hæc ossa et hanc maciem probant] Sic possumus emendare, *hæc ossa et hanc maciem produnt.* Ait se non aliquem vilem et vulgarem ex vetustate Oratorem in exemplum allaturum, uti hunc vel illum, in quibus multa carpere possit: sed ipsum Calvum inter principes antiquorum. Possis etiam, *quosdam alios in eodem valetudinario hæc ossa et hæc macies probant.* Acidalius.

In Asitium] Muretus, *Ascitium:* quem non novi. *Idem.*

In hominum studiosorum manibus] Certo legendum *omnium.* Etiam præpositio *in* abjicienda fortassis: ut Horat. 'vos exemplaria Græca Nocturna versate manu, versate diurna.' *Idem.*

In Vatinium conscribuntur] In margine scripsi, *inscribuntur.* Lips. Credidi Lipsio restituenti, *inscribuntur,* pro, *conscribuntur:* nam inferius idem auctor ait: 'exceptis orationibus Asinii, quæ pro heredibus Urbiniæ inscribuntur.' *Pichena.*

Nec voluntatem] Excidit forte vocula: *nec ei voluntatem:* vel, *nec voluntatem ei, &c.* Acidal.

Quid ex] Lege, *Quid? ex Cœlianis orationibus,* nempe hæ placent. *Pithœus.*

Sive in universa parte factum] Mendosa ista: liber scriptus, *sive universa parte serum.* Valde placet lectio, quam Fr. Modius mihi annotavit, *hæ placent, si non universæ, per partes attamen.* Lipsius. Proxime servatis vestigiis libri Lipsii facio: *si non universæ, at partes earum.* Acidal.

Hiatus compositio] Castigavi, *hians compositio.* Rhenan.

Propter magnitudinem cogitationum] Modius ex Rom. cod. *cognitionum* pro *cogitationum* legit. Non audio. Velleius l. II. &c. * *Idem.*

Minus eloquentia effecerit] Lego, *minus in eloquentia eff.* Et superius: 'sicut in caussis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum.' *Acid.*

Nisi forte quisquam aut Cæsaris] Acidalius laborat in eo quod sequitur et scribit: *nisique et carmina.* Sed vitium hic erat. Edidit enim auctor: *nec fere* (vel *ferme*) *quisquam.* Gronov.

Ejusdem lentitudinis ac teporis] Pithœus. Vera nostra conjectura cum esset, *ac temporis:* nisi placeat magis, *ac tenoris.* De tepore adfirmat, quod pari metaphora de Cicerone mox scribit, 'tarde commovetur, raro incalescit.' Agnosco idem vitii in Plinii loco lib. v. ep. 6. 'Cœlum est hieme frigidum et gelidum: myrtos, oleas, quæque alia æstivo tempore lætantur, aspernatur ac respuit.' Scribo, *æstivo tepore.* Lipsius. *Teporis,* Lipsius. Ego *torporis* malim, &c.* Noster, 'Exigitur enim ab Oratore etiam Poëticus decor, non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed e Virgilii et Lucani sacrario prolatus.' *Schelius.*

Nisi qui et carmina eorundem miratur] Pro, *nisi quis.* Sic et Tullius usurpat. *Rhenan.* Lege, *nisique et carm.* Acidal. Orationes has, inquit, nemo hodie legit; nisi forte tam in-

sipidus et superstitiosus, ut omnia eorum atque adeo carmina miretur, quæ hoc uno Ciceronis carminibus feliciora sunt, quod fecisse eos pauciores sciunt. *Schelius.*

Inter Menenios et Appios studuisse] Quintilianus: 'A nitore et jucunditate Ciceronis ita longe abest, ut videri possit seculo prior.' *Idem.*

Et exsurgit toris] Possis malle: *et exauget toris, ipsos quoque nervos rubore tingit et decore commendat.* Omnia enim de sanguine dicuntur. Sed tamen et belle *exsurgit.* Ipse enim sanguis quantum satis ac salubre est, se accumulans exsurgit toris factis. Rigaltius ad Minucium, *Venarum toros*, inquit, medici dixere et *jubarum toros* Poëtæ. Prius ei concedo. Celsus l. VII. &c. * At qui *jubarum toros* dixerit, præter ipsum, neminem novi. Decepit eum, opinor, Virgilii l. XII. 'movet arma leo, gaudetque comantes Excutiens cervice toros.' Sed ibi *tori* cervicis sunt, non jubarum; habent autem *tori* jubas, non jubæ toros. *Gronov.*

Ipsos quoque nervos rubor tegit et decor commendat] Aliquanto melior mihi visa hæc Veneti lectio, etsi pro, *rubor*, is corrupte habet, *robur*. At vulgati, *rubore tegit, et decore commendat.* Pichena. Melius *ipsosque nervos*, quomodo et Muretus. *Acidal.*

Quia non per ipsum stetit] Restituam: *Nolo Corvinum insequi, quia non per ipsum stetisse, quo minus lætitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret, videmus, in quantum judicio ejus vis aut animi aut ingenii suffecit.* Freinshem.

Viderimus inquam judicio ejus vis aut animi aut ingenii suffecerit] Videtur hic locus ita legendus, *viderimus an judicium ejus vis animi aut ingenii defecerit, &c.* Ursin. Hic locus corruptus videtur. Quid si legimus? *num ingenio, &c.* Et pag. seq. *terminantur.* Pithœus. Lego, *viderimus inquam an judicio ejus vis animi aut ingenii suffecerit.* Lipsius. Muretus pro ipso, *inquam*, saltem *an* rescribit. Mihi lectio Marginalis Lipsii, *in quantum*, proba: sed ut simul *et videmus* scribatur, et per copulam membrum hoc superiori nectatur: *et videmus, in quantum judicio ejus vis, &c.* Acidal. Alii libri *in quantum.* Lipsius: *viderimus, inquam, an, &c.* Fortassis: *videmus in quantum judicio, &c.* ut jam monuit Freinshemius.

CAP. 22. *Locosque lætiores attentavit*] Ven. *latiores.* Rhenani autem Basiliensis editio, *altiores.* Sed vulgata rectior: nam paullo infra ait: &c. * *Pichena.* Malim cum Mureto, *locos quoque lætiores.* Acidal.

Quod optimum dicendi genus est] Sententia postulat, ut legatur, *discendi.* Ursinus. Concinnitas orationis requirere videtur: *quod optimum dicendi genus esset.* At sententiæ veritas vult, *quod optimum dicendi genus est.* Usus enim optimus magister omnium rerum: et usu discere, optimum discendi genus. Varro Rei rust. lib. I. 'Experientia et usus dominantur in artibus.' Cic. de Orat. 'Usus omnium magistrorum præcepta superat.' Plin. l. XXVI. &c.* *Acid.*

Pauci sensus opt. et cum quodam lumine terminantur] Vetus: *Sensus optet cum.* Rom. edit. *sensus opacus.* Forte, *opacius et cum q. l. terminantur.* Ut ad picturam respectus sit, in qua lumen nos delectat, sed cum quadam umbra. *Lipsius.* Legerim potius *pauci sensus apte, et cum quodam modulamine terminantur.* Aperte enim de numeris loquitur, quos veluti modulatos requirunt rhetores in clausulis periodorum. *Acidal.* Lego, pauci sensus apte, et cum quodam *lumine terminantur.* Porro *lumen* quid sit disce ex Notatis supra ad c. 20. quo pertinent et *clausulæ*, de quibus mox. *Freinshem.* Fortassis fuit: *optime* vel *apte*, quod est Freinshemii. *Schel.*

Nihil excerpere] Perspicua libri bonitas. Alias, *nihil ex tempore referre*

poesis. Lips. *Excipere* etiam dixit Cicero non multum diversa significatione de Oratore I. 'tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus.' Et noster infra. *Schel.*

Ac laudatum patremfamiliæ] Ego non dubitem scribere, *ac lautum*. Lips.

Liceat] Rodolphus bene, *libeat*. Idem.

Oblitterata et olentia] Magis hic sane probem: *oblitterata et exoleta*. Ceterum quæ sunt illa *quædam*, quæ procul jubet arceri? Odoror transpositionem, quam et corrigo: *aspicere sæpius libeat, nullum sit verbum velut rubigine infectum, quædam vero procul arceantur, ut jam oblitterata et exoleta: nulli sensus, &c.* Acidal.

Rubigine infestum] Scripsit *infectum*. Rhenan.

Cap. 23. *Nolo irridere rotam fortunæ*] * Quæ merito antiquis visa sunt ineptissima et levissima. Vir certe divinus et decori ad miraculum ubique observans, non tantum in ipsis actionibus, quod testantur antiqui, sed etiam in actionum habitarum monumentis, et iis, qui ad nos pervenerunt, libris, hac una jure humanitus aliquid passus videtur. In secunda Philippica illa divina, quam jam senior in Antonium scripsit: 'Disertissimum cognovi avum tuum; at te etiam apertiorem in dicendo: ille nunquam nudus est concionatus; tuum hominis simplicis pectus vidimus.' Quod cui non frigidissimum et Cicerone parum dignum videatur? Eadem oratione de Lupercalibus loquens et fœdissimum sceleratissimumque Antonii factum, quo diadema Cæsari imponens eum quasi jussu populi regnare voluit jubere, graphice depingens suis et veris coloribus, adjicit: 'Non dissimulat P. C. apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modo ne nauseet, faciat quod in porticu Minucia fecit.' Hic quoque dubites anne suum ingenium Ciceronem abripuerit. Iratum enim Antonio esse decuit in illo libertatis funere, non facetum. Nimium calamitatis publicæ immemor, et in tantis malis delicatus est, cui vacet hic timere, ne vomat Antonius aut nauseet. Potest tamen eo defendi, quod cum post rem, interfecto jam Cæsare, hæc dicantur, contemnere jam eos velit, non tantum odisse Antonium: quasi jam nihil aliud ex eo sit metuendum, quam ne nauseet. At illud in præfatione libri primi de natura Deorum quis excuset? 'Itaque libet mihi exclamare, quod Statius in Synephebis: 'Proh Deum popularium omnium Adolescentium Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro fidem. Non levissima de re, ut queritur ille fieri in civitate facinora capitalia: Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult: Sed ut adsint, cognoscant, animadvertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cærimoniis, &c. existimandum sit.' Deum atque hominum fidem implorat, obsecrat, et orat omnes, adsint et cognoscant de re tanta tamque ardua atque difficili, qualis est natura deorum, de qua sit locuturus. Expectabat hic credo aliquis, ut nos moneret se non, ut ille apud Statium perditus adolescens, ideo exclamare, quod meretrix argentum accipere nollet: Hac excusatione interjecta non tantum vim omnem exclamationis tollit: (quid enim si ille alter stulte tantos motus ciebat?) sed etiam in gravissima materia, quo id minime decuit, loco animum lectoris, quem attentum habere vult, levitate talis imaginis ad risum traducit: insunt nimirum ingeniis omnibus, his quidem pauciora quam illis, insunt tamen omnibus vitia quædam sua, in quibus delicias faciunt, et ineptiæ, quibus plaudunt: quæ quidem ut in aliis observare et notare proclive est, ita pro se quisque difficulter evitaverit. Placent enim et blandiantur facie

ingenii, præsertim cum recentia sunt. Notum est ingeniosissimum Latinorum Poëtarum reprehendi a veteribus, quod nimium ingenio suo indulgeat, cujus rei exemplum affert Seneca naturalium quæstionum lib. III. 'Illud pro magnitudine rei,' inquit, 'dixit: Omnia Pontus erant, deerant quoque littora ponto. Nisi tantum impetum ingenii et materiæ ad pueriles ineptias reduxisset. Nat Lupus inter Oves, fulvos vehit unda Leones.' 'Magnifice hoc, si non curavit, quid oves et lupi facerent, non est res sobria lascivire devorato orbe terrarum.' Non quidem injuria hæc carpantur, si quidem ad severam strictamque legem exigantur; et justius, opinor, quod ibidem sequitur: 'Hic summa piscem deprendit in ulmo.' Ille tamen ipse, qui carpit, Seneca an nihil sibi permittit? an ab hoc vitio liber est? Argutatur certe, id est, ludit in gravissimis non raro rebus et divinis sententiis suis interserit levissimas, quæ nihil præter inanem strepitum ferunt, et hac una de causa tantum sententiæ sunt, quod tanquam sententiæ enuntiantur. Quid quod ipse, (si tamen est auctor,) in gravissima peste, ubi tantam describit contagionis vim, tantam stragem, ut turbæ tumulos petenti non satis septem portæ patuerint, Ovidiana hæc eadem adducit: 'Non lupos Cervi metuunt rapaces. Cessat irati fremitus Leonis. Nulla villosis feritas in Ursis.' Et alia non pauca ibidem. Adeo facilius est reprehendere vitia, quam evitare. De Musa Rhetore Marcus Seneca ait: 'Omnia ejus ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturam essent.' Ex cujus portentis hæc notat: 'Quicquid avium volitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus. Quære nunc cur subito moriamur? mortibus vivimus.' Hoc tamen tam verum Senecæ judicium non deterruit doctos homines, quo minus sibi in ejusmodi tumore admodum placerent, audaciaque translationum et hyperbolicis locutionibus cœlum et terras miscerent. Venit in mentem loci Plinii majoris, qui plane cum Musa certare videtur. Is est ubi de margaritis loquitur. 'Parum scilicet,' inquit, 'fuerat in gulas condi maria, nisi manibus, auribus, capite toto, a fœminis juxta virisque gestentur? quid mari cum vestibus? quid undis fluctibusque cum vellere? non recte nos recipit rerum natura nisi nudos. Esto: sit tamen ventri cum eo societas: quid tergori? Parum est, nisi qui vescimur periculis, etiam vestiamur.' Possem plura hujus generis ex veteribus adducere: sed vel sic iis injuriam facere mihi videor; cum ea incusem vitia, quæ nunc apud quosdam eorum, qui sibi diserti videntur, et apud aliud agentem populum virtutis locum obtinent. Nam quæ hodie hominum aures sunt, quod studium Cacozeliæ nihil tam inepte dici potest, modo ne vulgariter dicatur, quod non habeat suos admiratores. *Schelius.*

Tertio quoque sensu in omnibus] Nihil muto. Veniebat tamen in mentem, *tertio quoque versu*, quia sequitur *pro sententia*. Quamvis aliud *sensus*, aliud *sententia*. Quintil. &c. * *Idem.*

In omnibus pro sententia] Muretus addit, *in omnibus orationibus*. Aptissime. *Acidal.*

Nam et hoc invitus retuli] Melius *hæc*. Sed cave censeas cum Lipsio, *invitatus* pro, *invitus* legi posse. *Acidalius.*

Quæ tamen sola mirantur atque exprimunt] * *Mirantur* autem hic pœne idem est quod imitantur. Lucanus, 'Egregio juveni miratorique Catonis.' Statius: 'sequævo cedere fratri mirarique patrem.' *Schelius.*

Qui se antiquos Oratores vocabant] Scribe *vocant*. Lipsius. Recte Lipsius, *vocant*. Schelius.

Eloquentia tui Aufidii] Non video, qui locus esse queat isti, *tui*. Delerim, tanquam natum ex ultima proxime præcedentis vocis syllaba. *Acidal.*

Illam ipsam quam jactant sanitatem infirmitate et jejunio consequuntur] Rodolphus hæc legit, *inculti, ut illam ipsam quam jactant sanitatem, non infirmitate sed jejunio consequantur*. Lips. Rodolphi lectio non usque quaque vera: sed quæ nos ad veram quasi manu duxit. Certe enim sententia requirit, *non firmitate, sed jejunio*. De insertione particulæ *ut* susque deque habeo, quin propius est, ut addi nolim. *Acidal.*

Quæ animi anxietate contingat] Opinor legendum, *quæ animi anxietate constitit*. Rhenanus. Mens rei non apta. Sententia loci totius sic postulat, *quæ tantum sine anxietate contingat*. Clarissimum id ex statim sequentibus: 'parum est ægrum non esse, fortem et lætum et alacrem volo.' *Acidal.*

Vos vero, disertissimi] Vix abest, quin vox *viri* desit: *Vos vero disertissimi viri, ut potestis*. Acidal.

Lætissima quæque] Malim, *lectissima*. Rhenan.

Summum nitorem] *Summum* vix sincerum. Neque affirmare habeo rectene *sensuum* reponatur. *Acidal.*

Sententiarum planitas] Nescio an *sanitas*. Lipsius.

Cap. 24. *Quemquam nostrorum*] Sive potius, *nostrum*. Acidal.

Ita sentit] Sic distingue, *ac ne ipse q. ita sentit: sed more veteri et alias a vestris*. Pithœus.

· *Et aliis vestris*] Ex veteri lego, *alias a vestris*. Lipsius. Et hoc Lipsius correxit. Nam vulgo, *et aliis vestris*. Pichena. Nihil opus addi τὸ *a*. Sed τὸ *vestris* demi, quod Maretus voluit, nullo modo debet. Alloquitur Messallam, qui philosophiæ studio deditus. Infra ipse de se: 'me, dum juris et philosophiæ scientiam tanquam oratori necessariam laudo, ineptiis meis plausisse.' *Acidal.*

Exprime nobis] Lego, *Exprome*. *Acidal.*

Cap. 25. *Nominis controversiam movit, &c.*] Hæc stigmate vulgo inusta, nos dempsimus et eluimus, adjuti a libro. *Lipsius.*

Ante centum annos] Muretus, *intra*; sua quadam ratione: sed quam non omnino sequor. *Acidal.*

Si comminus] Malim, *si communius*, quod aliis fortasse novum videbitur. *Pithœus.* Legebam, *quæ fatetur*. Sed verbum *fatetur* minime convenienter de Apro dicitur: diceretur convenientius de Messalla. Ille enim id contendebat et probabat: hic quodammodo concedit et fatetur. Fortassis ita restitui potest: *Ne illi quidem parti sermonis ejus repugno, quia omnes fatemur*. Acidal. Pithœus, *Si communius fatetur*. Sed tollendum aut mutandum illud *fatetur*. Non enim fassus erat Aper plures formas dicendi etiam iisdem seculis extitisse, sed probaverat: probamus quod pro nobis facit, fatemur quod contra nos est et quodammodo extorquetur. Verba Apri fuerant: 'Nec quæro quis disertissimus: hoc interim probasse contentus sum non esse unum eloquentiæ vultum, sed in illis quoque, quos vocatis antiquos, plures species deprehendi, nec statim deterius esse, quod diversum est.' Fortassis: *Si comminus spectentur*. Apuleius: 'Qui sapiens iste rerum humanarum velit: non libris solis, neque disciplinis Rhetoricis dialecticisque opus esse, sed oportere eum versari quoque in rebus comminus noscendis.' Quintilianus x. 11. 'Hoc autem iis accidit, qui non introspectis penitus virtutibus ad primum se velut adspectum orationis aptarunt.' *Schelius.*

Sic jure] Lego, *suo jure*. Liber tamen scriptus, *sic vere*. Lips. Scripsi, *suo jure*, Lipsii monitu. Vulgo, *sic jure*. Pichena.

At strictior Calvus] Lego una voce, *adstrictior*. Acidal.

Sanctitatem eloquentiæ ferunt] Reposui, *sanitatem*. Rhenan. Sententia vult *præferunt*. Atque ita scribo. Tamen Tacitus Hist. l. IV. 'quos spiritus gessit, vultu ferebat.' Et l. II. 'lætitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius.' Paullo tamen in Tacito istis alia res et ratio est; quia *vultu* additur. *Acidal.*

In manum sumpseris, quamvis] Monere me in prima editione aliquid de hoc loco fugit: qui non difficilis alias emendatu et expletu, ex libro scripto. Nam is voculam inserit, *sumpseris sciam quamvis, &c.* Lego: *in manus sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis esse quandam judicii ac voluntatis similitudinem et cognationem.* Lipsius. A vulgatis abest verbum, *scias*, quod ex veteri libro restituit Lipsius. *Pichena.* Cum Mureto multo malim, *sentias*, inserere, quam *scias*. Acidal.

Judicii ac voluminis similitudinem et cogitationem] Scribe, *luminis*. Rhenan. Fortasse legendum, *voluntatis similitudinem*: ita requirente sententia. *Ursinus.* Lipsius correxit voces, *voluntatis*, et *cognationem*, corruptas antea, *voluminis*, et, *cogitationem*. Pichena. Sic locum legerim: *esse quandam judicii nihilominus similitudinem et cognationem*. Acidal. Recte Lipsius, *voluntatis similitudinem ac cognationem*, &c. * Schelius.

Ex quibus mutua malignitas detegitur] Deleam *ex*: quod si posuit auctor, verbum sequi debet, non *detegitur*, sed *deprehenditur*. Acidal.

CAP. 26. *Calamistros Mæcenatis*] *Calamistros*, Pomponius Sabinus, mediæ ætatis grammaticus, in Carmen de obitu Mæcenatis, 'Cornelius,' inquit, 'Tacitus appellat scripta Mæcenatis, calamistros.' *Pithœus.* Cicero: 'ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere.' *Schelius.*

Adeo malim oratorem] Vulgo, *adeo melius*. Sed, *malim*, correxi: nam et paulo supra dixit, 'malim hercule C. Gracchi imperium.' *Pichena.*

Fucatis et meretriciis vestibus] Cicero, 'succus ille et sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor.' *Schelius.*

Plerique temporum nostrorum] Optime vetus. Erat antea, *plerique ipsorum nostrorum*. Lipsius.

Fas esse debeat] Muretus aliquanto melius, *debebat*. Acidal.

Ingenii loco] Fuit illa etiam olim scholasticorum declamatorum vanitas, ut in ineptiis nescio quibus ingenium, in ostentatione autem ingenii omnem eloquentiam positam ducerent; qui tamen intellexisse non videntur, quanto minor laus sit esse *ingeniosum* quam *disertum*. Fabius, &c. * *Schelius.*

Sicut his clam et exclamatio] Has quatuor particulas in unam confla dictionem, nempe *quibusdam*. Rhen.

Ut Oratores nostri tenere dicere] Audacter reposui, etsi a conjectura. Nam libris omnibus est, *temere*. Plinius, &c. * *Lipsius.* Recte ita Lipsius: nam quamvis in aliqua parte laudabilis sit oratio tenera, &c. * *Schelius.*

Utimur armis] Legi possit, *utitur*. Rhenanus.

Dejectus] Rom. cod. *detectus*: optime. *Lipsius.* Ex Rom. cod. restituit Lipsius, *detectus*. Vulgo, *dejectus*. Pichena.

Aliud novum agmen] Rom. codex, *aliud nobis agmen*. Lipsius. Melius Rom. codex habuit *nobis*: quod probat, imo requirit sequens verbum, *opponeremus*. Acidal.

Excerpsisset] *Excepisset*. Pithœus.

Post Gabinianum] Vulgo, *Gabinius*. Nominant et Hieronymus, et Suetonii index de claris rhetoribus, quod doctissimus et optimus Nic. Faber adnotavit. *Lipsius.*

CAP. 27. *Et potius exsolve promissum*] Lego, *ocius*. Acidal.

Quas te solitum tractare paulo ante plane mitiore eloquentia et temporum nostrorum miratus] Expunximus, *iratus*, post verbum, *miratus*, vulgo positum. *Rhenan.* Quidam liber, *paullo ante dixisti, plane mitiore.* Sed hæc et sequentia tamen in mendo. *Lips.* * quas secum ipse plerumque conquirat.' Statius Hercule Fur. 'Pacatus mitisque veni nec turbidus ira.' *Schelius.*

Aprina disputatione] Commode videmur ita fecisse, cum libri præferrent, *a prima disputatione*. Lipsius. Ego malim, *sed tantum mihi*. Acidalius. Lipsii inventum ex libro, in quo: *a prima disp.* Nec repugno. Malim tamen, *Apri nostri disputatione:* nam ari facile degeneravit in *ma*. Gronovius.

Judicium animi citra damnum affectus proferri] Id est, Ut damnum affectus ne faciat, ne amittat benevolentiam diversum sentientium, qui judicium suum libere profert. Liv. IX. 'Quid si vini amor in dies fieret acrior, quid si trux et præfervida ira (nec quicquam dubium inter scriptores refero)? nulla ne hæc damna imperatoriis virtutibus ducimus?' *Schelius.*

Perge, inquit Maternus, et cum de antiquis loquaris] Faërnus legebat: *perge, inquit, Maternus, de antiquis loquens.* Ursinus. Scribe e scripto: *inquit Maternus, et cum de antiquis loquaris.* Lipsius.

CAP. 28. *Etiam mihi partes*] Scribe e vestigiis priscis, *etiamsi mihi*. Nam in scripto est, *etenim jam si mihi*. Pichena.

Ab ista vetere gloria] Muretus notaverat, *illa*. Leve, sed nec spernendum. *Acidalius.*

Ego de urbe et his propriis] Credam melius, *Ergo:* quia præcessit, *nostra nobis notiora sunt*. Idem.

Cujus probatis spectatisque moribus omnis cujusquam familiæ suboles committeretur] * Velleius de eo, &c. * Cicero pro lege Manilia: 'Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis quam hostes omnium gentium sanctissimam judicarint?' Quare legend. *sanctitati*; id enim minus abit a scriptura, quam *potestati*. Schelius.

Cujusdam familiæ soboles] Restituimus, *cujuspiam fam.* Rhenanus.

Ac non studia solum moresque] Vet. *Ac non studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque:* rectius. *Pithœus.* Vetus Farnes. *studia modo curasque:* aptius ad sequentia. *Lipsius.* Legendum, *Hæc.* Quod vidit et Muretus. *Acidalius.*

CAP. 29. *Sed lasciviæ et libertati*] Vetus: *lasciviæ et bibacitati*. Lipsius. Quintilianus: 'Gaudemus si quid licentius dixerint: verba ne Alexandrinis quidem permittenda deliciis risu et osculis excipimus.' *Schelius.* Vide Observ. III. 4. *Gronovius.*

Histrionalis favor et gladiatorum] * sed ne viæ quidem in quibus stant. Tertullianus: 'Apud spectacula et in via statur.' *Excuneatos* appellat Appuleius. *Postulari* autem, quod proprium plebis populique est, dicuntur viæ, quia has sibi et in his locum velit dari. *Schelius.*

Intravimus] *Intramus* melius, nisi et antea *excepimus*. Idem.

Nec præceptores quidem ullas] Lege et hic, *Ne præceptores quidem ullas.* Gronovius.

Fabulas habent?] Dele interrogationis notam. *Acidalius.*

Ambitione salutantium] Lego, *salutationum*. Illud ad alios referretur præter mentem; hoc de ipsis præceptoribus, ut debet, accipietur. *Acidalius.* Supra *salutantium* quam *salutationum*, at hic malim *salutationum* legere. Petronius, &c. * Cicero epist. ad Atticum lib. XV. 2. 'Brutus misit ad me orationem suam habitam in concione Capitolina, petivitque a me, ut eam ne ambitiose corrigerem an-

tequam ederet.' Id est, Ut eam corrigerem absque ambitione, nec sibi adularer, quasi nihil in ea sit, quod emendari queat. *Schelius.*

Nec in notitia vel rerum] Correxi ex præcedentibus. Vulgo, *in notitiam.* Pichena. Concinnius hic *notitia:* quia eo casu præcessit, 'in auctoribus cognoscendis;' 'in evolvenda antiquitate.' *Acidalius.*

CAP. 30. *Sed expectantur*] *Expetuntur.* Pithœus.

*Statim de * curiis*] Pithœus edidit, *statim audietis.* Nescio an e libro. *Lipsius.* Correctio a Rodolpho est, Lipsio teste : corrupte antea ; *statim de curiis.* Pichena. * ludum impudentiæ jussi sunt.' De cætero non incommode duæ illæ voces, *animum ad*, omitterentur ; ut legeretur, *prius referam necesse est eam disciplinam.* Sed ego non tam audax, cum ferri etiam possint, ut ejiciam. *Acidal.*

Notus est nobis] Scripsi, *vobis.* Rhenanus.

Ille dialecticæ subtilitatem ; ille moralis partis utilitatem] Suspecta mihi vox *utilitatem.* Nam nescio quid aliud, quo natura moralis partis describatur, exspecto, eum prorsus in modum, quo *subtilitatem* dialecticæ tribuit. Eadem vox etiam paullo inferius item suspecta, sed levius, in definitione oratoris : 'pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum.' Et sane etiam supra peccatum in eadem : ubi *nobilitatem* pro *utilitatem* emendabamus. *Acidalius.*

Ex multa eruditione et pluribus partibus] Castigavi, *ex multa eruditione, ex pluribus artibus, ex omnium rerum scientia.* Rhenanus.

CAP. 31. *Non ut rhetorum scholis declamarent*] Scripsi, *non ut rhe. sch.* Rhenanus. Addenda forte præpositio, *ut rhetorum in scholis.* Vel, *ut in rhetorum scholis.* Acidalius.

In deliberationibus de honestate] Locus videtur mutilus ita forte supplendus : *in deliberationibus de utilitate, in laudationibus de honestate dicimus.* Ursinus.

Et intellectum eorum] Insolentius videtur *cognoscere intellectum.* Volebam *delectum.* Fabius quidem alicubi dixit *capere intellectum.* 'Quod illa prima ætas et intellectum disciplinarum capere et laborem pati non possit.' *Schelius.*

Qui scit quid ira ; promptius] Ita scripsi et distinxi, turbantibus libris. *Lipsius.*

A Peripateticis : hi aptos et in omnem] * in utramque partem traheretur oratio.' Plutarch. in I. Συμποσ. ἀλλὰ δεῖ, καθάπερ ὑπόθεσιν μελετῶντα συγκριτικὴν, τοὺς 'Αριστοτέλους τόπους ἢ τοὺς Θρασυμάχου ὑπερβάλλοντας. Nec pugnacitatem involari sibi æque animo ferunt Academici. Fabius lib. XII. &c. * (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, &c. neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.' *Gronovius.*

Locos dabunt. Ac. p. P. a. X. jucunditatem ne Epicuri quidem, &c. Prout res poscet] Sic distingue. *Pithœus.*

Qui non quasdam artes audire sed omnes liberaliter debet] Recipio, *haurire.* Sed recipio non hunc ipsum in locum, e quo verbi aliud quid periisse mihi non temere suspicio est, uti nec infeliciter idem me reperisse credo. Periit meo animo verbum *litare*, cognatione illius *liberaliter.* Eo reposito et transposito altero, sic scribo, &c. * *Acidalius.*

Plerisque autem in quibus hæc quoque scientia requiruntur] Lego, *pleræque autem in quibus hæ quoque scientiæ.* Rhenanus.

CAP. 32. *Nec quisquam respondeat : sufficit ut ad tempus*] Nec male foret : *respondeat, sufficere.* Gronovius.

Etiam aliud agentes nos ornat] Quintilianus : 'Quæ etiam, cum se non ostendunt in dicendo, nec proferunt,

vim tamen occultam suggerunt et tacite quoque sentiuntur.' *Schelius.*

Ut denique oratorem etiam fateatur] Muretus pro *etiam* supponebat *esse.* Valde probo, etsi nec alterum improbo. *Acidalius.*

Instructus sit, in forum] Tu repone, *instructus, sic in forum.* Rhenanus.

Fex quotidiani sermonis] Si *fex* retinendum, velim scribi: *fœdo ac pudendo vitio deprehendatur.* Alias malim: *ut in actionibus eorum fere quoque quotidiani sermonis fœda ac pudenda vitia deprehendantur.* Prius credo fore elegantius. *Acidalius.* Opponit et Cæsar copiosæ et factæ orationi quotidianum sermonem in præfatione librorum de Analogia, ubi ad Ciceronem sic scripserat: 'Nec si cogitata præclare eloqui posse [ita enim scribendum censeo, non autem: *Ac si præclare eloqui possent:* ut est in vulgatis] nonnulli studio et usu elaboraverunt, (cujus te pæne principem copiæ, atque inventorem bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus) hunc facilem et quotidianum novisse sermonem nunc pro derelicto habendum est.' Vidit jampridem Lambinus deesse negationem huic loco, unde legebat, *non pro derelicto habendum,* cujus mutationis caussam cum vellet prodidisse Gruterus. Sensus loci est: Etiamsi a Cicerone aliisque jam eloquentia ad id fastigium perducta sit, ut magna cum copia et gravitate orationis præclare et minime vulgariter omnia eloquantur; non tamen ideo pro derelicto habenda est hæc quotidiani cura sermonis. Tò *tunc* et *nunc* autem τῷ *si* solent respondere. Seneca Medea: 'Nunc est probanda, si locum virtus habet:' ubi alii libri, *tunc.* Hyginus: 'quæ tunc dabitur, si pedatura permittit.' *Schelius.*

Et Cicero, his, ut opinor, verbis] Videtur legendum, *Et Ciceronem,* ut pendeat a superiori verbo, *nominabo:* sicuti dixit, *Demosthenem.* Sed et vulgata lectio proba: nam subintelligitur *dixit* seu *testatus est.* Pichena.

Id se non rhetorum] Legendus hic locus ex ipso Cicerone, *ait se non rhetorum,* &c. Ursinus. Muretus pro *id* supponit *ait.* Non quidem libenter *id* mutari patiar, verbum tamen ejusmodi desideratur, quod non incommode ex isto formatur. Ad hoc leve levius addam, præpositionem etiam videri inserendam, ut et paullo ante monuimus, *non in rhetorum.* Acidal.

Cap. 33. *Facultate et eloquentia contineri*] Legendum, *facultate eloquentiam contineri.* Rhenanus. Rodolphus apposite inserit: *facultate et meditatione eloquentiam.* Lipsius.

Nisi ut scientiæ meditatio] Muretus una vocula auctius, *tot tam reconditas.* Delerim particulam *ut,* cujus nullus usus nunc: sed fuisset, si ita præcessisset: 'nec quisquam aliter percipere.' Pro *vis* sententia me cogit, ut *usus* reponam. *Acidalius.*

Cap. 34. *Hujus omnibus dictionibus*] Versus hic aliquot inserui a Farnesiano libro, magno libelli hujus bono. Alii enim omnes hic mutili. *Lipsius.*

Populi diversissimarum aurium] Rodolphus, copula adjecta, *populi et diversissimarum.* Credo fuisse, *populi ;* i. *diversissimarum:* quæ nota significat, id est. *Idem.*

Ita nec præceptor] Lego, *Jam vero.* Quæ in transitionis formula et alias supra peccatum monstravimus. *Acidalius.*

Non sudibus dimicantes] Manifesto, *rudibus.* Nam hæc a gladiatoribus sumpta. *Lipsius.* *Non sudibus.* Lipsius *rudibus.* Pithœus. Lipsius, *rudibus;* non male: nescio tamen an necessario. *Sudes* enim et *rudes* varie a veteribus confunduntur, ut in commentario de re militari ostendimus. *Schelius.*

Sed auditorium] Non est fortassis mutandum. Amant tamen potius, *at,* quam, *sed,* cum isto modo æque præ

cessit. *Idem.*

Ut nec bene dicta] Rodolphus auctius; *nec male nec bene*: sententia quidem valde favente. *Lipsius.*

Sub ejusmodi præceptionibus] Forte, *præceptoribus*. Gronovius.

Solus statim et unus cuicumque caussæ] Ita vetus. Non male etiam vulgo, *statim unicuique caussæ*. Lipsius.

Uno et vicesimo anno Cæsar Dolabellam] Sueton. in Jul. 4. accusationem hanc confert in tempus compositi belli Lepidiani, id est, M. Æmilio Lepido, D. Junio Bruto Coss. Atqui Cæsar tunc 24. annum egerit, ex Fastis et anno ejus natali. Corrigimus igitur? an, ut sæpe, dissensus est? ego hoc malo. *Lipsius.* Casaubonus ex historia observavit, eo tempore Cæsarem quartum et vicesimum natalem celebravisse. Corrigendus itaque hic numerus videtur: *tertio et vicesimo.* Pichena. Suetonius ait, composita seditione civili M. Æmilio et D. Bruto Coss. id fuerit circa annum Cæsaris quartum et vicesimum. *Schelius.*

Ætatem antecedens] Scribe, *ætate.* Rhenanus.

Cap. 35. *In scena scholasticorum*] Scripsi, *in scenas.* Rhenanus. Divinabam olim, *scholas*, male. *Lipsius.* At vero *scenam* Plin. VII. ep. 17. pro loco etiam usurpavit, uti caussæ aguntur veræ et seriæ: 'utique si latior scena, et corona diffusior;' et quæ præcedant. *Acidalius.*

Ut Cicero ait] * opus est eruditis,' &c. Ex quo apparet hic legendum esse *L. Crasso*, non *M.* ut et apud Sueton. in libello de claris Rhetorib. et A. Gellii lib. XV. c. 11. Cæterum quod ad Ciceronem ipsum attinet, certum est cum ex eodem Suetonio, tum ex Seneca in proœmio lib. I. Controversiar. ad præturam usque Græce declamasse: Latine vero seniorem quoque, &c. * Latine, sed Græce sæpius.' Et lib. I. Tuscul. 'Ut enim ante declamitabam caussas, quod nemo me diutius fecit:' sed videantur l. VII. Famil. Epist. ult. et lib. IX. Epist. 16. et 18. *Pithœus.*

In loco nihil reverentiæ, sed in quem] Forte: *scilicet in quem.* Aut, *Nam in loco nihil reverentiæ est, in quem.* Acidalius.

Suasoriæ quidem etsi tanquam plane] Hic quoque lineas quasdam adtexui, bonam copiam mihi faciente libro. Nam alias, turpiter hæc hiabant. *Lipsius.* Manifesto delendum τὸ *etsi*: quod nec in Mureti libro comparebat. *Acidal.*

Cap. 36. *Conciones magistratuum*] A libro est. Quam ridicule autem alii, *conciones migrantium?* quod a concisa illa ratione scribendi natum. *Lipsius.*

Pæne pernoctantium] * Seneca in l. de brevitate vitæ, &c. * Quem locum Pincianus homo doctus et diligens frustra emendare conatus est, ut in commentatione nostra de Centumviralibus, Decemviralibus, et Septemviralibus judiciis amplius ostendimus. *Pithœus.*

Tanto plus aut apud principes] Castigavi, *plus apud principes.* Rhen.

Parabat] Al. *Probabat.* Pithœus. Melius, *parabat.* Lipsius.

Cum testimonia] Tacitus Ann. l. II. 'Urgulaniæ potentia adeo nimia civitati erat, ut testis in caussa quadam, quæ apud Senatum tractabatur, venire dedignaretur.' *Pithœus.*

In publicis non absentes] Rodolphus *in publicis judiciis absentes*: insitione valde apta. *Lips.*

Necessitas accedebat et commoda] * Confirmat hoc, quod sequitur: 'Ergo non minus rubore quam præmiis stimulabantur.' *Non modo, sed contra*, ut Cicero in Bruto. 'Cum præsertim non modo nunquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adjutus et communicando et monendo et favendo.' *Schelius.*

Cap. 37. *Stipulabantur*] Reposui,

simulabatur. Rhenan.

In manus nostras] Emendavi, *vestras*. Idem.

Ita cum acciderent, ingentem eloquentiæ materiam subministrabant] Ita emendavi. Nam præcessit: 'His accedebat splendor rerum et magnitudo caussarum.' *Rhenan.*

Hanc illi famam circumdederunt] Phrasis Tacito valde familiaris. Ann. XIV. 'Nec ulla moribus corruptis olim plus libidinum circumdedit, quam illa colluvies.' Ann. XVI. 'Segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare.' Iterum Hist. IV. 'planctum et lamenta et supremorum imaginem sibi circumdatam.' *Acidal.*

Similis eloquentiæ conditio] * *Per pugnas* esse in veteri Codice testatur Lipsius, et 'adversarium sibi desumere' veteribus tritum est. Livius VIII. 'Recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumseras.' Tò *discriminibus* Lipsii est, &c. Quamvis enim eleganter dicatur accusator alterius criminibus nobilitari, et hic legi videatur posse, *illius nobilitatus criminibus*, in similitudinem tamen a prælio et re militari ductam, et in clausulam qua dicitur hanc esse vulgi naturam, ut secura nolint, magis quadrat, ut hoc loco *discriminum* quam criminum fiat mentio. Livius in XXII. dixit *cladis nobilitatem*: 'Hæc est pugna Cannensis Alliensi cladis nobilitate par; cæterum ut illis, quæ post pugnam accidere, levior, quia ab hoste cessatum, sic strage exercitus gravior fœdiorque.' Opponuntur enim ista 'cladis nobilitate par,' 'strage exercitus gravior,' 'illis quæ post pugnam accidere levior.' Livius IX. 'Sequitur Romana Caudina pax hunc annum nobilis clade.' *Schelius.*

Acrior qui pugnas, &c.] * Pro *discriminibus*, an potius, *certaminibus?* Nisi forte *criminibus* pro eodem est. Ut et Sueton. Cal. 45. 'populumque gravissimo objurgavit edicto, quod Cæsare præliante, et tantis criminibus objecto, intempestiva convivia, circum theatra et amœnos secessus celebrarent.' Aut ibi quoque emendandum *discriminibus*. Omnino sic et Tib. 2. 'Velut iterum illudens crimini publico.' Libri veteres recte, *discrimini*. Acidalius.

In ore hominum agit] Emendavi etiam in Historiis, et produxi hanc dictionem. Vulgo, *more*. Lipsius.

CAP. 38. *Et si nunc aptior est, ita erit eloquentia, tanto*] Repone, *arctior est*. Rhenanus. Nobis corrupta hæc videbantur aut mutila. Rodolphus autem concinnat: *etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen*: acute si ab ingenio, feliciter si a libro. *Lips.* Nescio quid Muretus hic voluerit, qui notaverat: *aptior est, at certe loquentia: tamen illud forum magis, &c.* Nihil in his sensus. Amplectar Rodolphi lectionem, sed in parte. Nam illud non possum, *aptior est veritati*. Pro quo ipse restituo, proxime ad vulgatæ lectionis vestigia, *aptior existimatur*, vel *existimetur*. Acidalius. Acidalius non potest amplecti *τὸ veritati*. Sed vide nostra ad L. Senecam de ira II. 29. *Gronov.*

Finiebatur] Al. *Cavebatur*. Pithœus.

Omnia in legibus] Delenda præpositio. Mox lego: *exerceri solita sint*. Acidalius.

Causæ centumvirales splendore aliorum judiciorum obruebantur] * insignis est impudentiæ.' In quibus obiter monuerim ineptam esse illam lectionem, *testamentorum ruptorum*. Quæ enim ista jura sunt, aut quis ita loquitur? Gruterus ait se delevisse quod sequebatur in vulgatis *aut ratorum*, quod non extaret in codicibus Memmii et Pithœi, solumque haberet Palatinus secundus *testamentorum ruptorum*; primus vero et Tosanus et alter Memmii, *testamentorum ruptorum aut raptorum*, ut appareret appositum a scribis pro lectione variante. Nihil verisimilius succurrit, quam scripsisse Ciceronem *nuptiarum*. Præter-

tim cum postremum inter exempla, quibus ostendit juris cognitionem oratori esse necessariam, de jure connubii et nuptiarum sit: 'Quid quod usu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cum uxorem prægnantem in Provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, et ex utraque filia natus esset, mediocrisne res in controversiam adducta est? cum quæreretur de duobus civium capitibus et de puero, qui ex posteriore natus erat, et de ejus matre, quæ, si judicaretur certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur.' *Schelius.*

Pro hæredibus Urbiniæ] Quintilianus me duxit ad emendationem, quem vide IV. 1. nam Asinium disertim pro hæredibus Urbiniæ laudat. In tritis libris erat *Ironiæ:* in veteri *Uriniæ.* Lipsius.

CAP. 39. *Et ridiculum fortasse videtur*] Magis placet, *videbitur*, ita præsertim postulante sententia. *Ursinus.* Lego, *videbitur.* Et Muretus. *Acidal.*

Et municipiorum et legationes] Scripsi, *et municipiorum legationes.* Rhenan.

CAP. 40. *Datum jus quoque potentissimum*] Malim: *cuique.* Gronov.

GR. *Pompeio abstinuerint*] Sic scripsi. *Rhenanus.* Lego, *abstinerent.* In reliquis ordo mutandus verborum: *ut est natura invidiæ, histriones quoque populi auribus uterentur.* Acidal.

Non de otiosa et quieta re] Muretus, altera voce addita, altera deleta, sic hæc legit: *non enim de otiosa et quieta re loquimur, et quæ probitate et modestia gaudeat: est magna ista, &c.* Idem.

Comes seditionum] Lego, *fomes.* Quod probes, si ad sequens verbum *incitamentum* respicias: at si ad superius *alumna*, dubites, an non potius *comes.* Idem.

Quem enim oratorem Lacedæmonium] Miratur hoc idem Velleius lib. I. in extremo: nec caussam dat, quam verum hic habes. *Lips.*

Quarum civitatum severissimæ disciplinæ severissimæque leges traduntur] Velleius de Lycurgo: 'Fuit severissimarum justissimarumque legum auctor et disciplinæ convenientissimæ vir.' Ita legendum. Hic tamen offendat fortassis aliquos repetitio *severissimæ:* possis *sanctissimæ.* Schelius.

Nulla in senatu concordia] Sequentia verba pluscula addidimus a libro. *Lipsius.*

Bonæ formam eloquentiæ] Muretus, *famam*, non subscribente Acidalio, qui sine sententia esse putat: *Cicero tali exitu pensavit:* et mirifice transponendis verbis locum conturbat. Ego nihil hic agnosco vitii. *Bonam eloquentiam* dicit salubrem et publice utilem, &c. * *Gronov.*

CAP. 41. *Non emendare nec usquam ad votum*] Legebat Faërnus, *non emendatæ*, cum in vulgatis sit, *emendare.* Ursinus. Nos luxatum verborum ordinem videmus; quem traductione, levi verum, restituemus, et alia iterum leviora emendabimus, ut totus locus sic legatur. *Nec antiquis oratoribus, &c.* * Acidalius. Recte Lipsius, *non emendatæ, neque usque ad.* Sed quæ sententia in illis, *superest antiquis oratoribus?* clamat Acidalius, qui solus hæc ausus post Lipsium tentare. Et tamen una litera expuncta nos expediet. Scribe, &c. * Livius l. XXXIV. 'Quod maturi erat circa, demessum et convectum est.' Quod sequitur, accipiendum ex codice Farnesiano; *Quis enim nos advocat, nisi aut nocens aut miser?* De verbo *advocare* diximus ad Senec. de clement. I. 9. *Gronov.*

Quod municipium in civitatem nostram] *In clientelam nostram* rectius habet editio Pithœi. Supra: 'Cum tot amicorum causæ tot coloniarum ac municipiorum clientelæ in forum vocent.' *Schelius.*

In clientelam] Al. *in civitatem.* Pithœus.

Melius fuisset non queri] An *non fieri?* Schelius.

Non queri quam judicari] Lego, *vindicari*. Lipsius. Verbum *vindicari*, auctore Lipsio, correximus. Vulgo, *judicari*. Pichena. Bene Lipsius legit. Sed id non satis. Muretus optime totum sic emendaret, *atqui m. f. non fieri, quam vindicari*. Acidalius. Bene Lipsium legere *vindicari*, sed non id satis; Muretum optime totum locum emendasse, *Atqui melius fuisset non fieri, quam vindicari*, censet Acidalius. Immo pejus. *Non queri*, est, illos non fuisse injuria affectos, eoque nec querelarum causam habuisse. *Gronov.*

Quam vindicari] Al. *quam judicari*. Pithœus.

Cum optima cito consentiant] Hoc est, optimæ sententiæ. Poterat alioqui legi, *et optimi*; si quis ad personam velit referre. *Rhenanus*. Lego, *cum optimis*. Rodolphus antem, *cum optima cito consentur?* Lipsius. *Cum optimi cito consentiant?* Integra et elegans hæc lectio: nec vel Rodolphus, nec Lipsius audiendi. *Acidal.*

Excedentibus modum] Vet. *excellentibus morum*. Pithœus.

Vestra tempora] Vet. *aut vestra tempora*. Idem.

Neque illos modus et temperamentum defuisset] Scripsimus, *Neque illis*. Rhenanus. Deest sine dubio tale quid: *neque illis modus et temperamentum in certaminibus*, vel *turbis*, *defuisset*. Manifesto id requirunt sequentia. *Nunc quoniam nemo, &c.* Acidal.

CAP. 42. *Antiquariis*] Vet. *cum antiquariis*. Pithœus.

FINIS NOTARUM VARIORUM.

JUSTI LIPSII

AD

C. CORNELII TACITI

ANNALIUM

LIBRUM I.

EXCURSUS.

A.

Cap. 7. Ignis originem nescio: nisi quod antiquum video, et a temporibus Antoninorum. Herodianus sane in Commodo statim meminit, ut rei vulgatæ, ubi de Lucilla sorore ejus: *Οὐδὲν ἧττον μέντοι καὶ ὁ Κόμμοδος ἐφύλαττε τιμὰς τῇ ἀδελφῇ. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ βασιλείου θρόνου καθῆστο ἐν τοῖς θεάτροις, καὶ τὸ πῦρ προεπόμπευεν αὐτῆς*: *Nihilo secius Commodus honores sorori suæ servavit: nam et in theatris sella imperatoria sedebat, et ignis eam præcedebat.* Item de Marcia Commodi concubina: *Ἡ οὐδὲν*, inquit, *ἀπεῖχε γαμετῆς γυναικὸς, ἀλλὰ πάντα ὑπῆρχεν, ὅσα σεβαστῇ, πλὴν τοῦ πυρός*: *quæ nihilo differebat a legitima uxore, sed omnia ut Augustæ aderant, præter ignem.* Et de Pertinace: *Κατῆλθεν ἐπὶ τὸ συνέδριον τῆς βουλῆς, οὔτε τὸ πῦρ ἐάσας ἑαυτοῦ προπομπεῦσαι, οὔτε τι ἄλλο τῶν βασιλικῶν συμβόλων εἰς ὕψος ἀρθῆναι*: *Venit in Senatum, neque ignem sibi passus præferri, neque aliud ullum principatus insigne attolli.* Nec ambigimus de more. Illud tamen mirum, bis mirum, non alium e Græcis Latinisque exprimere tam insignitam rem, præter Herodianum. Non Dionem, non Capitolinum, Spartianum, Lampridium, qui eadem scripserunt illi. Nec enim, quod sciam, meminerunt verbo. Quis tamen iste ignis? non e carbonibus aut ligno, nec qualis ille apud Horatium prunæ batillus: lampas tantum fuit. Rem adhuc ignotam doceo, firmoque ex M. Antonino in libris suæ vitæ: *Ὅτι δυνατόν ἐστι*, inquit, *ἐν αὐλῇ βιοῦντα μήτε δορυφορήσεως χρῄζειν, μήτε ἐσθήτων σημειωτῶν, μήτε λαμπάδων καὶ ἀνδριάντων τοιῶνδέ τινων, καὶ τοῦ*

ὁμοίου κόμπου. Describit recensetque insignia omnia principatus: *et posse*, ait, *eum qui in aula vivat, carere stipatoribus, carere veste insigni purpuraque, item lampadibus, et certis statuis, similique luxu.* Ut ergo in deorum cultu adhibitæ lucernæ facesque, ut docui in Electis c. 3. sic Imperatorum. Opinor autem Romam traductum morem e Persis. Illorum enim Regi prælatus ignis. Xenophon lib. VIII. Παιδείας: Καὶ πῦρ ὄπισθεν τοῦ ἅρματος ἐπ' ἐσχάρας μεγάλης ἄνδρες εἵποντο φέροντες: et post ignem illum secutus Cyrus. Imo et Asiaticis, si recte capio Ammianum lib. XXIII. 'Feruntque etiam (si justum est credi) ignem cælitus lapsum apud se sempiternis foculis custodiri: cujus portionem exiguam faustam præisse quondam Asiaticis regibus dicunt. Diadema autem primus Romanorum Principum usurpavit Aurelianus: uti in vita ejus Victor. Etsi alibi male id refert ad Caligulam. Purpuram quis primus sumpserit, adhuc quæro.

B.

CAP. 10. 'Cum Antonius vellet se Liberum patrem dici, et hoc nomen statuis subscribi: occurrerunt venienti ei Athenienses cum conjugibus ac liberis, et Dionysium salutaverunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset: dixerunt despondere ipsos [malim, *ipsi*] in matrimonium Minervam Musam suam, et rogaverunt ut duceret: et Antonius ait ducturum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Græculis quidam ait.......Huic quidem impune fuit, sed Atheniensium sponsalia mille talentis æstimata sunt: quæ cum exigerentur, multi contumeliosi libelli propositi sunt, sicut ille qui subscriptus est statuæ ejus, cum eodem tempore Octaviam uxorem haberet et Cleopatram: Hoc tu evita restituas, tibi habe.' Primum offendimus in Minerva Musa: quoniam neque Dio nominat in hac historia, Ἀθηνᾶν dixisse contentus: nec cognomen nostrarum dearum scio alias adhæsisse Minervæ. Itaque inducta ea voce scribo, *Minervam suam*: nata fuit ex confusa repetitione litteræ vocisque sequentis. In summa discrepat idem Dio, qui ἑκατὸν μυριάδας imperatas pro dote ait, id est, Romano ritu H-S. quadragies. Mille autem talenta Senecæ, paullo minus faciunt ducenties quadragies: sexto tanto immaniore summa. Tamen non muto. Græculi jocum, cui spatium vacuum, doleo abesse: at Latinum commode restituo, *Octavia res tuas tibi habe.* Quicumque ille, comiter jocatus est ex devortii Romani forma. Cum enim Cleopatram amaret haberetque Antonius: ecce subscripsit iste quasi nomine Antonii Octaviam repudiantis, 'Octavia res tuas tibi habe.' Quæ sollennia in libello repudii verba fuisse, jam notum. Appuleius: 'Tu quidem ob istud [ita emendo] tam dirum facinus confestim thoro meo divorte, tibique res tuas habeto.'

In Senecæ joco de Minerva Musa, mente nunc et manu amplector sententiam Jani mei Grotii, amœnissimi et acutissimi viri, reponentis, *Minervam Musicam*. Inter nobiles Athenis statuas fuit Minerva hoc cognomento; sic dicta, 'quoniam dracones in Gorgone ejus ad ictus citharæ tinnitu resonant.' Plinius XXIV. 8.

C.

CAP. 10. Nec viri solum ad sacerdotium adscripti magni hujus Divi, sed, quod rideamus, feminæ. Adeo projecti in adulationem tunc mores. Marmor:

P. POSTVMIÆ. P. F. PAVLLÆ.
SACERD. D. IVLI. AVGVST.

Item in Hispaniis, LVCR. L. F. CAMPANA. FLAM. PERP. DOMVS. AVG. id est, *Lucretia L. filia, Flaminica perpetua.* Exemplum hujus rei a Livia, quæ miro exemplo, sacerdos sui viri: et quidem ex decreto Senatus. Dio LVI. extremo: *Τότε δὲ ἀθανατίσαντες αὐτὸν, καὶ θιασώτας οἱ καὶ ἱερὰ, καὶ ἱέρειαν τὴν Λιουΐαν ἀπέδειξαν*: *Tunc vero consecrantes Augustum, sodales ei et sacra instituerunt, et sacerdotem Liviam.* Quod noto eo libentius, ut lux inde adfulgeat tenebricoso Ovidii loco, IV. De Ponto: ‘Nec pietas ignota mea est, videt hospita tellus In nostra sacrum Cæsaris esse domo. Stant pariter natusque pius, conjuxque sacerdos, Numina jam facto non leviora Deo.’ *Natus pius*, Tiberius est: *conjux sacerdos*, Livia. Puto ad hæc sacerdotia, quæ cum ambitu et sumptu adfectabant in provinciis passim, pertinere Arriani locum elegantem, De sermonibus Epicteti, I. 19. *Σήμερόν τις ὑπὲρ ἱερωσύνης ἐλάλει μοι τοῦ Αὐγούστου. Λέγω αὐτῷ, ἄνθρωπε ἄφες τὸ πρᾶγμα· δαπανήσεις πολλὰ εἰς οὐδέν. Ἀλλ' οἱ τὰς φωνάς, φησι, γράφοντες, γράψουσι τὸ ἐμὸν ὄνομα. Μήτι οὖν συ τοῖς ἀναγινώσκουσι λέγεις παρὼν, Ἐμὲ γεγράφασιν; εἰ δὲ καὶ νῦν δύνασαι παρεῖναι πᾶσιν, ἐὰν ἀποθάνῃς, τί ποιήσεις; Μενεῖ μου τὸ ὄνομα· γράψον αὐτὸ εἰς λίθον, καὶ μενεῖ. Ἄγε, ἔξω δὲ Νικοπόλεως τίς σου μνεία; ἀλλὰ χρυσοῦν στέφανον φορήσω. Εἰ ἅπαξ ἐπιθυμεῖς στεφάνου, ῥόδινον λαβὼν περίθου, ὄψει γὰρ κομψότερον.* Lepidus et ad Philosophum dialogismus: *Hodie*, inquit, *locutus mecum quidam super sacerdotio Augusti. Dico ei, Mi homo, mitte rem, sumptum multum facies frustra. At scribæ publici, inquit,* (corrupta hac parte Græca) *nomen meum adnotabunt. Num tu igitur legentibus omnibus coram dices, Me inscripserunt? et ut nunc possis adesse omnibus legentibus, mortuus quid facies? Manebit meum nomen: inscribe ipsum lapidi, et manebit. Age, extra Nicopolim autem quæ memoria tui? At coronam auream gestabo:* [qua scilicet ornati sacerdotes, dum faciunt, ex Livio, Plutarcho, aliis.] *Si prorsum appetis coronam, roseam indutus circumi; aspectu enim id jucundius.*

D.

CAP. 14. Primus Prætor Romæ institutus, anno urbis CCCXXCVIII. Furius Camillus. Livius l. VII. et Suidas in voce *πραίτωρ*. Additus alter anno DX. cui cognomen datum Peregrini, quod plerumque inter cives jus diceret et peregrinos, Epitoma Livii XIX. Additi duo alii, anno urbis DXX. Sicilia et Sardinia in provinciam redactis, qui illuc cum imperio mitterentur, Epitoma XX. Iterum duo, victis Hispaniis, anno DLVII. Ita in universum ad id tempus Prætores sex: e quibus duo juri dicundo præerant, reliqui in provincias mittebantur expertes judiciorum. Id mansit, donec Quæstiones perpetuæ constitutæ, anno DCV. L. Censorino, M. Manilio Coss. Patribusque tunc visum, ut in totum magistratus sui annum, Prætores in urbe

manerent: e quibus duo, more prisco, jus dicerent: reliqui quattuor publicis judiciis præessent: iidem omnes exacto anno, sorte in provincias prætorias mitterentur. Cornelius deinde Sulla Dictator auxit Quæstionum publicarum numerum: pariterque Prætorum; non tamen eatenus, ut quot Quæstiones essent, totidem Prætores: (errat largiter Pomponius, qui id sensit; quia plures sæpe Quæstiones apud eumdem Prætorem exercitas constat:) sed in universum addidit duos. Ita non plures octo Prætores ad Ciceronis ævum; idque ex variis ejus scriptis clarum: non decem, ut voluit Jurisconsultus. Oppressa mox rep. C. Cæsar dictator primus instituit decem, quo pluribus bellorum sociis honorem eum gratificaretur. Dio lib. XLII. Ἵνα πλείους αὐτῶν [συναγωνιστῶν intellego] ἀμείψηται, στρατηγούς τε δέκα ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀποδεῖξαι, καὶ ἱερέας ὑπὲρ τὸ νενομισμένον: qui Pomponium refellit disertim. Sed nec in eo numero stetit Cæsar, creavitque biennio post, XIV. iterumque anno post XVI., idque, ut Dio idem ait, in multos annos. At Augustus rep. et imperio potitus, pariter varium se in hac creatione gessit. Anno urbis DCCXXXI. minuit Cæsarianum numerum, retraxitque ad decem. Dio LIII. Ταῦτά τε οὕτως ὁ Αὔγουστος ἐποίησε, καὶ στρατηγοὺς δέκα, ὡς οὐδὲν ἔτι πλειόνων δεόμενος, ἀπέδειξε. Velleius: 'Imperium magistratuum ad pristinum redactum modum: tantummodo octo Prætoribus allecti duo.' Anno DCCLXIV. creavit XVI. propter turbam competitorum: ita tamen (ait Dio l. LVI.) ut posterioribus deinceps multis annis XII. dumtaxat crearet. Atque hoc est quod hic Tacitus de duodenario numero tradito ab Augusto adseverat: vere et recte, si respicias instituta ejus extrema. Nam ad prima adjecit oculos Pomponius, qui XVI. Prætores constituit sub Augusto; et in tempore saltem errat. At quod Tiberium jurasse Tacitus ait se numerum XII. non excessurum: quis Pontifex perjurio eum solvet? Nam ego manifesto hominem teneo, ex Dionis testimonio l. LVIII. qui adfirmat Tiberium, anno urbis DCCLXXXVI. quindecim Prætores creasse, additque: Καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνέβη, ὥστε ἔστι μὲν ὅτε ἑκκαίδεκα, ἔστι δ' ὅτε καὶ παρ' ἕνα ἢ καὶ δύο χειροτονεῖσθαι: *Et hoc in plures annos factum, ita ut interdum sedecim, alias uno duobusque plus aut minus, crearentur.* Imo Claudius Imp. alias XIV. alias XVIII. creavit; interdum medio inter hos numero. Vide eumdem Græcum, l. LX.

E.

CAP. 15. Julius Cæsar jus creandi magistratus non totum a populo tulit, cruda adhuc servitute: sed cum eo divisit. Suetonius satis clare, cap. 41. 'Comitia cum populo partitus est, ut exceptis consulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum, pro parte dimidia, quos populus vellet, pronuntiarentur: [justum comitiorum verbum esset, *renuntiarentur*:] pro parte altera, quos ipse dedisset. [Scribe, *edidisset*.] Et edebat per libellos circum tribus missos scriptura brevi, Cæsar Dictator illi tribui. Commendo vobis illum et illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant.' Ubi vides, Consulibus exceptis, in ceterorum suffragia æquale jus principi fuisse cum plebe. Nam Consules quidem, summi imperii olim nomen, et ipse et secuti principes seposuerunt Senatui sibique. Augustus deinde 'Comitiorum pristinum jus [verba Suetonii sunt, cap. 40.] reduxit: ac multiplici pœna

coërcito ambitu, die comitiorum tribulibus suis,' &c. Quo loco pristinum jus, non vetus illud accipio quod integra libertate: sed hoc idem, quod a patre ejus Julio institutum. Pristinum tamen ideo, quia per bella civilia et impotentem Triumviratum, abolitus Cæsarianus mos; quem reduxit longo intervallo nunc Augustus. Eum Suetonii sensum (nam interpretes silent aut vacillant) adstruo ex Dione, l. LIII. Ὅ, τε δῆμος ἐς τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὸ πλῆθος αὖ συνελέγετο, οὐ μέντοι καὶ ἐπράττετό τι, ὃ μὴ καὶ ἐκείνῳ ἤρεσκε. Τοὺς γ' οὖν ἄρξοντας, τοὺς μὲν αὐτὸς ἐκλεγόμενος προεβάλλετο, τοὺς δὲ καὶ ἐπὶ τῷ δήμῳ τῷ τε ὁμίλῳ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ποιούμενος, ἐπιμελεῖτο, ὅπως μήτ' ἀνεπιτήδειοι, μήτ' ἐκ παρακελεύσεως, ἢ καὶ δεκασμοῦ ἀποδεικνύωνται: *Populus autem ad comitia iterum conveniebat: etsi nihil tamen fiebat, quod Augusto displiceret. Nam et ipse quosdam futuros magistratus designabat; alios populo et conventui, ex more prisco, eligendos permittens, id modo curabat ne qui indigni, neve per coitiones aut ambitum designarentur.* Aliquid tamen plebi etiam cum consulum comitiis fuisse, videtur colligi ex Dione LIV. in actis anni DCCXXXIV. Tiberius primus, animis Quiritium fractis jam et ad servitium factis, jus omne sibi et senatui sumpsit, populi nullo loco. Quod Tacitus his verbis voluit, 'comitia e campo ad patres tralata.' Sed in Consulibus quid ejus ævo fuerit, Tacitus ipse effari non potest fine hujus libri: 'De comitiis consularibus, quæ tum primum illo principe ac deinceps fuere, vix quidquam firmare ausim: adeo diversa non modo apud auctores, sed in ipsius orationibus reperiuntur.' Potest Dio: qui videtur omnem consulum renuntiationem ad Tiberium referre: aliorum magistratuum ad Senatum, commendatione principis interposita: quem l. LVIII. vide. Ex eo tempore expers suffragiorum populus, donec Caius 'tentavit comitiorum more revocato, suffragia populo reddere,' ait Sueton. cap. 16. scilicet Tiberii instituto omisso, Augusti revocato: sed idem ille omisit. Tiberianumque morem, apud secutos principes valuisse deinceps, clarum ex memoriis rerum.

F.

CAP. 17. Originem et progressum stipendii Romani docui nuper in Electis c. 11. et vere. Aureus in mensem fuit, i. e. deni in diem asses, ut hic milites fatentur. Quomodo ergo iidem milites, statim denarium petunt, quasi ad stipendium augendum? 'Ut singulos denarios mererent:' et, 'Ut denarius diurnum stipendium foret.' Nonne enim, inquiunt, denarius idem quod deni asses? Et Æmilius Ferretus quidem post multum æstum hæsit in hoc vado. Locos eos pugnantes sic conciliat, quasi milites petant, inquit, duplicari stipendium: id est, alios denos asses, præter illos datos. Vir optimus non didicit conciliaturas. Quod Suetonius dicit voluisse eos æquari stipendio Prætorianis, (ii autem binos denarios capiebant:) de Germanico milite dixit, non de Pannonio, ut censet ipse, et post eum vir doctus. Dio de hac seditione nimis clare, Τό, τε σύμπαν, οὐθ' ὑπὲρ ἑκκαίδεκα ἔτη στρατεύεσθαι ἤθελον, καὶ δραχμὴν ἡμερησίαν φέρειν, τά τε ἆθλα εὐθὺς αὐτοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ λαμβάνειν ἠξίουν. En, petebant, ait, δραχμὴν ἡμερησίαν: *Et universe, neque supra decimum sextum annum militare volebant; et Drachmam diurnam stipendium habere, et præmia statim in ipsis castris accipere.* Non ergo duas, ut volunt illi.

Sed quid alludo? res sic se habet. Aliud illo ævo Denarius, aliud deni asses. Per bella videlicet civilia (et sentimus etiam nunc) creverat auri pretium et argenti. Itaque Denarius XVI. primo assibus, (et pro ratione, sestertius item assibus quattuor, quod ex Mæciano et Vitruvio disco) tandem æstimari XII. cœpit; in eoque stetit, Augusti et sequentium aliquot Principum ævo. Quo argumento? Claro quidem, e loco Suetonii, ut nos eum emendavimus orchestræ non dubio consensu, in Domit. cap. 7. Ex quo clarum, aureum Romani militis stipendium fuisse in menses. At si aureus: ergo non plus XXV. denariis. Abi nunc ad mensularios, et reduc denos in diem asses (ita ut mensis dies habeat triginta) ad denarios XXV. reperies Denarium ipsum planissime valuisse duodecim asses. Quid ergo miraris, si milites pro denis assibus denarium petant: ut quinque scilicet denarios in mensem faciant lucri? At acriter in hanc sententiam pugnat Plin. XXXIII. 3. qui ait in militari stipendio semper denarium pro decem assibus datum. Pugnet, ego eum tam tranquillum reddam, quam alcedo olim mare. Nam Plinius quidem plane a me est. Ea, inquit, severitas disciplinæ militaris fuit, ut quamquam denarii pretio sæpius aucto, miles tamen nihil inde commodi senserit; sed proinde illi in stipendium denarius processerit, quasi si esset tantum assium denum. Ea Plinii mens: aut si alia, de prisca rep. sensit, non de hac Augustæa. Simile prorsus ante annos paucos vidimus in urbe, urbium ocello. Hispani militis in petulanti illa seditione præcipuum postulatum fuit, ut Aureos in solutum acciperet prisca æstimatione, non hac grandi quæ obtinebat. Nec impetravit: fecitque lucri in auri pretio fiscus: quod olim in argenti resp. Romana. Porro quod ad modum hunc stipendii attinet: scire licet eumdem propemodum fuisse Græcis. Daricum enim in menses accipiebant: id est, XX. drachmas: in expeditione Cyri, sesquidaricum extorserunt, tantum non per seditionem. Xenophon, l. I. Περὶ ἀναβάσεως Κύρου. Ὁ Κῦρος ὑπισχνεῖται ἡμιόλιον πᾶσι δώσειν οὗ πρότερον ἔφερον, ἀντὶ δαρεικοῦ, τρία ἡμιδάρεικα τοῦ μηνὸς τῷ στρατιώτῃ: *Cyrus promittit sesquialterum stipendii prioris et recepti se daturum: ita ut pro Darico in mensem, sesqui-Daricum acciperent singuli.* Et similis de Darico menstruo locus, VII. libro. Melior ergo conditio militis Romani.

G.

CAP. 17. Suetonius id quoque ab Augusto esse ostendit, sed obscurius, cap. 49. 'Quicquid ubique militum esset, ad certam stipendiorum præmiorumque formulam astrinxit: definitis, pro gradu cujusque, et temporibus militiæ, et commodis missionum: ne aut ætate aut inopia post missionem solicitari ad res novas possent.' Nam commoda missionum, hanc pecuniam accepit. Sed clarissime Dio, l. LV. summa etiam præmii expressa: Χαλεπῶς δὲ δὴ τῶν στρατιωτῶν πρὸς τὴν τῶν ἄθλων σμικρότητα διὰ τοὺς πολέμους τοὺς τότε ἐνεστηκότας οὐχ' ἥκιστα ἐχόντων, καὶ μηδενὸς ἔξω τοῦ τεταγμένου τῆς στρατείας σφίσι χρόνου ὅπλα λαβεῖν ἐθέλοντος, ἐψηφίσθη, τοῖς μὲν ἐκ τοῦ δορυφορικοῦ πεντακισχιλίας δραχμὰς ἐπειδὰν ἑκκαίδεκα ἔτη, τοῖς δὲ ἑτέροις τρισχιλίας ἐπειδὰν εἴκοσι στρατεύσωνται, δίδοσθαι: *Cum milites præmiorum tenuitatem, ob bella tunc exorta, ægre ferrent, nec facile quisquam extra definitum militiæ tempus arma sumere vel-*

let: *decretum est, ut Prætorianis quinque millia drachmarum postquam sedecim annos, reliquis tria millia darentur, postquam viginti militassent.* Ex quo loco pronum mihi eluere vetustam Suetonii maculam, Cal. cap. 44. ‘ Ceterorum increpita cupiditate, commoda emeritæ militiæ ad sexcentorum millium summam recidit.’ Hæc præmia enim haud dubie intellegit. At quomodo constat immanis illa sexcentorum millium summa: si ex Dione verissimum est τρισχιλίας δραχμὰς tantum, id est, Romano more, duodena millia nummum destinata iis fuisse? Caligula autem de ea ipsa summa aliquid recidit. Scribe igitur, *ad sex millium summam.* Ea enim veritas: et Caligula dimidium imminuisse putandus est præmii militaris. Pretium operæ est sane hæc loca inter se conferri, et non per caliginem ultra sciri rationem militiæ sub Augusto. Hæc pecunia alio nomine, Emeritum dicta: quia scilicet emeritis debebatur. Modestinus: ‘ Qui militiæ tempus in desertione implevit, emerito privatur.’ Et, ‘ Ut veteranus restituetur, et emerita accipiet.’ Menander Arrius, ‘ Et præmia et emeritum capiet.’ Sueton. in Aug. cap. 24. ‘ Alias legiones immodeste missionem postulantes citra commoda emeritorum præmiorum exauctoravit:’ ubi malo, *emeritorum et præmiorum.* Commoda justæ militiæ idem scriptor dixit Vitellii cap. 15. ‘ Dilectum ea conditione in urbe egit, ut voluntariis non modo missionem post victoriam, sed etiam veteranorum justæque militiæ commoda polliceretur.’ Dio lib. LIV. adserere videtur, eam pecuniam adtributam pro agris, his verbis: Καὶ διέταξε (Augustus scilicet) *τά τε ἔτη ὅσα οἱ πολῖται στρατεύσαιντο, καὶ τὰ χρήματα, ὅσα παυσάμενοι τῆς στρατείας, ἀντὶ τῆς χώρας, ἣν ἀεί ποτε ᾔτουν, λήψοιντο: Annos, quot cives in legionibus militarent, definivit; et pecunias, quas soluti militia, pro agris (quos semper petebant) acciperent.* Cui ambigo an adsentiar, quia non semel hic in Tacito et pecuniæ mentio et agrorum.

H.

CAP. 20. Describit Vegetius II. 10. ‘ Erat etiam castrorum Præfectus licet inferior dignitate, tamen occupatus non mediocribus caussis. Ad quem castrorum positio, valli et fossæ destinatio [nescio an *designatio*] pertinebat. Tabernacula vel casæ militum cum impedimentis omnibus nutu ipsius curabantur: præterea ægri contubernales, et medici a quibus curabantur: vehicula, sagmarii, nec non ferramenta quibus materia secatur vel cæditur: item ligna vel stramina, arietes, onagri, ballistæ, ceteraque genera tormentorum procurabat aliquando ne deessent. Is post longam probatamque militiam legebatur, ut certe [potius, *recte*] doceret alios, quod ipse cum laude fecisset.’ Quæ verba ad lucem hujus loci pertinent, et plurium infra, in quibus de castrorum Præfecto. Cuique autem legioni suus castrorum Præfectus fuit, si tamen tenderet seorsum. Colligo ex Tacito, l. XIV. ‘ Pœnius Posthumus, Præfectus castrorum secundæ legionis:’ et Velleio l. II. ‘ At e Præfectis castrorum duobus, quam clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Cejonius prodidit.’ Supra Tribunos militum collocare eos visus noster Histor. secundo in pompa Vitelliana: ‘ Ante aquilam Præfecti castrorum, Tribunique, et primi Centurionum candida veste.’ Vir egregius, cujus memoriam amo, colo, in Semestribus suis censuit hunc eumdem esse cum Prætorii Præ-

fecto: et Vespasiani avum etiam auget hac dignitate, quoniam Suetonius scripserit: 'Polla patrem habuit Vespasium Pollionem ter Tribunum militum, Præfectumque castrorum.' Abi vir maxime, lucrifac, reliquæ virtutis tuæ caussa, censoriam hanc notam.

I.

Cap. 24. Rebus lætis et militia prospera, ornari signa mos fuit, lauru, floribus, unguentis. Claudianus: 'Lætaturque tamen: Mavortia signa rubescunt Floribus, et subitis animantur frondibus hastæ.' Suetonius Claudii cap. 13. 'Verum intra quinctum diem oppressus est, legionibus in pœnitentiam religione conversis: postquam denuntiato ad novum Imperatorem itinere, casu quodam an divinitus, neque aquilæ ornari, neque signa convelli potuerunt.' Et Orosius eadem de re: 'Die dicto ut in unum undique ad novum Imperatorem convenirent, neque aquilæ ornari, neque convelli quoquo modo signa moverive potuerunt.' Signa ergo in ejusmodi lætitiis obviamque itionibus ornabantur: cui rei adhibita etiam unguenta. Plin. xiii. 4. 'Aquilæ certe ac signa pulverulenta illa ac custodiis horrida inunguntur etiam festis diebus; utinamque dicere possemus, quis primus instituisset. Ita est: hac mercede corruptæ terrarum orbem devicere aquilæ.' Nec aliud est, quod noster hic appellat insignium fulgorem. Ita l. xv. 'Hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque, et simulacris in modum templi.' Et Livius etiam l. xxviii. 'Asdrubal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumque ante vallum et trepidationem suorum, et procul signa legionum fulgentia plenosque hostium campos vidit:' etsi paullo aliter id accipio de fulgore argenti, pulvere deterso: quia nondum illo ævo notus luxuriæ mos. Contra in tristitia et rebus artis, signa horrida et incompta. Tacitus in funere Germanici: 'Præcedebant incompta signa, versi fasces.' Hist. l. iv. 'Revulsæ imperatorum imagines, innexa signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis.' Lib. xv. de fuga Pæti: 'Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium et armorum prætulit ut diversitatem exprobraret.' Nec plura mihi notata de hoc parum cognito adhuc militiæ ritu. Illud addo, manasse videri a statuis Deorum: quas melioribus diebus, unguentis perfundebant, quasi in cultum et honorem. Aquilæ autem nonne Dii militares? Cicero in Verrem iv. 'Omnes matronas et virgines convenisse, cum Diana exportaretur: unxisse unguentis, complesse et coronis et floribus.' Arnobius lib. i. 'Si quando conspexeram lubricatum lapidem, et ex olivi unguine ordinatum? ubi malim, *odoratum*. Apuleius i. Florid. 'Lapis unguine delibutus.' Seneca Fragmento de Superstitione: 'Alius fictor est, alius unctor.' Lapis vetus Romæ: DEINDE. CORONIS. INLATIS. SIGNISQUE. UNCTIS. Vide quæ notavi Elect. ii. 18.

K.

Cap. 31. Res initium habuit non a Julio Cæsare, ut famam esse video; sed ab Augusto. Nam Cæsar quidem tributi nomine H-S. quadringenties im-

posuit Galliæ victæ, uti apud Suetonium et Eutropium in melioribus libris legi: censendi provincialem rationem non ipse, non priores instituerunt ante Augustum. Ille auctor rei. Claudius oratione, quam in Senatu habuit Censor: 'Sed districte jam Comatæ Galliæ causa agenda est, in qua si quis hoc intuetur, quod bello per decem annos exercuerunt Divom Julium, idem opponat centum annorum immobilem fidem obsequiumque, multis trepidis rebus nostris, plusquam expertum. Illi patri meo Druso Germaniam subigenti, tutam quiete sua securamque a tergo pacem præstiterunt: et quidem cum ad census [nescio an, *a censu*] novo tum opere et inadsueto Galliis ad bellum avocatus esset. Quod opus quam arduum sit, nobis nunc cum maxime, quamvis nihil ultra quam ut publice notæ sint facultates nostræ exquiratur, nimis magno experimento cognoscimus.' Ait clare, 'Novo tum opere et Galliis inadsueto.' Rem insignem epitoma Livii non tacuit, lib. CXXXIV. 'Cum Augustus conventum Narbone ageret, census a tribus Galliis, quas Cæsar pater vicerat, actus.' Idque accidisse ex Dione disco, septimo Augusti consulatu: *Ἐς δὲ τὰς Γαλατίας ἐλθὼν ἐνταῦθα διέτριψεν. Ἐπειδή τε γὰρ ἐπικηρυκεύσασθαί οἱ ἐδόκουν· καὶ τὰ τούτων ἀκατάστατα ἔτι, ἅτε τῶν ἐμφυλίων πολέμων εὐθὺς ἐπὶ τῇ ἁλώσει σφῶν ἐπιγενομένων, ἦν· καὶ αὐτῶν, καὶ ἀπογραφὰς ἐποιήσατο, καὶ τὸν βίον τήν τε πολιτείαν διεκόσμησε: Verum, cum in Gallias venisset, illic substitit. Nam et Britanni missuri jam legatos videbantur: et res Gallorum inquietæ etiam, quia subactis illis statim bella civilia erant consecuta. Itaque et censum illorum egit, et vitam remque publicam composuit.* Hujus autem census duplex modus. Videntur enim tributum et in capita contulisse, et in agros, lacus, pecudes, aliasque facultates. Prius illud eleganter ab Ammiano suggestum, l. XVI. ubi de Juliano Cæsare verba: 'Quam profuerit anhelantibus extrema penuria Galliis, hinc maxime claret, quod primitus partes eas ingressus pro capitibus singulis tributi nomine vicenosquinos aureos repperit flagitari, discedens vero septenos tantum munera universa complentes.' Tertullianus Apologetico: 'Sed enim agri tributo onusti, viliores; hominum capita stipendio censa, ignobiliora: nam hæc sunt notæ captivitatis.' Panegyricus scriptor in laudibus Constantini: 'Septem millia capitum remisisti, quartam amplius partem nostrorum censuum;' et statim: 'Remissione ista septem millium capitum, vigintiquinque millibus dedisti vires, dedisti opes, dedisti salutem;' iterumque: 'Certe et tum liberi parentes suos cariores habent, et mariti conjuges non gravate tuentur, et parentes adultorum non pœnitet filiorum, quorum onera sibi remissa lætantur:' quæ postrema non est ut ullo modo transferas ad capita, quæ vocabant, agrorum. Alias non sum ignarus illud ipsum tributum, quod pro modo agrorum penderent, Capitationem dictam a Jurisconsultis, et Salviano Massiliensi, lib. V. 'Plerique pauperculorum atque miserorum spoliati resculis suis, et exterminati agellis suis, cum rem amiserint, amissarum tamen rerum tributa patiuntur: cum possessio ab his recesserit, capitatio non recedit,' scilicet a numero jugorum et capitum quibus agri coluntur. Sed persevero, ut Galli in capita contulerint etiam humana. De agris autem, lacubus, aliisque, quæ obnoxia tributo, habes apud Jurisconsultos De censibus, et Panegyristem illum ipsum: 'Jacebat illa civitas non tam innixa Romanis, quam virium defectione prostrata: ex quo eam novi census exanimaverat acerbitas.

Nec tamen juste queri poterat, cum et agros qui descripti fuerant habere-mus, et Gallicani census communi formula teneremur, qui fortunis nemini possumus æquari.' Utrique censui olim præpositi ex prima nobilitate viri, ut Drusus ab Augusto, Germanicus hic a Tiberio. Videturque ea non exigua dignitas fuisse, ex Tacito, lib. XIV. 'Census per Gallias a Q. Volusio et Sex. Africano, Trebellioque Maximo acti sunt, æmulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano. Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere.' In lapide,

Q. MANILIO
C. F. CORDO. T.
LEG. XXI. RAPAC.
PRÆF. EQUIT. EXACT.
TRIBUT. CIVITAT. GALL.
FAC. CUR.
CERTUS. LIB.

Id est, *Exactori tributorum civitatum Galliæ.* Hi census in tabulis perscripti. Dio in vita Caligulæ: *Κυβεύων δήποτε, καὶ μαθὼν ὅτι οὐκ εἴη οἱ ἀργύριον, ᾔτησέ τε τὰς τῶν Γαλατῶν ἀπογραφὰς, καὶ ἐξ αὐτῶν τοὺς πλουσιωτάτους θανατωθῆναι κελεύσας*, &c. Unde Tabulæ censuales in codice Theodosiano, et Justiniani l. IV. De Agric. et censit. et alibi, Paginæ censuales. Actique videntur singulis lustris. Panegyricus: 'Quinque annorum nobis reliqua remisisti. O lucrum omnibus lustris felicius!' aut etiam singulis annis. Nam ecce in Tacito anno post, P. Vitellius et Scantius mittuntur ad census Galliarum, l. II. Tributum tamen ipsum videtur olim descriptum fuisse in singulos menses. Docet factum Licinii Procuratoris apud Dionem, qui, ut ait, eo malitiæ pervenerat, ut quoniam singulis mensibus tributum erat Gallis pendendum, quattuordecim definiret anni menses. Vide rem non injucundam, apud optimum scriptorem, quod quidem ad ritus priscos adtinet, lib. LIV.

L.

CAP. 41. Suetonius non sprevit solum sententiam hanc, sed longa et acri disputatione evertit. Cui manus ego nondum do. Quid enim? an vulgus ejus ævi (nam versiculi illi, Caligula principe, statim divulgati sunt) nesciit Imperatoris sui solum genitale? tam impudenti mendacio ludere jus fuit? Non Plinius et Tacitus, ea quæ Suetonius, perviderunt? Scilicet iis cura non fuit inspiciundi Acta? logi. Non copia? nugæ. At enim, inquit, natus est Caius patre suo et C. Fonteio Coss. pater autem Consulatum eum anno toto gessit, et quidem in urbe. Non igitur nasci potuit in castris: quoniam pater demum exacto Consulatu in Germaniam est missus. Primum, Suetoni, quod tu sumis ut datum, fieri potest ut quis illorum jubeat te reponere; ambigo, inquam, utrum illæ meæ partes consentiant consciscantque natum eo anno Caium esse. Video enim dissentire alios in numero annorum quos dicitur vixisse. Et quid si paullo ante natus sit, cum pater in Germania esset? quid si paullo post? Deinde, mi homo, quæritur quando natus Caligula sit, non quando satus. Nonne ipsa patre Consule, ut tu vis, nasci potuit in cas-

tribi? Nec enim opus eredo eam ad rem præsentia patris. Nam Germanicum constat ex Urbe statim a clade Variana continenter in Germania mansisse, ad hunc usque Consulatum. Suspicari autem probabiliter possum, uxorem, quæ tumida et vicina partui, relictam ab eo in Germania donec uterum posuisset. Nam circumduci in longo itinere feminas, ut prisci dicebant, incientes, non ex more, non ex usu. Potuit ergo nasci in castris, et tamen in Consulatu patris. Sed in Actis reperio, ais, natum eum Antii. Quid si nomen tibi imponit, et Acta de alio quopiam Caio, filio pariter Germanici, senserunt? Non enim Caligulæ cognomen discriminis caussa, opinor, apponi potuit Actis; quoniam professio apud Acta nato statim puero fieri solita: cognomen autem illud postea in castris illi datum, a veste. Denique contra tabulas Actorum, Plinii pagina est, et hic noster fidelissimus senex: mihi quidem testis ἐκ τῶν Διὸς δέλτων. Addis amplius, ex Augusti epistolis liquere bimulum demum perductum in castra: non ergo ibi natum. Batuis tu, non pugnas: rude, non gladio feris. Quid enim obstat Agrippinam peperisse in Germania, rediisse in urbem mariti sui Consulatu: deinde ipsam et infantem in Germaniam revertisse? Quod Antium prætulerit omnibus secessibus Caius: quin tu hoc argumento, Tiberium Capreis genitum dicis, Tibure aut Lanuvii Augustum? Itaque quidquid Suetonius conetur, me quidem judice, Hæc pars adhuc, ut in formula Senatoria est, major esse videtur. Cui, præter consulares illos, subscribunt pedarii Senatores, Sex. Victor, et Athenæus lib. IV. 7.

M.

Cap. 75. Provinciarum divisio a Cæsare Augusto in sexto Consulatu facta duplex. Aliæ populo datæ, aliæ Cæsari. In eas quæ populi, proprie dicti Proconsules mittebantur: in Cæsaris, Legati aut Proprætores: qui interdum tamen et Prætores dicti; aut conjunctim Legati proprætores, ut in lapidibus plerumque. Rectorum et Præsidum nomen generale est: etsi Præsides, Præsidialesque provincias, de Cæsarianis reperies etiam, significatione arta. Discrimen inter Proconsules Legatosque multum. Primo, quod ii in populi provincias missi, quæ fere inermes: hi in Cæsaris, quæ copiis instructæ. II. quod illorum annua tantum administratio: (unde in Taciti lib. III. Flamen ait, 'quanto facilius se abfuturum ad unius anni proconsulare imperium?' Et Apuleii Florid. II. 'Quid nobis cum istis proconsulum vicibus? quid cum annis brevibus et festinantibus mensibus?') horum longior contractiorve, ut Cæsari visum. III. Proconsules sorte missi: eoque Suetonius Aug. c. 47. 'ceteras provincias Proconsulibus sortito permisit:' et Tacitus, lib. III. 'eoque etiam Asiæ sorte depellendum incusavit:' at Legati, Cæsaris dilectu, ἀκληρωτὶ, ut ait Dio. Statius lib. I. Silv. 'cum tanti lectu rectoris habenas Gallice fortuna non admirante subisti.' IV. Proconsules statim egressi urbe insignia imperii sumunt (τὰ τῆς ἀρχῆς ἐπίσημα, ait Dio) puta lictores, fasces; nec deponunt, nisi ingressi iterum urbem: at Legati, non antequam provinciam attigerint, et in ipsa provincia deponunt. V. Proconsules pacato habitu, et gladio non accincti fuerunt (ex instituto quidem Augusti, quod tamen postea mutavit): Legati, τὴν στρατιωτικὴν στολὴν, id est, paludamentum,

gestarunt, et gladium, ut quibus jus esset militis animadvertendi. VI. Proconsules sex lictoribus fascibusque usi: quinque dumtaxat Legati qui Consulatum nondum gessissent. Dio auctor, LIII. Septimo, Proconsuli tres Legati fuere: Legato unus. Dio ibidem. Atque hæc discrimina: sed ex iis nihil eruas, cur provinciarum Cæsaris conditio (quod tamen hic ex Tacito clarum) melior pensiorque. Nisi id tamen in bonum provincialium vertit, quod utraque provincia uni credita Legato: ideoque minus onerum in alendo ipso et canibus illis qui tribunal lambunt. Clare Tacitus lib. v. 'Is Macedoniæ tum intentus Achaiam quoque curabat.'

N.

CAP. 88. Sed quis olim, quæso, modus lucaris? omnia enim aut pervadit aut tentat nostra curiositas. Vulgaris actoris videntur fuisse denarii quinque. Seneca epist. 81. 'Ille qui in scena elatus incedit, et hæc resupinus dicit, Imperito Argis, servus est, quinque modios accipit et quinque denarios.' Aut certe septem, ut in Icarom. apud Lucianum, in loco qui re et verbis Senecæ illi par: *'Εοικότες μάλιστα τοῖς τραγικοῖς ἐκείνοις ὑποκριταῖς, ὧν ἢν ἀφέλῃς τὰ προσωπεῖα, καὶ τὴν χρυσόπαστον ἐκείνην στολὴν, τὸ καταλειπόμενόν ἐστι γελοῖον ἀνθρώπιον, ἑπτὰ δραχμῶν ἐς τὸν ἀγῶνα μεμισθωμένον*: *Similes maxime tragicis illis histrionibus, quibus si personas auferas, et auratam illam vestem, quod relinquitur, ridiculus homuncio erit, septem drachmis ad certandum agendumque conductus.* Mutata tamen sæpius res, cum vulgus editoresque multa adderent histrionibus famosis, præter morem. Ideo Tiberius, 'Ludorum ac munerum impensas corripuit, mercedibus scenicorum recisis:' et M. Antoninus Imp. 'Temperavit scenicas donationes, jubens ut quinos aureos scenici acciperent: ita tamen ut nullus editor decem aureos egrederetur.' Magno tamen corruptis moribus incremento, si pro quinque denariis ventum ad aureos quinque. Sed Seneca, fortasse et Lucianus, de diurna mercede agunt: Capitolinus de menstrua, aut certe productione tota. Aut denique merces tam ampla ad principes scenæ pertinet, non ad pueros histrionum. Quod ait de editore, video labi virum doctum: hoc jubet Imperator, ut nemo editor, id est Prætor aut magistratus qui ludos præbet, suggerat iis supra decem; estque quasi correctio in capite ejusce legis. Sed unde hæc pecunia? sæpe ab editoribus, sæpe a fisco. Ideo Glossæ. *Lucar, μισθὸς ἀπὸ φίσκου.* Alias, *Lucar, τὸ θεατρικόν.* Plutarchus, *τὸ τελούμενον εἰς τὰς θέας.*

ADD. NOTAVI e Capitolino quinque aureos statam mercedem fuisse scenicorum. Adde Scholiastem Juvenalis in illud, 'victori populus quod postulat aurum.' 'Ut in theatro,' inquit, 'solent petere quinque aureos: nam non licebat amplius dare.'

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. II.

A.

CAP. 2. PARTHORUM reges, qui innexi rebus Romanis: ulteriora mihi non sunt curæ.

I. ORODES. Justino, Herodes: Plutarcho, Ὑρώδης: qui vicit Crassum.
- PACORUS, a P. Ventidio victus cæsusque. Dio, et alii.
- PHRAATES; Plutarcho, Phraortes.

II. PHRAATES: cum quo M. Antonius bellum gessit. Teridates eum regno pepulit: sed ipse brevi pulsus, Phraate restituto: cui legitimi filii quattuor.
- SARASPADES.
- CEROSPADES.
- PHRAATES.
- VONONES. ejus F. — MEHERDATES.

Unus ex concubina Romana muliere, Thermussa, genitus; qui astu matris in Parthis remansit: de quo Joseph. lib. XVIII. 3. — PHRAATACES, nothus.

III. PHRAATACES, patris interfector, maritus matris: brevi pulsus, facinorum odio, moritur. Idem Josephus.

IV. ORODES, Josepho, Herodes, nescio cujus proles: cœtu popularium facto cæsus in sacrificio vel venatu, ob crudelitatem. Joseph.

V. VONONES, de quo hic Tacitus, et loco dicto Josephus.

VI. ARTABANUS: non ex recta priorum regum stirpe, tamen Arsacides et Medorum antea rex, ait Josephus. Contra eum rex missus a Tiberio Phraates, de quo supra, Vononis frater; sed in via periit: postea Teridates (nescio cujus proles, nepos tamen Phraatis) qui pepulit Artabanum, iterumque ab eo pulsus. Regnum tenuit ad Claudii principatum.

Ejus filii:
- ORODES; qui Armeniæ rex. Tacit. lib. VI.
- DARIUS; qui Vitelliano fœdere cum Artabano, obses missus Romam. Josephus. Is est quem nominat Suet. Calig. c. 19.

VII. GOTARZES. Artabani frater, qui necem ipsi filiisque maturavit. Tacit. lib. XI.

VIII. VARDANES, item Artabani frater; pepulit Gotarzem. Tacit. lib. XII. Vide et Philostratum lib. I.

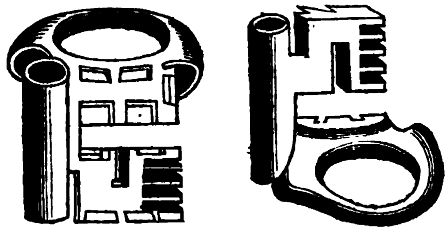
IX. GOTARZES, iterum, mortuo fratre. Contra eum submissus MEHERDATES, filius Vononis, imperante Claudio. Frustra; victor prælio Gotarzes.

X. VONONES (ignoro stirpem) antea Mediæ rex, lectus accitusque a Parthis, sed brevi et inglorio regno. Tacit. XII.
- VOLOGESES.
- TERIDATES, sub Nerone Armeniæ rex.

XI. VOLOGESES, vel ut Græci, VOLOGÆSUS; Vononis hujus F. per tempus Neronis. Vixit ad Vespasiani imperium, ut liquet ex Taciti Histor. lib. IV.

B.

Cap. 2. Apud Plautum mater familias: ‘ Obsignate cellas, referte anulum ad me, Ego huc transeo in proximum ad meam vicinam.’ Et alibi servus: ‘ Isti parcipromi qui salinum servis obsignant cum sale.’ Plinius xxxiii. ‘ At nunc cibi quoque et potus anulo vindicantur a rapina.’ Ab hoc more Martialis lib. ix. ‘ Septem post calices Opimiani Denso cum jaceam triente læsus, Adfers nescio quas mihi tabellas, Et dicis, Modo liberum esse jussi Zenam, servulus est mihi paternus. Signa; cras melius, Luperce, fiet: Nunc signat meus anulus lagenam.’ Et simile, quod mater Ciceronum amphoras vinarias signare solita etiam inanes. Clemens lib. cxi. Pædag. feminis Christianis talem anulum dat: Δίδωσιν οὖν (ὁ παιδαγωγὸς) αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσίου, οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. Εἰ γὰρ οἱ πάντες ἦσαν παιδαγωγούμενοι, οὐδὲν τῶν σφραγίδων ἔδει, ἐπίσης ὄντων δικαίων καὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπαιδευσία πολλὴν ἐκδίδωσι ῥοπὴν εἰς ἀδικίαν, σφραγίδων ἐδεήθημεν: *Tribuit etiam feminis anulum aureum, non hercle ad ornatum, sed ad signandum ea quæ domi custodienda sunt, propter curam domesticam quæ illis incumbit. Si enim omnes a pædagogo recte instituti essemus, supervacua essent signacula, omnibus ex æquo bonis, servis dominisque. Sed quoniam aut nulla aut mala institutio caussam magnam præbet injuriæ, opus habuimus sigillis.* Ubi vides etiam

illo ævo morem priscum. Anulos ejusmodi signatorios (ferreos tamen, ut appareat servorum fuisse, aut vulgarium militum) complures erutos ipsi vidimus in Batavis, cum adjuncta clavi; ad duplicem scilicet usum, signandi aperiendique. Eorum hæc forma, magnitudine minimissimi digiti. Plinius Iliacis temporibus ignotum anulorum usum fuisse docet, ‘ quoniam conditas arcis vestes vasaque aurea et argentea, et ea colligata nodi non anuli nota Homerus indicat.’ Versus Homeri, quos respexit, sunt, Odyss. Θ. Αὐτὸς νῦν ἴδε πῶμα, θοῶς δ' ἐπὶ δεσμὸν ἴηλον, Μήτις τοι καθ' ὁδὸν δηλήσεται. Ad hos anulos pertinere velim Valerii locum lib. vii. c. ult. ‘ Insuperque anulos suos ei tradidit:, videlicet ne quid ex ea hereditate, quam non erat aditurus, amitteret. Quos ocyus vir diligens, sed morientis amici plenum contumeliæ ludibrium, in locellum repositos et a præsentibus obsignatos diligentissime, heredibus illius exheres ipse reddidit.’

C.

Cap. 17. Exemplum credo esse a Persis, quibus in militia Aquila præcipuum et regale signum. Xenophon de Expeditione Cyri lib. I. *Καὶ τὸ βασίλειον σημεῖον ὁρᾶν ἔφασαν, ἀετόν τινα χρυσοῦν, ἐπὶ πέλτης, ἐπὶ ξύλου ἀνατεταμένον.* Et Pædia Cyri, lib. VII. *Ἦν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον ἀετὸς χρυσοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἀνατεταμένος. Καὶ νῦν δὲ ἔτι τοῦτο τὸ σημεῖον τῷ Περσῶν βασιλεῖ διαμένει: Erat autem ei signum, aurea aquila in longa hasta suspensa; et nunc etiam id insigne Persarum regibus manet.* Sed diversa tamen ea paullum ab aquila Romanorum. Nam hæc non aliud, quam modica ex argento aquila, quæ summæ hastæ insistebat, alis expansis, pede fulmen aureum tenens. Ita, præter M. Antonii nummos, etiam Dio describit libro XLIII. de prodigiis ante pugnam Mundensem: *Οἱ δὲ δὴ ἀετοὶ τῶν στρατοπέδων αὐτοῦ, τάς τε πτέρυγας σείσαντες, καὶ τοὺς κεραυνοὺς, οὓς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν τινες χρυσοῦς ἔφερον, ἐκβαλόντες, ἐκείνῳ τε τὸ κακὸν ἄντικρυς ἐνέσκηπτον, καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Καίσαρα ἀπεπέτοντο: Aquilæ legionum ejus, alas concutientes, et fulmina, quæ nonnullæ earum aurea pedibus tenent, abjicientes, Pompeio exitium palam denunciabant, ipsæque ad Cæsarem quasi avolabant.* Dixi modicam fuisse: collige ex his Flori verbis lib. IV. 'Tertiam aquilam signifer, priusquam in manus hostium veniret, evulsit, mersamque intra baltei sui latebras gerens in cruenta palude delituit.' Neque enim baltei latebris tegi potuisset aquila admodum magna. Vide Militiam nostram.

D.

Cap. 26. Statius: 'Laurumque superbam In gremio Jovis excisis deponere Pœnis.' Idem: 'Et nondum gremio Jovis Indica laurus.' Dixi in fascibus lictorum: et eum ritum clare ponit Dio LIV. de Augusto: *Καὶ ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀνελθὼν, τήν τε δάφνην ἀπὸ τῶν ῥάβδων περιεῖλε, καὶ ἐς τὰ τοῦ Διὸς γόνατα κατέθετο: Et in Capitolium conscendens, laurum a fascibus abstulit, et in Jovis genibus deposuit.* Sicut et Julius Obsequens: 'Ç. Antonius cum in agro Pistoriensi Catilinam vicisset, laureatos fasces in provinciam tulit. Apparuit eum hostibus portendisse victoriam, cum ad eos laurum victricem tulerit, quam in Capitolio debuerat deponere.' Recte ergo in Plinio scriptum: 'Fasces imperatorum laurus decorat, ex his in gremio Jovis optimi maximi deponitur, quotiens lætitiam nova victoria adtulit:' nec recte mutavit e libro vetere, ut ait, vir doctus, *ex hinc in gremio.* Senecam turpi nota deformavit quicumque nebulo ignarus hujus ritus. Consolatione ad Elbiam, c. 10. 'Scilicet minus beate vivebat Dictator noster, qui Samnitum legatos audiit cum vilissimum cibum in foco manu sua versaret, illa, qua tam sæpe hostem percusserat, lancemque in Capitolini Jovis gremio reposuerat: quam Apicius nostra memoria vicit, qui,' &c. et molestiam objecit quærendæ lancis, quam numquam invenies. Libri aliquot, *lanceamque.* Emendo, *laureamque;* verissime ad hunc triumphi morem, sequentia etiam scribe, *quam Apicius nostra memoria vixit;* non, Vicit: et sententia omnis clara. Ne hæreas, simillimus de hisdem Fabriciis Panegyristæ locus Laudatione Theodosii: 'Curii, Coruncanii, Fabricii, cum induciæ bella suspenderant, inter aratra vivebant: et ne virtus quiete languesceret, depositis in gremio Capitolini

Jovis laureis, triumphales viri rusticabantur.' Sed et laurea etiam deposita sine justo triumpho: ut in Sueton. Domitian. c. 6. 'De Sarmatis lauream modo Jovi Capitolino rettulit.' Itemque Nero ob Teridatis in urbem adventum, 'Imperator consalutatus, laurea in Capitolium lata,' in eodem Suetonio c. 13.

E.

Cap. 27. L. Scribonius Libo, qui Consul cum Antonio, anno DCCXIX. Uxor incerta. Ex his	Scribonia, quæ nupsit Sex. Pompeio, filio Magni, per bellum Siculum. Dio. Appian. Ex his	Pompeia, quæ desponsa M. Marcello, pignus pacis cum Triumviris initæ: sed non deducta. Nupsit, ut conjicio, post Scribonio Liboni: ex quis	L. Scribonius Libo: qui consul initio lib. hujus. Scribonius Libo Drusus: de quo hic, qui tantum Prætor.
Scribonia, ejus soror, uxor Oct. Augusti. Ex his	Julia; cui maritus Vipsanius Agrippa. Ex his	Caius, Lucius } Cæsares. Julia, nupta L. Paullo. Agrippina, nupta Germanico.	
Scribonius Libo, de quo nihil legi.	Scribonius, de quo nihil.	Scribonius Libo, quem volo maritum Pompeiæ fuisse.	

Priores duæ lineæ hujus generis veræ, et ex historia Dionis, Appiani, collectæ. Tertia a sola conjectura est: sed aliter de amita Scribonia explicari a me non potest. L. Scribonium Libonem, qui consul fuit hoc ipso anno quo damnatus adolescens, non patrem ejus fuisse sed fratrem, ex narratione Taciti liquet. Patrem enim nusquam nominat: nominat fratrem. Hunc fuisse arbitror a quo Scribonia lex denominata: quem vir magnus Jac. Ræwardus in libello singulari ad eam legem imperite confudit cum isto qui nunc reus.

F.

Cap. 30. Græci διοικητὰς, πραγματευτὰς vertunt. Itaque fere cum Procuratoribus æquiparantur: sic tamen ut minus late vagetur eorum potestas. Plinius in laudatione Trajani: 'Dicitur actori, atque etiam procuratori tuo, In jus veni, sequere ad tribunal.' Idem lib. III. epist. ad Calvisium: 'Deinde quod non minus utile quam voluptuosum, posse utramque eadem opera, eodem viatico invisere, sub eodem procuratore ac pæne iisdem actoribus habere.' Salvianus Massiliensis: 'Pavent quippe actores, pavent silentiarios, pavent procuratores: prope ut inter istos omnes nullorum minus servi sint, quam dominorum suorum.' In marmore prisco:

HERCULI. DEFENSORI
PRO. ITU. ET. REDITU
D. CLODI. SEPTIMI
ALBINI. CÆSARIS
D. CLODIUS. D. L.
FELIX
ACTOR. CÆS. N. D. D.

Id est, *Actor Cæsaris nostri dedicavit.* Sic Actores prædiorum, l. XVI. C. De procuratoribus. Actores rerum, l. ult. De offic. præsid. et in Suetonii Domitiano c. 11. Actorem summarum rite fortasse reposuit Torrentius. Certe enim pecuniæ recipiendæ et expendendæ præerant. Apuleius l. II. 'Philodespotum requirit actorem [ita e codice scripto Giselini nostri legimus, cum male adhuc *auctorem*]: eique præcipit, bono custodi redderet sine mora præmium.' Ut ergo isti in privata familia, sic et in rep. Actores: de quibus Plinii locum correctum imputo juventuti, l. VII. Epistola ad Caninium: 'Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci. Nam pro quingentis millibus nummum, quæ in alimenta ingenuorum promiseram, agrum ex meis longe pluris exactori [corrigo, inquam, *actori*] publico mancipavi, eumdem vectigali imposito recepi, tricena millia annua daturus:' quibus verbis nihil clarius potest ad Taciti mentem. Ut enim ibi ager Actori publico mancipatur: sic hic servi. Vide quæ de reip. servis scripsi libro Electorum, c. 22. et adde (quod tunc me fugit) de appellatione eorum a magistratibus, Varronis insignem locum, quem secius accepit vir doctus: l. VII. De lingua Latina: 'Nomina habent plerique liberti a municipio manumissi: in quo, ut societatum et fanorum servi non servarunt proportionem et rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Faventia Faventinus, a Reate Reatinus, sic a Roma Romanus; ut nominantur libertini a libertis orti, et e publicis servis populi Romani, qui manumissi antequam sub magistratuum nomina, qui eos liberarunt, succedere cœperunt.' Dicit Varro: Servi publici manumissi, dicti sunt liberti populi Romani, uti reapse erant: manumissi quidem, priusquam ambitiosa hæc consuetudo invalesceret nominandi a magistratibus. Nam ecce cœperunt a Consule quopiam aut Prætore, Corneliani dici, Gelliani, Clodiani. Et adde istis, quæ notavi ibi. Ille amicus noster ad successiones refert et testamenti factionem. Acute; sed quo tam acute?

G.

CAP. 32. Anno urbis DCXIV. 'M. Popillio Lænate, Cn. Calpurnio Coss. C. Cornelius Hispallus Prætor edicto Chaldæos intra decimum diem abire ex urbe atque Italia jussit: levibus atque ineptis ingeniis, fallaci siderum interpretatione, quæstuosam mendaciis suis caliginem injicientes,' ait Valerius libro primo. Anno DCCXXI. M. Agrippa Ædilis τοὺς ἀστρολόγους καὶ τοὺς γόητας ἐκ τῆς πόλεως ἐξήλασεν: *astrologos et vates urbe ejecit;* auctor Dio XLIX. in extremo. Iterum anno DCCLXI. ab Augusto interdictum severe omni vaticinio ac prædictione: notat idem Græcus l. LVI. Sed serio inprimis et cum cura ea res habita, hoc anno. Senatusconsulti, quod factum, formam et verba certo repperi in Fragmentis Jurisconsultorum, quæ dedit nuper doctissimus P. Pithœus. Ait ibi Ulpianus, l. VII. de offic. Procons. 'Præterea interdicta est [ita legit Pithœus] Mathematicorum callida impostura et obstinacitate persuasio. Nec hodie primum interdici eis placuit, sed vetus hæc prohibitio est. Denique exstat S. C. Pomponio et Rufo Coss. factum, quo cavetur, ut Mathematicis, Chaldæis, ariolis, et ceteris qui similem in certum fecerunt [Pithœus, *similem artem:* ego legerim, *similem*

cestum, sive, *quæstum*] aqua et igni interdicatur, omniaque bona eorum publicentur: et sic eternus gentium qui si id fecerit, in eum animadvertatur.' Dico Domitium intelligere Sc. hoc ipsum. At enim ille refert ad Pomponium et Rufum Coss. hoc autem anno Taurus et Libo Coss. fuerunt. Non hoc novum, ut inter scriptores anni unius discrimen sit. Cælius enim Rufus, et L. Pomponius, Consules fuerunt sequenti hunc anno. Addit Ulpianus alia, quæ ad cognitionem istam: 'Sæpissime denique interdictum est fere ab omnibus principibus, ne quis omnino hujusmodi ineptiis se immisceret: et varie puniti sunt hi qui id exercuerunt, pro mensura scilicet et consultationis [legerim, *sceleris et consultationis*, vel inducta copula, *scilicet consultationis*]. Nam qui de Principis salute, capite puniti sunt, vel qua alia graviore pœna adfecti.' Non omittam oraculum nostri vatis, de his vanis vatibus: 'Mathematici genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax: quod in civitate nostra et vetabitur semper, et retinebitur.'

H.

Cap. 32. Plautus, 'credo ego istoc exemplo tibi Esse eundum actutum extra portam, dispessis manibus Patibulum quom habebis.' Itaque et carnifex domicilium habuit extra urbem. Cicero, pro Rabirio perduellionis reo: 'Sed moreretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quam in ejus concione carnifex consisteret: quem non modo foro, sed etiam cælo hoc ac spiritu Censoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt.' Ideo Plautus, 'extra portam Metiam currendum est prius, Lanios inde accersam duo cum tintinnabulis.' Intelligit enim carnifices, quorum extra eam portam domus, ad solennem suppliciis locum. Imo et Coriarii ac Vispelliones urbe submoti, a pari caussa. Morticina enim tractant. Artemidorus libro I. c. LIII. Τὸ δὲ βυρσοδεψεῖν, πᾶσι πονηρόν· νεκρῶν γὰρ ἅπτεται σωμάτων ὁ βυρσοδέψης, καὶ τῆς πόλεως ἀπῴκισται: *Coriariam exercere, malum omnibus. Corpora enim mortua attrectat cerdo, ideoque ab urbe secluditur.* Sed quid est quod Tacitus hic diserte nominat Esquilinam? non temerarium est: nec facile reperies, ut ego censeo, ubi supplicii res, nominari portam aliam: nisi tamen Metiam, ut iterum apud Plautum: 'Illum ædepol videre ardentem te extra portam Metiam, Credo ecastor velle.' Sed profecto quæ Metia Plauto, eadem est cum Esquilina: argumento loci de suppliciis, tum numeri situsque portarum urbis. Idque ante me censuisse audio Octavium Pantagathum, virum magnum, altum, et qui esse doctus eligeret quam videri. Non, inquam, reperies aliam nominatam ab istis, nisi forte Collinam in Vestalium morte: quod aliud a supplicio vulgato. Facit ad portam Esquilinam, quod Suetonius in Claudio scripsit: 'Civitatem Romanam usurpantes in campo Esquilino securi percussit:' quod Horatius, anus illas lapidatas in Esquiliis abjicit: 'Vos turba vicatim hinc et hinc saxis petens Contundet obscenas anus. Post insepulta membra different lupi, Et Esquilinæ alites.' Itaque et Puticuli ibi, quo vilium damnatorumque hominum cadavera projiciebantur. Varro, Festus, aliique. Ibidem locum fuisse, qui Sestertius diceretur, infra docebo.

I.

CAP. 33. Byssina, e lino; Bombycina, e verme; Serica, ex arborum lana, confectæ. Bombycina eadem est cum Cea sive Coa (nihil enim interest) manetque hodie: reliquarum nihil superest præter nomen. Byssum cum Serico, imperite confundit Philostratus libro II. et vult ex arbore Indica nasci, quæ altitudine quidem populos æquet, foliis salici non absimilis. Sericum debuisset dicere. Nam Byssus e terra gignitur ut linum, circa Elidem præcipue, Achaiæ urbem. Eadem imperitia Bombycinam, Sericam facit Isidorus l. XIX. Si tamen imperitia est, et non recepta opinio inferioris ævi. Nam et Zonaras in Justiniani vita scribit, 'ejus temporibus telam sericam a Romanis [id est, Græcis Byzantinis] texi cœptam, cum antea a Persicis mercatoribus tantum importaretur, nec Romani scirent fila illa esse vermium.' Et addit duos monachos ova illa vermium ex India attulisse, et mori foliis aluisse, et inde sericum confecisse. Otho item Frisingensis in historia Friderici l. I. ait Rodericum Siculum expugnatis in Græcia Athenis, Corintho, Thebis, opifices qui sericos pannos texebant deduxisse captivos, et in Siciliæ urbe Palermo collocasse. Inde factum ut quam textrinam prius soli Græci inter Christianos habuerint, cum Romanis communicata sit ingeniis. Nec abhorrent ab hac sententia Pausanias, Pollux, Servius. At magis veteres discriminant clare: et lanam arborum esse Sericum volunt, apud Seres Indos. Virgil. 'Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.' Plinius: 'Seres lanicio silvarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem.' Seneca poëta: 'Quæ fila ramis ultimi Seres legunt.' Marcellinus l. XXIII. 'Apud Seras sublucidæ silvæ, in quibus arborum fœtus aquarum asperginibus crebris velut quædam vellera mollientes, ex lanugine et liquore mixtam subtilitatem tenerrimam pectunt, nentesque subtemine conficiunt sericum.' De his Seneca, De beneficiis l. VII.: 'Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parum liquido nudam se non esse jurabit. Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronæ nostræ ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.' Pellucebant enim tenerrima, ut Ammianus loquitur, subtilitate. Ideoque quotiens pellucidam vestem, pellucentem togam, taliaque legis: capito de Serica, aut Coa. Juvenalis: 'Acer et indomitus libertatisque magister Cretice pelluces,' ceperim de Serica. Tibullus, de Bombycina: 'Illa gerat tenues vestes, quas femina Cea Texuit, auratas disposuitque vias;' et Horatius: 'altera nil obstat Cois tibi.' Serica quando venerint in usum, planissime non scio: suspicor Julii Cæsaris ævo, (nam ante non invenio,) qui etiam ludis theatrum totum velis contexit sericis: ut ex quorumdam fide Dio refert l. XLIII. Eam vestem etiam Medicam dictam, scriptum reliquit Procopius. Genera ejus facta postea Holoserica, Subserica; ususque primus Holoserica Eligabalus: de quo adi scriptores historiæ Augustæ.

K.

Cap. 59. Quod ait, pedibus intectis: non plane verum est, sed in comparatione cum calceis Romanis; qui altiusculi, non solum imos pedes, sed tibias velabant crure tenus. Horatius: 'nigris medium impediit crus Pellibus.' Titinius in Setina: 'Jam cum mulleis te ostendisti, quos tibiatim calceas.' Tertullianus de Pallio: 'Impuro cruri purum aut mulleolum inducit calceum.' Et exstat exemplum hodie in calceis Turcarum Pannoniorumque. At crepidæ, soleæ, plantarum calces tantum imas tegebant, ceteris fere nudis. Ideo bene noster, 'pedibus intectis.' Hunc sensum firmat ipse, dum subdit: 'P. Scipionis æmulatione, quem eadem factitavisse apud Siciliam accepimus.' Scipio autem ibi crepidatus. Livius: 'Ipsius etiam Imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus jactabatur; cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio.' Quod tamen molle et effeminatum censebatur: et Manilius delicatos insignit hac nota: 'Femineæ vestes, nexæ sine tegmine plantæ.' Ut Scaliger emendavit; etsi vetus lectio, *nec insunt tegmina*: ex qua tentabam, *nec in usum tegmina*. Dionem etiam non aliter exaudio, de Caligulæ ludis: *καὶ ἐξῆν καὶ ἀνυποδήτοις βουλομένοις θεάσασθαι, νομιζόμενον μέν που ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρχαίου, καὶ δικάζειν τινὰς ἐν τῷ θέρει οὕτως, καὶ πολλάκις καὶ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἐν ταῖς θεριναῖς πανηγύρεσι γενόμενον, ἐκλειφθὲν δὲ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου*: id est: *Volentibus etiam discalceatis spectare permissum: quod usitatum olim; ut etiam quidam judicia hoc habitu æstatis tempore exercuerint, et ipse Augustus ita sæpe spectarit æstivos ludos; omissum tamen a Tiberio.* Ubi *ἀνυποδήτους* vere verteris, soleatos aut crepidatos. Quomodo etiam convivia frequentabant Romani, calceis (qui inter forensia censebantur) omissis. In omni ergo remissione, per convivia, per ludos, per otium, Romani soleati. Nota enim Ciceronis increpatio in Verrem, qui in littore soleatus: et in Antonium, qui Gallicis indutus.

L.

Cap. 70. Mos qui publice obtinebat, privatimque. Publice, Livius l. xxxvi. 'Consulti feciales M. Acilio Consule, num prius Ætolis renuntianda amicitia esset, quam bellum inferendum.' L. xliii. 'Missi legati Perseo amicitiam renuntiarunt.' Privatim, infra l. vi. 'Morem fuisse majoribus quoties dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere.' L. iii. 'Quamquam non ultra foret sævitum, quam ut amicitia Cæsaris prohiberetur.' Suetonius Aug. c. 66. 'Cornelio Gallo ob ingratum et malevolum animum domo et provinciis suis interdixit.' Idem in Claris Grammat. de Curtio Nicia: 'Pompeium offendit, domoque ei interdictum est.' Sic Badius Campanus apud Livium xxv. palam omnibus renuntiat hospitium Crispino. Atque hoc est, quod Cicero inimicitias denunciare ait, pro L. Flacco: 'Etenim cum a clarissimis viris justissimas inimicitias sæpe cum bene meritis civibus depositas esse vidissem: non sum arbitratus quemquam amicum patriæ novas huic inimicitias nulla accepta injuria denuntia-

turum.' Seneca epist. 77. 'Inimicitias mihi denuntias, si quidquam ex iis quæ cottidie facio, ignoraveris.' Idem, quod indicere inimicitias Seneca l. III. De ira: 'Quid juvat tamquam in æternum genitos iras indicere et brevissimam ætatem dissipare?' Unde inimicitiæ indictæ, ut indictum bellum. Sidonius l. VII. 'Inimicitias indictas honeste exercet, tarde credit, celeriter deponit.' Item inimicitiæ testatæ, quasi quæ litterarum testimonio signatæ: Valerius l. IV. 'Acerrime cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat, eorumque ab æmulatione virtutis profecta contentio ad graves testatasque inimicitias progressa fuerat.' Nec aliud censeo, cum legimus inimicitias ex professo. Huic aperto mori utinam his moribus locus! Sed ut omnia vitia nostro ævo; sic fraus, simulatio, dolus succrevit, et pessimum amicitiæ venenum blanditiæ fallaces. Novimus nos ejusmodi stelliones, qui amicos quibus arrident mox arrodunt: et quibus nulla spes famæ est, nisi in labe famæ alienæ. Datum est nobis grande 'exemplum præcavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos: sic specie bonarum artium falsos, et amicitiæ fallaces,' ut vere dixit noster vates.

M.

Cap. 75. Quid vocat lætum cultum? Vestemne albam, posita nigra? an aurum et ornamenta, quæ in luctu ponebant feminæ, eoque finito recipiebant? Non tam proclive id statuere, propter veteres scriptores, qui hac in re sententiis diversi. Dionysius l. VIII. nigram vestem feminis attribuit. *Γυναῖκες Ῥωμαίων, ἃ νόμος ἐστὶν αὐταῖς ἐπὶ τοῖς ἰδίοις καὶ ἀναγκαίοις ποιεῖν κήδεσιν, ἀποθέμεναι χρυσόν τε καὶ πορφύραν καὶ τὸν ἄλλον κόσμον, μέλασιν ἀμφιασμοῖς χρώμεναι τὸν ἐνιαύσιον ἐπένθησαν χρόνον.* Apud Suidam incertus scriptor, de Marcii funere: *Καὶ αἱ γυναῖκες ἀποθέμεναι χρυσὸν καὶ τὸν ἄλλον κόσμον, καὶ μέλασιν ἀμφιασμοῖς χρησάμεναι, καὶ πενθήσασαι ἐνιαύσιον χρόνον.* Et Varro clare l. III. De vita populi Romani, 'ut dum supra terram esset, riciniis lugerent: funere ipso, ut pullis pallis amictæ.' Ibidem: 'Propinquæ anthracinis, proximæ amiculo nigello, capillo demisso sequerentur lectum.' Valerius l. I. c. 1. De Cannensi clade: 'Itaque matres ac filiæ conjugesque nuper interfectorum, abstersis lacrimis, depositisque doloris insignibus, candidam induere vestem et aris dare thura coactæ sunt.' At alii ecce consensu, albam. Herodianus in funere Severi: *Αἱ γυναῖκες λιτὰς ἐσθῆτας λευκὰς ἀμφιεννύμεναι σχῆμα παρέχουσι λυπουμένων.* Statius in Lacrimis Etrusci: 'Huc vittata comam, niveoque insignis amictu Mitibus exsequiis ades.' Adsignat, ut vides, niveam vestem, quia mulier. Sed clarissime Plutarchus: *Διατί λευκὰ φοροῦσιν ἐν τοῖς πένθεσιν αἱ γυναῖκες ἱμάτια, καὶ λευκοὺς κεκρυφάλους;* et vide apud eum caussas. Quid statuemus in dissensu tam aperto? pacem; quam facile conficio ex temporum ratione. Variatum scilicet hac in re apud Romanos fuit. Priscis temporibus dum resp. vixit et libertas, nigræ vestes etiam feminis in luctu: id docent ii scriptores, qui omnes consentiunt in narratione moris qui illo ævo. At sub Impp. rep. exstincta, in usum venerunt lugubrium, albæ: docent ii alterius classis testes, qui non id referunt nisi de temporibus secutis. Hoc nisi tenes, numquam erit ut solvas eum nodum. Sed quæ caussa hujus mutationis? Credo, divitiæ et luxus.

Matronis antiquis color albus et niger cogniti: iisque solis, vel præcipuis usæ. At post sericam traductam vestem, et vulgatam Coam; post galbanum, cæruleam, amethystinam, et tot genera reperta colorum, rarus dignioribus feminis albi usus: spretus inquam, (quod ex poëtis facile disces,) contemptusque color albus, adeo ut nota luctus fuerit superbo sexui, eum induisse. Hoc constanter censeo: movet me leviter Appuleii locus l. II. qui inferiori illo ævo, 'matronam flebilem fusca veste contectam' describit, non ut debuit, alba: nec tamen demovet, quia aut priscum ritum in animo habuit, ut solet, Appuleius; aut aliud in provinciis fuit, ubi id gestum; more Græciæ videlicet retento, apud quos feminæ in luctu nigræ.

ADD. Pro veste nigra Tibullus clare est, libro III. 'Pars quæ sola mei superabit corporis, ossa Incincta nigra candida veste legant.' At Livius suspicionem facit, nihil in veste mutatum: sed dumtaxat in muliebri mundo. Valerii certe Tribuni in legem Oppiam verba apud eum sunt, l. XXXIV. 'Mulieres quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum deponunt? quid cum eluxerunt, sumunt?' Nam quod Festus tradidit lugentes in pellibus fuisse, *αἰνιγματῶδες* est. 'Pellem,' inquit, 'habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur. Lugentes quoque diebus luctus in pellibus sunt.' Nihil tale reperio, nisi consentis mihi, magne Festi interpres, (te, Scaliger, appello) ut accipiam de laneis vittis: quas mulieres in luctu sumpsisse e variis scriptorum locis certum. An hoc mavis insititium istud emblema a Paullo esse? qui respexerit scilicet ad Barbaricum morem sui ævi: quo etiamnunc apud nos receptum, pelles extremis oris vestium assui in luctu. Tu nos doce.

N.

CAP. 88. Plinius, 'Scutis qualibus ad Trojam pugnatum est, continebantur imagines: unde et nomen habuere clypeorum, non ut perversa Grammaticorum subtilitas voluit a Cluendo.' Scuta autem apud Homerum, forma orbis. Livius l. XXV. in cetera præda Hasdrubalis clypeum argenteum repertum ait, cum imagine ipsius. Suetonius Domitiano: 'Senatus adeo lætatus est, ut repleta certatim curia, scalas etiam inferri, clypeosque et imagines ejus coram detrahi, et ibidem solo affligi juberet.' Capitolinus in Antonino: 'Ceteris honoribus refutatis, clypeum Hadriano magnificentissimum posuit, sacerdotes instituit.' Trebellius in Claudio: 'Illi clypeus aureus, vel, ut Grammatici loquuntur, clupeum aureum, Senatus totius judicio in curia collocatum est, ut etiam nunc videtur.' Quod ait Grammaticos malle, clupeum: verum est, et puto in Capro legisse, *Clipeum, imago: Clipeus, ἀσπίς*. Sed et Livius Grammaticis paruit, l. LX. 'Ab his columnis, quæ incommode posita videbantur signa amovit: clypeaque de columnis et signa militaria affixa dempsit.' In monumento prisco: 'huic. decuriones. funus. publicum. statuam. equestrem. clypeum. argenteum. locum. sepulturæ. decreverunt.' Nec tamen semper hi clypei cum effigie: sæpe sine ea, cum nudo nomine ponentis, et cui ponebantur: sive etiam cum ponendi caussa. Philo Judæus egregie, De legat. ad Caium: *Πιλάτος ἦν τῶν ὑπάρχων ἐπίτροπος ἀποδεδειγμένος τῆς Ἰουδαίας. Οὗτος οὐκ ἐπὶ Τιβερίου μᾶλλον, ἢ ἕνεκα τοῦ λυπῆσαι τὸ πλῆθος, ἀνατίθησιν ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἱερόπολιν Ἡρώδου βασιλείοις*

ἀνεχρύσους ἀσπίδας, μήτε μορφὴν ἐχούσας μήτε ἄλλο τι τῶν ἀναγορευομένων, ἔξω τινὸς ἐπιγραφῆς ἀναγκαίας, ἢ δύο ταῦτα ἐμήνυε, τὸν δὲ ἀναθέντα, καὶ ὑπὲρ οὗ ἡ ἀνάθεσις. Nec vero publice solum hos clypeos, sed et privatim sibi quisque ponebat. Plinius, 'Suorum vero Clypeos in sacro vel publico privatim dicare primus instituit Ap. Claudius, qui Consul cum Servilio fuit, anno urbis CCLIX.' et quæ sequuntur, reperioque exemplum clypei privati in lapide veteri:

NESTORI
AVG. NEPETE
HIC. LVDOS. FECIT
ET. DEDICATIONE
STATVÆ. PATRONI
QVAM. IPSE. POSVIT
ET. CLVPEI. SVI. ITERVM
MVNICIPIBVS. NEPESINIS
EPVLVM. DEDIT.

O.

CAP. 85. Quæ tamen professio irrita facta postea ex nova lege: eleganterque ad hanc rem Papinianus l. x. De adult. 'Muller quæ evitandæ pœnæ adulterii gratia lenocinium fecit, aut operas suas scenæ locavit, adulterii accusari damnarique Senatusconsulto potest.' Sed apud Ædiles cur ea professio? non apud Censores, aliosve? quia comperior ab antiquo Ædilibus curam fuisse fornicum, popinarum, locorum eorum in quibus Honos non colitur aut Virtus: itemque personarum, quæ sæpius in iis locis, quam in templo Mariano. Ideo Seneca, ut solet, eleganter: 'Invenies voluptatem circa balnea et sudatoria, ac loca Ædilem metuentia:' id est, fornices et popinas. Et illuc alludens Justinus scribit, Dionysium 'apud Ædiles adversus lenones jurgari' solitum, lib. XXI. Itaque Ædilibus curæ nosse publica scorta, habere ea in tabulis, ut sic dicam, et albo: et si quam vulgantem se, extra eum numerum nacti, multabant. Livius lib. X. 'Eo anno Q. Fabius Gurges Consulis filius [is autem tunc Ædilis] aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multavit.' Nec pecunia solum, sed et exsilio. Idem lib. XXV. 'Villius Tappulus et M. Fundanius Ædiles plebei aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exsilium egerunt.' Deducebantque iidem in judicium etiam hoc crimine viros, ut in Livio libro VIII. 'Data a M. Flavio visceratio: erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab Ædilibus crimine stupratæ matrisfamilias absolvisset.' Pertinere ad hanc rem Laberii versum puto, ut ego eum restituo apud Agellium lib. XVI. 'Cocionem pervulgate dicit, quem veteres Arilatorem dixerunt. Verba Laberii hæc sunt: Duas uxores, hoc hercle plus negotii est, inquit Cocio, sex Ædiles viderat.' Scribo. *Duas uxores? hoc hercle plus negotii est, inquit Cocio: sed Ædiles viderint.* Non alia Laberii scriptio aut mens. Duasne uxores ille habet? inquit: hercle satis negotiosum negotium homini, ut ait Cocio: verum id Ædiles viderint, quorum hæc

cura. Dixi ejusmodi infames feminas cessisse dignitate matronali, etiam ornamentis. De dignitate, liquet ex Suetonio: de ornamentis, ex Turtulliano, De cultu: 'Quid minus habent infelicissimæ illæ publicarum libidinum victimæ: quas si quæ leges a matronis et matronalibus decoramentis coërcebant, jam certe sæculi improbitas honestissimis quibusque feminis usque ad errorem dinoscendi coæquavit.' Censeo autem posuisse eas institam, stolam, vittas; imo sumpsisse meretriciam togam. Inducor a Juvenali: 'Carfinia talem Non sumet damnata togam:' qui de matrona aliqua stupri damnata sentire videtur, cui ex more sumenda toga. De ea satis dictum aliis, et præsertim M. Antonio Mureto: cujus doctrina, judicium, facundia, semper mihi magna. Unum addo, manasse videri morem eum ab Atheniensibus: apud quos scorta pariter veste a matrona discreta: idque ex lege. Suidas: νόμος Ἀθήνῃσι, τὰς ἑταίρας ἄνθινα φορεῖν.

P.

Cap. 87. Tamen reperio Augusti ævo et infra, a liberis patres appellatos Dominos: et a fratribus blandientibus fratres. Quod tamen Augustus in sua domo vetuit. Suetonius: 'Dominum appellari se nec a liberis quidem aut nepotibus suis vel serio vel joco passus est: atque hujusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit.' Tangit ecce utrumque morem, et vellem id interpretes monuissent. Quod patres, domini: etiam ex Diadumeni Cæsaris epistola cognosco, ad matrem: 'Dominus noster et Augustus nec te amat, nec ipsum se, qui inimicos suos servat.' Et clare ex illo Martialis: 'E servo scis te genitum, blandeque fateris, Cum dominum appellas Sosibiane patrem.' Quod fratres sic dicti: locus elegans Senecæ, epist. cv. 'Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis, qui cum in Achaia febrim habere cœpisset, confestim navim conscendit: clamitans non corporis esse, sed loci morbum:' nam loquitur de fratre Junio Gallione. Itemque conjuges inter se eo nomine usi. Virgil. 'dominum Ænean in regna recepi.' Sueton. Claudio: 'Occisa Messallina, paullo postquam in triclinio decubuit, cur domina non veniret requisivit.' Virgil. 'dominam Ditis thalamo deducere adorti:' ubi Servius: 'De Græco tractum est, qui uxorem δέσποιναν dicunt.' Apud Jurisconsultos De Legat. 'Peto abs te domina uxor.' Epictetus: Αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται. Uti et adversum amicas, passim in poëtis. Sed et obvios vulgo, Dominos vocabant. Idem Seneca: 'Quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus.' Lusit eleganter in eo more poëta Græcus in Anthologia: Ἦν ὁ φίλος τί λάθῃ, Δόμινε Φράτερ, εὐθὺς ἔγραψεν· Ἦν δ' αὖ μή τι λάθῃ, τὸ Φράτερ εἶπε μόνον. Ὤνια γὰρ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα· αὐτὰρ ἔγωγε Οὐκ ἐθέλω Δόμινε, οὐ γὰρ ἔχω δόμεναι.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. III.

A.

Cap. 4. Mos adeo tritus, ut Isidorus, 'Funus dictum a Funibus accensis,' velit, 'quos ante feretrum papyris circumdatis ferebant.' Ambrosius de viduitate: 'Vel cum accensis funalibus mox ducitur, nonne pompæ funebris exsequias magis putat, quam thalamum præparari?' Alludit Ambrosius illuc, quo sæpe poëtæ: ut, 'Viximus insignes inter utramque facem.' Apuleius II. Florid. 'Comœdiam ejus prius ad funebrem facem, quam ad nuptialem venisse.' Calpurnius Flaccus Declamatione XXVIII. 'Facem nubenti filiæ præferam, an rogum jacentis accendam?' Quod Isidorus ait, funes papyro circumdatos: non a se habet, sed a prisco scriptore; nec errat. Plinium ita capio lib. XVI. cap. 28. 'Nec in fruticum nec in veprium genere scirpi fragiles palustresque: e quibus detracto cortice candelæ luminibus et funeribus serviunt.' Cortex ille, non aliud quam similitudo Ægyptiæ papyri: quem utebantur fortasse homines tenuiores. Faces autem, candelasque in funeribus plerumque adultorum reperias: in puerorum, id est acerbis immaturisque, cereos fere. Ut appareat, quod Interpres vetus Persii monuit, pueros ad cereos solitos efferri, facibus tamen immixtis. Senecæ aliquot loca sunt, quæ id pervincunt: ut epist. CXXIII. 'Isti mihi vero defunctorum loco sunt: quantulum enim a funere absunt, et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt?' De tranquillitate vitæ cap. 11. 'Totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens præter limen immaturas exsequias fax cereusque præcessit.' De brevitate vitæ, cap. ult. 'Quidam vero disponunt etiam illa quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, et operum publicorum dedicationes, et ad rogum munera, et ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam nimium vixerint, ad faces et cereos deducenda sunt:' ubi scribi sententia vult, *tanquam minimum*. Pertinet ad funebres faces etiam Suetonii locus, Aug. capite 23. 'Masgabæ tumulum cum ex triclinio animadvertisset magna turba multisque luminibus celebrari, &c.' qui tamen ad parentationem annuam spectat, non ad funeris deductionem.

B.

Cap. 22. Carcer triplex est, (ait vetus interpres Juvenalis) Urbanus, Rusticus, Castrensis. Urbanus, ut sunt turres: Rusticus, ut ergastula: Castrensis, quando captivi trahuntur catenati. Notat hoc ad eum locum Juvenalis: 'Inde fides arti, sonuit si dextera ferro Lævaque, si longo castrorum in carcere mansit.' Sed potuit, imo debuit, paullo distinctius. Nam in urbe ipsa triplex ratio adservandi captivos. Aut enim in carcere habebantur locoque concluso, sine ullo milite; ut fere servitia, et capita viliora; aut in custodia militari; aut in ædibus magistratuum. Custodia militaris frequentissima, et Romæ et in provinciis: ejusque modus, ut is qui

in noxa esset catenam manui dextræ alligatam haberet, quæ eadem militis sinistram vinciret custodiæ ejus præfecti. Satis aperte Seneca, De tranquillitate lib. I. cap. 10. 'Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit, alligatique sunt etiam qui alligaverunt. Nisi tu forte leviorem in sinistra catenam putas.' Idem epist. v. 'Quemadmodum eadem catena et custodem [emendo *custodiam*, ita enim ipse captivus dicebatur, ut mox docebó] et militem copulat; sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt.' Et optime Athenæus libro v. cap. 11. ubi Athenion res Mithradatis extollit: 'Ρωμαίων δὲ στρατηγὸς μὲν Παμφυλίας Κοΐντος ὁ Ἵππιος παραδοθεὶς ἀκολουθεῖ δέσμιος. Μάνλιος δὲ Ἀκύλλιος ὁ ὑπατευκὼς ὁ τὸν ἀπὸ Σικελίας καταγαγὼν θρίαμβον, συνδέτην ἔχων ἁλύσει μακρᾷ Βαστάρνην πεντάπηχυν, πεζὸς ὑπὸ ἱππέως ἕλκεται. Id est, *E Romanis vero, Prætor Pamphiliæ Q. Oppius*, (male enim in Græco, Ἵππιος) *deditione acceptus, sequitur in vinclis. Manius autem* (ita corrige, non Μάνλιος) *Aquilius consularis, qui de Siculis triumphavit, colligatum secum habens longa catena Bastarnam quemdam quinque cubitorum, pedes ab equite trahitur.* Nam ita ego vere interpretor: Natalis insulsa, fatua, aliena: quem, si libido ridendi est, vide. Simile est quod Josephus narrat libro XVIII. cap. 13. de captivo Agrippa rege: 'Centurionem illi satis benignum appositum, et militem cum quo vinciretur humanum.' Augustinus in Psalm. 128. 'Ligantur duo et mittuntur ad judicem, latro, et colligatus; ille sceleratus, iste innocens, una catena ligantur, et longe sunt a sese.' Addo, duos sæpe milites uni reo datos, majori custodiæ. In Apostolorum Actis, cap. 12. de D. Petro: 'dormiebat inter duos milites, duabus alligatus catenis.' Catenæ autem ejusmodi, uti ex Athenæo clarum, longiusculæ erant; ut ambulare, incedere pariter non incommode possent. Ad quas item pertinet, quod Suetonius in Domitiano scribit, cap. 14. 'Nec nisi secreto atque solus plerasque custodias, receptis quidem in manu catenis, audiebat.' Ubi iterum Custodiæ pro iis ipsis qui custodiuntur: ut Plinio libro XXI. capite 3. 'Inde eductam custodiam bibere jussit;' ita veteres: male vulgo, *eductum e custodia;* emendandusque ita Suetonius Nerone, cap. 31. 'Quorum operum perficiendorum gratia, quot ubique essent custodiæ, in Italiam deportari jussit:' vulgata lectio, et interpretes turbant. Paulus in Sentent. 'Si pecunia miles custodiam dimiserit, capite puniendus est.' Hæc de custodia militari: de ea quæ apud magistratus, opportunius dicam libro VI.

C.

CAP. 25. Fas mihi ut cum Tacito hic leviter exorbitem: et quæ faciunt huic legi, collecta a me et digesta proponam. Non subtiliter omnia; (cui enim bono?) sed ea saltim capita quæ ad usum historiæ priscæ. Romanis semper conjugiorum subolisque magna cura. Ideo Censoria illa solennis quæstio: 'Ex animi tui sententia tu uxorem habes?' Ideo Ciceroni ficta lex: 'Cælibes esse prohibento.' Nec ignominiæ solum cælibatus, sed pœnæ erat. Ita apud Valerium, 'Camillus et Postumius Censores, æra pœnæ nomine, eos qui ad senectutem cælibes pervenerant, in ærarium deferre jusserunt.' Et Festus auctor, 'Uxorium pependisse dici, qui quod uxorem non habuerit æs populo dedit.' Exemplum videtur ab Spartanis petitum,

apud quos *ἀγαμίου ζημία*, imo *ὀψιγαμίου καὶ κακογαμίου*, ut notat Pollux. Nec tamen lege aliquid cautum reperio : nisi quod C. Cæsar post bellum Africanum, vehementer exhausta urbe, præmia proposuit multitudini liberorum : idque Præfectus morum, et quasi Censor. Dio XLIII. *Ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία, διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὥς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν (καὶ γὰρ ἐκείνας τά τε ἄλλα ὥσπερ τις τιμητὴς ἐποίησε) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, πολυπαιδίας ἆθλα ἐπέθηκεν* : id est, *Et quoniam infrequens admodum urbs erat, propter cæsorum multitudinem, quod ex recensu (cum autem et reliqua velut Censor faciebat) et ex ipso aspectu animadvertebatur, iis qui multos liberos haberent præmia proposuit*. Primus Augustus anno urbis 736. certam legem posuit, et præmia pœnasque distinxit. Ea dicta, Julia, de maritandis ordinibus : quam tamen præ multitudine recusantium perferre non potuit, nisi adempta lenitave parte pœnarum. Hanc Propertius intellexit lib. III. 'Gavisa est certe sublatam Cynthia legem, Qua quondam edicta flemus uterque diu : Ne nos divideret,' &c. elegia illa tota. Et Horatius in Cantu sæculari : 'patrumque Prosperes decreta super jugandis Feminis, prolisque novæ feraci Lege marita.' Ubi Scholiastes vetus : 'Lex marita dicitur, quæ de maritandis ordinibus lata erat, quæ et Julia dicta est. Cæsar enim post bellum legem tulit, nequis aut cælebs esset, aut vidua nubilis, quo posset jactura juvenum reparari, quæ bellis civilibus contigerat. Nam prope octoginta millia armatorum interierant.' Et de eadem in actis ejusce anni Dio, lib. LIV. *Ὁ δ' Αὔγουστος τά τε ἄλλα ἐνομοθέτησε, τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε, καὶ ἔμπαλιν τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα ἔθηκεν.* Ex Dionis verbis clarum, etiam ante curam eam fuisse Augusto : ait enim *βαρύτερά τὰ ἐπιτίμια* : et addit, *ἔμπαλιν ἔθηκεν*. Et non dubie aliquid super ea re latum in ejus sexto consulatu, annis decem ante. Suadet Tacitus hic : 'Sexto demum consulatu Cæsar Augustus potentiæ securus, quæ Triumviratu jusserat, abolevit : deditque jura, quis pace et principe uteremur : acriora ex eo vincla, inditi custodes ; et lege Papia præmiis inducti,' &c. Sed latum imperfecte. Capita legis Juliæ fuerunt. Uti libertinas ducere liceret omnibus, præter Senatores. Uti sponsiones pactionesque nuptiales non ultra biennium differri jus esset. Uti divortiorum certus esset modus : aliaque quæ postea in legem Papiam mixta et inserta. Julia ergo tempore a Papia distincta. Præcessit enim XXV. solidis annis, et alucinati concinnatores legum qui confuderunt. Dico Juliam : verius fortasse, Julias : quia non semel tot annorum intervallo eadem de re latum ac relatum : ideoque proprie locutum Tacitum censeo, cum hic *πληθυντικῶς* scripsit, Papiam latam post Julias rogationes.

Lata autem Papia anno urbis 762. sene jam Augusto : et lata per Senatum. Itaque et nomen a consulibus illi, Papio Mutilo et Q. Poppæo Secundo. Dicta enim Papia Poppæa. Isidorus lib. v. 'Sub Octaviano Cæsare suffecti Consules Papius et Poppæus legem tulerunt, quæ a nominibus eorum Papia et Poppæa nominatur, continens primum [censeo emendandum, *patrum*, cum scriptum concise fuerit, *prum*] præmia pro suscipiendis liberis.' Caussa iterum ferendæ, e Tacito, duplex : 'incitandis cælibum pœnis, et ærario augendo.' Incitandis pœnis, id est, augendis : sincera modo lectio sit.

Ambigo enim, et possit rescribi, *incitandi cœlibes pœnis*, sive, *intendendis cœlibum pœnis*, sensu clariore. Capita legis Juliæ confusa cum istius: ideoque passim scripta Jurisconsultorum laudata, 'Ad legem Juliam et Papiam:' ita inquam, ut Papia, quæ plenior acerbiorque, aboleverit et velut absorbuerit Julias leges. Latam dixi per Senatum: et verum est: eoque Paullus libro v. ad legem Juliam et Papiam auctorem Senatum nominat: 'Sed illud quæri potest,' inquit, 'an idem servandum sit quod Senatus censuit, etiamsi in aliam personam captionem direxerit.' Capita ejus legis pluria fuerunt: adeo ut XXXV. laudet alibi Marcianus. Ea ut distincte proponam, ab homine me exiget nemo homo: confuse quædam recensebo, et uti dabunt se sub manum.

CAPUT De enuptione extra gentem ordinemque. Uti omnibus ingenuis libertinas uxores ducere jus esset, Senatoriis exceptis. Concepta Capitis ejus verba, apud Paullum lib. I. ad hanc legem. Lege Julia ita cavetur, 'Qvi senator est, qvive filivs proneposve ex filio nato cvivs eorvm est, erit: ne qvis eorvm sponsam vxoremve, sciens dolo malo habeto libertinam; avt eam qvæ ipsa, cvivsve pater materve artem lvdicram facit, fecerit: neve senatoris filia neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio nato nata, libertino, eive qvi ipse, cvivsve pater materve artem lvdicram facit fecerit, sponsa nvptave sciens dolo malo esto. neve qvis eorvm dolo malo sciens sponsam vxoremve eam habeto.' Et e lege quidem Julia recenset Paullus: sed insitum in Papiam fuisse clare docet Celsus: 'Lege Papia,' inquit, 'cavetur omnibus ingenuis, præter Senatores eorumque liberos, libertinam uxorem habere licere.' Meminit et Dio ejusce capitis lib. LIV. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἐξελευθέρας τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων, ἄγεσθαι, ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. Ubi tamen interpretis supina μετεωρία vertentis: *Ac quoniam masculi patricii generis numerum patriciarum feminarum multo anteibant, liberum fecit ut qui vellent (modo Senatores ne essent) libertas etiam* (cautius et verius, *libertinas*: ἐξελευθέρας enim Dio dixit, non ἀπελευθέρας. Ἐξελεύθεροι autem οἱ τῶν ἐλευθερωμένων υἱοὶ, ait Hesychius) *ducere possent, eorumque liberos legitimos esse jussit*. En, τὸ εὐγενὲς, Patricium ubique vertit: at ingenuum debuerat, ex vi verbi, legisque. Meminit iterum Dio lib. LV. in persona Augusti: Καὶ ἐξελευθέρας τοῖς γε ἔξω τοῦ βουλευτικοῦ οὖσιν ἄγεσθαι συνεχώρησα. Et eodem errore ibi interpres, τὸ βουλευτικὸν, Patricios vertit: cum Senatorios, vere posset. Latum hoc caput matrimoniis frequentandis: ut si quem digniorem amor aut voluntas traxisset ad impar jugum, lege jungi liceret. Nam antea vetitum. Neque Decemvirali lege, patricio cum plebeia, neque ingenuo cum libertina connubii jus. Prius abolitum: meminitque Livius l. IV. in oratione Canuleii Tribuni: et l. X. ubi matronæ Patriciæ Virginiam, quod e patribus enupsisset, sacris arcuerunt. Mansit posterius: ad hanc legem, vide quæ Cicero Antonio de Fadia objecit, Phil. II.

CAPUT subnexum forte priori: de connubio patronorum cum libertabus. Verborum partem Ulpianus appendit libro III. ad legem Juliam et Papiam: in eo jure, quod dicit, 'Invito patrono, libertam qvæ ei nvpta est, alii nvbere non posse, patronvm accipimvs,' &c. Et idem iterum l. XL. De

divortiis: Quod ait lex, ‘Divortii faciendi potestas libertæ qvæ nvpta est patrono, ne esto, qvamdiv patronvs vxorem eam esse volet.’ Vide interpretem eumpse Ulpianum: et adde l. I. De concub.

Caput De sponsalibus; quando et qua fini contrahenda. Sumptum e Julia de maritandis ordinibus, indice Suetonio c. 34. ‘Cumque,’ inquit, ‘immaturitate sponsarum et matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coartavit.’ Sponsalium enim olim licentia, adspectu nullo ætatis. At Augustus, cum quidam immaturas plane virgines desponderent, et mariti essent non mariti: arcendæ huic fraudi tempus definiit ætatemque sponsionum: ita ut non ante decimum annum sponsa quæquam esset. Clare Dio l. LIV. *Ὡς δὲ οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμενοι, τὰς μὲν τιμὰς τῶν γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μεθ' ἣν οὐδὲ δυοῖν ἐτοῖν διελθόντων γαμήσει τις· τουτέστι δεκέτιν παντῶς ἐγγυᾶσθαι τόν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσοντα· δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται*: id est: *At cum quidam pueras desponderent, et præmia nihilominus ferrent maritorum, rem opusque mariti non præstarent, statuit nullam sponsionem firmam esse, post quam, biennio exacto, nuptiæ non sequerentur: hoc est, ut omnino decennem despondere opus esset, siquis sponsionis ejus vellet fructum. Puellis enim duodecimus annus plenus, ad nuptias definita ætas censetur.* Xylander Dionis mentem plane hic non cepit. Facit huic capiti quod Caius l. I. Ad Juliam et Papiam scripsit: ‘Sæpe justæ ac necessariæ caussæ non solum annum vel biennium, sed etiam triennium et quadriennium et ulterius trahunt sponsalia: veluti valetudo sponsi sponsæve, vel mortes parentium,’ &c.

Caput de ætate eorum qui ducerent, quæve nuberent. Eo capite cautum ne mulier quinquaginta annis minor sexagenario nuberet; neu vir minor sexaginta, quinquagenariam duceret. Lactantius l. I. Senecæ verbis: ‘Quid ergo est quare apud poëtas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? utrum sexagenarius factus est, et illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum?’ Et Appuleio in judicio objectum, quod Pudentilla ‘ei anno ætatis sexagesimo ad libidinem nupsisset:’ videlicet contra legem Papiam. Huic tamen capiti Claudius abrogavit, ut Suetonius notat c. 23. ‘Capiti,’ inquit, ‘Papiæ-Poppææ legis a Tiberio Cæsare, quasi sexagenarii generare non possent, edicto abrogavit.’ Legerim, *addito*, vel *edito*. Edictum certe Claudii non fuit, sed Senatusconsultum. Ulpianus in Fragm. titul. XVI. ‘Sed SC. Claudiano major sexagenario si minorem quinquagenaria duxisset, perinde habebatur ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem.’ Caussæ quæ Tiberium, quæ Claudium moverint, in aperto. Ille, quod plurimum fieri solet, spectavit: hic, quod per naturam potest. Adeo autem amare et virum exercere sexagenarius potest, ut sint octogenarii senes iidemque patres inter exempla. At mulier quinquagenaria major, vix est, ut impleatur.

Caput de libertate conjungendi; quod tamen 35. in ordine fuit. Martianus: ‘Capite trigesimoquinto legis Juliæ, qui liberos quos habent in potestate injuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt: ex constitutione,’ &c. Simile in libertis, etiamsi juraverint, l. VII. De operis libert.

Caput de intervallo temporis a morte conjugis vel divortio, ad conjugium novum. Neque enim probata Juliis legibus monogamia: sed ad matrimonia compulsi iterum, vidui, aut disparati. Discreparunt in tempore Julia et Papia. Nam ut Ulpianus notat tit. xiv. Feminis lex Julia a morte viri, anni vacationem tribuit: a divortio, mensium sex. At Papia clementior, a morte biennium indulsit; a repudio, annum et menses sex. In Suetonio, Triennium leges: nec id te turbet. Exsolvit eum nodum Dio in oratione Augusti ad cælibes l. lvi. Καὶ οὐδὲ ἐς ταῦτα μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον τρία ἔτη ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον, δύο: id est: *Nec ad ista festinanter impuli vos, sed primum tres integros annos ad apparatum rei concessi, deinde binos.*

Caput de præmiis maritorum, patrumque: quod in ordine septimum fuisse, colligas ex Agellii l. ii. 15. Præmiis enim invitandi fuerunt ad matrimonia et prolem frequentandam. Præmia duorum generum, Honores et Commoda. Quæ largiora utraque apud patres: quædam tamen seorsim data etiam maritis. Veluti, honestior in spectaculis locus. Suetonius Augusti c. 44. 'Militem secrevit a populo: maritis e plebe proprios ordines adsignavit.' Et ad eam sententiam accipio, quod poëta Hispanus facete scribit: 'Spadone cum sis eviratior fluxo, Theatra loqueris, et gradus, et edicta, Trabeasque et Idus, fibulasque censusque. Sedere in equitum liceat an tibi scamnis Videbo Didyme; non licet maritorum.' Præcesserunt item mariti in magistratu, et in fascibus. Agellius: 'Capite septimo legis Juliæ priori ex Consulibus fasces sumendi potestas est, non qui pluris annos natus est, sed qui plures liberos quam collega aut in sua potestate habet aut bello amisit. Sed si par utrique numerus liberorum est, maritus aut qui in numero maritorum est præfertur.' In numero maritorum, id est, opinor, sponsus: vel etiam qui jus habeat ab Imperatore mariti. Id enim quoque dari solet, pariter ac jus liberorum. Didici ex unico Dionis loco l. lx. de Claudio: Τοῖς στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα ἔδωκε: id est: *Militibus, quoniam ex legibus uxores ducere iis non licebat, jura maritorum concessit.* Sed et plura maritis privilegia in sorte, in administratione provinciarum: quæ hauries ex præmiis patrum statim, ne eadem iteranda sint. Patribus certe, ut prædixi, præmia uberiora, et pleno velut dimenso legum. Idque non solum e Julia aut Papia, sed more Rom. prisco. 'Lex sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent,' ait Livius l. xli. Item a Censoribus, 'In quattuor urbanas tribus [eæ autem minus honestæ] descripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquenni major ex SC. esset,' ait idem l. xlv. Julius Cæsar, 'agrum Campanum divisit extra sortem xx. millibus civium, quibus terni pluresve liberi essent,' ut notat Suetonius c. 20. et Appian. Civilium ii. et exempla reperies fors sit plura. Sed Augusto in primis ea cura: non lege Papia solum, ut censent quidam haud e vulgo, sed jamdiu ante. Quod clarum ex iis quæ Dio scribit liii. de præsidibus provinciarum, et lv. ante Papiam latam. Fateor tamen, quod Papia præsertim. Præmia πολυπαιδίας ex ea lege, non absurde fecero, si ordine proponam. Primum. Ut in petitione candidati præferantur, quibus liberi plures. Tacitus l. ii. 'Contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candi-

datis præpolleret, quod lex jubebat.' Lex non alia quam hæc Papia. Secundum. Uti præferantur proletarii in sorte provinciarum: et easdem diutius obtineant. Prius membrum e Tacito firmo, Annal. xv. 'Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, præturasque et provincias inter patres sortiti, statim emitterent manu quos adoptaverant.' Alterum e Dione LIII. 'Præsides,' inquit, 'annuos et sorte lectos esse voluit,' πλὴν εἴ τῳ πολυπαιδίας ἢ γάμου προνομία προσείη: id est, *nisi si cui multitudinis liberum aut nuptiarum causa privilegium esset.* Quamquam id ad sortem tantum referri fortasse par est, non etiam ad mansionem. Tertium. Præeant emineantque in omni magistratu. Colligas ex Agellii l. II. c. 15. verbis quæ supra. Et ab hoc exemplo est, quod qui plures liberos habet, in curia vel collegio primus sententiam rogatur; in albo et processu, ceteris præfertur. l. IX. C. De decur. Quartum. In honoribus petendis, gratia fit annorum qui liberos habent: et quidem pro numero liberorum. Exempli caussa, minores XXV. annis ad honores non admittuntur, nisi beneficio prolis. Qui ergo quinque habent anno vigesimo admittuntur, qui tres, vigesimosecundo, et sic deinceps. Vide l. II. De minoribus, quæ ad hanc sententiam clara. Et Plinii locum eodem traho, l. VII. Epist. præter meam supra, aliorumque mentem: 'Calestrium Tironem familiarissime diligo; simul quæstores Cæsaris fuimus. Ille me in Tribunatu liberorum jure præcessit, ego illum in Prætura sum consecutus, cum mihi Cæsar annum remisisset.' Ubi vides dimitti etiam annos beneficio Cæsaris solere, quasi liberos haberent. Quinctum. Qui plures liberos habet, i. e. in urbe tres, in Italia quatuor, in provinciis quinque, a cura, tutela, ceterisque muneribus personalibus immunis est. Lib. II. De excusationibus l. I. C. Qui num. liberor. Sextum. Damnatorum liberi plures assem accipiunt, e constitutione Hadriani l. VII. De bonis damnat. Et ab ea mente Dio scripsit, Hadrianum mitiores pænas reis irrogasse liberos habentibus: quod Cujacius notavit pridem. Et plura, quæ facile colliges ex iis quæ dicam de mulctis. Ex his ortum celebre illud Jus trium liberorum ('Auctoritatem trium liberorum,' Tertullianus dixit, contra Valentinianos) quod orbis pro beneficio Princeps dabat. Plinius l. II. Epist. 'Nuper ab optimo Principe trium liberorum ei jus impetravi; quod quamquam parce et cum dilectu daret, mihi tamen, tamquam eligeret, indulsit.' Idem ad Trajanum l. X. 'Exprimere domine verbis non possum, quantum mihi gaudium attulerit, quod me dignum putasti jure trium liberorum.' Martialis, 'Uxor cum tibi sit formosa, pudica, puella, Quo tibi natorum jura Fabulle trium? Quod petis a nostro supplex dominoque deoque, Hoc dabis ipse tibi; si potes arrigere.' Idem de se: 'Præmia laudato tribuit mihi Cæsar uterque, Natorumque dedit jura paterna trium.' Origo ejus e lege Julia, uti discas ex Dionis apto ad hanc rem loco, l. LV. Ἡ δὲ δὴ Λιουία ἐς τὰς μητέρας τὰς τρὶς τεκούσας ἐσεγράφη. Οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον εἴτ' οὖν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, τούτων τισὶν ὁ νόμος, πρότερον μὲν διὰ τῆς βουλῆς, νῦν δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τὰ τῶν γεγεννηκότων δικαιώματα χαρίζεται. Ὥστε σφᾶς μήτε τοῖς τῆς ἀπαιδίας ἐπιτιμίοις ἐνέχεσθαι, καὶ τὰ τῆς πολυπαιδίας ἆθλα, πλὴν ὀλίγων τινῶν, καρποῦσθαι: id est: *Livia in numerum matrum quæ ter peperissent adscripta. Quibus enim seu viris seu feminis fatum aliquod*

proventum tot liberorum negavit, iis lex, antea quidem per Senatum, nunc autem per Principem, jura gratificatur natorum ; ita ut neque pœnis orbitatis obnoxii sint, et præmia omnia multitudinis liberorum consequantur, paucis saltem exceptis. Ubi vides et feminis tribui solere id beneficium : quod primo et ex lege Julia, a Senatu petebatur; postea a Principe: quamquam ea verba perperam, in longe aliam sententiam abduxit interpres. Plutarchus de Vestalibus notat, eas sine tutore aut curatore res suas administrasse, *ὥσπερ*, inquit, *αἱ τρίπαιδες*. At quod id solus Princeps dederit: clare Martialis: ‘ Natorum mihi jus trium roganti Musarum pretium dedit mearum Solus qui poterat: valebis uxor ; Non debet domini perire munus.’ Hoc idem, jus parentum Juvenalis appellat : ‘ Jura parentis habes, propter me scriberis heres :’ et Tacitus hic privilegia parentum. Alii simpliciter etiam, Jus liberorum. In fragmento juris veteris, quod evulgavit doctissimus Pithœus : ‘ Mulier sine auctoritate tutoris manumittere potest, si jus habeat liberorum.’ Et Paulus l. IV. Sent. ad Sc. Tertullianum, plus semel. Jus liberorum tamen propria quadam et alia significatione capi in Ulpiani Fragm. titul. XVI. et l. IC. De jure liber. non vane, notat nostri ævi Jurisconsultus ad Fragmenta ea ipsa: et nodum quem Duarenus ligaverat I. Disput. c. 40. docte solvit. Jubeo lucem huic rei mutuari te ab illo Sole, in eapse Fragmenta. Sed et quattuor liberorum jus fuit: quod pertinuit (nisi in aliena regione aberro) ad libertinas, non ingenuas: certe ita distinguit SC. Tertullianum, de quo vide Paullum l. IV. tit. 9. Quod tamen jus vetustius est illo SC. et mentio ejus in Suetonii Claudio c. 19. ubi Princeps ‘ Feminis’ (quæ naves scilicet mercaturæ caussa fabricarent) ‘ jus tribuit quattuor liberorum.’ De præmiis, ista.

. CAPUT de pœnis multisque cælibum et orborum. Quæ etiam in lege Julia fuerant : sed Augustus, ut ipse apud Dionem fatetur, intendit auxitque. Pœna prima et maxima, Uti cælibes ex testamentis nihil caperent, nisi e proxime junctorum : orbi, non nisi dimidium. Melior ergo conditio orborum : et jure, quia mariti saltem. Sozomenus l. I. Eccles. histor. discrimen hoc bene notat : *Νόμος ἦν Ῥωμαίοις παλαιὸς, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν τῶν ἴσων ἀξιοῦσθαι κωλύων τοὺς ἀγάμους τοῖς μὴ τοιούτοις, περὶ ἄλλα τε πολλὰ, καὶ τὸ μηδὲν κερδαίνειν ἐκ διαθήκης.τοὺς μὴ γένει ἐγγυτάτῳ προσήκοντας· τοὺς δὲ ἄπαιδας, ζημιῶν τὸ ἥμισυ τῶν καταλελειμμένων.*

Cælibes ergo nihil capiunt : adeo ut scripserit Ulpianus, ‘ Cælibi relictum legatum caducum fieri, nisi legi intra centum dies paruerit.’ Et respexit ad has pœnas Plutarchus, libello *περὶ φιλοστοργίας*. *Ῥωμαίων πολλοὶ*, inquit, *γαμοῦσι καὶ γεννῶσιν, οὐχ' ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα κληρονομεῖν δύνωνται* : id est, *Romanorum plerique uxores ducunt et liberos serunt, non ut heredes habeant, sed ut heredes ipsi esse possint.* Nec vane imputat adulter apud Satyricum marito : ‘ propter me scriberis heres, Legatum omne capis, necnon et dulce caducum.’ Tertullianus de Monogamia: ‘ Aliud est si et apud Christum Legibus Juliis agi credunt, et existimant cælibes, et orbos ex testamento Dei solidum non posse capere.’ Ideo toties apud Jurisconsultos de solidi captione lectum quæsitumque ut l. LXII. l. LXXVIII. De her. inst. l. VI. De vulg. et pupil. substit. l. XII. §. fin. De jure fisci : quæ omnia proprie ad orbos spectant patresque solitarios. Quidquid autem hoc modo præter legem legatum aut relictum, caducum fiebat, ibatque in fiscum : ideoque

caducaria lex Julia dicta alibi Ulpiano. Tacitus: ‘Lege Papia præmiis inducti, ut si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret:’ id est, ærarium publicum bona quibus dominus non esset, occuparet. Ea enim mens; nec audio Vertranium emendantem, *ne si a pr. par. ces. v. p. o. populus vacantia teneretur:* quæ emendatio frigidior est, ut ille ait, Gallica nive. Ferretum potius audio, de corruptione, et defectu loci vere judicantem. Prior enim pars ad præmia delatorum attinet: quibus sequentia filo orationis non respondent. Rævardus noster ad l. CCVIII. De Reg. juris, ex his Cornelii verbis efficit, lege Papia discrimen nullum fuisse inter cælibes orbosque, et pariter omnes ab hereditatibus legatisque submotos. Discrimina quæ deinde reperta, esse a Tiberio, qui legis ejus nexus multos exsolvit et nodos. Ambigo. Illud scio, ex Ulpiani titulo XIII. totum hoc zetema definiri potuisse: integer exstaret modo. At nunc nihil præter indicem est, ‘De cælibe, orbo, et solitario patre.’ Et quidem si cælibes nihil acceperint, uti certum: orbos semissem habuisse, solitarios patres majorem aliquam portionem, ratio consentit.

CAPUT de iis quæ conjuges inter se capiunt, adfine priori. Ulpianus tit. XV. ‘Vir et uxor inter se decimam matrimonii nomine capere possunt. Quod si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, præter decimam quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt.’ Vide eumdem Ulpian. tit. XVI. ‘De solidi capacitate inter virum et uxorem.’ Caussæ enim sunt, e quibus solidum interdum conjuges capiunt: quas omnes clare ibi recenset Jurisconsultus. Respexit huc orator vetus: ‘Placet ergo, o leges, diligentissimæ pudoris custodes, decimas uxoribus, quartas meretricibus dari?’ Decimaria ea lex sublata, l. II. C. de inf. pœn. cæl. et orb.

CAPUT de bonis libertorum. Vide Ulpianum tit. ult. et inst. l. III. Caput item de liberatione operarum: cujus verba l. XXXVII. De operis libert.

CAPUT de divortiis: quo modus impositus eorum crebritati. Clare Suetonio traditum, in Aug. c. 34. Juvat aliquid Quinctilianus, qui de quinquennio suggerit in sterilitate. Themate Declamationis CLI. ‘Intra quinquennium non parientem repudiare liceat.’ Eodem capite injusti divortii pœnæ: et ut dotem amittat, cujus culpa divortium factum. Eoque de dote, multa in Comment. Jurisconsultorum ad Papiam legem: vide l. LXIV. Soluto matrimonio. Plura capita omitto sciens volensque: quia ad subtilitates potius juris pertinent, quam cognitionem antiquitatis.

Ego si quid in his humanitus omisi, commisi: adde, corrige, ignosce. Illud moneo, in veteri Pandectarum Græcanico indice, Juliam et Papiam κατ’ ἐξοχὴν, et quia in jure plurimi usus, appellari ἁπλῶς Leges. Ita invenies *Μαυρικιανοῦ Ad leges βιβλία ἕξ. Τερεντίου Κλήμεντος Ad leges βιβλία εἴκοσι. Μαρκέλλου Ad leges βιβλία ἕξ. Γαΐου Ad leges βιβλία δεκάπεντε. Παύλου Ad leges βιβλία δέκα.* Οὐλπιανοῦ *Ad leges βιβλία εἴκοσι*: et cave aliter acceperis, quam ad Juliam et Papiam leges. Argumenta clara: quoniam et numerus librorum fere convenit; et nusquam ii scriptores in Pandectis simpliciter Ad leges laudantur, sed ad Juliam et Papiam saltem. Scies et illud, valuisse has leges ad Severi Imp. ævum, qui non abrogavit quidem, sed imminuit: maxime ea parte, qua fuit de gignendis liberis. Tertullianus Apol. c. 4.

'Nonne et vanissimas Papias leges, quæ ante cogunt liberos suscipi, quam Juliæ matrimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem heri Severus constantissimus Principum exclusit?' Cœlibatus deinde pœnas sustulit Constantinus propter Christianos παρθενίαν καὶ ἀπαιδίαν διὰ θεὸν ἀσκοῦντας. Euseb. in vita Constantini, et Sozomenus l. I. Carpsit Papiam et in parte Theodosius, ut habes l. I. C. de jure liberorum; et principes secuti. Sed nos satis exspatiati, ad lineas redeamus, quod dicitur, et in gradum.

D.

Cap. 29. Opinor Augusti et deinceps ævo, fuisse annum vigesimum quintum, sed incipientem. Vigesimus quartus, inquam, expletus sufficiebat. Argumento, quod 'Tiberius Quæstor fuit, undevicesimum annum agens,' ait Velleius: atque ille ipse non nisi 'quinquennio maturius quam per Leges:' ut Dio l. LIII. et Tacitus statim notat: ergo ille legitimus annus. Certe non intra: argumento Quinctiliani verborum l. XII. 'Calvus, Cæsar, Pollio, multo ante quæstoriam omnes ætatem gravissima judicia susceperunt.' Atqui 'anno unoetvigesimo Cæsar Dolabellam, altero et vigesimo Asinius Pollio C. Catonem, non multo ætate antecedens Calvus Vatinium iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus,' ait alibi idem scriptor. Nec multum citra; quia reperio Catonem XXIX. ætatis, Gracchum vigesimo septimo Quæsturam gessisse. Plinii locus est, qui 22. adstruere videatur, ad Trajanum: 'Cautum est domine, Pompeia lege nequis capiat magistratum, neve sit in Senatu minor annorum XXX. Secutum est dein edictum Divi Augusti, quo permisit minores magistratus ab annis duobus et viginti capere:' sed cum is ad provincias, et proprie ad Bithyniam spectet, nihil muto. Quod vero diserte finierim vigesimumquintum: inducit me Dio l. LII. Qui ex decreto Mæcenatis (quod secutus haud dubie Cæsar, aut ut melius dicam, accommodata a Dione tota oratio illa ad formam reip. Augustææ) Senatoriæ ætati definit annum XXV. Quæstura autem primus gradus in Senatum: illa ergo etiam Quæstoria ætas. Colligas et non obscure idem ex l. II. De minoribus.

E.

Cap. 31. Olim Censoribus viarum cura. Cicero de Legibus: 'Censores urbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuentor.' Deinde Quattuorviri instituti; quorum proprie id munus. Pomponius De origine juris: 'Eodem tempore et Quattuorviri qui curam viarum gererent constituti:' tempus intellegit, post creatum Prætorem peregrinum, qui fuit annus urbis DX. Ii videntur a Varrone non inconcinne dicti Viocuri. Antiqui ergo Quattuorviri viarum: sed non sufficientibus iis, additi duo, factique Seviri, uti docebo mox ex Dione. Etiam Curatores extra ordinem reperti, quos destinabant singulis viis. Ita Cæsar Curator viæ Appiæ Plutarcho dicitur: Thermus Flaminiæ, Ciceroni. Augustus deinde, 'quo plures partem administrandæ reip. caperent' (ait Suetonius) 'nova officia excogitavit, Curam operum publicorum, Viarum, Aquarum.' Sed quomodo nova, si jam ante Quattuorviri viarum, si Curatores? Silent scholiastæ: sed vere dicam ego. Curatores

ante Augustum, fateor: sed nec perpetuum id, nec certum munus. Fecit utrumque Augustus. Quod ad IV. viros: scito discretum a Curatoribus eorum munus. Quattuorviri vias urbis curabant: Curatores, eas quæ extra urbem. Docuit me hoc Dio l. LIV. de Viginti viris: ubi clare scriptum e Seviris viarum, amotos ab Augusto duos qui vias curabant extra muros; τοὺς (ait) ἔξω τοῦ τείχους ὁδοὺς ἐγχειριζομένους: retentos quattuor, qui in urbe. Ergo sub Augusto et Curatores viarum et Quattuorviri, quorum munera locis regionibusque distincta. Et digniores sane Curatores: quia in vias illas grandes extra urbem, sumptus et moles major. Ideo Plinius gratulatur Cornuto de eo munere, l. v. Epist. 'Recesseram in municipium, cum mihi nunciatum est Cornutum Tertullum accepisse Æmiliæ viæ curam. Exprimere non possum quanto sim gaudio adfectus et ipsius et meo nomine.' Et Statius Plotium dilaudans, IV. Silv. 'Te Germanicus arbitrum sequenti Annonæ dedit, omniumque late Præfecit stationibus viarum.' Et in lapidibus passim inter alios honores insculptum CVRATORI. VIARVM. aut plurimum, CVRATORI. VIÆ. APPIÆ. Salariæ, Flaminiæ, &c. nominibus expressis: quia fere Curatores dabantur certis viis, uni pluribusve. Et hos quidem Curatores fuisse censeam, a quibus mancipes redimebant, et quorum negligentia hic culpata.

CAP. 36. Euripides,—Ἔχει γὰρ καταφυγὴν θὴρ μὲν πέτραν, Δοῦλοι δὲ βωμοὺς θεῶν. Servulus apud Plautum: 'Ego interim hanc aram occupabo.' Tibullus alludens: 'Et Veneris sanctæ considam victus ad aram.' Et bene, considam; quia supplicum, sedere. Nec diis modo is honos, sed etiam heroibus quibusdam, ut Theseo Athenis. Plutarchus: Κεῖται μὲν ἐν μέσῃ τῇ πόλει, παρὰ τὸ νῦν γυμνάσιον, ἔστι δὲ φύξιον οἰκέταις καὶ πᾶσι τοῖς ταπεινοτέροις καὶ δεδιόσι κρείττονας. Itemque Regibus: uti Decium Magium Cyrenas tempestate delatum, ad statuam Ptolemæi regis confugisse Livius tradit lib. XXIII. Romæ haud ita frequens ille mos: nec libera rep. quidquam reperio, præter Romuli asylum. Initium ei fuit a templo Julii Cæsaris, quod Triumviri exstruxere, cum hoc jure, ut perfugium in eo cunctis esset. Dio lib. XLVII. Ἀπηγόρευσαν δὲ μηδένα ἐς τὸ ἡρῷον αὐτοῦ καταφυγόντα ἐπ' ἀδείᾳ, μήτε ἀνδρηλατεῖσθαι, μήτε συλᾶσθαι, ὅπερ οὐδενὶ οὐδὲ τῶν θεῶν, πλὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Ῥωμύλου γενομένων, ἐδεδώκεσαν: id est: *Edixere etiam Triumviri, ne quis, qui impunitatis causa in templum D. Julii confugisset, inde ejici vel abripi posset: quod ante ne Deo quidem cuiquam concessum, exceptis iis quæ ad Romuli asylum pertinent.* Quæ postrema Dionis caute lege. Vereor enim ut erret. Nam præter Romuli asylum, etiam Dianæ in Aventino monte templum idem jus habuit: quod clare notat Dionysius Halicarnas. IV. Antiq. Sed sub Impp. tamen maxime invaluit: nec templa solum, sed statuæ eorum imaginesque passim perfugium servis. Seneca de clementia lib. I. 'Servis ad statuam licet confugere: cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetat.' Ulpianus in Pithœanis Fragmentis: 'Ideoque cognosce de querelis illorum qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt, et sive durius habiti quam æquum, vel infami injuria adfectos cognoveris, venire jube, ut in potestatem Sabini non revertantur.' Etiam ingenuis, injuria adfectis. Sueton. in Aug. 'Antonium juvenem simulacro Divi Julii, ad quod post multas et irritas preces confugerat, abreptum interemit.' In Tiberio, de Agrippina: 'Ne-

vissime calumniatus modo ad statuam Augusti, modo ad exercitus confugere velle.' Resque eo evasit, ut non periculi solum fuga, imago Imperatoris esset, sed calumniæ occasio. Ea arrepta, inferre injuriam licebat, non solum vitare. Vides hic in Tacito: et eleganter in Philostrato De vita Apollonii lib. I. 'Erat,' ait, 'apud Aspendios asylum Tiberii, statuæque sanctiores illis in locis venerabilioresque quam Jovis Olympii simulacrum habebantur: ita ut impietatis damnatus quidam fuerit, quod servum suum verberasset, qui drachmam argenteam Tiberii imagine signatam gestabat.' Itaque subvenerunt mox leges: et, 'Ne ad statuas vel imagines quis confugiat, Senatus censuit; eumque qui imaginem Cæsaris in invidiam alterius prætulisset, in vincla publica coërceri Divus Pius rescripsit;' ait Callistratus lib. XXVIII. De pœnis. Sed et statuæ Deorum eodem jure: itaque quibusdam adscriptum, A servo non tangi. Lavinii, marmorea basis,

MAVORTIO
SACR.
HOC. SIGNVM
A. SERVO. TANGI
NEFAS. EST.

G.

CAP. 37. Liceat ἐν παρέργῳ lucem facere optimo scriptori, qui sæpe nobis. Ego non alios censuerim, *gladios Drusianos*, quam illos quibus usi gladiatores. Mos enim, priusquam paria committerentur, ut sicæ, sive gladii quibus pugnaturi, Editori publice exhiberentur, satisne essent acuti. Suetonius in Tito, cap. IX. de conjuratis duobus: 'Ceterum ipsos non solum familiari cænæ adhibuit, sed et insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industria collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.' Ad quem locum nihil videre interpretes (quod per gratiam eorum dicam) scio. Intellegit Suetonius hos ipsos gladios ex more jam dicto: ideoque Victor, 'petiisse eum gladium dicit, quasi ad explorandam aciem.' Sed apertius ipse Dio in Nerva, de Crasso et Calpurnio: Παρεκαθίσατο δὲ αὐτοὺς ἔν τινι θέᾳ ἀγνοοῦντας ὅτι καταμεμήνυνται, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ξίφη, λόγῳ μὲν ἵν' ἐπισκέψωνται αὐτὰ, ὅπερ εἴωθε γενέσθαι, εἰ ὀξέα ἐστὶν, ἔργῳ δὲ ἐπιδεικνύμενος ὅτι οὐδὲν αὐτῷ μέλει, &c. *Collocavitque eos in spectaculo quodam juxta se, ignaros quod proditi essent, iisque gladios tradidit, verbo quidem uti inspicerent (quod fieri solitum) satisne acuti essent, re autem vera ut ostenderet, &c.* Caussa ergo huic quasi proverbio, quod cum Druso crebro edenti gladiatores, gladii explorandi offerrentur: non admittere solitus nisi acutissimos sit. Jure ergo ille sanguinarius: lenissimus contra M. Antoninus, qui gladios acutos iis non permisit, sed hebetes dumtaxat et obtusos.

H.

CAP. 43. Rhenanus in Oratione Eumenii Rhetoris, qua est: 'Merentur et Galli nostri, ut eorum liberis quorum vita in Augustodunensium opido ingenuis artibus eruditur, &c.' contra veterem editionem rescribere audet

Augustoclivicnsium: itaque edidit. Os hominis! Scilicet tota ea oratio in Cliviensium scholis instaurandis occupatur: quarum memoria (nisi apud hunc dormitatorem) nusquam aut nomen. Adsero tibi tuam gloriam Augustodunum: vel uno ictu, quem non vitabit ipse. Scriptum ibi enim: 'Civitatem istam et olim fraterno Populi Romani nomine gloriatam.' Qui autem e Gallis, fratres populi Romani, præter Æduos? quorum hæc urbs caput. At enim ibidem scriptum (id nuper homo amicus mihi objiciebat) 'latrocinio eam Batavicæ rebellionis obsessam fuisse:' quod vix convenire putabat in Æduos, qui a Batavis siti longo intervallo. Sed vito facile petitionem ejus, et discedo latere tecto. Nam corruptus locus, scriboque, *Bagaudicæ rebellionis.* Batavi latrones numquam ad ea penita loca; nec latrocinii Batavici mentio in mediterraneis, sub id ævum. At de Bagaudis, auctores credendi qui res scripserunt Diocletiani. Victor: 'Namque ubi comperit Carini dissessu Ælianum Amandumque per Galliam excita manu agrestium ac latronum, quos Bagaudas incolæ vocant, populatis late agris plerasque urbium tentare: Maximianum Imperatorem jubet.' Salvianus lib. v. de Gubernat. 'Itaque passim vel ad Gothos, vel ad Bagaudas, vel ad alios ubique dominantes barbaros migrant, et migrasse non pœnitet.' Vide et Orosium lib. vii. ubi tamen, *Baticadæ* in manusc. codice, qui apud me est, legitur, sicut et *Baccharidæ* in Eusebii Chronicis. Spernimus ergo Augustoclivienses, Rhenani colonos novos: et Mæniana illa Augustoduni constituimus, ut hic ex Tacito vides, vetustissima post Massiliam, bonarum artium sede.

Add. Ergone certamen mihi novum, pro veteribus Mænianis? novum et magnum, cum viro magno. Tecum Stephane Pighi: qui in Hercule Prodicio nuper, ipso aditu tui operis, ita acriter et multis machinis eas oppugnasti, ut nesciam an sim repugnando. Tamen quia caussæ bonitas, nisi fallor, a me est, nitar pro veritate: disponam hanc stili aciem, manus tecum conferam; sed ut cum amico, plane amice. Ut non solum sine plaga pugna hæc sit, sed sine sugillatione aut morsu: sicut decet mitium Dearum alumnos. Ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι. Quisquis hæc leges, affectum in me aut pro me pone: Μικρὸν φροντίζων τοῦ Λιψίου, τῆς δὲ ἀληθείας πολὺ μᾶλλον. Dixi ego nobiles illas Oratione Eumenii scholas (Mænianas ipse appellat) Augustoduni in Celtica fuisse: tu, Pighi, Augusto-Clivii eas collocas in extrema Belgica ad Rhenum. Ita toto solo et cælo, quod dicitur, dissidemus. Tua argumenta prævidebo, subseram mea. Ais primo, niti te sacra Constantii Cæsaris epistola (ea Orationi inserta est) in qua Augusto-Cliviensium oppidum diserte nominatur. Verba: 'Merentur et Galli nostri, ut eorum liberis, quorum vita in Augusto-Cliviensium opido ingenuis artibus eruditur; et ipsi adolescentes, ut eorum indoli consulere cupiamus.' Hoc, Pighi, adfers? vide ne Lunam hanc, quod Græci dicunt, in te detrahas: aut, quod Latini, asciam tuis ipse cruribus illidas. Nam ita quidem Rhenanus vulgavit, fateor: sed, quod scire te tua interest, aliter et a mea mente diu ante illum Cuspinianus, in quo reperies, *Augustodunensium opido*, clare. Utri credendum magis? ego huic censeam, non solum quia vir simplicissimæ probitatis, sed magis quia libris probis et vetustis usus (tota Editio docet; infinitis partibus illa Rhenani melior, imo et auctior) quos alter habuisse fatetur nullos. Igitur hoc telum anceps, aut tibi adversum: ideoque validiore jam pugnas. Exstat ipsius Eumenii, inquis,

Clivii etiam nunc statua, monumentum et Scholæ olim, et ejus doctrinæ. Commovisti me eo argumento, cum legi, fateor: sed idem facile in gradum reposuisti, descriptione quam addis. Qui enim evincis, aut illam talem statuam Eumenii esse, aut prisci omnino ævi? 'Stat,' inquis, (nam verba tua usurpo) 'in vestitu sui temporis: tunica videlicet talari tectus, et calcei ex aluta pedem ac talos cingunt, et supra pedem execti atque fenestrati sunt. Comam in fronte et cervice decurtatam æqualiter constringit vitta; sicut ventrem latus baltheus atque bullatus. Dextra massam vel auri vel argenti in patera positam præsentare videtur: sinistra tenuit ferulam demissam, magisterii insigne.' Tuam fidem, Pighi. Hæc insignia Eumenio Rhetori conveniunt? Baltheusne? qui militum esse solet. Vittane? quæ sacerdotum. Ferula? quæ pædagogorum: non istorum (ne id nobis suadeas) qui publice et cum dignitate docebant. Jam coma illa sic decurtata, tunica illa ad talos, et calcei: numquam a tam prisco habitu mihi videantur, quidquid adferat tua Peitho. Velim et illud bona venia quæsitum: an nomen Eumenii insculptum in hac statua est? non enim dicis. Si est: aliquod pro te argumentum fateor, sed fluxum; quia plures fuerunt Eumenii: si non est; quid urges nos ancipiti conjectura? Sed transis ab hoc musculo ad duplicem Arietem: quos intorques verbis et viribus Eumenii, et mœnia nostra valde quatis. Primum, inquis, Eumenius ipse docet sentire se de Clivio, cum ait, 'urbem suam latrocinio Batavicæ rebellionis obsessam, Romani Principis auxilium flagitasse.' Belle hoc in Rhenanos accolas convenit, qui vicini Batavis: in Augustodunenses qui potest? aut quis credat Batavos ab extremo Oceano, per tot sola terrarum, in mediam Celticam penetrasse? idque cum tot oppida interjecta, et præsidia ubique Romana. Ne ego quidem, mi Pighi, credo: sed arietem hunc tuum pridem haud incallide laqueo averti. Nam vitium hic verbi esse, et *Bacaudicæ* legendum, docui in Commentario meo: quem peto legas. Ætolica hæc audacia est, inquies. Non est: vide tempora, vide historiam: optime de Bacaudis omnia conveniunt: haud æque de Batavis: qui Romanis tunc fidi; qui fracti, et injurias a Barbaris varias acceperunt, non ipsi aliis intulerunt. Tu ipse hæres, et ambigue obsidionem hanc ad Taciti Imp. tempora refers: sub quo Franci aliæque Germanorum gentes Bataviam et Galliam vastarint. Sed qui doces ipsos Batavos aliena tunc vastasse? Id enim necessum est, si proba verba *Batavicæ rebellionis*. Vocat etiam *Latrocinium*: quod a me est, quia Victor aliique Bacaudas hos appellant, *agrestes ac latrones*. Argumentum ultimum. Verba, inquis, Eumenii ita clare et graphice Clivium et finitimæ regionis situm describunt, ut trahi aliorsum nulla vi possint. Videamus: ponam ipsa pluscula: 'Nisi forte non gravior Britanniam ruina depresserat, quam si perfuso tegeretur Oceano: quæ profundissimo Pœnorum;' [ita Rhenanus: tu *Pictorum* legis: Cuspinianus, *pœnarum*, quem sequor;] 'gurgite liberata ad conspectum Romanæ lucis emersit. Aut hæc ipsa, quæ modo desinit esse Barbaria, non magis feritate Francorum velut hausta desederat: quam si eam circumfusa flumina et mare alluens operuisset.' En, velut in tabula, ut ais, depictam exponit Bataviam cum vicina Germania: quos ramis suis Rhenus circumfundit, et Mosa aluit, et Oceani sinus ubique tangunt. 'Ubi autem Æduis mare alluens? ubi circumfusa flumina?' Pax, mi Pighi, objecto lanæ sacco

Avitetis hujus ictum mollio et excipio. Æduos non describi fateor: affirmo totam Galliam, in qua Ædui. Franci quæ loca magis vastarunt, imo occuparunt sibi et insederunt, quam Galliam? Itaque cum Francos nominet, vides quam apposite et omnium historiarum ejus ævi consensu, ad Galliam id trahamus. Sed ubi mare, inquis, et flumina? conspicua et in aperto. Quid enim clarius quam Galliam mari utrimque allui? quid certius quam Rheno et Rhodano circumfundi, et multis aliis fluminibus perfundi? Itaque, mi optime et doctissime Pighi, (talis revera es,) vide ne dum nimium pro gloria Clivensium tuorum Principum (cui et nos ex animo favemus, sed vanis rerum eam non augemus) pugnas, veritatem deseras: quam nos fulcimus his etiam argumentis.

Primum, quæro, Ubi, aut a quo scriptore idoneo et veteri nominatum istud Clivium? adfers nullum. Nam quod Antoninus Clevum nominat, in Britannia scilicet id ponit, in hoc limite nusquam. Conjecturas aliquot recenses, et nescio quid ex vulgi fama de Julio Cæsare: sed obsecro, si tam vetustum hoc oppidum sive castrum: nonne mirum silentio id ab omnibus superis, mediis, imis scriptoribus quasi de compacto præteritum? Et ferrem, si in vili loco: sed urbem Mænianis istis celebrem, Coloniam populi Rom. (nam hoc quoque Eumenius tradit) verbulo nusquam nominari, quæ incuria vel potius injuria est?

Deinde. Clivium tuum in Rheni limite situm est, in confinio tot Barbarorum. Quis acri pectore tibi dabit, Scholam institutam in officina illa Martis?

Tertio. Magna et ampla ea urbs fuit, de qua Eumenius agit: templa pulcherrima habuit: Capitolium, et Aquæductus, et omnia more Romano. Cedo, ubi apud vos hæc vestigia? Suspicione levi ea quæris: sed re et veritate reperies Augustoduni. Ejus 'muros spatiosi ambitus' alibi Ammianus appellat: 'mœnium Augustoduni magnitudinem vetustam,' alibi: et clara indicia etiam nunc exstant, indice et teste Petro San-Juliano.

Quarto. Scribit Eumenius, *civitatem istam et olim fraterno populi Romani nomine gloriatam*. Nonne verissimum et testatissimum illud in Æduis? de Clivio ubi tale reperis? Perfugium quæris in Batavis: et illi etiam, inquis, appellati fratres et amici populi Romani. Scio et Commentariis meis jampridem inserui: sed hoc quoque scio, quod non vulgo, et si Batavi, non tamen ideo vicini Galli. Alia illorum caussa est, qui tributorum immunes, semiliberi, arma tantum et vires imperio suppeditabant. Itaque jure socios se dixerant, fratres, amicos. In vobis quid simile? qui veri Galli et tributarii, jam diu grave jugum ferebatis Romanæ servitutis.

Quinto. Vetustissimæ sunt illæ Eumenii Mænianæ. Colligas vel ex his verbis: 'Mænianæ illæ scholæ quondam pulcherrimo opere et studiorum frequentia celebres.' Quod de Augustoduno certum: ubi Scholam a nobilitate omni Gallica frequentatam, Tacitus jam inde sub Tiberio agnoscit. De Clivio nihil tale habemus, præter suspicari.

Sexto. Mænianas illas 'inter Apollinis templum atque Capitolium' Eumenius ponit. Atqui Apollinis quoque templum in Flavia Æduorum sive Augustoduno inclutum fuisse, alius Panegyristes testatur in Oratione Constantino dicta.

Postremo. Eumenius, 'Artifices Transmarinos, et ex amplissimis Provin-

ciarum ordinibus incolas novos indultos' suæ civitati ab Impp. scribit. Alius Orator in Panegyrico ad Maximinum: 'Civitas Æduorum,' inquit, 'ex hac Britannicæ facultate victoriæ plurimos, quibus illæ provinciæ redundabant, accepit artifices.' Nonne eadem de re palam atque urbe loquuntur? Et quid verba facio? citius pili nascantur in hac manus vola, quam opinio tua, Pighi, in mea mente: ex iis quidem, quæ adhuc dixisti. Nam firmiora si adfers: facile ego Plancus aut Deillius, nec morabor transfugii (dummodo in Veritatis castra) ullam notam. Hæc candide a me scripta: homo candidissime, sine ulla frontis nubecula, sic leges.

I.

Cap. 53. Seneca De Beneficiis: 'Video uniones non singulos singulis auribus comparatos: (jam enim exercitatæ aures, oneri ferendo sunt:) junguntur inter se, et insuper alii bini supponuntur [forte, *suppanguntur*.] Non satis muliebris insania viros subjecerat, nisi bina ac terna patrimonia singulis auribus pependissent.' Tertull. acute, De habitu mul. 'Graciles aurium cutes Calendarium expendunt, et in sinistra per singulos digitos saccis singulis ludit.' Augustinus hoc amplius queritur, suo ævo insanisse in turpi istò aurium cultu etiam viros: quem vide, si lubet, Epist. LXXXIV. Eum luxuriæ ritum referre quidam conantur ad ævum priscum, ex Valerii verbis l. v. c. 2. de Martio exorato a feminis: 'In quarum honorem, Senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornavit. Sanxit namque uti feminis semita viri cederent, confessus plus salutis reip. in stola, quam in armis fuisse: vetustisque aurium insignibus novum vittæ discrimen adjecit:' legunt enim, 'inaurium insignibus.' Non probo: et fortasse nec notæ quidem tunc Italiæ gemmæ. Scripserim, *vetustisque crinium insignibus?* Crinibus enim posituque comarum, matronæ antiquitus discretæ ab innuptis. Tertullianus, de Virginibus velandis: 'Simulque se mulieres intellexerunt, vertunt capillum, et acu lasciviore comam sibi inferunt, crinibus a fronte divisis apertam professæ mulieritatem.' Plautus Milite: 'Utique eam ornatam adducas matronarum modo, Capite compto, crines, vittasque habeat.' Mostellaria: 'Soli gerundum morem censeo, et capiundas crines:' id est, nubendum. Festus: 'Senis crinibus nubentes ornantur, quod,' &c. Senis crinibus, id est, sex crinium orbibus, sive sertis. Implexi igitur capilli matronales, ut exemplum petere licet a statuis nummisque: virginum puerorumque, cirri, et cincinni. Ammianus lib. XIV. 'Et licet quocumque oculos flexeris, feminas affatim multas spectare cirratas; quibus si nupsissent, per ætatem ter jam nixus poterat suppetere liberorum.' Cirratas, capio innuptas: uti Persius eodem epitheto de pueris, 'Ten' cirratorum centum dictata fuisse.' Valerii ergo mens, præter crinium discrimen, adjectam illis et alteram vittam. De qua Capellam accipio lib. I. de nupt. Philol. 'Juno quoque ex purgatioris auri splendente vena addiderat crinibus sociale vinculum.' Propert. 'Vinxit et acceptas altera vitta comas.' Ubi legi in vet. cod. *aspersas*; et placet: referoque ad aspersionem aquæ nuptiis solennem. De qua idem: 'Et Stygio sum sparsa lacu, nec recta capillis Vitta data est.' Sed redeo ad nostrum.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. IV.

A.

Cap. 42. Romuli lege, matrona adulteri rea, marito permissa cognatisque. Ii, uti visum, multabant, puniebant. Sed utrumne morte? Puto, verecunde contra virum doctum, licuisse. Ex Dionysio, qui lege regia maritum constituit κύριον τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας, *arbitrum magnitudinis pœnæ*. Ex jure ipso: quia mulier quæ juxta sacratas Romuli leges nupta, ita in manu viri, ut proles in patris. Ex Tacito: apud quem 'Plautius, prisco instituto, de capite famaque conjugis, propinquis coram, cognovit, et insontem nuntiavit.' Ait, *capite famaque*. Si in superstitionis crimine marito id juris, credo et in adulterii. In eas quæ sacris Bacchanalium incestu usæ, cognati maritique intra domos animadverterunt, aiunt Livius et Valerius: nec dubito, quin ea animadversio ad caput pertinuerit. Denique Egnatius quispiam uxorem, quod vinum bibisset, fusti interemit, idque factum non modo accusatore, sed etiam reprehensore caruit: quidni idem juris in graviori culpa sit? Argumentum a Catone non petam, qui ait: 'In adulterio uxorem tuam si prehendisses, impune necares;' vanum enim; et pertinere tantum videtur ad deprehensam. Tamen hoc fateor, eo severo jure perquam raro maritos usos: moribusque receptum videtur, ut adulteram apud cognatos convictam domo saltem exigerent, multarentque dote. Id jus (sive mos fuit) Plautus indicat Amphitruone: 'Quid si adduco tuum cognatum huc a navi Naucratem, Qui mecum una vectu 'st, una navi? atque is si denegat Facta, quæ tu facta dicis, quid tibi æquum est fieri? Numquid caussam dicis, quin te hoc multem matrimonio?' Et respondet mulier, 'Si deliqui, nulla caussa est.' Et clare Valerius lib. viii. cap. 2. 'Cum C. Titinius Minturnensis Fanniam uxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam spoliare dote conaretur.' Portius Latro, contra adulteram: 'Illud, judices, mihi tormento est, quod notata judicio vero, ut multiplicatam dotem perdat; plus tamen ex quæstu habet, plus habitura est, quam quantum damnatæ perdendum est.' Hæc antiquitus obtinuisse videntur: quibus addo: Si mariti cognatique dissimulabant, aut, ut Livii verbis utar, idoneus in privato supplicii exactor nemo erat; non raro, publico judicio, persequebatur id crimen magistratus. Et præsertim Ædilis: ac damnatos damnatasque apud populum reperio pecuniaria multa, imo exsilio interdum. Exempla adduxi supra, de Vistilia: et nunc non repono. Adde e Valerio de Cn. Sergio Silo, 'cui promissorum matrifamiliæ nummorum gratia dies ad populum dicta, damnatusque.' Lib. vi. Nec plura reperio prisco ævo. Lex Julia secuta est, ferente Augusto. Pœna ejus in volumine Digestorum, quod miremur, non expressa: et ideo serram inter se reciprocant viri docti. Capitalem eam fuisse plures senserunt, deterioresque: Relegationem tantum, pauci bonique. Et hercle non fuit mors. Ex Taciti verbis libro iii.

de Julia filia, neptique: 'Adulteros earum morte aut fuga punivit:' statimque addit, culpans Augustum: 'clementiam majorum suasque ipse leges egrediebatur.' Nam intellegit Julias leges. Ne exsilium quidem, ex eodem loco: sic enim interpretor fugam: et ex hoc, qui in manibus: ubi Tiberius contra legem Juliam, severitatem pervicaciter amplexus, Aquiliam exsilio damnat. Exsilium intellego perpetuum, quod sit vice deportationis. Esto igitur Relegatio. Facit huc illud Taciti de Vistilia: 'Eaque in insulam Scriphon abdita est;' id est, in insulam relegata: et paullo clementius de Manlio, relegatione simplici: 'Adultero Manlio Africa atque Italia interdictum.' Juvat aliquid illud Ovidii, qui ob adulterium damnatus: 'Namque relegatus, non exsul dicor.' Et rationes quædam ex jure scripto: quas pete a Cujacio lib. vi. Observat. cap. 11. Nodus aliquis esse possit in Jurisconsulti verbis ad l. Juliam: 'Adulterii damnatam si quis duxerit uxorem, lege eadem tenetur:' quod tollere videtur relegationem. Et in verbis Portii Latronis, quæ supra: e quibus mulcta dotis saltem erui potest, et infamiæ nota. Portius autem posterior Julia lege. Dicam vere, parum certa res est: et exempla relegationis quæ in historia in personis eximiis, videri possunt a severitate Principum, non a lege: aliudque servatum fortasse in hominum vulgo. Ni fuisset, non illæ tam frequentes essent de adulteriis apud scriptores id ævi querelæ. Seneca audet scribere; 'Numquid jam ullus adulterio pudor est? postquam eo ventum est, ut nulla maritum habeat, nisi ut irritet adulterum;' aliaque passim reperies in eam sententiam; parum probabilia, si relegatio et fuga, adulterii pœnæ. Quidquid ejus est, capitale postea id crimen factum, ut ex Apuleio notat idem Cujacius: cui adde Arnobium lib. iv. 'Adulteria tamen legibus vindicant, et capitalibus adficiunt eos pœnis, quos in aliena comprehenderint fœdera genialis se lectuli expugnatione jecisse.' Et gladio animadverterunt non in adulteros modo, sed omnes impudicos stupratoresque, Wandalicæ leges, ut legi apud Salvianum lib. vii. 'Addiderunt quoque hoc ad libidinem comprimendam, severas pudicitiæ sanctiones decretorum, gladio impudicitiam coërcentes.'

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. V.

A.

Cap. 4. Acta Senatus vocabant, commentarios (ὑπομνήματα vertunt Græci) quibus breviter inscriptum quidquid apud patres diceretur, agereturque. Tantum apud patres. Origo eorum, ut videtur, a Julio Cæsare: qui Consul, 'Inito honore, primus omnium instituit, ut tam Senatus, quam populi diurna acta conficerentur, et publicarentur.' Confectio mansit: publicatio abrogata ab Augusto. Suetonius cap. 36. 'Auctor et aliarum rerum Senatui fuit: in quis ne acta Senatus publicarentur.' Conficiebat ea quis-

pium e Senatu: scilicet ne arcana patrum sciret non e patribus. Colligimus ex Tacito hic, qui Junium hunc Rusticum Senatorem ostendit infra, 'Quod fraude unius Senatoris elusa majestas imperatoria esset.' Et Spartiano, qui Hadriano munus hoc tribuit post Quæsturam. 'Post Quæsturam,' ait, 'acta Senatus curavit:' eumque vocabant, A cura Actorum, vel, Ab Actis Senatus. Lapis vetus, 'c. Porcio. c. f. qvir. x. viro. stlitib. ivdicand. adlecto. inter. qvæstor. ab. actis. cen.' Conficiebat, dixi, Senator: sive præerat conficiendis: cui tamen adjuncti scribæ censualesque, quos a re Actuarios item dicebant. Capitolinus Senatusconsultum tacitum ita describit, 'ut non scribæ, non servi publici, non censuales illis actibus interessent: Senatores exciperent, Senatores omnia officia censualium scribarumque complerent, nequid forte proderetur.' Censuales illa ætas dixit, librarios, scribas, tabellionesque. Inde titulus in Codice lib. x. conceptus, 'De tabulariis, scribis, logographis, et censualibus:' inde et Censuale officium, haud absimili sensu, lib. xviii. c. De testamentis. Eaque mente Tertullianus Apol. cap. 20. 'Græcorum censuales conferendi.' Actuarii qui excipiunt scribuntque, ut Julio Suetonii cap. 55. Senecæ epist. 28. 'Non quidem hæc quæ alienis verbis commodatur, et Actuarii vice fungitur:' et Glossis Græcis, ὑπομνηματόγραφος, *Actuarius, Memoralius*. Qui non in urbe solum, sed in provinciis militiaque. Actuarii in militia, lib. v. c. De erogatione militar. annonæ. Et Spartiano: 'Ipse quod matrimoniis militum et militarium corrumpendis operam daret, a quodam Actuario, cujus uxorem stupraverat, percussus est.' Quos eleganter et cum adfectu describit Victor in Gallieno: 'Actuarii,' inquit, 'genus hominum nequam, venale, callidum, seditiosum, habendi cupidum, atque ad patrandas fraudes velandasque quasi ab natura factum, annonæ dominans: eoque utilia curantibus et fortunis aratorum infestum: prudens in tempore his largiendi, quorum vecordia damnoque opes contraxerit.' Satis de Actis Senatus: venio ad populi. Ea dicta Publica acta, Suetonio in Tiberio cap. 5. et alias passim. Item Diurna, quia in dies conficerentur, Tacito lib. xvi. et xiii. Item Urbana. Sæpius etiam ἁπλῶς, Acta, κατ' ἐξοχήν. Iis continebantur res rationesque populi, judicia publica, supplicia, comitia, ædificia, nativitates, illustres mortes, matrimonia, divortia. De judiciis suppliciisque admonuit Ammianus libro xxii. 'Et acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium: Consulatu Tauri et Florentii, inducto sub Præconibus Tauro.' Ubi et formam aliquam servabis conficiendorum Actorum. De ædificiis, Tacitus lib. xiii. 'Nerone ii. L. Pisone Cos. pauca memoria digna evenere; nisi cui libeat laudandis fundamentis et trabibus, quis molem Amphitheatri Cæsar exstruxerat, volumina implere: cum ex dignitate populi Rom. repertum sit, res illustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare.' De nativitatibus Suetonius sæpe: qui plerumque argumenta sibi sumit de die cujusque principis natali, ex Actis: ut Tiber. cap. 5. Cal. cap. 9. Origo ejus instituti a Servio Tullio, qui ut numerum sciret nascentium, morientium, virorum, adinvenit, Uti Propinqui nata prole certum aliquem nummum in ærarium Junonis Lacinæ inferrent: iidem aliquo mortuo, in Veneris Libitinæ: et sumente quopiam virilem togam, in Juventutis. Exolevisse is mos videtur, sed in pueris natis retraxit

Augustus: eaque adnotatio in Actis cum cura habita, utique post Julias Papiasque leges. Juvenalis: 'Tu libris Actorum spargere gaudes Argumenta viri.' Apuleius: 'Pater natum sibi filium ceterorum more professus est.' Scævola lib. XXVIII. De probationib. 'Mulier gravida repudiata, absente marito filium enixa, ut spurium in Actis professa est.' Capitolinus in Gordianis: 'Filium Gordianum nomine Antonini et signo illustravit, cum apud Præf. ærarii, more Romano, professus filium, publicis Actis ejus nomen insereret.' Non fallet te idem Capitolinus in M. Aurelio, qui ita de hac professione disserit, quasi ille invenerit primus: 'Inter hæc,' inquit 'liberales caussas ita munivit, ut primus juberet apud Præfectos ærarii Saturni unumquemque civium natos liberos profiteri, intra tertium diem nomine imposito:' Quod aliter est: sed addidit quædam, immutavitque. De matrimoniis divortiisque, clarum est in Acta relata fuisse propter præmia pœnasque legum. Imo etiam ante Juliam, Papiamque. Cælius ad Ciceronem, 'Paulla Valeria [scribo *Valerii*, id est, conjunx] soror Triarii divortium sine caussa fecit. Nuptura est D. Bruto: nondum rettulerat.' Rettulerat, scilicet in Acta. Seneca De Beneficiis: 'Quia vero nulla jam sine divortio acta sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt.' Et ad matrimonia pertinet versus Juvenalis, 'Fient ista palam, cupient et in Acta referri.' Hæc Acta a scribis tabellariisque confecta videntur, et ad Atrium Libertatis in Tabulario adservata. Livius XLIII. 'Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, et ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, et dimissis publicis servis.' Cui vetus inscriptio Curatores tamen quosdam adsignat.

C. CALPETANVS. STATIVS
SEX. METRORIVS
M. PERPENNA. LVRCO
T. SARTIVS. DECIANVS
CVRATORES. TABVLARIOR.
PVBLICORVM. FAC. CVR.

At ex Taciti XIII. colligas curam eam Quæstorib. fuisse aut ærarii Præfectis. 'Princeps,' inquit, 'curam tabularum publicarum a Quæstoribus ad Præfectos transtulit.' Eoque facit quod M. Aurelius Professiones infantium rettulit ad Ærarii præfectos. Tabularii mentio etiam Ciceroni, pro Rabirio perduellionis reo: Virgilioque Georg. II. 'aut populi tabularia vidit.' Ubi Servius quædam. Lampridius in Alexandro referre videtur Actorum confectionem ad Præfect. urbis: 'Fecit Romæ,' inquit, 'curatores urbis XIV. sed exconsulares viros, quos audire negotia urbis jussit, ut omnes aut magna pars adessent, cum Acta fierent.' Sed intellegit judiciaria Acta. Fuerunt et Registra quædam publica, præter hæc Acta, de quibus Vopiscus in Probo: 'Usus sum etiam Registris scribarum porticus Porphyreticæ, Actis etiam Senatus, ac populi.' Perierant hæc publica acta (γράμματα δημόσια appellat Dio) qua vetustate, qua incendio: sed reparavit primo principatu suo Tiberius, tribus Senatoribus ad describendum conquirendumque dilectis. Adi Græcum eum scriptorem lib. LVII. in actis anni 769. Dixi ista uberius, et præter rem, ut constaret in parte juventuti, quæ essent illa Acta, quorum testimonio totiens noster aliique in memoria rerum usi: quæque habita semper historiæ materia et seges.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. VI.

A.

CAP. 2. OLIM qui damnati gravioris criminis, puta Majestatis, Perduellionis, Tyrannidis: non ipsi solum adflicti et perditi, sed nomen et memoria eorum. Deterrere omnes a culpa simili volebant, non pœnæ modo, sed ignominiæ metu. Itaque hæc duo fere usurpata: ut nomen deleretur, ut effigies tolleretur. De nomine, Cicero Philip. XIV. cum Antonii nomen e Fastis sublatum decreto Senatus esset: 'Cujus totus consulatus est ex omni monumentorum memoria revulsus.' Noster lib. II. 'Nomen Pisonis radendum Fastis censuit.' Lampridius in Eligabalo: 'Nomen Antonini erasum est, Senatu jubente.' Radebant igitur: sed et sæpe contenti erant per dedecus oblinere aut lutare. Lampridius Eligabalo: 'Misit qui et in castris statuarum ejus titulos luto tegerent, ut fieri solet de Tyrannis.' Eusebius pulchre Eccl. Histor. lib. IX. cap. ult. de Maxentio: *Γραφαί τε ὅσαι εἰς τιμὴν αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων κατὰ πᾶσαν ἀνέκειντο πόλιν, αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος ῥιπτούμεναι συνετρίβοντο, αἱ δὲ τὰς προσόψεις ἠχρειοῦντο, σκοτεινῷ χρώματι καταμελανούμεναι*: *Inscriptiones etiam et tituli, quicumque honori ejus aut liberorum per singulas urbes positi erant, partim e sublimi in terram detracti confractique sunt; partim ut videntibus inutiles fierent, obscuro quodam colore obducti et nigrefacti.* At de effigie fracta et abolita, Ambrosius: 'Vide quemadmodum in civitatibus bonorum Principum imagines perseverent, deleantur tyrannorum.' Capitolinus in Gordianis: 'Statuas Maximini dejecerunt, imagines perfregerunt, nomen publicitus eraserunt.' Livius de Atheniensibus: 'Rogationem extemplo tulerunt, ut Philippi statuæ, imagines omnes nominaque earum, tollerentur delerenturque.' Juvenalis: 'Frangenda miseram funestat imagine gentem.' Eusebius loco quem dixi: *Ἀνδριάντων τε ὁμοίως ὁπόσοι εἰς τὴν αὐτοῦ τιμὴν διανεστήκεσαν, ὡσαύτως ῥιπτούμενοι συνετρίβοντο. Γέλως καὶ παιδιὰ τοῖς ἐνυβρίζειν καὶ ἐμπαροινεῖν ἐθέλουσιν ἐκκείμενοι*: *Statuæ etiam quotquot in honorem illius fuerant erectæ, similiter dejectæ et protritæ sunt: ac ludibrio et irrisui expositæ omnium qui injuria et ignominia afficere eas vellent.* Ratio autem ista abolendi duplex. Prior, ut modeste id fieret, et per magistratum submoverentur e publico conspectu. Cicero in Verrem IV. 'Centuripinorum Senatus decrevit, ut quæ statuæ C. Verris ipsius et filii essent, eas Quæstores demoliendas locarent, dumque ea demolitio fieret, Senatores non minus XXX. adessent.' Suetonius Domitiano: 'Senatus scalas inferri, clypeosque et imagines ejus coram detrahi et affligi solo jussit.' Altera, ut per impetum, et tota res permitteretur furori cuidam plebeio. Tum receptum, laqueos statuis altioribus injicere, atque ita detrahere. Juvenalis: 'descendunt statuæ, restemque sequuntur.' Seneca, seu quis alius, in Octavia, de statuis Poppææ: 'membra per patres trahunt Deducta laqueis.' Ita enim recte illic legimus, non *Diducta*. Plinius graphice hoc totum depingit, Pa-

negyrico: 'Ergo istæ quidem æreæ et paucæ manent manebuntque quamdiu templum ipsum: illæ autem aureæ et innumerabiles, strage et ruina publico gaudio litaverunt. Juvabat illidere solo superbissimos vultus, instare ferro, sævire securibus, ut si singulos ictus sanguis dolorque sequeretur. Nemo tam temperans gaudii seræque [velim scribi, *seruque*] lætitiæ, quin instar ultionis videretur cernere laceros artus, truncata membra, postremo truces horrendasque imagines abjectas [lego, *objectas*] excoctasque flammis, ut ex illo terrore et minis, in usum hominum ac voluptates ignibus mutarentur.' Mos autem hic damnandi imagines sane antiquus. Ex Cicerone colligo, pro C. Rabirio: 'Sext. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est.' Ubi et hoc vides, culpæ fuisse vel privatim damnatorum imagines habere. Qua mente illud Taciti scriptum, lib. XI. 'Ac primum in vestibulo imaginem patris Silii Sc. abolitam demonstrat.' Pulchre Ambrosius Officior. lib. I. cap. 49. 'Si tyranni aliquis imaginem habeat, nonne obnoxius est damnationi?'

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XI.

A.

PAGINA PRIMA.

CAP. 24. MÆ. RERVM. NOSTR. .... EQVIDEM. PRIMAM. OMNIVM. ILLAM. COGITATIONEM. HOMINVM. QVAM. MAXIME. PRIMAM. OCCVRSVRAM. MIHI. PROVIDEO. DEPRECOR. NE. QVASI. NOVAM. ISTAM. REM. INTRODVCI. EXHORRESCATIS. SED. ILLA. POTIVS. COGITETIS. QVAM. MVLTA. IN. HAC. CIVITATE. NOVATA. SINT. ET. QVIDEM. STATIM. AB. ORIGINE. VRBIS. NOSTRÆ. IN. QVOT. FORMAS. STATVSQVE. RES. P. NOSTRA. DIDVCTA. SIT. QVONDAM. REGES. HANC. TENVERE.VRBEM. NE. TAMEN. DOMESTICIS. SVCCESSORIBVS. EAM. TRADERE. CONTIGIT. SVPERVENERE. ALIENI. ET. QVIDAM. EXTERNI. VT. NVMA. ROMVLO. SVCCESSERIT. EX. SABINIS. VENIENS. VICINVS. QVIDEM. SED. TVNC. EXTERNVS. VT. ANCO. MARCIO. PRISCVS. TARQVINIVS. PROPTER. TEMERATVM. SANGVINEM. QVOD. PATRE. DEMARATO. CORINTHIO. NATVS. ERAT. ET. TARQVINIENSI. MATRE. GENEROSA. SED. INOPI. VT. QVÆ. TALI. MARITO. NECESSE. HABVERIT. SVCCVMBERE. CVM. DOMI. REPELLERETVR. A. GERENDIS. HONORIBVS. POSTQVAM. ROMAM. MIGRAVIT. REGNVM. ADEP-

TVS. EST. HVIC. QVOQVE. ET. FILIO. NEPOTIVE. EIVS. NAM. ET. HOC. INTER. AVCTORES. DISCREPAT. INSERTVS. SERVIVS. TVLLIVS. SI. NOSTROS. SEQVIMVR. CAPTIVA. NATVS. OCRESIA. SI. TVSCOS. CÆLI. QVONDAM. VIVENNÆ. SODALIS. FIDELISSIMVS. OMNISQVE. EIVS. CASVS. COMES. POSTQVAM. VARIA. FORTVNA. EXACTVS. CVM. OMNIBVS. RELIQVIIS. CÆLIANI. EXERCITVS. ETRVRIA. EXCESSIT. MONTEM. CÆLIVM. OCCVPAVIT. ET. A. DVCE. SVO. CÆLIO. ITA. APPELLITATVS. MVTATOQVE. NOMINE. NAM. TVSCE. MASTARNA. EI. NOMEN. ERAT. ITA. APPELLATVS. EST. VT. DIXI. ET. REGNVM. SVMMA. CVM. REI. P. VTILITATE. OPTINVIT. DEINDE. POSTQVAM. TARQVINI. SVPERBI. MORES. INVISI. CIVITATI. NOSTRÆ. ESSE. COEPERVNT. QVA. IPSIVS. QVA. FILIORVM. EIVS. NEMPE. PERTÆSVM. EST. MENTES. REGNI. ET. AD. CONSVLES. ANNVOS. MAGISTRATVS. ADMINISTRATIO. REIR. TRANSLATA. EST.

QVID. NVNC. COMMEMOREM. DICTATVRÆ. HOC. IPSO. CONSVLARI. IMPERIVM. VALENTIVS. REPERTVM. APVD. MAIORES. NOSTROS. QVO. IN. ASPERIORIBVS. BELLIS. AVT. IN. CIVILI. MOTV. DIFFICILIORE. VTERENTVR. AVT. IN. AVXILIVM. PLEBIS. CREATOS. TRIBVNOS. PLEBEI. QVID. A. CONSVLIBVS. AD. DECEMVIROS. TRANSLATVM. IMPERIVM. SOLVTOQVE. POSTEA. DECEMVIRALI. REGNO. AD. CONSVLES. RVRSVS. REDITVM. QVID. IMP. .... VRIS. DISTRIBVTVM. CONSVLARE. IMPERIVM. TRIBVNOSQVE. MILITVM. CONSVLARI. IMPERIO. APPELLATOS. QVI. SENI. ET. SÆPE. OCTONI. CREARENTVR. QVID. COMMVNICATOS. POSTREMO. CVM. PLEBE. HONORES. NON. IMPERI. SOLVM. SED. SACERDOTIORVM. QVOQVE. IAM. SI. NARREM. BELLA. A. QVIBVS. COEPERINT. MAIORES. NOSTRI. ET. QVO. PROCESSERIMVS. VEREOR. NE. NIMIO. INSOLENTIOR. ESSE. VIDEAR. ET. QVÆSISSE. IACTATIONEM. GLORIÆ. PROLATI. IMPERII. VLTRA. OCEANVM. SED. ILLOC. POTIVS. REVERTAR. CIVITATEM.

PAGINA SECUNDA.

.... SANE .... NOVO .... DIVVS. AVG. .... NO. .... LVS. ET. PATRVVS. TI. CÆSAR. OMNEM. FLOREM. VBIQVE. COLONIARVM. AC. MVNICIPIORVM. BONORVM. SCILICET. VIRORVM. ET. LOCVPLETIVM. IN. HAC. CVRIA. ESSE. VOLVIT. QVID. ERGO. NON. ITALICVS. SENATOR. PROVINCIALI. POTIOR? EST. IAM. VOBIS. CVM. HANC. PARTEM. CENSVRÆ. MEÆ. APPROBARE. COEPERO. QVID. DE. EA. RE. SENTIAM. REBVS. OSTENDAM. SED. NE. PROVINCIALES. QVIDEM. SI. MODO. ORNARE. CVRIAM. POTERINT. RECIPIENDOS. PVTO. ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VALENTISSIMAQVE. VIENNENSIVM. QVAM.

LONGO. IAM. TEMPORE. SENATORES. HVIC. CVRIÆ. CONFERT. EX. QVA. COLONIA. INTER. PAVCOS. EQVESTRIS. ORDINIS. ORNAMENTVM. L. VESTINVM. FAMILIARISSIME. DILIGO. ET. HODIEQVE. IN. REBVS. MEIS. DETINEO. CVIVS. LIBERI. FRVANTVR. QVÆSO. PRIMO. SACERDOTIORVM. GRADV. POST. MODO. CVM. ANNIS. PROMOTVRI. DIGNITATIS. SVÆ. INCREMENTA. VT. DIRVM. NOMEN. LATRONIS. TACEAM. ET. ODI. ILLVD. PALESTRICVM. PRODIGIVM. QVOD. ANTE. IN. DOMVM. CONSVLATVM. INTVLIT. QVAM. COLONIA. SVA. SOLIDVM. CIVITATIS. ROMANÆ. BENEFICIVM. CONSECVTA. EST. IDEM. DE. FRATRE. EIVS. POSSVM. DICERE. MISERABILI. QVIDEM. INDIGNISSIMOQVE. HOC. CASV. VT. VOBIS. VTILIS. SENATOR. ESSE. NON. POSSIT.

TEMPVS. EST. IAM. TI. CÆSAR. GERMANICE. DETEGERE. TE. PATRIBVS. CONSCRIPTIS. QVO. TENDAT. ORATIO. TVA. IAM. ENIM. AD. EXTREMOS. FINES. GALLIÆ. NARBONENSIS. VENISTI.

TOT. ECCE. INSIGNES. IVVENES. QVOT. INTVEOR. NON. MAGIS. SVNT. PÆNITENDI. SENATORES. QVAM. PÆNITET. PERSICVM. NOBILISSIMVM. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. SVORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE. QVOD. SI. HÆC. ITA. ESSE. CONSENTITIS. QVID. VLTRA. DESIDERATIS. QVAM. VT. VOBIS. DIGITO. DEMONSTREM. SOLVM. IPSVM. VLTRA. FINES. PROVINCIÆ. NARBONENSIS. IAM. VOBIS. SENATORES. MITTERE. QVANDO. EX. LVGDVNO. HABERE. NOS. NOSTRI. ORDINIS. VIROS. NON. PÆNITET. TIMIDE. QVIDEM. P. C. EGRESSUS. ADSVETOS. FAMILIARESQVE. VOBIS. PROVINCIARVM. TERMINOS. SVM. SED. DESTRICTE. IAM. COMATÆ. GALLIÆ. CAVSA. AGENDA. EST. IN. QVA. SI. QVIS. HOC. INTVETVR. QVOD. BELLO. PER. DECEM. ANNOS. EXERCVERVNT. DIVOM. IVLIVM. IDEM. OPPONAT. CENTVM. ANNORVM. IMMOBILEM. FIDEM. OBSEQVIVMQVE. MVLTIS. TREPIDIS. REBVS. NOSTRIS. PLVSQVAM. EXPERTVM. ILLI. PATRI. MEO. DRVSO. GERMANIAM. SVBIGENTI. TVTAM. QVIETE. SVA. SECVRAMQVE. A. TERGO. PACEM. PRÆSTITERVNT. ET. QVIDEM. CVM. AD. CENSVS. NOVO. TVM. OPERE. ET. INADSVETO. GALLIIS. AD. BELLVM. AVOCATVS. ESSET. QVOD. OPVS. QVAM. ARDVVM. SIT. NOBIS. NVNC. CVM. MAXIME. QVAMVIS. NIHIL. VLTRA. QVAM. VT. PVBLICE. NOTÆ. SINT. FACVLTATES. NOSTRÆ. EXQVIRATVR. NIMIS. MAGNO. EXPERIMENTO. COGNOSCIMVS.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XII.

A.

Cap. 6. De Crispo Passieno lubet paullo amplius adtexere, illustri cum primis viro et oratore: et maxime ea quæ Scholiastes vetus Juvenalis curiose rettulit ad versum Satyræ iv. 'venit et Crispi jucunda senectus.' 'Crispus,' inquit, 'municeps Viselliensis, tirocinio suo, in Senatu ita cœpit: Patres conscripti, et tu Cæsar: propter quod simul oratione [malim, *orationem*, ut duplex caussa laudis fuerit, et Libertas et Eloquentia] plenissime a Tiberio conlaudatus, plurimas sponte caussas apud c. v. egit: pro qua re in Basilica Julia ejus statua posita est. Consulatus duos gessit. Uxores habuit duas, primam Domitiam, deinde Agrippinam; illam amitam, hanc matrem Neronis Cæsaris. Possedit bis mille sestertia: [scribo, *bis millies sestertium:* quia homo prædives, et Suetonius ait Neronem hereditate ejus ditatum.] Omnium Principum gratiam adpetivit, sed præcipue Cæsaris [excidit nota prænominis C. id est, *Caii:* nam hunc intellegit] quem iter facientem secutus est pedibus. Hic nullo audiente a Nerone interrogatus [a Nerone? imo vero a *Caio*, in quem scelus hoc incesti competiit: nisi mavis, *Hic illo audiente, a Nerone inter:* ea mente, ut Caio præsente, a quopiam Nerone, qui adularetur fœde Principi, et simul huic insidiaretur, sit rogatus:] 'Haberetne, sicut ipse, cum sorore germana consuetudinem? Nondum, inquit, quantumvis decenter et caute, ne aut negantem eum argueret, aut adsentientem sibimet mendacio dehonestaret: [corrigo, *ne aut negando eum arg. aut adsentiendo semet dehon.*] Periit per fraudem Agrippinæ, quam heredem reliquerat, et funere publico elatus est.' Scita narratiuncula: quam tamen ego ad Passienum hunc traho, auctore ejus valde invito. Nam ille (dormiit, an stertuit?) refert ad Crispum, qui sub Domitiano. Atqui Vibius ille nomine fuit: nec quadrant in eum re aut ævo, quæ hic dicta. Mira μετεωρία Scholiastæ, alias docti. Sed et noster amicus, cur rescribit *municeps Vercellensis?* Εὐλόγως ad Vibium illum, fateor: at non ad Passienum. Quamquam Visellii municipium etiam mihi ignotum. An *Vitelliensis?* an *Vicelliensis?* quæ loca Italiæ reperies. De morte autem hominis, quod Hieronymus ecce Chronico, eam Principe Caligula ponit, anno ejus secundo: 'Passienus filius, fraude hereditatis suæ necatur:' sane falsum est: constat enim sub initia Claudii obiisse, ex Suetonii Nerone capite 6. Itaque trajectitia ea nota Hieronymi, ut in Chronico illo multa; sed et emendanda sic: *fraude heredis suæ*. Agrippina enim illi heres, et *per ejus fraudem*, ut diserte in Scholiastæ extremis hic verbis legis, periit. Fuit et Passienus pater, Senecæ nominatus lib. II. Controvers. V Ad quem pertinere censeo Velleii verba libro II. 'Triumphalia ornamenta ex Africa' ei tribuentis: idque sub Augusto.

B.

Cap. 60. In provincias Cæsaris olim Legati aut Propraetores missi: in provincias dico majores. Nam quædam minores nec tantæ rei, Procuratores saltem acceperunt. Quorum præcipuum ac proprium munus; ut reditus ac tributa colligerent, aliaque quæ ad fiscum: sed quoniam, nullo alio Præside, res sæpe cogebat jus inter provinciales dici, etiam in re criminum; factum ut jurisdictionem aliquam sibi sumerent, Præsidum exemplo. Id Procuratorum genus, notæ et discriminis caussa, dicti passim in libris legum, Procuratores vice Præsidis, aut cum potestate: ut l. II. C. De pœnis. l. III. C. Ubi causs. fisc. l. IV. C. Ad leg. Flav. de plag. Dixi, jurisdictionem sumerent: revera enim non habebant. Equites quoniam erant aut liberti. Tacitus in vita Agricolæ: 'utrumque avum habuit procuratorem Cæsarum, quæ equestris nobilitas est.' Dio l. LIII. *Καὶ τοὺς ἐπιτρόπους* [non recte interpres vertit *Curatores*], *οὕτω γὰρ τοὺς τάς τε κοινὰς προσόδους ἐκλέγοντας καὶ προστεταγμένα σφίσιν ἀναλίσκοντας ὀνομάζομεν, ἐς πάντα ὁμοίως τὰ ἔθνη, τά τε ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου, τοὺς μὲν ἐκ τῶν ἱππέων, τοὺς δὲ ἐκ τῶν ἀπελευθέρων πέμπει*: id est: *Procuratores (ita enim appellamus eos qui publicos reditus colligunt erogantque) in omnes provincias tam suas quam populi Cæsar mittit, quosdam ex equitibus, quosdam e libertis.* Itaque nec judicia nec acta eorum rata, vocarique poterant ad disquisitionem Principis aut Senatus: quoniam lege apud eos agi (ut ad rem, et sollenniter loquar) nefas: apud magistratum solum populi Romani, prove magistratu actio legis fuit, ut Consules, Proconsules; Prætores, Propraetores: qui omnes e Senatu: apud equites non fuit, multo minus apud libertos. Inter equites excipio unum Præfectum Ægypti, apud quem, ut Tacitus notat, lege agi permisit Augustus, decreto quodam singulari. Attamen procuratores isti provinciis præerant, et jus sæpe in crimine et caussa capitis dicebant. Exemplum in Pontio qui Judææ procurator (non enim illi provinciæ proprie Præses) sententiam tulit de capite nostri capitis, Christi servatoris: exempla in Petronio, Cumano, aliisque vulgo apud Josephum. Idemque in certis minutis provinciis factum, quibus regendis solus Procurator: quarum aliquot Tacitus recensuit Histor. I. 'Duæ Mauretaniæ, Rhætia, Noricum, Thracia, quæquæ aliæ Procuratoribus cohibentur:' et præter eas notabis Alpium maritimarum Procuratorem, item Ponti, Epiri, pluresque. Hæc clara satis et certa. Ad hos Procuratores, Claudii, me judice, accommodamus edictum, jubentis ut in provinciis eorum decreta proinde rata sint ac si ipse statuisset. Nam ad fiscum solum si aptas: quid fiet communibus et late conceptis Cornelii verbis? 'Rerum,' inquit, 'a procuratoribus suis judicatarum:' pariterque indefinite extulit Tranquillus, 'quæ procuratores sui in judicando statuerent.' Adde subsequentem omnem Taciti orationem: videbis non aliud eum indignari, quam quod jurisdictio communicata cum equitibus et libertis: de quo toties inter ordines olim certatum seditione aut armis erat. At procuratores qui rei familiari tantum impositi, qui in provinciis Proconsulum aut Legatorum: plane privati erant, et insigne in eos exemplum a Tiberio editum, de quo

Dio: Καπίτωνα τὸν τὴν Ἀσίαν ἐπιτροπεύοντα εἰς τὸ συνέδριον ἐσήγαγε, καὶ ἐγκαλέσας αὐτῷ ὅτι στρατιώταις ἐχρήσατο, καὶ ἄλλα τινὰ ὡς ἀρχὴν ἔχων ἔπραξεν, ἐφυγάδευσεν. Οὐ γὰρ ἐξῆν τότε τοῖς τὰ αὐτοκρατορικὰ χρήματα διοικοῦσι πλέον οὐδὲν ποιεῖν ἢ τὰς νενομισμένας προσόδους ἐκλέγειν, καὶ περὶ τῶν διαφορῶν ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἴσου τοῖς ἰδιώταις δικάζεσθαι. Et Tacitus: *Procurator Asiæ Lucillius Capito accusante provincia, caussam dixit, magna cum adseveratione principis, non se jus nisi in servitia et pecunias familiares dedisse: quod si vim prætoris usurpasset, manibusque militum usus foret, spreta in eo manduta sua, audirent socios.* Plane ergo privati: tunc quidem. Nam postea jus acceperunt de fiscali saltem pecunia cognoscendi, ut præmonui. Idque Dio etiam adsignificans ait, οὐ γὰρ ἐξῆν τότε. Hi posteriores Procuratores multi erant, et sparsi per provincias omnes: illi, pauciores digrioresque. Dio excipuas habere Proconsulum provincias videtur ab administratione Procuratorum. Addit enim ad verba libri LIII. quæ supra, πλὴν καθόσον τοὺς φόρους οἱ ἀνθύπατοι παρ' ὧν ἄρχουσιν ἐσπράσσουσιν: quasi Proconsules reditus collegerint ipsi in provinciis suis. Fallacia verba, quæ virum doctum nuper induxerunt, non me. Planissime enim in Proconsulum etiam provinciis procuratores. Dio ipse docet; Ἐς πάντα, inquiens, ὁμοίως τὰ ἔθνη τε ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου: id est, *In omnes gentes, tam quæ Cæsari quam quæ populo adtributæ.* Atqui provinciæ omnes populi, Proconsulum fuere. Ulpianus item de Off. procons. 'Sane,' inquit, 'si fiscalis pecuniaria causa sit, quæ ad procuratorem Principis respicit, melius fecerit si se abstineat:' cujus vana et irrita monitio, si in Proconsulum provinciis Procuratores nulli. Quæ ergo Dionis verborum vera mens? Non alia, quam Procuratorem in aliis quidem provinciis omnes reditus colligere, quia omnes Cæsaris fiscique sunt: at in Proconsularibus non omnes, quoniam vectigalia quædam vetera ipse Proconsul colligat in populi ærarium usumque mittenda. Dictum satis, si addo; Procuratores solius rei, Rationales postea dictos, ut a prioribus illis distinguerentur: quoniam illi rempublicam etiam; hi solam privatam tractabant, rationesque pecuniæ principalis.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XIII.

A.

CAP. 2. FORMAM dandæ tesseræ petendæque in parte expressit Appianus IV. Civilium: Καὶ ὁ Λεύκιος, inquit, ἔπεμψε τοὺς χιλιάρχους τὸ σύνθημα τῷ στρατῷ ληψομένους παρὰ τοῦ Καίσαρος· οἱ δὲ ἔφερον αὐτῷ τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ, καθὰ καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ τὸν αἰτοῦντα τὸ σύνθημα χιλίαρχον, ἐπιδιδόναι τῷ βασιλεῖ βιβλίον ἐφήμερον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ παρόντος. Atque olim ea data videtur sine voce,

inscripta vel insculpta brevi ligno; unde Tesseræ nomen: de quo Polybium adi lib. VI. at sub Impp. vocale id signum. Dabant autem plerumque nomina deorum, aut heroum: etiam Græci. Pausanias libro X. ‘Cum utrimque a ducibus de more militi tesseræ darentur, fortuitu ad oraculi verba appositæ datæ sunt, a Thessalis Itonia Minerva, a Phocensibus gentis auctor Phocus.’ Etiam Persæ, si Xenophonti fides lib. VII. Παιδείας: et III. ubi a Cyro tessera data Ζεὺς σύμμαχος καὶ ἡγεμών: aut Ζεὺς σωτήρ. Suetonii loci bini non sani in hac re: alter Cal. c. 58. ‘Signum,’ ait, ‘more militiæ petisse: et Caio Jovem dante, Chæream exclamasse, Accipe ratum:’ ubi restituo magnanimi viri vocem littera addita, *Accipe iratum*. Alter c. 56. ‘Solitus modo signum petenti, Priapum aut Venerem dare; modo osculandam manum offerre formatam commotamque in obscænum modum.’ Libri vett. *commitamque*, aut, *cammatamque*. Scribo, *gammatamque*. Gammata manus, insertis commixtisque digitis ad formam ejus litteræ: qui mos in Italia et nunc. Sic lapides Gammati: non solum qui insculptum Gamma habebant, sed qui literam eam exprimebant transversi. Scriptor Gromaticus: ‘Solent termini occurrere, qui lapides tam longiores sunt quam qui latiores sequendi: hoc est, aut si cursum dirigunt lineares, aut si gamma faciunt transversi.’ Malo etiam in Suetonii verbis, *obscænum nodum*, quam *modum*. Facit ad lucem infamis hujus signi Lampridii locus Eligabalo: ‘Neque umquam verbis pepercit infamibus, cum et digitis impudicitiam ostentaret, nec ullus in conventu et audiente populo esset pudor.’ Scies amplius tu tiro, Tesseram duplicem fuisse: unam quæ ad excubias, alteram quæ ad pugnam. De postrema Tacitus Histor. lib. III. ‘Eadem utraque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ signum.’

B.

CAP. 29. Olim ærario præpositi Quæstores: notum. Causa immutandi sub Julio Cæsare orta, anno urbis DCCIX. Quia enim absente Cæsare Quæstores creati nulli, ærarii cura Ædilibus duobus commissa est: nec rediit post illa ad Quæstores. Dio diserte notat lib. XLIII. Ædiles ergo præfuisse videntur (non enim immutationem reperio) per annos fere decem et septem, donec Augustus Prætorios substituit. Factum anno DCCXXVI. Dio lib. LIII. Καὶ ἐπειδὴ χρημάτων τῷ δημοσίῳ ἐδέησεν, ἐδανείσατό τινα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ, πρός τε τὴν διοίκησιν σφῶν, δύο κατ' ἔτος ἐκ τῶν ἐστρατηγηκότων αἱρεῖσθαι ἐκέλευσε: id est: *Quoniam ærarium publicum inops pecuniarum esset, quasdam mutuo sumptas in id contulit, et administrationi earum duos Prætura functos in annos singulos electos præfici jussit.* Suetonius c. 36. ‘Auctor fuit, ut cura ærarii a Quæstoribus urbanis ad Prætorios, Prætoresve transiret.’ Tacitus hic. Ideo in monumentis id ævi historiisque, Prætores ærarii, inscripti passim. Mansit ad Claudium, ‘qui curam ærarii Saturni Quæstoribus reddidit, quam medio tempore Prætores aut utique prætura functi sustinuerant,’ ait Sueton. c. 24. Ita tamen, ut honores iis extra ordinem permitteret, ait Tacitus, *ne metu offensionum segnius consulerent*. Quem Dio explicat, in Claudio: Τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς διοικήσεως καταλύσας, ταμίαις αὐτὴν κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπέτρεψεν, οὐχ' ὥστε καὶ ἐτησίους σφᾶς (ὅπερ ἐπί τε ἐκείνων πρότερον, καὶ ἐπὶ τῶν στρατηγῶν μετὰ ταῦτα ἐγίγνετο) ἄρχειν, ἀλλ' οἱ δύο οἱ αὐτοὶ τρία ὅλα ἔτη αὐτὴν διῴκουν, καὶ οἱ μὲν στρατη-

γίας εὐθὺς ἐλάμβανον, οἱ δὲ καὶ μισθὸν ἔφερον ὅπως ποτὲ καὶ δόξαν ἄρξαι: id est: *Prætores ærarii solvens, Quæstoribus rursum antiquo more id tradidit: non tamen ut annuum eorum munus esset (quod antea et in ipsis et in Prætoribus factum:) sed duo iidem tres annos continuos eam curam sustinebant: eisque exactis Præturas statim adipiscebantur, interdum et præmium mercedemque: proinde ac bene se gesserant.* Honores ergo extra ordinem iis dati, sunt Præturæ. Sed ipsum immutans rursum Nero, rediit non ad Prætores (non enim ita appellati amplius) sed ad Præfectos: quos e Prætoriis elegit. Itaque clare Tacitus, 'Prætura perfunctos' dilegit, non Prætores. Ita enim in Tacito corrigendum. Per bella tamen civilia, et Principe nullo Romæ, iterum Prætores præfecti videntur: innuitque Tacitus Histor. lib. IV. 'Prætores ærarii (nam tunc a Prætoribus tractabatur ærarium) publicam paupertatem questi,' &c. Insita enim admonitio facile ostendit aliud fuisse Taciti, id est, Trajani ævo. Gellius lib. XIII. Præfectum nominat, 'Quod per Quæstorem dixi,' inquit, 'intellegi nunc oportet Præf. ærario: nam cura ærarii a Quæstoribus ad Præfectos [ita legerim, non *Præfectum*] translata est.' Præfuisse autem eos censeo biennium, ex hac sanctione Neronis: certe quidem ita servatum sub Trajano. Plinius Panegyr. de se et Tertullo: 'Nondum biennium compleramus in officio laboriosissimo et maximo, cum tu nobis consulatum obtulisti.' Et statim: 'Nobis Præfectis ærario, Consulatum antequam successorem dedisti.' In jure crebra mentio Præfectorum ærarii, ut l. XII. De his quæ ut indignis: l. XV. et XLII. De jure fisci.

C.

CAP. 31. Ad hanc Vicesimam Arriani insignis locus, l. III. Dissert. Epicteti, c. 26. 'Ο δοῦλος εὐθὺς εὔχεται ἀφεθῆναι ἐλεύθερος· διὰ τί δοκεῖτε; ὅτι τοῖς εἰκοστώναις ἐπιθυμεῖ δοῦναι ἀργύριον; οὐ ἀλλ' ὅτι φαντάζεται, &c. In quo loco, vide ut cæcuciat vir, alia doctus. Nam vertit: *Servus inprimis cupit se donari libertate. Quam ob caussam? an quia desiderat pro tessera vendentibus argentum numerare? Non: sed quia opinatur, &c.* Et in Notis ait, εἰκοστώνην esse qui rem emit exhibito signo aut tessera: manumissos autem emere publice frumenta potuisse exhibita tessera: unde Persius: 'scabrosum tesserula far.' Somnia et nugamenta mera. Corrigo in Arriano, Τοῖς εἰκοστώναις. Glossæ: εἰκοστώτης, ὁ τὰς εἰκοστὰς ἀπαιτῶν, *Vicesimarius.* Verte igitur: *An quia vicesimariis argentum dare desiderat?* Idem Arrianus l. II. 1. Ὅταν οὖν στρέψῃ τις ἐπὶ στρατηγοῦ τὸν αὐτοῦ δοῦλον, οὐδὲν ἐποίησεν; ἐποίησε. τί; ἔστρεψε τὸν αὐτοῦ δοῦλον. Ἄλλο οὐδέν; ναί· καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει: id est, *Cum quis servum suum verterit apud Prætorem, nihilne fecit? fecit: quid? vertit suum servum. Numquid amplius? Certe: vigesimam pro eo dependet.* Cicero Attic. epist. II. 16. 'Portoriis Italiæ sublatis, quod vectigal superest domesticum præter Vicesimam?' Hæc in manumissis. At in servis receptum, ut quotiens vænirent, vectigal pro iis penderet emptor. Id Tacitus fuisse ait, quintam et vicesimam: lectio modo sit certa. Ambigas enim jure, quoniam de hac XXV. nihil alibi scriptum. Imo scriptum contra: Augustum, cum pecunia ad bellum et nocturnos Vigiles ei opus, instituisse Quinquagesimam venalium mancipiorum. Dio l. LV. in actis anni DCCLX. Τὸ τέλος τῆς πεντηκοστῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνδραπόδων πράσει

ἐσήγαγε. Et hercle uti aliarum rerum vænalium Centesima fuit: sic Quinquagesima mancipiorum: ausimque in Tacito reponere, *quinquagesimæ.* Alia quinquagesima est, de qua in Symmacho, et infra, hoc ipso libro. Fuit et Vicesima hereditatium, instituta ab Augusto ad ærarium militare: de qua Dio l. LV. actis anni DCCLIX. *Τὴν εἰκοστὴν τῶν τε κλήρων καὶ τῶν δωρεῶν ἃς ἂν οἱ τελευτῶντές τισι, πλὴν τῶν ἐπάνυ συγγενῶν ἢ καὶ πενήτων, καταλείπουσι, κατεστήσατο.* Temperavit eam Nerva, et magis Trajanus: de quibus multa Plinius in Laudatione: qui omnino videndus, si vim intellegere aves ejus vectigalis: postque illos Antoninus Philosophus, de quo Capitolinus: 'Leges etiam addidit [sive *edidit*] de vicesima hereditatum: de tutelis.' Videndus item Paullus l. IV. Sent. tit. VI. lib. ult. C. de edicto D. Hadrian. toll. De Vicesimæ legibus primus scripsit A. Ofilius, et post eum Macer libros duo. Invenio et in lapidibus, PROCVRATOR XX. HEREDITATIVM. item, PROMAGISTER. XX. HEREDITATVM. qui postremus titulus ab eo, quod, uti e Plinio discis, publicani colligebant hoc vectigal: quorum Magistri, et Promagistri. Satis: nec enim Jurisconsultorum frugem demetere propositum nobis.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XIV.

A.

CAP. 2. TEMPUS enim ut tarde aliquando juventus nostra discat, quid Tempestiva convivia, quid Intempestiva. Discat, et dediscat illa quæ nuper hausit a magnis magistris. Aiunt convivium Tempestivum esse, quod tempore celebretur: verbo reque honestum: nec in vitio poni umquam, nisi in libris vitiatis. Ecce alii qui Tempestivum nihilum differre dicant ab Intempestivo: et in culpa habitum utrumque. Tertium vidi, qui convivia tempestiva vellet esse, quæ statis certisque temporibus præberent sacerdotes. Inducunt, et seducunt. Audite me juvenes, et, cum bono Mercurio, inite viam rectam. Legitima convivii hora apud Romanos priscos, Sol occasus. Salvianus lib. I. 'Numquid parcam illam tunc agrestemque vitam cum gemitu et dolore tolerabant, cum viles ac rusticos cibos, ante ipsos quibus coxerant focos sumerent eosque ipsos capere nisi ad vesperam non liceret?' Itaque quia vespere cæna: ideo proverbii forma in Plauto, *de vespere suo vivere.* Postea autem Decima haberi cœpta. Clare ex Cornificio ad Herennium, ubi describit hominem vane gloriosum l. IV. Is ad eos, quos vocaverat ad cænam non in suas ædes: 'Itane? eamus, inquit, hospites. Frater venit ex Salerno ego illi obviam pergo, vos huc Decima venitote. Hospites discedunt: ille se raptim domum suam conjicit: illi Decima quo jusserat, veniunt.' Et ab ea mente Philippus Vulteium invitans, apud Horat. 'Post nonam venies.'—

Imo actuosi homines et forenses post decimam sæpe: quoniam res et judicia in foro exercita ad Decimam horam, uti ex Miloniana Asconii discas. At labente imperio moribusque, octava hora balnei haberi cœpta, non ipsa cœnæ. Plinius de Spurinna: 'Ubi hora balnei nunciata est, (est autem hieme nona, æstate octava,) in sole ambulat nudus: lotus accubat.' Martialis præter locos alios: 'Imperat exstructos frangere Nona thoros.' Hanc horam qui præveniebant, tempestive epulari dicebantur et præmature, et convivia eorum Tempestiva: qui in longum trahebant, inque noctem intempestam, jure eorum epulæ Intempestivæ. Qui de multo die, inquam, epulari incipiebant, in eos gulones hæc nota et nomen. Plautus probrose in senem: 'Cum suo sibi gnato una ad amicam de die Potare.' Hinc apud Catullum: 'Convivia lauta de die:' apud Horatium, 'dictus here illic De medio potare die.' Suetonius de Nerone: 'Epulas a medio die ad mediam noctem protrahebat.' Plinius in laudatione Trajani: 'Non enim ante medium diem distentus, solitaria cœna, spectator adnotatorque convivis tuis immines.' Livius de Annibale Capuæ lasciviente: 'Cœperunt epulari de die, et convivium non ex more Punico aut militari disciplina esse.' Cicero de Pisone: 'Qui numquam Solem orientem aut occidentem viderit:' culpatque eum vitii utriusque. Uti et Silius Campanos: 'medioque dierum Regales epulæ, atque ortu convivia Solis Deprensa.' Hæc tempestiva convivia sæpe usurpari solita diebus lætis festisque. Juvenalis Persicum suum invitans: 'jam nunc in balnea salva Fronte licet vadas; quamquam solida hora supersit Ad sextam.' Vult ecce eum ad balneas ire hora quinta, præter morem, et ad epulas venire sexta septimave. Saturnalibus item vulgo convivia ordiebantur a multa luce. Tertullianus: 'Non lavor diluculo Saturnalibus, ne et diem et noctem perdam: attamen lavor honesta hora et salubri.' Nam lautio semper ante cibum. Item nuptiis. Apuleius Apol. I. 'Nuptiæne illæ fuerunt, an aliud celebratum officium, ac convivium tempestivum?' Ea sunt convivia quæ Catoni placita apud Ciceronem: 'Ego vero propter sermonis delectationem tempestivis conviviis delector.' Item Claudio, de quo Tacitus l. XI. 'Claudius domum regressus, et tempestivis epulis delinitus.' Quæ epulæ si media nocte fuissent, non potuit inter eas Messalina esse interfecta, sine querela aut verbo historicorum. Alexandro: de quo Curtius l. VIII. 'Jamque iter parare in posterum jussus, sollenni et tempestivo adhibetur convivio.' Tamen hæc convivia jure in vitio. Cicero ad Atticum l. IX. 'Audio bonis viris hanc cunctationem nostram non probari, multaque et severe in me in conviviis quidem tempestivis disputari.' Ibid. 'Quas eos cœnas facere et obire scripsit ad me Sextius? quam lautas, quam tempestivas?' Idem l. III. in Verrem, de Apronii cœna in foro: 'Statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio.' Et de ipso Verre l. v. ait eum 'diem conviviis, noctem stupris contrivisse.' Quinctilianus Declamat. 331. 'Neque enim senectutem adfert summus dies, sed longus ordo vitæ: nec ebrietatem facit illa potio, post quam concidendum est; sed tempestivum convivium, et aviditas nimia.' Seneca De Ira, l. II. 28. 'Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiva filii convivia pater deterior filio castigat.' Addo Taciti locum l. II. Hist. 'Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati Tribunique ex moribus imperatorum

severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis gaudent.' Qui vel solus locus sententiæ meæ firmandæ. Cedo enim si non de die illud epulum, quomodo subjungit de lucta inter milites? Quomodo, 'Pulvis procul et arma adspiciebantur,' in tenebris? Sane iterum de Vitellio noster: *medio diei temulentus*: et Xiphilinus, *τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐδαπάνα.* Diurnum ergo convivium (intellego a meridie, aut circiter) Tempestivum, quia initum tempori nimis: nocturnum contra, Intempestivum. Describit Propertius, 'Sic noctem patera, sic ducam carmine, donec Injiciat radios in mea vina dies.' Suetonius Calig. c. 45. 'Senatum populumque objurgavit edicto, quod Cæsare præliante, intempestiva convivia, circum et theatra, et amœnès secessus celebrarent.' Cicero pro Muræna: 'Intempestivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio.' Curtius l. VI. 'Intempestiva convivia, et perpotandi pervigilandique insana dulcedo.' Et exempla plura: sed iis, qui cor habent, hæc satis: *μωρὸν* autem *οὔτε πεῖσαι οὔτε ῥῆξαί ἐστι*, ait verbum vetus.

B.

Cap. 15. Sed et munera peti, darique solent eo die ad barbam. Ammianus l. XVII. 'Cæsar cum petenti, ex usu, gregario cuidam ut barbas detonderet, dedisset aliquid vile, contumeliosis calumniis appetitus est a Gaudentio.' Juvenalis, 'Ille metit barbam, crinem hic deponit amati, Plena domus libis venalibus.' Quinetiam Deo alicui sacrari solita, ut apud Græcos virginum puerorumque comæ. Suetonius de Nerone: 'Barbam primam posuit, conditamque in auream pyxidem et pretiosissimis margaritis adornatam Capitollo consecravit:' ubi emendo, *Capitolino*, Jovi scilicet, ex Dione. Earinus apud Martialem primam lanuginem comamque 'Pergameo posuit dona sacrata Deo.' Tertullianus, De anima: 'Quis non exinde aut totum feli [lego, *filii*] caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat pro publica aut privata devotione?' Censorinus, De die natali, cap. 1. 'Quidam etiam pro cetera bona corporis valetudine, crinem Deo sacrum pascebant.' Quando is mos Romæ cœperit (nam antiquos barbam aluisse satis constat) quæro. Livius eum agnoscere videtur sub annum urbis 369. satis clare, ubi de Manlio Capitolino in carcerem conjecto: 'Satis constat magnam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse.' Si in luctu promiserint barbam, ergo alias rasa. Refellit tamen eum Varro De re Rust. l. II. 'Omnino tonsores in Italia primum venisse ex Sicilia dicuntur post R. C. A. CCCCLIV. ut scriptum in publico Ardeæ in litteris exstat: eosque adduxisse P. Ticinium Menam. Olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuæ, quod pleræque habent capillum et barbam magnam.' Nec ambigo, quin ex ritu sui superiorisque ævi aberraverit Livio mens et manus. Cicero certe pro M. Cœlio etiam Ap. Claudium Cæcum barbatum inducit, aliquot post notatum Varroni ævum annis. Bellis Punicis in usu crebro jam rasuram fuisse docent Annalium prisca verba, quæ de Scipione Agellius rettulit, et mirabundus parum cepit. Juvenes ergo alebant barbam; et ideo a Cicerone ad Attic. I. 'Comessatores conjurationis barbatuli juvenes:' appellati sine ulla lascivia,

ut volunt, nota; et pro M. Cœlio ad juvenes alludens, 'Non hac barba qua ista delectatur,' inquiit: juvenemque a barba descripsit Juvenalis, 'Jam senior, cujus barbam tua janua vidit.' Ponebant eam serius, citius, plerumque sub XXI. annum. Macrobius certe in Somnium Scipionis 'ter septenarium numerum requiri ad radendam barbam' adfirmavit. Atque ita Neronem posuisse colliges ex Fastis annisque. Caligula tamen XX. anno posuit, Suetonii cap. 10. At Cæsar Octavianus anno demum XXV. uti clarum ex Dione. Natus enim M. Tullio C. Antonio Coss. posuit L. Marcio C. Sabino. Mutavit ab hoc more primus Romanorum Imperatorum Hadrianus, adnotante Xiphilino, et ostendentibus Nummis. Hæc Romæ. Apud Græcos quid? Barbam in pretio mansisse ad tempora Alexandri Athenæus ex Chrysippo adserit l. XIII. 6. sub eo rege radi repertum. Inter philosophos primus barbam aluisse traditur Antisthenes Suidæ, in voce *καθεδοῦ*. Hæc propemodum aliena a Tacito: sed per eum non absurde, ut spero, nec ingratiis tuis, lector, mihi nata.

C.

Cap. 28. Olim in populi libertate, non frequens appellationum usus, non certe in caussa civili: (nam provocationem ad populum, in re majori criminumque, frequentem scimus:) usus tamen. A Prætore enim appellatum reperio, alias ad collegam ejus, alias ad Tribunos. Ad collegam, Cicero uno loco sed claro, in Verrem, de Prætura urbana: 'L. Piso,' inquit, 'multos codices implevit earum rerum quibus ita intercessit, quod iste aliter atque ut edixerat, decrevisset: quod vos oblitos esse non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto Prætore solitus sit convenire: quem iste collegam nisi habuisset, obrutus in foro lapidibus esset.' Asconiusque ibi: 'Intercedere, ut vides, etiam Prætor Prætori solet, ut Piso Verri, appellatione caussæ ad collegam facta.' Ad Tribunos appellatum, docet idem Cicero pro P. Quinctio: 'Appellantur Tribuni, a quibus cum esset certum auxilium petitum,' &c. Clarius infra: 'Cujus procurator a Prætore Tribunos appellare ausus sit.' Hæc olim: nec appellatum reperio ad Senatum. At Augustus imperium adeptus, 'Appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum *Prætori* delegavit urbano: [num scrib. *Præfecto del. urbis?*] at provincialium, consularibus viris, quos singulos cujusque provinciæ negotiis præposuisset,' ait Suet. c. 33. Quem ita intellego, ut appellationes a minoribus magistratibus judicibusve, Romæ ad Prætorem fierent, in caussis dumtaxat civilibus: e provinciis, ad consulares. Nam quin Augustus ipse, firmandæ dominationi, et jure potestatis Tribuniciæ, graviorum rerum appellationes sibi servarit, ambigendum vix puto e Dionis verbis l. LII. ubi Mæcenas ad Augustum: *Δίκαζε δὲ αὐτὸς ἰδίᾳ τά τε ἐφέσιμα καὶ τὰ ἀναπόμπιμα, ὅσα ἂν παρά τε τῶν μειζόνων ἀρχόντων, καὶ παρὰ τῶν ἐπιτρόπων, τοῦτε πολιάρχου καὶ τοῦ ὑποτιμητοῦ καὶ τῶν ἐπάρχων, τοῦτε τὸν σῖτον ἐπισκοποῦντος καὶ τοῦ νυκτοφυλακοῦντος ἀφικνῆται·* etsi quædam ibi miscet, magis ex ritu sui ævi Dio, quam Augusti. Certe a Senatu ad Principem appellatum Tiberii imperio, sunt exempla in nostro scriptore: ut l. IV. 'iisque instantibus ad Imperatorem provocavit:' et alibi.

Post eum Caius 'magistratibus liberam jurisdictionem permisit,' ait Sueton. c. 16. i. e. sine appellatione plenam priscamque: sed id non diuturnum fuit, non magis quam permissa ab eo comitiorum libertas. Dio mihi auctor lib. LVIII. sub Caio receptum, ut judicia quædam Senatus tractaret, ita tamen ut ab eo Princeps appellaretur. Sed appellatio Principis, ut apparet, non sine pœna fuit; pœna dico, in eos qui temere appellassent. Quo exemplo nunc Nero auctum honorem Senatus it; statuitque ut eadem pœna, qui illum temere a privatis judicibus appellassent, tenerentur, qua qui Principem. Sententiam hanc satis capio: confirmationem quæro et exempla. Nihil enim præ manu mihi quod istuc faciat, nisi forte quæ de pœna præjudiciali eorum qui a Præfecto urbis appellassent, Symmachus scribit lib. x. duobus locis. Quem tu cupide lector vide. Mihi a latere tragulam injicit Tranquillus, qui hanc ipsam rem tangens, cap. 17. nihil eorum quæ Tacitus, sed hoc tantum dicit, 'Cautum ut omnes appellationes a judicibus ad Senatum fierent.' Hæret id spiculum, et non evello.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XV.

A.

Cap. 41. Certa investigatio ejus diei a clade Aliensi capi potest, et debet: quam certum est anteriorem fuisse, et fastis perpetuis traditam et signatam, ideoque et vulgo notam. Cicero ad Atticum: 'Majores nostri funestiorem diem esse voluerunt Aliensis pugnæ, quam urbis captæ, quod hoc malum ex illo: itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus.' Quis igitur ille? Livius ex professo tradit, initio lib. VI. 'Diem a. d. XV. Kal. Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii cæsi, quo dein ad Aliam, cum exitio urbis, fœde pugnatum.' Eadem Taciti nostri assertio Hist. II. de Vitellio, quem tradit 'funesto omine de cerimoniis publicis edixisse XV. Kal. Augusti, die antiquitus infausto Cremerensi Aliensique cladibus.' Ergo eorum mente pugnæ ille dies: sequens autem urbis captæ, et incensæ: quod Livius item tradit. 'Ingressi,' inquit, 'postero die urbem; patente Collina porta.' Hæc si ita vera, quis non videt XIV. Kalend. ipsum incendii diem fuisse? et recte igitur hic ita in Tacito scriptum. At alii fortasse dissentiunt. Minime: imo Agellius e Verrio Flacco refert, l. V. 17. cum caussam quærit, cur dies postriduani atri Romanis habiti? refert, inquam, 'Q. Sulpicium Tribunum militum, adversus Gallos pugnaturum, rem divinam dimicandi gratia postridie Idus fecisse; et post diem tertium ejus diei urbem a Gallis occupatam esse.' Quibus verbis si hæc sententia est, ut velit tres dies medios, et quarto demum pugnatum; profecto cum Livio sentit

ac Tacito, et pugnæ dies erit *Decimusquintus Kalendarum.* Esse autem, ex ipso Livio dixeris, in quo pariter ita scriptum: ‘Quod postridie Idus non litasset Sulpicius, et post diem tertium objectus hosti exercitus Romanus esset.’ At si quis aliter, et velit *post diem tertium*, significare ipsum diem tertium; tum certe fateor, XVI. *Kalendas* diem pugnæ fuisse, quomodo in Viris illustribus (quocumque auctore) est scriptum. Sed vel sic ipse incendii dies XV. sit, non hercules XVI. Itaque nihil video, quod virum illum tegat, nisi forte Macrobius, qui describens Agelliana illa, ut solet, adserere videtur *die postero* quam Sulpicius male sacrificasset, pugnatum fuisse. Sed hoc sane falsum, et improvide a Macrobio scriptum, sicut item a Plutarcho in Caussis: *Ὅτι μετὰ τὰς Κυϊντιλίας εἰδοὺς, ἃς νῦν Ἰουλίας καλοῦσιν, ἐξάγοντες οἱ χιλίαρχοι τὸ στράτευμα, περὶ τὸν Ἀλλίαν πόταμον ἐκρατήθησαν ὑπὸ Κελτῶν μάχῃ*: *Quod post Quinctiles Idus, quas nunc Julias vocant, educentes Tribuni copias, ad Aliam flumen victi sunt a Gallis.* Indefinite aut falso aio dictum: quo argumento? certo, quod Livium ejus rei auctorem dat, qui palam contra scripsit, ut jam ostensum. Nam Plutarchus ibi, *Ὡς οἱ πλεῖστοι νομίζουσιν, καὶ Λίβιος ἱστορεῖ*: *Ut plurimi arbitrantur, et Livius in historia scribit.* Ille vero hoc non scribit: et quocumque rem vertas, XIV. Kalendarum incendii erit, imo XIII. fortasse (tanto longius a XVI.) si Plutarcho et Polybio credam. Ille in Camillo, iste lib. II. scribunt, non *postero*, ut Livius, sed ‘tertio denique die a pugna Gallos irrupisse.’ Et consentit etiam, aut certe distinguit et conciliat Jo. Zonaras: ‘qui postera quidem die ivisse ad urbem’ vult, ‘sed cum portas apertas viderent, substitisse, insidias veritos; et tertia denique die ingressos.’ Itaque, ut finiam, nihil erroris in Tacito: cum Livio sentit et priscis, quos adduxi.

B.

Cap. 69. Pædagogia Seneca describit epist. 96. ‘Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus lævitas sit, eadem primæ mensura lanuginis, eadem species capillorum.’ Julianus in Antiochico: *Οὐ κρεῖττον ἦν ὀδωδέναι μύρων τὴν ἀγορὰν βαδίζοντός σου, καὶ παῖδας ἡγεῖσθαι καλοὺς, εἰς οὓς ἀποβλέπουσιν οἱ πολῖται*; Hi pueri plerumque ad illicita dominis. Suetonius Nerone cap. 28. ‘Super ingenuorum pædagogia, et matronarum concubinatus.’ Pædagogia enim non culpat, sed quod ex ingenuis. Tertullianus Apol. ‘Cum de pædagogiis aulicis nescio quem cinædum [Antinoum intellegit] Deum facitis.’ Notitia Imperii: ‘sub dispositione viri spectabilis Castrensis’ collocantur. ‘Pædagogia. ministeriales. dominici.. cvræ. palatiorvm.’ Plinius XXXIII. ‘Jam vero et pædagogia ad transitum virilitatis custodiantur argento:’ quod de fibulis argenteis exaudio, Veneri arcendæ. Usus etiam eorum ad mensam. Ulpianus lib. XII. de Instructo vel instrum. ‘Si instructum fundum legasset, ea pædagogia quæ ibi habebat, ut cum ibi venisset præsto essent in triclinio, legato continentur.’ Hos habebant in veste pretiosa. Seneca De vita beata, c. 17. ‘Quare pædagogium pretiosa veste succingitur?’ Imo aurata. Idem De tranquillit. c. 1. ‘Præstringit animum apparatus alicujus pædagogii, diligentius quam intra privatum larem vestita et auro culta mancipia, et agmen servorum nitentium.’ Ammianus

lib. xxxvi. 'Tunica auro distincta, ut regius minister, indutus, a calce in pubem, in pædagogiani pueri speciem.' Nec aliud sensit cum de auro Plinius scripsit: 'Honestius viri pædagogiis id damus, balineasque dives puerorum forma convertit:' nescio an, *convestit*. Seneca de puerorum istorum deliciis, epist. 123. 'Omnium pædagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. Turpe est neminem esse in comitatu puerorum, cujus sana facies medicamentum desideret.' Vides ergo ubique Pædagogia pro cœtu et quasi collegio puerorum: pro loco non accipio, nec apud Plinium quidem lib. vii. epist. 'Puer in pædagogio mistus pluribus dormiebat:' rescriboque, *Puer e pædagogio*. Intellegit enim puerum pædagogianum. Ammianus lib. xxix. 'Adultus quidam ex his quos Pædagogianos appellant, ad observandam venaticam prædam, Spartanum canem retinere dispositus.' Res nomenque in parte mansit apud Paigios Gallorum Italorumque.

EXCURSUS AD ANNAL. LIB. XVI.

A.

Cap. 22. Libera re Romana non juratum scio in cujusquam acta: juratum in leges quidem: sed acta finito magistratu vocari poterant ad disquisitionem Senatus. Is probabat, aut rescindebat. Primi Triumviri, nisi fallor, Kalendis Januariis et ipsi jurarunt, et alios adegerunt, rata se habituros omnia acta Divi Julii. Inde secutis principibus exemplum. Dio opportune, lib. xlvii. Ἔν τε τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ αὐτοί τε ὤμοσαν, καὶ τοὺς ἄλλους ὥρκωσαν βέβαια νομιεῖν πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνου γενόμενα, καὶ τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ πᾶσι τοῖς τὸ κράτος ἴσχουσιν, ἢ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ποτε γενομένοις, καὶ μὴ ἀτιμασθεῖσι, γίγνεται: id est: *Kalendis autem novi anni, et ipsi Triumviri jurarunt, et alios jurare coegerunt, omnia acta Julii rata se habituros. Quod et nunc usurpatur in omnibus qui aut tenent imperium, aut tenuerunt, nisi forte infamia ignominiaque publice notati sint.* Id accidit sub annum urbis 712. Factum idem vivo Augusto; de quo idem Græcus lib. liii. Ἐν δὲ τῇ νουμηνίᾳ ὅρκους ἡ βουλὴ βεβαιοῦσα τὰς πράξεις αὐτοῦ ἐποιήσατο. Idque juramentum semper abusque Divo Julio repetitum ad principem ejus anni. Tacitus infra: 'Ejusdem animi est, Poppæam Divam non credere, cujus in acta Divi Julii et Augusti non jurare.' Nisi tamen si quis sceleribus et flagitiis aliter meruisset. Dio lib. lx. de Caio: Καὶ διὰ ταῦτα τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν μνήμην ἐπὶ τοῖς ὅρκοις καὶ ἐπὶ ταῖς εὐχαῖς ποιούμεθα, ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ Τιβερίου: id est: *Ob eas caussas non est Caii nomen in catalogo alboque Principum, quorum mentionem facimus in juramentis votisque; uti nec Tiberii.* Juratum vero non viritim, sed uno aliquo ex quoque magistratu verba præeunte, reliquis assentientibus.

Quem morem Senatus, adulatione nova, transgressus est sub Tiberio, ut narrat idem Dio LVIII. *Νομιζομένου συχνὸν χρόνον ἤδη, μηκέτι κατ' ἄνδρα τὴν βουλὴν ἐν τῇ νουμηνίᾳ ὀμνύναι, ἀλλ' ἑνὸς, ὥσπερ εἴρηταί μοι, προσομνῦντος, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεπαινεῖν, οὐκ ἐποίησαν αὐτὸ, ἀλλ' αὐτεπάγγελτοι μηδενὸς σφᾶς ἀναγκάσαντος, ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἐπιστάθησαν, ὥσπερ τε παρὰ τοῦτο μᾶλλον εὐορκήσοντες.* Sed præjurationem Claudius iterum reduxit, explicatque Dio lib. ultimo: *Κλαύδιος δὲ αὐτὸς μὲν πάντα ἐθισμένα διώμοσε, τοὺς δ' ἄλλους ἐκέλυσε κατ' ἄνδρα ὀμόσαι, καὶ οὕτως εἴ τις τῶν στρατηγούντων, ὥσπερ ποτε, καὶ ἕτερος τῶν δημαρχούντων, ἀπό τε τῶν ἄλλων ὡς ἑκάστων εἷς ἐξῆρξε τῶν ὅρκων τοῖς ὁμοίοις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πλείω ἔτη ἐπράχθη.* Quam tamen abrogatam denuo esse, reditumque ad singularia juramenta, indicio sunt quæ hic et postea Traseæ objiciuntur. Et Dionis sane verba ultima satis ostendunt, in aliquot annos dumtaxat id servatum.

B.

CAP. 22. Ea vota in tabulis concipi solita, et signari. Suetonius Aug. c. 97. 'Nam se quamquam conscriptis paratisque jam tabulis, negavit suscepturum vota, quæ non esset soluturus.' Plinius ad Trajanum: 'Solennia vota pro incolumitate tua, qua salus publica continetur, et suscepimus et solvimus: precati Deos, ut velint ea semper solvi, semperque signari.' Concepta non Kalendis ipsis, sed III. Nonas. Plutarchus in Cicerone: *Τεχθῆναι Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων καλανδῶν, ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος.* Capitolinus in Pertinace: 'Tertio Nonarum die, Votis ipsis.' Eunapius in vita Maximi: *ἡ τρίτη δὲ ἡμέρα τῶν καλανδῶν, ἃς αὐτὰς Ἰανουαρίας ἡμέρας Ῥωμαῖοι προσονομάζουσι, καὶ προσκυνήσαντες πάντες αὐτῶν ὑπέχοντο τὴν εὐωχίαν.* Adde hunc Caii Jcti locum de verbor. signif. 'post Kalendas Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur.' Denique hunc Dionis clarum lib. LIX. *Καὶ τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ τῇ τὰς εὐχὰς ἐχούσῃ συνῆλθον μὲν*, &c. *Tertia autem die, qua Vota fiunt, convenerunt quidem*, &c. Firma hæc videbantur: tamen concutit nos nonnihil Tacitus Annal. lib. IV. 'Cæsar sollennia incipientis anni Kalendas Januarias epistola precatus.' Et subdit: 'Quem enim diem vacuum pœna, ubi inter sacra et Vota, vincla et laqueus inducantur?' Et Tibullus ad Messallam: 'Tyrio subtemine vestem Indueras, oriente die duce fertilis anni: Cum fera discordes tenuerunt flamina venti, Et largita tuis sunt multa silentia votis.' Sed stamus: et ad Taciti locum aio, non ita districte verba capienda quasi illo ipso die Vota, sed quasi in propinquo. Aut verius: etiam tunc Vota fuisse, sed ex ritu prisco, quæ soli Consules nuncupabant, pro Imperii et populi salute; hæc autem pro Principe subtexta: et die quidem lætiore, et augustiore pompa. Quod ipsum de Tibullianis illis censeo: sane veteri rep. negari non potest, quin Vota ipsis Kalendis. Omitto plures Livii locos: hunc do firmum et clarum lib. XXI. extremo: Consulem 'C. Flaminium, conscientia præteritorum, et Capitolium, et sollennem Votorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus, Jovis Opt. Max. templum adiret.' Fieri etiam potest, ut plures dies Votorum fuerint, ille tamen tertius ante Nonas præcipuus. Concepta autem et in castris apud signa; et in Capitolio. Tertullianus de Corona:

'Ecce annua Votorum nuncupatio, quid videtur? Prima in principiis, secunda in Capitoliis. Accipe post loca, et verba. Hunc tibi Jupiter bovem cornibus auro decoratis vovemus esse futurum.' Ubi et formulæ pars; in qua tamen corrigo, *esse facturum*. Est enim eo exemplo dictum, quo illud Gracchi: 'Credo ego inimicos meos hoc dicturum.' Dies hic publice lætus; ideoque 'Ælius Cæsar Votorum caussa ab Hadriano lugeri est vetitus.' Eumdem etiam Sollennia ἁπλῶς appellarunt. Quod observo ex Tertulliani his verbis: 'Veræ religionis homines etiam Solennia Imperatorum conscientia potius, quam lascivia celebrant. Grande videlicet officium focos et choros [nescio an, *thoros*, ut ad lectisternia referatur] in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere. Hæccine sollennes dies principum decent, quæ alios dies non decent? O nos merito damnandos! Cur enim Vota et gaudia Cæsarum casti et sobrii et probi expungimus?'

EXCURSUS AD HIST. LIB. III.

A.

CAP. 5. CETERUM ut transmitteret in Italiam impune et eo usui foret, scriptum Aponio, ut una cum Mœsico exercitu celeraret. Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazygum in commilitium adsciti; plebem quoque et vim equitum qua sola valent offerebant: remissum id munus ne inter discordias externa molirentur, ac majore ex diverso mercede jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus reges Suevorum, quibus vetus obsequium erga Rom. et gens fidei commissæ patientior; opposita in latus auxilia, infesta Rætia, cui Porcius Septimius procurator erat incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum ala Tauriana et VIII. cohortibus ac Noricorum juventute ad occupandum ripam Æni fluminis, quod Rætos Noricosque interfluit, missus, nec illis aut his prœlium tentantibus fortuna partium alibi transacta. Antonio vexillarios e cohortibus et partem equitum rapienti comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo et prosperæ in Armenia res addiderant. Idem secretis apud Neronem sermonibus ferebatur Corbulonis virtutes criminatus. Unde infami gratia primumpilum adepto, læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertere. Sed Primus ac Varus occupantes Aquileiæ proxima quæque, et Opitergii et Altini lætis animis accipiuntur. Relictum Altini præsidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus audita. Inde Patavium et Ateste partibus

adjunxere. Illic cognitum tris Vitellianas cohortes, et alam cui Scribonianæ nomen, ad Forum Alieni ponte juncto consedisse. Placuit occasio invadendi incuriosos: nam id quoque nuntiabatur. Luce prima inermes plerosque oppressere. Prædictum ut paucis interfectis ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent. Et fuere qui se statim dederent: plures abrupto ponte instanti hosti viam abstulerunt. Vulgata victoria post principia belli secundum Flavianos, duæ legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquila legato Patavium alacres veniunt. Ibi pauci dies ad requiem sumti, et Minutius Justus præf. castrorum leg. VII. quia audacius quam civili bello imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res interpretatione gloriæ in majus accipitur, postquam Galbæ imagines discordia temporum subversas in omnibus municipiis recoli jussit Antonius, decorum pro caussa ratus si placere Galbæ principatum partes præsumerent. Quæsitum inde quæ sedes bello legeretur. Verona potior visa, patentibus circum campis ad pugnam equestrem qua prævalebant: simul coloniam copiis validam auferre Vitellio in rem famamque videbatur. Possessa ipso transitu Vicentia: quod per se parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus illic Cæcinam genitum, et patriam hostium duci ereptam. In Veronensibus pretium fuit: exemplo opibusque partes juvere. Et interceptus exercitus per Rætiam Juliasque Alpes: ac ne pervium illa Germanicis exercitibus foret, obsepserat. Quæ ignara Vespasiano aut vetita: quippe Aquileiæ sisti bellum, exspectarique Mucianum jubebat. Adjiciebatque imperio consilium, quando Ægyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi. Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, incruentam et sine luctu victoriam et alia hujuscemodi prætexendo, sed gloriæ avidus atque omne belli decus sibi retinens. Ceterum ex instantibus terrarum spatiis consilia post res afferebantur. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrupit, tentatisque levi prœlio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina inter Hostiliam vicum Veronensium et paludes Tartari fluminis castra permuniit, tutus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur. Quod si affuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones nondum conjuncto Mœsico exercitu potuere, aut retroactæ deserta Italia turpem fugam conscivissent. Sed Cæcina per varias moras prima hostibus vendidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuncios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione VII. Claudiana advenit. Legioni tribunus Vipsanius Messalla præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui ad id bellum solus artes bonas attulisset. Has ad copias nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina, temeritatem victa arma tractantium incusans. Simul virtus Germanici exercitus laudibus attollebatur, Vitellii modica et vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia. Nihil prorsus quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissa prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnifice, pro caussa fidenter, de exitu securi, in Vitellium ut inimici. Facta Tribunis et Centurionibus retinendi quæ Vitellius indul-

sisset, spes: atque ipsum Cæcinam non obscure ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ addidere fiduciam, &c. *eo ordine quo deinceps vulgati.*

EXCURSUS AD GERMANIAM.

A.

Cap. 12. Germanos liberatum ire volui, a fœda aversæ Veneris nota: et ecce ego non sine nota. Nam quidam me culpat (modeste tamen, fateor, nec plane ἀλόγως) quod temere mendacem dixerim Athenæum. Ab eo enim, inquit, Diodorus, Aristoteles, Strabo. Primus quidem, de Celtis sic scribit: *Γυναῖκας δ' ἔχοντες εὐειδεῖς, ἥκιστα ταυταῖς προσέχουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀῤῥένων συμπλοκὰς ἐκτόπως λυσσῶσι*: et quæ subdit, turpia mihi nimis, turpia relatu. At Aristoteles vii. Polit. 'Plerasque militares gentes, et Celtas in iis, masculum cœtum palam admisisse.' Jam Strabo, negat 'turpe apud eos fuisse' *τὸ τῆς ἀκμῆς ἀφειδεῖν τοὺς νεοὺς*: *florem ætatis prostituere juniores.* Quid ad hos ego? ignosce quisquis legis, pæne idem quod in Athenæum. Falsi inquam isti, falsi: si tamen de Germanis hoc scripserunt ac senserunt, non potius de Gallis. Quod ego omnino assero: præsertim de iis qui Massiliæ et Italiæ magis propinqui. Ab ea parte labes hæc in candidam per se gentem. Nonne *mores Massilienses* proverbio, ab hac mollitie innotuere? Græci ergo illi, qui vix limen illud ipsum Galliæ noverant (Germaniæ certe penetral numquam) illic repertum vitium fama et stilo sparserunt perperam in omnes. Non mihi creditur? Tacito igitur nostro, qui diserte hoc ipso loco scribit (ex vestra quidem mente) molles istos et flagitiosos 'cæno et palude mersos, crate injecta.' Tuam fidem, o optime. Si fidi illi Græci, et si vitium hoc tam commune Germanis, tam receptum: qui constat ut iidem tam severiter illud puniant? Itaque ne sic quidem Germani inquinabuntur, etiamsi inquinata illa lectio retinebitur. Nec tamen a me, qui haud paullo tutius Tacito et in primis Fabio (qui claris verbis ignotum id flagitium Germanis asserit, te dissimulante) hic crediderim, quam Græcis. Quippe isti levi et longinqua fama aliquid de ea gente acceperunt: at illorum ævo, cognita jam Germania, imo lustrata Romanis et calcata.

STEMMA AUGUSTÆ DOMUS,

A

JUSTO LIPSIO

IN SERIEM REDACTUM.

- *C. Octavius C. F.* qui Macedoniæ præfuit. Ex Ancharia priore uxore
  - *Octavia* major. Ex priore marito C. Marcello
    - *M. Marcellus*, cui prima uxor Pompeia Sexti: altera, Julia Augusti filia. Ex neutra liberi. Obiit adolescens in Baiano.
    - *Marcella* major. Ex I. marito M. Vipsanio Agrippa
      - Liberi, ait Suetonius, sed nobis irreperti. Nam de Vipsania Tiberii uxore falsum.
    - Ex II. marito Julo Antonio Africano Triumviri filio, de quo Plut. in Antonio, et noster Ann. III.
      - *L. Antonius Africanus*: qui Massiliæ obiit, Ann. III. Ex eo aut fratre aliquo, ut arbitror,
        - *Sex. Antonius Africanus*: de cujus nobilitate, Annal. XIV. 46.
    - *Marcella* minor, de qua silent.
  - Ex II. marito M. Antonio III. viro
    - *Antonia* major. Ex marito L. Domitio Ahenobarbo.
      - *Domitia*, cui vir Crispus Passienus, uti suspicor ex Quinctil. VI. 11.
      - *Domitia Lepida*. Ex I. marito M. Valerio Barbato Messalla
        - *Valeria Messallina*, Claudii principis uxor. Adi Commentarium nostrum, ad finem Ann. XI. Et adde Senecam in Menippæa; qui Messallinæ majorem avunculum facit Augustum.
      - II. Ap. Junius Silanus, qui tamen antea maritus fuisse videtur Æmiliæ Lepidæ proneptis Augusti (vide Commentarium nostrum ad initium Ann. XIII. etsi res hæc adhuc nubila): exque iis forte
        - *L. Silanus* sponsus Octaviæ, Ann. XII. 3. et sqq.
        - *M. Silanus* proconsul Asiæ, Ann. XIII. 1.
        - *Junia Calvina* Vitellii nurus, Ann. XII. 8. quæque ad Vespasiani ævum supervixit, ex Suet. Vesp. c. 23.
      - *Cn. Domitius*, cui uxor Agrippina, et ex ea
        - *Nero* Imp.
    - *Antonia* minor; cujus stirpem ex marito Druso quære infra.

- C. *Octavius C. F.* qui Macedoniæ præfuit. Ex Attia II. uxore
  - *Octavia* minor: de cujus conjugio aut stirpe nobis non lectum.
  - C. *Octavius*, qui postea C. Jul. Cæsar Octavianus Augustus. Ex Scribonia uxore
    - *Julia*, cui primus maritus M. Marcellus, tertius Tiberius Imperator. Sed uterque sine prole. Medius autem M. Vipsanius Agrippa. Ex hoc
      - *C. Cæsar*, cui uxor Livia soror Germanici. Ann. IV. 40.
      - *L. Cæsar*, cui destinata uxor Æmilia Lepida, postea P. Quirinii uxor. Ann. III. 23.
      - *Agrippa Posthumus.*
      - *Julia*, cui vir L. Æmilius Paullus Censoris F. Ex eo
        - *Æmilius Lepidus*, cui Drusilla uxor. Ex Dione l. LIX. et Sueton. Calig. c. 24.
        - *Æmilia Lepida*, sponsa Claudii. Suet. Claud. c. 26. Nec scio an eadem quæ nupta Druso filio Germanici. Ann. VI. 40.
      - *Agrippina*, cui vir Cæsar Germanicus. Et ex eo
        - *Nero*, cui uxor Julia Drusi filia, Ann. VI. 27.
        - *Drusus*, cui uxor Æmilia Lepida, Ann. VI. 40.
        - *C. Caligula*, cujus matrimonia e Suet. pete.
        - *Agrippina*, cui mariti tres: Cn. Domitius, Crispus Passienus, Claudius Imp.
        - *Drusilla*, cui prior maritus L. Cassius: alter M. Æmilius Lepidus.
        - *Livia*, sive *Livilla*, Suetonio: quæ eadem *Julia* est Tacito et Dioni. Nupsit M. Vinicio, Annal. VI. 15. Huic sive alteri e sororibus maritus antea Quinctilius Varus, quem generum Germanici vocat Seneca Controv. I. 3. et aliquid Tacitus, Ann. IV. 66.

Habes Augusti Stemma, quod ad sanguinem quidem attinet. Superest uxoria stirps, quæ affinitate primo, mox adoptione insita in domum Augustam. Eam, lucis caussa, seorsum hic expressi.

- Ti. *Claudius Nero*, cui uxor Livia Drusilla, postea Augusta. Ex hac
  - Ti. *Nero*, qui Imper., cui I. uxor Vipsania Agrippina, M. Vipsanii Agrippæ, ex Pomponia, Attici filia. Ex hac
    - *Drusus*, cui uxor Livia, sive Livilla, soror Germanici. Ex hac
      - *Tiberius Gemellus*, quem Caius sustulit. Suet. c. 14.
      - *Gemellus* alter, cujus nomen non proditum, ex Annal. II. 84. qui periit quadrimus: ex Annal. IV. 15.
      - *Julia*, cui vir Rubellius Blandus, Ann. VI. 27. Ex hoc
        - *Rubellius Plautus*, quem Nero sustulit, cui uxor Pollutia, Annal. XVI. 10.
  - II. Uxor Julia Augusti F. Ex ea proles, sed infans exstincta.
  - *Drusus Nero Germanicus*, cui uxor Antonia minor. Ex hac
    - *Germanicus Cæsar*, cui uxor Agrippina. Stirps posita supra.
    - *Livilla*, cui vir C. Cæsar, dein Drusus frater patruelis: desponsa etiam postea Sejano. ex Ann. VI. 40.
    - *Claudius*, qui Imper. cui I. uxor Plautia Urgulanilla. Ex hac
      - *Drusus*, cui desponsa Sejani filia. Suet. Claud. c. 27. Tacit. Ann. III. 29.
      - *Claudia*, quam abjecit.
    - II. Uxor, Ælia Petina. Ex hac
      - *Antonia*, cui vir Pompeius Magnus, a Claudio interfectus: postea, Faustus Sulla.
    - III. Uxor, Valeria Messallina. Ex hac
      - *Octavia*, cui sponsus L. Silanus: postea maritus Nero Imp.
      - *Claudius Britannicus*, a Nerone sublatus.

RECENSUS

CODICUM MSS.

C. CORN. TACITI

NOVA RATIONE DIGESTUS.

[EX. ED. BIPONT. 1792.]

I. 1. CODEX Corbeio-Mediceus s. Florentinus, quod ad Tiberii Annales attinet, unicus: quos Beroaldus primum edidit Romæ 1515. cum reliquis Taciti libris. Diligentius Codicem contulit Pichena, sospitator Taciti alter, novissimeque Jac. Gronovius.

2. Hujus Codicis apographum, certe quod ad libros priores attinet, a Jo. Jocundo, Veronensi, propria manu scriptum tractasse se Fulvius Ursinus profitetur ad Ann. I. 4. idem, credo, quem P. Danesius contulit, teste passim Ursino in notis ad Tac. Cf. eum ad Annal. IV. 20, et ad lib. XI. sæpius.

3. Codex Hispanus Didaci de Covarruvia, JCti, quem contulit Andr. Schottus; collationes Lipsio transmisit.

II. 4. Florentinus Codex antiquus, ex antiquiori sæc. IV. exeuntis descriptus sæculo VII. vel VIII. literis Longobardicis; a Curtio Pichena diligenter collatus, et Jac. Gronovio existimante ' parens omnium Mss.' inde a l. XI. Annal.

5. 6. 7. Florentini recentiores duo membr. alter a l. XI. Annal. ad Hist. l. II. alter eosdem Annalium et V. Historiarum libros complectitur. Tertium quandoque memorat Pichena.

III. 8. Codex Farnesianus s. Vaticanus, quem se beneficio Fulvii Ursini adeptum dicit Lipsius contulitque; ex Bibl. Farnesiana

illatus in Vaticanam (hodie inter Mss. n. 1864.) complectitur Annal. ab XI. et Histor. libros, exaratus sæc. XIV. aut ineunte XV. Optimæ notæ. Contulit etiam, Broterio censente, Jac. Corbinelli, lectionesque ascripsit exemplo Beroaldiuo: novissime Jac. Gronovius inspexit.

IV. 9. Codex Vaticanus alter, ejusdem ferme cum priori ætatis, Lipsio judice, bonus et sincerus; n. 1863.

10. Illi non dissimilis videtur Broterio Cod. Bibl. reg. Paris. chartaceus, antea du-Fresnianus, ut inde profectus credatur: cujus lectiones attulere Ryckius et Broterius.

V. 11. *Venetus olim bibliothecæ S. Marci laudatus P. Victorio ad Cic. Ep. II. 12. qui hodie in ea non superesse fertur; unde s. deperditus, s. ille ipse Vaticanus alter putatur; cui certe similis est editio princeps, probabiliter a Veneto profecta et instar Codicis habita.

VI. 12. Codex Genuensis, qui non solum, aut ejus similis, adhibitus Puteolano in editione sua pro Codice habenda, sed etiam apographorum plurium parens factus. Ex eo enim descripti:

13. Vaticanus III. recentior, num. 2965. Genuæ 1449.

14. Vaticanus IV. recentior, n. 1958.

15. Cod. Oxon. Harleianus 1452.[1] præterea collatus cum Ms. Vatic. n. 1863, aut simili.

16. — — — — Bodleianus 1463.

17. — — — — Colleg. Soc. Jesu 1458.

VII. 18. Codex Budensis, Matthiæ Corvini egis, inde Rhenano subinde dictus Regius. Vocatur idem Codex Sambuci, et in bibl. Vindobonensem delatus. Is Codex, quo Rhenanus usus est, quanquam Lipsio et J. Gron. haud optimæ notæ visus, multum tamen profuit Tacito, judice Ernestio.

VIII. 19. Codex Guelferbyt. membr. sed recens, a Pant. Candido emtus Ferrariæ 1461. dein a Franc. Mediabarba Birago donatus Marq. Gudio, tum ex hujus bibl. perveuit in Guelferbytanam principalem; cujus lectiones dedere Chr. Haufius et clar. Ernestius.

20. Cod. Ms. membr. Parisiis in Bibl. Instit. Oratorii Jesu. Broterio serius oblatus, sed forsan a Jac. Corbinelli collatus.

1 De codd. 15. 16. 17. vid. Recensum Codicum Mss. qui in Bibliothecis Britannicis servantur, infra.

21. Ms. Agricolæ s. ab ipso Rud. Agricola in terpolatus conjecturis. Excerptis inde a Franc. Modio usus est Lipsius, tum Nic. Heinsio et Th. Ryckio adhibitus. Sed hi illi plus justo tribuerunt.

Occurrunt præterea alii recentes, inde a l. XI. Annal.

22. Codex Bessarionis, scriptus Bononiæ 1453.
23. Ottobonianus.
24. Neapolitanus, quem habuit Jo. Valetta.
25. S. Johannis in Carbonaria.
26. Cæsenatensis.

* Codex Herbipol. ab I. Schegkio laudatus ad Vellei. pag. 504. hodie nullus reperitur, testante Ern. Neque etiam extat Bambergæ Codex, quem olim fama tulerat falsa.

† Codex Mirandulanus non verus, sed fictus a Pomponio Lampugnano, Lipsii adversario.

RECENSUS EDITIONUM C. CORN. TACITI

IN VIII. ÆTATES DIGESTUS.

[EX. ED. BIPONT. 1792.]

ÆTAS I. NATALIS.

.... Editio princeps Veneta, fol. sine titulo, et sine anni locique nota, per Vindelinum Spiram, cum hoc ad calcem tetrasticho:

'Cæsareos mores scribit Cornelius: esto
Iste tibi codex: historiæ pater est.
Insigni quem laude feret gens postera: pressit
Spira premens, artis gloria prima suæ.'

Prodiit an. 1468. suspicante illustriss. Comite de Reviczky in Catal.

cap. 101. sq. vel 1469. quod vult Maittarius, qui idem putat editam per Jo. Spiram. Habet libros Annal. ab XI. ad XVI. Histor. libr. I-V. libellum de Germania et Dial. de claris oratoribus ex Ms. qui hodie in biblioth. Venet. non reperitur. Unde ipsa hæc editio instar Cod. habetur, et est rarissima. Ex ea tres filiæ certæ:

.... Mediolanensis, fol. s. l. et a. Francisci Puteolani, a Bernardino Lanterio adjuti. Basin fecit Venetam, coll. cum Mss. præstante charta et typis. Puteolanus addidit vitam Julii Agricolæ.

(Editionem Venetam an. 1484. et Romanam an. 1485. memorat Maittarius Ann. typ. T. V. P. II. pag. 293. sed sine auctore ac teste: unde nihil ejus traditioni tribuit Ernestius. Lipsius se ed. Veneta 1494. usum ait, nemini præter eum visa, eoque etiam Ernestio dubia. Vix tamen dubitaverim, quin ex vero eam significaverit Lipsius. Ita in Præf. Lipsii ed. 1574. 'His tribus' (Codd. Farnes. et duobus Vatic. alteri optimo ac vetusto, alteri minus bono) 'accessit editio Veneta vetus anni ∞. CCCCXCIII. quam adhibere vice libri scripti ideo non piguit, quod inter studiosos harum rerum constet, Taciti Mss. exemplaria spisso et vix in Europa inveniri. In his autem libris citandis usum me fide antiqua et vere Romana, ex animi mei sententia juro.')

1497 Venetiis, fol. ed. Puteolani repetita. In fronte titulus: 'Cornelii Taciti Historiæ Augustæ.' In fine: 'Cornelii Taciti historiæ augustæ: nec non de situ moribus et populis germaniæ libellus: ac de oratoribus dialogus fœliciter expliciunt. Venetiis fideliter impressi ac diligenter emendati per Philippum pinci sumptibus nobilis viri dni Benedicti fontana. Anno dni MCCCCXCVII. die XXII. Marcii. Imperante sapientissimo dno Augustino Barbadico prudentissimi ac Invictissimi Senatus Venetiarum duce serenissimo.' Editio rarissima, elegans et nitida.

1512 Riviana. Venetiis, fol. ex priori recusa; cujus quidem vitia typographica correxit Jo. Rivius, ceterum in mutando textu de suo judicio parum feliciter versatus.

ÆTAS II. BEROALDINA.

1515 Romæ, fol. 'P. Cornelii Taciti libri quinque noviter inventi, atque cum reliquis ejus operibus editi,' cet. (c. præf. Phil. Beroaldi jun. Acad. Rom. præpositi ad Leonem X. P. M.) In fine: 'Romæ, per Magistrum Stephanum Guillereti de Lotha-

ringia, 1515. Kal. Martii.' Editio rara et nitida chartis ac typis. Editor libros v. ex Codice Corbei. edidit, in reliquis Puteolanum secutus. Cf. Maittaire Annal. typ. T. II. p. 266. Ex hac matre ed. natæ sunt 4. filiæ:

1517 Mediolanensis, 8. quam ex priori dedit Alex. Minucianus, Apulus, typogr. et hist. Prof. Mediol. passim emendatam et Andr. Alciati notis auctam.

1519 Basileensis I. fol. 'P. Cornelii Taciti Historia Augusta actionum diurnalium: additis quinque libris noviter inventis. Andreæ Alciati Mediolanensis in eundem annotationes. De situ, moribus, et populis Germaniæ libellus: eodem Corn. Tacito autore. Ejusdem dialogus, an sui seculi oratores antiquioribus et quare concedant. Cn. Julii Agricolæ vita per eundem. Apud inclytam Basileam ex officina Jo. Frobenii, mense Aug. A. 1519.' Editio elegantior prioribus. Curavit quidem Beatus Rhenanus, sed Alciati nonnullis dicitur ob additas ejus et Beroaldi observatt. Imitatur ea Beroaldinam; sed libellus de Germania dicitur a prodigiosis mendis repurgatus per Beatum Rhenanum beneficio Codicis vetustioris. Cf. Maittaire Annal. T. v. Vol. II. p. 273.

1527 Juntina, 8. 'P. Corn. Taciti ab excessu divi Augusti historiarum libri quinque nuper inventi, atque cum reliquis ejus operibus maxima diligentia excusi. Florentiæ per hæredes Philippi Juntæ, A. D. 1527. mensis Maii die XXII.' Textus Beroaldi interdum correctus ab Ant. Franc. Varchiensi.

1552 Florentina, 8.

ÆTAS III. RHENANI.

1533 Rhenani I. et Basil. II. fol. 'P. Corn. Taciti equitis Rom. Annalium ab excessu Augusti, sicut ipse vocat, sive Historiæ Augustæ, qui vulgo receptus titulus est, libri sedecim, qui supersunt, partim haud oscitanter perlecti, partim, nempe posteriores, ad exemplar manuscriptum recogniti magna fide, nec minore judicio, per Beatum Rhenanum. Nihil hic fingi, docebunt castigationes suis quæque libris additæ. Libellus J. Lipsio emendati et illustrati. Antverpiæ, ex offic. Chr.

de Germanorum populis, Dialogus de Oratoribus, denique de vita Agricolæ non solum emaculatius prodeunt, sed et explicatius, adjunctis in hanc rem scholiis. Basileæ in officina Frobeniana per Hieron. Frobenium et Nic. Episcopium, 1533.' Rhenanus textum Basileensis I. quem vulgatum dicit, cum MS. Budensi collatum dedit, et in Germania adhibuit editionem aliam veterem Italicam. In Agricola et Dial. de Oratoribus solo ingenio usus est. Beroaldi et Alciati notæ ex ed. superiori Basileensi repetitæ: ipse Rhenanus scholia adjunxit, et thesaurum constructionum et locutionum et vocum Tacito solennium præmisit utiliorem.

Hujus textum ut vulgatum sequuntur:

1534 Aldina, 8. 'Cornelius Tacitus, recognitus et emendatus, &c. Varia lectio in calce operis impressa. Venetiis, in ædibus hæredum Aldi Manutii Romani, et Andreæ Asulani Soceri, mense Novembri 1534.' Elegans.

1541 Gryphiana I. Cornelii Taciti Annales ex castig. et cum annott. Æm. Ferreti, B. Rhenani, Alciati, et Beroaldi. Lugduni, 8. Bibl. Ernest. p. 196, n. 2878.

1542 Francofurtensis I. 8. 'P. Cornelii Taciti Eq. Rom. Annalium sive Historiæ Augustæ Libri, quantum quidem eorum restat, Sedecim. Ejusdem libellus de moribus et populis Germanorum. Item Vita Julii Agricolæ, oratoris. Item Dialogus de claris oratoribus. Cum Indice. Francofurti ex officina P. Brubachii, anno XLII.'

1543 Gryphiana II. Lugduni, 8. cum notis Æm. Ferreti et Thesauro Rhenani. Haud accurata.

1544 Rhenan. II. s. Basil. III. fol. c. annott. Rhen. et Alciati.

1551 Gryphiana III. Lugduni, 12. Æm. Ferretus præfatus est, sed ejus notæ et thes. Rhenani absunt.

1554 Veneta, 4. Fabricio memoratur.

1559 Gryphiana IV. Lugduni, 12. apud hæredes Seb. Gryphii. Bibl. Ludewig. n. 7641.

ÆTAS IV. LIPSIANA.

1574 Lipsii I. 8. 'C. Corn. Taciti Hist. et Annal. libri, qui extant, a

Plantini, 1574. Commentarii seorsim prodierunt an. 1580. et curæ secundæ 1581. ex eadem offic. Is vero, Tacito denuo post Rhenanum ex Mss. et edd. vett. recognoscendo et commentariis illustrando, immortalis, prævenit Muretum, cujus notæ in libros priores Annal. prodierunt Romæ 1580. et Ingolst. 1604. et 1608. 8.

1576 Gryphiana v. 12. ex prima Lipsii expressa. 'C. Corn. Taciti Annal. et Hist. libri, qui exstant, Justi Lipsii studio emendati et illustrati. Ejusd. Tac. liber de mor. Germ. Julii Agricolæ vita. Incerti scriptoris Dial. de Oratt. sui temporis. Cum notis Justi Lipsii et Vertranii Mauri. Acc. huic ed. apell. nationum et provinciarum Germaniæ. Lugduni, ap. Ant. Gryphium, 1576.' Notæ Vertranianæ admixtæ sunt Lipsianis.

1581 Parisiis, fol. 'C. Corn. Taciti Equitis Romani ab excessu Divi Augusti Annalium libri quatuor priores, et in hos observationes Caroli Paschalii Cuneatis. Paris. ap. Robertum Colombellum in Aldina Bibliotheca.' Catalogue raisonné de la Collection de livres de P. A. Crevenna Vol. v. p. 162.

—Lipsii II. 8. 'C. Corn. Taciti Opera omnia, quæ exstant, quorum Index pagina sequenti: J. Lipsius denuo castigavit et recensuit.' —'Antverpiæ, ex offic. Christoph. Plantini Architypographi regii, MDLXXXI.'—Pagina 3. sq. 'Justus Lipsius Christophoro Plantino S. Dico. Tacitum, quem iterum vulgare paras, clarissime Typographorum, mitto ecce Tibi. Relegi, recensui, et sine dolo dicam, multa in eo, qua a scriptura, qua ab interpunctis, feci meliora. Addidi etiam ad oram Notas variantis lectionis aut conjecturæ meæ: sed paucas, brevesque. Nam cetera haurire e Commentariis meis lectorem jus est, qui Tacitum ipsum sequentur, imo adsequentur. Ego, mi Plantine, etsi in variis molestisque occupationibus nunc meis, valetudine etiam non firma, tamen curæ habui hanc curam; uti publica privataque res fructum caperet e saluberrimo et optimo scriptore ad hoc ævum. Ævum calamitosum, sed ad quod tolerandum, multum, me judice, historia ista faciet: solatio, consilio, exemplo. Vale.' Exstat in bibl. Bipont. Eodem volumine continentur: 'Justi Lipsii ad Annales Corn. Taciti liber commentarius sive Notæ. Antverp. ex offic. Christoph. Plantini. M. D. LXXXI.'

1584 Gryphiana VI. 12. Lugduni, per Ant. Gryphium.
1585 Lipsii III. fol. Lugd. Bat. qua Pichena dein usus est.
1588 Lipsii IV. 8. ibid. ap. Plantin.
—Francofurti, fol. inter historiæ Romanæ scriptores a Frid. Sylburgio editos III. voll.
1589 Lipsii V. fol. Ernestio omissa, sed in bibl. hist. Struv. et Hanckio memoratur. En titulum: 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant. Justus Lipsius quintum recensuit. Additi Commentarii meliores plenioresque cum curis secundis. Lugd. Bat. ex off. Plant. ap. Fr. Raphelengum. CIƆIƆLXXXIX.'
1592 Francofurti, fol. 'Annib. Scoti in C. Taciti Annales et Historias Commentarii politici. Addita etiam Taciti Opera, cum Indice.' Catal. bibl. Ludewig. n. 11720.
1595 Lipsii VI. 8. e priori repetita, ap. Hieron. Commelinum. Engelio bibl. selectiss. p. 154. præstans admodum dicitur. Extat in bibl. Francof. et Ludewigiana n. 7642.
—eodem, apud eundem, 24. Catal. bibl. Thuan. P. I. p. 290.
1598 Gryphiana VII. 16. Lugd. per Ant. Gryph.
—Lipsii VII. 8. Antverpiæ, ap. Plantin.
—Lipsii VIII. Lugduni Bat. 8. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant. Justus Lipsius quintum recensuit. Seorsim excusi Commentarii cum curis secundis.'
1600 Lipsii IX. fol. et 4. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant Justus Lipsius postremum recensuit. Additi Commentarii meliores plenioresque, cum Curis secundis. Accessit seorsim C. Velleius Paterculus cum ejusdem Lipsii auctioribus Notis. Antverpiæ, ex officina Plantiniana, apud Joannem Moretum. CIƆ. IƆC. Cum privil. Cæs. et Regio.'—In Præf. Comm. nova VI. Idus Febr. 1600. scripta: 'Itaque ante annos duodecim Curas secundas dederam; et easdem postea operi injunxeram, ut suis quæque locis et ordine possent legi. At nunc denique Tertias etiam damus: et, nisi fallor, ultimas. quia et occupatio alia me abstrahit, et sine culpa fortasse non sit (certe sine laude) assiduum hoc satagere in re et scriptore uno. Vale ergo, mi Corneli, et per me, audacter dicam, notior et illustrior orbem perambula; amande ab eo, quamdiu boni honestique amor erit.'
1604 Ingolstadii, 8. Taciti Annalium libri XVI.
—Monachii, 8. non nisi textum Lipsii habet.
1606 Parisiis, 4. Tacitus cum notis Lipsii et Merceri.

ÆTAS V. LIPSIO-PICHENIANA.

Cujus diluculum incepit, cum Curtius Pichena, magni Etruriæ Ducis a secretis, notas in Tacitum, quamvis absque capite, edidisset, quæ auctori novam lucem affunderent ex diligentiori collatione edit. Lipsianæ 1585. cum Codice utroque Florentino. Prodierunt primum Florentinæ, et recusæ Francofurti 1600. 8. typis Wechelianis. Has et binæ edd. sqq. insertas habent:

1607 Francofurti, 8. 'C. Corn. Taciti Opera, ex recogn. Jani Gruteri, cum Indice rerum accuratissimo. Acc. seorsim ad eundem emendatt. castigg. obss. notæ Alciati, Ferreti, Ursini, Merceri, Coleri, Rhenani, Vertranii, Donati, Pichenæ, Gruteri. Francofurti, e coll. Palthen. sumtibus Jonæ Rhodii.' In capita primum divisit Gruterus.

1608 Parisiis, fol. 'C. Corn. Taciti, et C. Velleii Paterculi scripta, quæ exstant, recognita, emaculata, additique commentarii copiosissimi, et notæ non antea editæ. Parisiis, e typogr. P. Chevalier.'—Editor est Car. Aubertus. Commentatores, quorum notas exhibet, sunt XVI.: A. Alciatus, B. Rhenanus, V. Luxanus, F. Ursinus, M. A. Muretus, J. Mercerus, Christoph. Colerus, V. Acidalius, Ph. Beroaldus, Æm. Ferretus, M. Vertranius, M. Donatus, Fr. Modius, C. Pichena, J. Gruterus, et Paschalius.

1607 Lipsii x. fol. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, Justus Lipsius postremum recensuit. Additi commentarii aucti emendatique ab ultima manu. Accessit C. Velleius Paterculus, cum ejusdem Lipsii auctioribus notis. Antverpiæ, ex offic. Plantiniana, ap. Jo. Moretum.' Hæc tum consultis Pichenæ notis emendatior, tum præter commentarios et excursus habet dispunctionem notarum Mirandulani Codicis (ficti).

Plenior dies advenit cum ipsa Taciti editione a Pichena recognita, notisque auctioribus illustrata, in quibus præparandis ipsi adfuit Franc. Venturius, Patricius Florentinus.

1607 Francofurti, 4. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, juxta veterrimos Manuscriptos emendata, notisque auctioribus illustrata, per Curtium Pichenam, Ser. magni Ducis Etr. a secr. Adjectus Index nominum, verborum, ac sententiarum locu-

pletissimus. Francof. ap. Cl. Marnium et heredes Jo. Aubrii. 1607.' Capita ex Gruteri ed. ascripta.

Notæ hæ auctiores seorsim prodiere Hanov. typis Wechel. an. 1608. 8.

1609 Aurel. Allobrog. 8. Picheniana recusa.

—ibid. fol. Tacitus prodiit inter historiæ Romanæ scriptores Latinos vett. omnes, per Petrum de la Roviere. II. voll.

1614 Francofurti, 12. Picheniana repetita.

1622 Eadem Mussiponti in vicina nobis Lotharinga, 8.

Id temporis Tacitus Francofurti prodiit ter Latinus cum versionibus:

1612 Taciti Opera, Latine, cum versione Ital. Georgii Dati, Francof. typis N. Hofmanni, sumtibus Jon. Rhodii. 1612. 8. maj.

—Eadem Latine cum vers. Gall. Stephani de la Planche et Cl. Fauchet. ibid. eod. 8.

—Eadem Latine cum vers. Germ. Jac. Micylli. ibid. eod. fol.

Auctoritas Lipsiani nominis maxime prævaluit in sequentibus:

1612 Parisina Morelli, 12.

1614 Colon. Allobr. 12. ' C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, &c. Gnomologia et distinctis breviariis aucta. Colon. Allobrog. sumtibus Sam. Crispini.' In fine voluminis additas habet varias lectiones, ex Lipsii notis excerptas.

1619 Lugduni Bat. 8. Lipsii XI. C. Corn. Taciti Opera: J. Lipsius recensuit et commentarios adjecit. Catal. bibl. Ludewig.

1621 ibid. 12. Eadem ap. Elzevir. Cuique libro subjuncta lectionum selecta varietas. Præmittitur ultimum Lipsii de Tacito judicium.

1622 Parisiis, fol. ' Novæ cogitationes in libros Annalium C. Corn. Taciti, qui exstant. Auctore Ludovico Dorleans. Quibus addita sunt reliqua ejusdem Taciti opera. Cum Indicibus copiosissimis. Parisiis, sumt. ac impens. Tho. Blasii.'

—Rothomagi, 8. C. Corn. Taciti Opera. Catal. bibl. S. I. Mont. pag. 204.

1623 Parisiis, 24. Cæsii.

—Aurel. Allobrog. fol. inter historiæ Romanæ scriptores Latinos, repetitos ex ed. 1609. ap. Roverii viduam et hæredes.

1627 Antverpiæ, fol. Lipsii XII. cum Comm. ejusdem. Catal. bibl. Francof.

1634 Lugduni Bat. 16. ' C. Cornelius Tacitus ex Justi Lipsii editione. Lugd. B. ex offic. Elzeviriana.'

1637 Amstelodami, 24. ex rec. Lips. et Is. Pontani. Ap. Jo. Janssonium. Futilis.

—Antverpiæ, fol. Lipsii XIII. ex offic. Plant.

—Florentiæ, fol. Latine et Italice per Bernh. Davanzati.

1648 Antverpiæ, fol. ap. Plantin. Lipsii XIV. cum Velleio Paterculo. In charta subflavi coloris pulchre exscripta; additamque habet disp. Cod. Mirandul. &c.

1667 et 1668 ibid. fol. Lipsii XV. ultima. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, a J. Lipsiio postremum recensita, ejusque auctis emendatisque commentariis illustrata. Item C. Velleius Paterculus cum ejusd. J. Lipsii auctioribus notis. Antverpiæ, ex off. Plantiniana Balthasaris Moreti.' Catalogue raisonné de P. A. Crevenna Vol. V. p. 160.

ÆTAS VI. PICHENO-BERNEGGERIANA s. FREINSHEMIANA.

Tres ea tulit egregios Taciti recognitores, Berneggerum, Freinshemium, et Grotium.

1638 Argentorati, 8. C. Corn. Tacitus accurante Matthia Berneggero.—Quæ Pichenæ textum fere totum servavit, pravis de conjectura doctorum, etiam Jo. Freinshemii, mutatis. Atque hic (Berneggeri gener) expositionem locorum ab interpretibus intactorum aut secus acceptorum adjunxit. Ceterum argumenta in summa pagina inscripta; marginem obsident, ab alia parte parallelismus, ab altera numerus versuum, ad quos etiam refertur Index copiosissimus et rerum et verborum a Melch. Freinsh. confectus. Editio præstans bonitate magis quam elegantia.

Jo. Freinshemius etiam Argentorati an. 1641. paraphraseos Cornelianæ specimen Annal. libros VI. complectens edidit.

1640 Lugduni Bat. 12. 'C. Corn. Tacitus ex J. Lipsii editione, cum notis et emendd. Hug. Grotii. Ludg. B. ex officina Elzeviriana.' Cui et ob Grotii recensionem notasque, et ob typorum nitorem, primæ inter minoris formæ edd. debentur.

1643 Amstelodami, 12. Boxhornii I. 'C. Corn. Tacitus, et in eum M. Zuerii Boxhornii observationes. Amstel. ex offic. Jansson.'

1645 Venetiis, 12. 'C. Corn. Tacitus, et in eum M. Z. Boxhornii et H. Grotii obss. Venetiis, ap. Juntas et Baba.'

1649 Amstelodami, 12. 'C. Corn. Tacitus cum optimis exempl. collatus. Adj. capitulorum numeri. Amstelod. ap. Ludovicum Elzevirium.'—Sequitur textum Berneggeri et Freinsh.

Eod. anno ap. eundem prodiit: ' H. Savilius in Taciti Histor. Agricolæ vitam, et commentarius de Militia Romana,' 12. Catalogue raisonné de la Collection de livres de P. Ant. Crevenna T. v. p. 160.

1650 ibid. 12. ap. Jansson.

1652 Aurel. Allobrog. fol. Historiæ Romanæ scriptores ¡Latini veteres, &c. per Sam. Chouet II. voll. quorum alterum exhibet Tacitum ad exemplum Lipsii.

1653 Amstelodami, 12. Boxhornii II. auctior. ' C. Corn. Taciti quæ exstant, M. Z. Boxhornius recensuit et animadversionibus nonnullis illustravit. Amst. apud Jo. Janssonium.'

1658 Venetiis, 4. C. Corn. Taciti Opera, cum vers. Italica Bernh. Davanzati.

1660 Amstelodami, ex rec. Lipsii, Pontani, et aliorum.

1664 ibid. 12. Boxhornii III. c. ejusd. comm. polit. in Agricolam. Amstel. ap. Casp. Commelinum.

Boxhornianæ hodie parum laudis habent; et tertia, quamvis elegantior, mendosior tamen reperitur.

—Argentorati, 8. ' C. Corn. Tacitus. Accurante Matthia Bernegger. Argentor. ap. J. G. Dolhopf et J. Eberh. Zetzner.' Iisdem præsidiis instructa, quæ ad 1638. diximus. Atque hæc posteris editoribus basis facta.

1672 Venetiis, 12.

ÆTAS VII. GRONOVIO-RYCKIANA.

1672 Amstelodami, 8. maj. ' C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, integris J. Lipsii, Rhenani, Ursini, Mureti, Pichenæ, Merceri, Gruteri, Acidalii, Grotii, Freinshemii, et selectis aliorum commentt. illustrata. Jo. Frid. Gronovius recensuit, et suas notas passim adjecit. Accedunt Jac. Gronovii excerpta ex variis lectionibus Ms. Oxoniensis. Amstelod. apud Dan. Elsevirium,' II. voll. 1672. (alter tomus signatur a. 1673.) Elsevirianorum typorum elegantia et chartæ nitor præstat: sed non æque accurata, ac illa Freinshemii.

1676 Venetiis, 12 maj. Tacitus, et in eum M. Z. Boxhornii et H. Grotii observationes.

1678 Amstelodami, 12. ap. Elzevir.

1682-1684-1687 Parisiis, 4. ' C. Corn. Taciti Opera, interpretatione perpetua et notis illustravit Julianus Pichon Abbas: Jussu Christianissimi regis in usum serenissimi Delphini. Paris. ap. vid. Claudii Thiboust, et P. Esclassan.' IV. voll.—Editio Broterio, ipsi Gallo, illaudata, quippe quæ nulla Mss. Codicum collatione, grandis tamen sit, et indigesta notarum mole gravida.

1683 Venetiis, 12.

1684 Lugduni 12. ex rec. Lipsii et Pontani.

1685 Lugduni Bat. 8. II. voll. Gronovianam ed. recusam dedit Jacobus Gronovius, patre minor; eamque vitiis operarum auctiorem.

Meliora in Tacitum beneficia mox præstitit Theod. Ryckius, olim J. F. Gronovio præceptore usus.

1687 Lugduni Bat. 12 maj. ' C. Cornelii Taciti Opera, quæ exstant, ex recensione et cum animadversionibus Theodori Ryckii. Lugd. B. apud Jac. Hackium.' Cui conjunctum volumen animadversionum anno ante prodiit.

1701 Amstelodami, 16. cum capitulis.

1708 Venetiis, 4. Pichonii editio in usum Delphini inepte repetita.

1714 Lipsiæ, 8. II. voll. ' C. Corn. Taciti Opera, notis grammatico-philologico-criticis illustrata ad modum Jo. Minellii a Christiano Haufio, Gymn. Gorlic. Prorect. quibus præmissa est Jo. Georg. Walchii diatribe critica de Tacito ejusdemque stilo ad Jac. Perizonium.'—Quamvis varias lectt. Ms. Guelferbytani habeat, notis tamen in modum Minellii scriptis laudis nihil tulit.

1721 Trajecti Bat. 4. ' C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant, integris B. Rhenani, Fulv. Ursini, M. Ant. Mureti, Jos. Merceri, J. Lipsii, Val. Acidalii, Curt. Pichenæ, Jan. Gruteri, H. Grotii, J. Freinshemii, J. F. Gronovii, et selectis aliorum commentariis illustrata. Ex recensione et cum notis Jacobi Gronovii. Traject. Bat. ap. Jac. a Poolsum et Jo. Visch.' II. voll. Paternæ editionis textum quidem cum Codd. Flor. denuo contulit, suisque notis auxit Jac. Gronovius. Sed ipse absolvere opus atque edere non potuit, morte præventus. Edidit Abr. Gronovius. Jacobi filius, adj. integris notis XIII. virorum, et selectis XVIII. virorum cet. Additæ ab editore varr. lectt. Cod. Bodlei. &c. Convicia in Ryckium jacta huic non obfuerunt, sed Gronoviorum, Jac. et Abr. judicium et animum minutum produnt.

1730 Dublini, 8. Ryckii editio recusa III. voll. Notæ subjectæ textui.

1733 Parisiis, 16. sine notis.

1734 Amstelodami, 12. ap. Janssonio-Waesbergios.

—ibid. 16. ap. J. Wetstenium et G. Smith. (c. capit. et serie chronol.) ad fidem optt. Mss. castigata. Bona et elegans.

1735 ibid. 12.

1737 Francofurti ad Viadr. 8. ed. Berneggeri et Freinshemii recusa c. n. et Indd.

1743-1748 Heidelbergæ, fol. maj. Historiæ Romanæ scriptores Latini, &c. edente et accurante Ben. Casp. Haurisio. III. voll. c. figg. æn. Tertium volumen habet Tacitum, subditis varr. (ex Lipsio, Pichena) sine auctorum nomine. Editio splendida, neque accurata.

1753 Glasguæ, 12. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ supersunt. Ex editione Jacobi Gronovii. Glasguæ, in ædib. Acad. excudebant Rob. et And. Foulis.' IV. voll.

1754 Londini, 12. ap. Brindley. IV. voll.

1760 Londini, 8. Ryckiana repetita.

ÆTAS VIII. GRONOVIO-ERNESTIANA.

1752 Lipsiæ, 8. Ernestii I. 'C. Corn. Taciti Opera, ex recensione Jo. Aug. Ernesti, cum notis integris Justi Lipsii et J. F. Gronovii, quibus et suas adjecit. Lipsiæ, ex offic. Weidmanniana.' II. voll. Textum J. F. Gronovii cum edd. vett. et Jac. Gronovii novis obss. collatum dedit, pluribusque et Heinsii et suis conjecturis auxit; textum passim emendavit, neque tamen ubique in melius restituit, vel menda Gronoviani textus devitavit; interpunctionem vero indé a Gronovio auctiorem subinde direxit, cumulavit. Asseclam inter Gallos invenit Nic. Lallemand.

1755 Patavii, 4. Latine et Italice per Bern. Davanzati.

1755-1774 Parisiis, 12. IX. voll. Taciti opera Latine et Gallice prodierunt hoc ordine: 1. C. J. Agricolæ vita et de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus, interprete de la Bleterie, 1755. II. voll. 2. Annalium libri VI. priores, cum ejusd. versione, et supplemento libri quinti, ab ipso ex historicis aliis composito, 1768. III. voll. 3. Historiarum libri, interprete Dottevillio, 1772. II. voll. 4. Annalium libb. XI—XVI, eodem interprete, 1774. II. voll. Singulis libris additæ sunt notæ, partim criticæ, partim ad historiam, antiquitates, et loca difficiliora explicanda pertinentes.

1760 Parisiis, 12. 'C. Corn. Taciti quæ exstant Opera. Recensuit J. N. Lallemand. Paris. typis J. Barbou.' III. voll. Recepit is lectiones plerasque Ms. Regii, præsertim quæ cum ed. omnium principe conspirabant, suisque auctorem notis illustravit. Omisit Dial. de Oratoribus.

1769 ibid. Eadem repetita ap. eund.

1771 Parisiis, 4. maj. 'C. Corn. Taciti Opera, quæ exstant. Recognovit, emendavit, supplementis explevit, notis, dissertationibus, tabulis geographicis illustravit Gabriel Brotier.' IV. voll. Quamvis hæc editio magno conatu instituta videatur, omnesque elegantia et pretio superet, haud tamen eo desiderabilior facta, nisi iis, quibus divitiæ abundant. Textum Ernestii subinde sequitur, subinde veterem ab eo tuetur lectionem, subinde mutat audentius. 'Notæ sub textu sunt,' judice Ernestio, 'sicut Alemanni pleræque, tironibus scriptæ: ad calcem operis sunt longiores derebus, sæpe per longas disputationes tractatis, in quibus pleræque sunt loci de antiquitatibus, item criticæ, in quibus varietas lectionum traditur, et judicium de iis proponitur.' Utut vero notæ subinde minus dignæ videantur, haud tamen semper, præsertim in judicio, vel nescio quo sensu de lectt. varr. cedit iis, quibus nimium reprehenditur. Sed in tam splendido opere oportuit nihil reliqui fieri ad diligentiam emendandi. Tacemus alia.

—Berolini, 8. ex rec. Ernest. cum Indd. verb. et rerum.

1772 Lipsiæ, 8 maj. 'C. Corn. Taciti Opera,' iterum recensuit, notas integras J. Lipsii, J. F. Gronovii, Nic. Heinsii et suas addidit Jo. Aug. Ernesti. Lips. ap. Weidmanni hered. et Reichium.' II. voll. Quid quantumve boni denuo contulerit in Tacitum, et supra jam attigimus, et ipse docuit in Præf. p. 34-47. Doctrinæ certe plenissima, sed non pariter ac decuit a mendis repurgata.

1776 Parisiis, 12. C. Corn. Taciti Opera, supplementis, notis et dissertatt. illustravit Gabr. Brotier. Paris. ap. Merigot jun.' VII. voll.

1777 Herbipoli et Fuldæ, 8. 'C. Corn. Taciti Opera, ad optimas recentissimasque editiones accuratissime collatas recusa. Herbipol. et Fuldæ, imp. et typis Jo. Jac. Stahel, Univ. Bibliop. et Typogr.'—Editio castigationis, quam titulus mentitur, plane expers; operarum vitiis scatet; turpioris chartæ.

1779 et 1780 Bipontina I. 8. maj. 'C. Corn. Taciti Opera, cum varie-

tate lectionum selecta novisque emendationibus. Accedunt notæ et Index historicus. Studiis societatis Bipontinæ. Bipont. IV. voll.

1780 et 1781 Mannhemii, 8. min. ' C. Corn. Taciti Opera, recognovit, emendavit, supplementis explevit Gabriel Brotier.' v. voll. Quorum quatuor priora textum Taciti habent; quintum supplementa exhibet. Notæ Broterii desiderantur.

EDITIONES

LIBRORUM TACITI MINORUM.

1472 Bononiæ, fol. Germania. Laudata Pichenæ ad c. 2. sed dubia Ernestio.

s. a. et l. 4. (Romæ, forte ap. Gensberg. circa an. 1473. aut 1474. Vid. Audiffredi Cat. edd. Rom. sæc. XV. p. 385. et cl. Harles. in Not. brev. Literat. Rom. p. 397.) Germania. Quem Codicem Artolphi vocat Rhenanus: ex qua pleræque lectiones in textu Rhenani fluxere, quibus ille a superioribus exemplis differt. Vid. Fabricii Bibl. Lat. T. II. p. 393.

1476 Venetiis, fol.—de situ, moribus et populis Germaniæ libellus. Ad calcem Diodori Siculi, Lat. ' Venetiis per Andream Jacobi, Katharensem.' Qua usus est Ernestius.

s. a. l. et typ. 4. (Mediolani, 1482.) J. Agricolæ vita, cum Panegyricis veteribus.

1493 Venetiis, fol. Germania, Diodoro Siculo adjuncta a Poggio Florentino.

1497 ibid. fol. Agricolæ vita separatim edita a Franc. Puteolano. In fine: ' Venetiis per Philippum pinci sumptibus dni Benedicti de fontana. Anno dni MCCCCXCVII. die XXII. Marcii.'

1509 Lipsiæ, 4. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, a Rhagio Æsticampiano editus.

1511 (Parisiis) 4. Cornelii Taciti de origine et situ Germanorum opusculum. Cum Berosi, Myrsili et al. fragg. Vid. cl. Harlesii Introduct. in not. literat. Rom. T. I. p. 74.

1517 Mediolani. Germania, ab Alex. Minuciano separatim edita.

1519 Basileæ, 8. Germania, cum commentariolo. A Rhenano curata.

1529 Noribergæ, 4. Germania cum comment. Althameri. Qui liber

a Theologis Paris. in Catal. librorum prohibitorum est relatus. V. Argentré T. II. p. 167.

1551 Francofurti ad Viadr. 8. Germania, cum notis Willichii, Glareani et Melanchthonis.

1557 Wittebergæ, 8. 'Germania Cornelii Taciti. Vocabula regionum enarrata. Harminius Ulrici Hutteni. Germania Conr. Celtis. Dialogus, cui titulus est: Julius. Recens edita a Philippo Melanchthone.'

1574 Basileæ, fol. Germania. In Simonis Schardii rerum Germanicarum Scriptoribus T. I. cum Melanchthonis enarratione vocabulorum, regiones et gentes indicantium, ad recentes earum appellationes accommodata, Althameri Scholiis, Glareani et Willichii commentariis. Repet. Gissæ 1673. fol. cura Hieronymi Thomæ, Augustani.

1580. Augustæ Vind. 8. Germania, cum comment. Althameri, aliorumque observatt. editore Sim. Fabricio. II. voll. Althameri commentaria separatim edita Ambergæ 1609. 8.

1594 Argentorati, 8. Germania, curante Mich. Beuthero.

1602 Hanoviæ, 8. C. Corn. Taciti de situ, moribus et pop. Germaniæ libellus, a Christ. Colero editus.

1610 Argentorati, 8. Germania, Beati Rhenani rerum Germanicarum libris addita, cum ejusd. Rhenani castigationibus et Willichii commentariis. Repet. ibid. 1670. 8.

1631 Lugduni Bat. fol. 'C. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, a mendis quamplurimis purgatus, et locis aliquot transpositus, novisque interpunctionibus in verum sensum distinctus per Phil. Cluverium. Adjecta est ex adverso ejusdem libri editio Lipsiana.' Præfixus Cluverii Germaniæ antiquæ. Lugd. Bat. 1631.

1637 Noribergæ, 8. Agricola, c. n. Mich. Virdungi.

—ibid. 8. Germania, curante eodem Virdungo.

1642 Lugduni Bat. 12. C. Corn. Taciti Agricola, et in eum M. Zuer. Bòxhornii commentarius.

1647 Coburgi, 8. Taciti Germania.

1652 Helmstadii, 4. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ ex ed. H. Conringii.

1656 Jenæ, 8. Agricola, c. n. Jo. Andr. Bosii.

1664 Jenæ, 8. Agricola, cum n. Bosii, additis Boxhornii commentt.

—Wittebergæ, 8. Germania, cum notis Ge. Casp. Kirchmaieri.

1678 Helmstadii, 4. Germania, cum notis crit. et aliis monum. cura Herm. Conringii. Editio tertia.

1683 Lipsiæ, 8. ' C. Jul. Agricolæ vita, scriptore C. Corn. Tacito, cum notis Aug. Buchneri primum editis cura Ge. Schubarti. Lips. impensis M. G. Hubneri.'

1714 Erlangæ, 8. Germania, cum notis perpetuis Jo. Christoph. Vetteri.

1720 Halæ Magd. 12. Germania, c. n. Germ.

1725 Francofurti ad Viadr. 8. C. Corn. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ, &c. cum comm. Just. Christoph. Dithmari. Pleniorem titulum vid. ad an. 1749.

1744 Halæ Magd. 12. Germania, cum notis Germ.

1745 Gottingæ, 12. C. Jul. Agricolæ vita. In Jo. Matth. Gesneri Enchiridio.

1747 Lipsiæ, 8. C. Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus. c. not. Hauptmanni.

1749 Francofurti ad Viadr. 8. ' C. Corn. Tacitus de situ, moribus et pop. Germaniæ, cum perpetuo et pragmatico commentario, quo populorum Germaniæ nomina, situm, res gestas, coitiones in societates magnas, atque ex eorundem moribus variorum in Germania publicorum ac privatorum jurium et consuetudinum originem et progressum exposuit Justus Christoph. Dithmarus. Accedunt in adpendice notæ Conringii, Lacarrii et Leibnitii, cum excerptis ex cl. jac. Gronovii oratione de tempore immigrationis Batavorum in insulam suam. Editio altera priori emendatior. Frcf. ad Viadr. impens. Jo. Christ. Kleybii.'

1766 Ibid. 8. C. Corn. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ, &c. Editio Dithmari recusa.

1771 Londini, 8. Agricola, Lat. et Angl. interprete Jo. Aikinio.

1777 Gothæ, 8. Agricola, Lat. et Germ.

1783 Berolini, 8. Germania, cum selectis variorum notis suisque edidit Car. Henr. Joerdens.

1786 Altenburgi, 8. C. Corn. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ, ex rec. Ernesti et Gruteri, cum versione Germanica et annott.

1788 Lipsiæ, 8. ' C. Corn. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ, ex rec. et cum selectis observationibus huc usque anecdotis Paulli Dan. Longolii, ex Ms. editus a Jo. Kappio.'

— Londini, 8. ' Tacitus de Moribus Germanorum et de Vita

Agricolæ, ex edit. G. Brotier ad alteram J. A. Ernesti collata, studio R. Parr, D. D. et Bellendeni editoris.'

— Lipsiæ, 8. maj. ' C. Corn. Taciti Agricola. Ad exemplar Bipontinum recudendum curavit, animadversiones et novam versionem Germanicam adjecit Michaël Engel.'

1790 Norimbergæ, 8. min. ' C. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, et J. Agricolæ vita, ad exemplar Bipontinum.'

1791 Gottingæ, 8. ' C. Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germ. libellus, cum annotationibus et vocabulorum explicatione in usum juventutis, editus a J. H. Emmert.'

VERSIONES.

GERMANICÆ.

1535 Moguntiæ, fol. Taciti opera (excepta tamen vita Agricolæ) a Jacobo Mycillo Germanice versa primum prodiere; repetita dein Francofurti 1612. fol. Cf. Præf. Taciti Berneggero-Freinshem.

1675 (1657) Franckfurt, 8. Dess C. Cornel. Tacitus Beschreibung I. etlicher der ersten Rœmischen Keiser, samt einem Zusatz derer daran ermangelnden Bücher. II. der teutschen Vœlcker Ursprunges, &c. der Landschafften, Wohnœrter und uralte Nahmen in jetzige hin und wieder gebræuchliche Nennart verændert. III. der Rœmer weiland in Engel-und Schotlande geführte Kriege, unter dem Titel: Von des Agrikola Leben und Thaten, &c. in ungeswungne verstændliche teutsche Sprache gebracht durch Carl Mellchior Grotnitzen von Grodnou.

1724 Berlin, 8. Das alte Teutschland, oder C. Corn. Tacitus Germanien, neu übersetzt und erlæutert, von Joh. Theod. Jablonsky.

1725 Halæ Magd. 12. Germania, cum notis Lat. auctore Anonymo. Repetita ibid. 1728.

1729 Jo. Chr. Gottschedius vertit Dialogum de causis corr. eloq. Versio præmissa ejusdem Grundriss zu einer vernunstmæssigen Redekunst. Hannover 1729. 8.

1755 Bresslau und Leipzig, 8. Das Leben des berühmten Feldherrn Julius Agricola, aus dem Buche des C. Corn. Tacitus übersetzt,

von Chr. Gottl. Gebauer, in Druck befœrdert von Joh. Jac. Hagen.

1765 et 1766 Hamburg, 8. maj. Des C. Cornelius Tacitus saemtliche Werke. Uebersezt durch Joh. Samuel Muellern. Hamb. bey Joh.Ca rl Bohn. III. Theile.

1765, 1771 et 1777 Magdeburg und Halle, 8. maj. C. Corn. Tacitus Werke aus dem Lateinischen übersezt, und mit nœthigen Anmerkungen begleitet, von Patzke und Goldhagen. VI. Theile.

1773 Basel, 8. Das Leben des Agricola. Inserta Collectioni scriptt. varii argumenti, cui titulus: Verse und Prose.

1777 Bamberg, 8. C..Corn. Tacitus von der Lage, den Sitten und Vœlkern Deutschlands, mit Anmerkungen von Ho!l.

— Gothæ, 8. Agricolæ vita, cum textu Lat.

1779 Leipzig, 8. C. Corn. Tacitus von den Sitten der alten Teutschen, aus dem Lateinischen, nebst einigen Anmerkungen, von Kretzschmann.

1780 Leipzig, 8. Tacitus über Lage, Sitten und Vœlkerschaften Germaniens, aus dem Lat. nebst einem Kommentar von K. Gottl. Anton.—Repetita ibid. 1781.

1781 Halle, 8. Tacitus Werke, übersezt von Carl Friedr. Bahrdt. II. Theile.

1786 Altenburgi, 8. Germania, cum textu Lat.

— Carlsruhe, 8. C. Corn. Tacitus Leben des Rœmischen Feldherrn C. Jul. Agricola.

1788 Lipsiæ, 8. maj. Agricola, Lat. et Germ. interprete Mich. Engel, Prof. Mogunt.

1791 Nürnberg und Altdorf, 8. maj. C. Corn. Tacitus von Deutschlands Lage, Sitten und Vœlkern. Mit erklærenden Anmerkungen, eigenen Ausführungen und Abhandlungen, und einem grographisch-historischen Wœrterbuche von J. H. M. Ernesti.

ITALICÆ.

1544 Venetiis, 4. Hieron. Canini versio Italica Annalium lucem vidit, teste Fabricio.

1563 Venetia, 4. Gli Annali di Gaio Cornelio Tacito tradotte da G. Dati.

1582 Eadem, ibid. 4.

1589 Eadem, ibid. 4.

1600 Fiorenza, 4. L'Imperio di Tiberio Cesare scritto da Cornelio

Tacito nelli Annali, espresso in lingua Fiorentina propria da Bernardo Davanzati Bostichi. Fiorenza, per Filippo Giunti.

1603 Romæ, 12. Tacitus a Paulino Arnolfino, Florentino, versus, memoratur Fabricio in Bibl. Lat.

1604 Venetiis, 12. Versio Historiarum Hetrusca Adriani Politi Senensis prodiit, cum notis Horatii Gianetti.

1607 Venetia, 4. Gli Annali di Corn. Tacito de fatti e guerre de Romani trad. da G. Dati.

1611 Roma, 4. Gli Annali e Historie di C. Corn. Tacito.

1612 Francofurti, 8. maj. Latine et Ital. ex versione G. Dati.

1620 Venetia, 4. Opere di G. Corn. Tacito trasp. da G. Canini d'Anghiari, &c.

1625 Romæ, 4. Vita Agricolæ ex Christ. Rosarii versione.

1628 Venetia, 4. Opere di G. Cornelio Tacito, Annali, Historie, Costumi de' Germani, e Vita d'Agricola (tradotte da Adriano Politi), illustrate con Aforismi di Baldassar Alamo Varienti, trasportati dalla lingua Castigliana nella Toscana da Girol: Canini d'Anghiari, &c. Con la Vita di Tacito, &c. le Postille del Lipsio, la Cronologia dell' Auberto, e la distinzione del Testo del Grutero, &c. Venetia, appresso i Giunti.

1637 Fiorenza, fol. Opere di G. Corn. Tacito con la Traduzione in volgar Fiorentino di Bernardo Davanzati posta ricontro al Testo Latino. Con le Postille del medesimo, &c. Fiorenza, nella stamperia di Pietro Nesti.

1644 Venetia, 4. Opere di C. Corn. Tacito, &c. trasportati da Gio. Canini, &c.—Recusa ex ed. 1628.

1658 ibid. 4. Lat. et Ital. per Bern. Davanzati.

1670 ibid. 4. Hieronymi Canini versio operum Taciti ex ed. 1628. repetita.

1677 ibid. 4. Taciti opera, interprete Bern. Davanzati.

1755 Padova, 4. Opere di Gaio Cornelio Tacito con la Traduzione in volgar Fiorentino di Bernardo Davanzati posta ricontro al Testo Latino. Con le Postille del medesimo. Padova, presso Giuseppe Comino.

1760 Parigi, 8. Opere di Corn. Tacito tradotte da Bernardo Davanzati. II. voll.

BELGICÆ.

1616 Delft, 4. De Historien van Corn. Tacitus. Interprete Groenewegeno.

1645 Amsterd. 8. C. Corn. Tacitus van de Geschiedenissen der Romeinen, uyt het Latijn vertaalt dor Jo. Fenacolius. Vid. Bibl. Burckhardiana P. II. Append. I. n. 378.

Sed neutra harum versionum hodie legitur, nec ab ipsis Belgis intelligi potest. Politior fideliorque est, quæ prodiit omnium plausu excepta anno

1684 Operum Taciti versio Belgica a Petro Cornelio Hofdio adornata, editore Gerardo Brand, post operibus Hofdii junctim editis Amstelod. 1704. fol. Tomo quarto sive ultimo inserta. Confer de nobili hoc scriptore, et Belgarum Tacito, Petrum Francium Orat. XXIII. quæ est de laude Amstelodami. Inter alia pag. 305. refert, quod incredibile possit videri, et a Gerardo Brand in Hofdii vita confirmatur, Tacitum ab eo, ut dictionem ejus plane sibi redderet familiarem, perlectum esse totum bis et quinquagies. Cf. Fabric. l. l. p. 405.

ANGLICÆ.

1604 London, fol. The Annals of Cornelius Tacitus, and the Description of Germany: per Richardum Grenewey. Repetita ibid. 1640, fol. Usus est hac interpretatione Jo. Freinshemius in comparatione versionum Taciti Angl. Hispan. Germ. Gall. et Ital. per quatuor primos Annalium libros, subjecta specimini paraphraseos Cornelianæ, sive paraphrasi eorundem IV. librorum, Argentor. 1641. 8.

1612 ibid, fol. Historiarum libri et vita Agricolæ ex versione Henrici Savilis, additis ejusdem notis criticis. Cum Annalibus versis a Greneweyo.

1728 et 1731 ibid. fol. The Works of Tacitus: Vol. I. Containing the Annals. To which are prefixed political Discourses upon that Author. London, printed for Th. Woodward and John Peele, 1728. Vol. II. Containing the five Books of History, &c. with political Discourses. ibid. 1731. Auctor versionis et comment. est Thomas Gordon.

1737 ibid. 8. The Works of Tacitus in four Volumes, by Th. Gordon.

1771 ibid. 8. Agricola, Lat. et Angl. auctore Jo. Aikin.

1778 ibid. 8. A Treatise on the Situation, Manners, and Inhabitants of Germany, &c. transl. by Jo. Aikin.

HISPANICÆ.

1613 en Anvers, 4. Las Obras de C. Cornelio Tacito traducidas de Latin en Castellano por Emanuel Sveyro, natural de la ciudad de Anvers. Dirigidas à Su Alteza Serenissima. En Anvers, en casa de los Herederos de Pedro Bellero.—Recusa ibid. 1619. 8. teste Fabricio.

1614 en Madrid, fol. Tacito Espanol illustrado con aforismos por Don Balthasar Alamos de Barrientos.

1629 en Douay, 4. Las Obras de C. Cornelio Tacito: por Em. Sveyro.

GALLICÆ.

...... Angeli Capelli versionem post Crucimanium in Bibl. Gallica p. 9. sq. laudat Fabricius in Bibl. Lat. ab Ernestio rectius digestæ et auctæ T. II. p. 402.

1555 à Paris, 4. Les annales de Tacite trad. par Etienne de la Planche.

1581 ibid. 4. Stephani Plancæi versio repetita.

1582 Parisiis, fol. prodiit Claudii Faucheti sive Falceti versio. Repetita ibid. an. 1583. 4. et 1584. 8. Necnon Francofurti 1612. 8. Cf. Sorelli Bibl. Gall. p. 200. et Crucimanii p. 57. et 80.

1599 ibid. 4. Les Œuvres de Tacite.

1609 à Douai, 8. Eadem.

1610 à Paris, 4. Eadem.

1628 .... 4. Eadem, interprete Jo. Balduino.

1636 .... fol. per Rudolphum Magistrum (le Maistre).

1644 Parisiis, fol. per Achillem Harlæum Campovallonensem Marchionem, patrem Francisci Harlæi, Archiepisc. Parisiensis.

1651 ibid. 8. ex interpretatione Perotti Ablancurtii.

1660 à Paris, 4. Les Œuvres de C. Corn. Tacitus, illustrées de Chronologie et annotations, avec l'histoire Romaine de C. Velleius Paterculus.

1670 à Amsterdam, 8. II. voll. Les Œuvres de Tacite, de la traduction de N. Perrot Sieur d'Ablancourt.

1674 à Paris, 8. II. voll. Les Annales de Tacite, par Mr. d'Ablancourt.

1681 ibid. 8. III. voll. Les Œuvres de Tacite trad. du Latin en François, avec des Remarques, par N. P. S. d'Ablancourt.

1688 ibid. 12. III. voll. Eadem, eodem auctore.

1690 à Paris, 4. Tacite, avec des notes polit. et histor. par Amelot de la Houssaye.—Is vero non nisi primos sex Annalium libros Gallica veste induit.

1691 à Amsterdam, 8. maj. II. voll. Les Œuvres de Tacite de la traduction de N. Perrot S. d'Ablancourt.

1692 et 1709 Hagæ Comitum, 12. IV. voll. Amelotii versio recusa.

1693 Lugduni, 8. II. voll. Tacitus interprete Ablancurtio.

1709 Roterodami, 12. IV. voll. Amelotii versio repetita, teste Fabricio.

1716 à Amsterdam, 12. IV. voll. Les Annales de Tacite, traduites du Latin en François, et illustrées des Notes historiques et politiques, et d'un Discours critique des Auteurs modernes qui ont traduit ou commenté Tacite, par Abraham Nicolas Amelot de la Houssaye.

1730-1734 ibid. 12. Eadem VIII. voll. Accessit nempe huic ed. versio libri XI. XII. XIII. Annalium, sed interprete alio M. L. C. D. G***.

1742 alia prodiit Annalium et Agricolæ versio, facta a Guerino, III. voll. 12. Sed is magis paraphrasten, quam interpretem vertendo egit.

1748 à Amsterdam, 8. X. voll. Les Œuvres de Tacite, traduites en François, avec des notes historiques et politiques, par Mr. Amelot de la Houssaye.

1755 à Paris, 12. II. voll. La Vie d'Agricola et les Mœurs des Germains, traduits par l'Abbé de la Bleterie.

1768 ibid. 12. III. voll. Tibère, ou les premiers livres des Annales de Tacite, trad. par l'Abbé de la Bleterie.

1772 ibid. 12. II. voll. L'Histoire de Tacite, trad. par le Père Dotteville.

1774 ibid. 12. II. voll. Les six derniers livres des Annales de Tacite, trad. par le Père Dotteville.

RECENSUS CODICUM MSS.

C. C. TACITI

QUI IN BIBLIOTHECIS BRITANNICIS SERVANTUR.

Res humanæ, tam privatæ quam publicæ, oscitanter sæpe aguntur, et in partes contra spem se inclinant; vel perverse inter se confunduntur, atque immerito diminuuntur, aut ultra pretium amplificantur. Mortalia non modo peritura sunt, sed etiam dum vivunt, huc illuc, et sæpe in pejus, solent declinare.

Idem quod aliis rebus, non raro accidit libris, tam codicibus quam impressis. Hinc auctorum classicorum laudis maximæ Mss. et etiam editiones, pro tempore saltem, fuerunt valde raræ; et illis longe inferiora, tam autographa quam exemplaria, supra modum abundarunt: alii codices, nec parvi pretii, angulis in obscuris et loculis secretis ἀνέκδοτοι, et etiam ignoti, latuerunt; alii sordidi fuerunt, maculati, et laceri; alii (ne dicamus aliquid de violenter corruptis) sub forma παλιμψήστων tantum discernendi. Ex hac classe (παλιμψήστων), quorum sub literis renatis quam plurimi, nuper,[1] immo nuperrime, nonnulli,

NOTÆ

1 Titi Livii Historiarum lib. XCI. Fragmentum ἀνέκδοτον Vito Maria Giovenazzio Romæ in Vaticana Biblioth. detectum, et typis Romanis expressum 1772. Neapoli 1773.

2 Cornelii Frontonis (Scriptoris ob eloquentiam Ciceroni tantum secundi) Opera Inedita, cum Epistolis item ineditis Antonini Pii, M. Aurelii, Lucii Veri, et Appiani, nec non aliorum veterum Fragmentis, invenit et commentario prævio notisque illustravit Angelus Maius, Bibliothecæ Ambrosianæ a linguis orientalibus, 2 Tom. Franc. ad Mœnum. 1816. Primo cum multis aliis, et memorabilibus classicis, Mediolan. edita. Hi libri etiam παλίμψηστοι fuerant.

in lucem prodierunt, qui per multa sæcula, quasi eclipsin passi, expalluerunt et evanuerunt, plane indicantes, quam pro nihilo vel saltem minori quam pergamena qua descripti fuerant, æstimati fuerint.

Codicum quorundam classicorum paucitas, quorum tamen editiones possidemus abundanter, neminem latet. Minime vero Tacitum, scriptorem, ob virtutis et libertatis amorem, atque sententiarum profunditatem et majestatem, omnes ante Latinos mirandum, hac obscuritate obrutum esse expectaremus, nisi forsan consideraremus, idem Æschylo, Græcorum tragœdorum duci, et etiam Homero, poëtarum omnium principi, contigisse: et mehercule hominis ingenium sedulo perpendenti idem historico illi celeberrimo accidisse non mirum videbitur.

Horum casuum, discriminum, et lapsuum, literatis tam deflendorum, causæ sunt multiplices, quarum inter primarias fuit proculdubio dira illa veterum duarum magni nominis Bibliothecarum, Constantinopolitanæ et Alexandrinæ, flammis devorantibus, ruina. His causis adjicerentur aliæ, quibus vero etiam prætermissis, supersunt quæ rem dilucidare possint. Superstitio, somnolentia, et ignorantia, immo ipsa studia occupationesque monasticorum inferioris ævi has inter causas inprimis annumerandæ sunt. Quippe homines hujusce farinæ scholas regebant omnes, cuncta fere publica munia occupabant; atque suis semper nimis indulgentes, poëtas, quorum mores minus approbabant, et historicos, quorum scripta non intelligebant, quid mirum, si, modo non disperderent, quod tamen ipsum non raro ausi sunt, negligerent? Nugis canoris, historiarum somniis, usque ad fastidium allaborantes, Græcas et Latinas elegantias vel pro nihilo vel pro profanis putabant.

De his vero rebus copiosius disserere relinquendum est aliis. Quod ad Tacitum pertinet, cujus, ut jam diximus, codices valde rari sunt, eadem infortunia quæ ceteros classicos vel destruxerant, vel obumbraverant, vel deturpaverant, illum proculdubio suppresserunt: et quidem, ut opinamur, illi historico quædam magis propria. Quo factum

est ut ab initio Taciti codices fuerint rari; et si primitus non abundarent, in sæculis posterioribus subito eos multiplicari non est expectandum; præcipue cum consideramus quam fervide libertatem spiret Tacitus, quantis probris omnem tyrannidis speciem oneret, et mores, consilia, regimina principum detegat.[1] Occupari in historiis transcribendis quæ tam vivide depingunt, tam serio deplorant, tam acriter impugnant ipsa vitia quibus imperia istius ævi misere laborabant, vix esset prudentis. Status enim Europæorum politici, sive Aristarchiæ sive Monarchiæ, hoc modo regnabantur: iisque confirmatis, nec libertas publica, nec privata virtus, ex Taciti principiis, in tuto esse posset; Italicis, Germanicis, Hispanicis, cunctis nimirum liberis Europæis, etsi ab una eademque propagine deductis,[2] consimillime, duplici quasi nodo necessitatis, nempe Papali auctoritate ecclesiastica et imperiali, compressis. Meliora, fatendum est, de imperio Britannico prædicantur; cujus laudi fuit et gloriæ, reipublicæ formam, causarum variarum conspiratione, attigisse, antiquis potius optatam quam sperandam, scilicet liberam, ut vocatur, monarchiam, ubi leges potius quam reges gubernant, et, ut verba ipsa Taciti ad nostrum propositum accommodemus, ubi 'res olim dissociabiles mixtæ sunt, principatus et libertas.'[3] Nobis tamen Britannicis Taciti codicum penuria fuit, ex rei necessitate: dum enim fontes pæne aridi erant, canales huc defluere vix possent: et quos nostri rarissime aut vix quidem possidebant, forsan non intellexerunt, itaque non norunt uti. Alias enim inter causas, cur non abundarent talia autographa, hæc fuisse videtur, et forsan præcipua,

NOTÆ

1 Harum rerum exempla satis ampla vide in Notæ Politicæ Forstneri (Lug. Bat. 1652), et Le Sieur Amelot de la Houssaie, sur la Morale de Tacite.

2 Multa de his rebus colligenda sint e Cæsaris Bell. Gall. et præcipue ex Taciti nostri Vita Agricolæ, et libro de Moribus Germanorum, quibus historiis, quoad talia, inter omnia antiquitatis nihil restat magis genuinum aut pretiosum.

3 De *Vita Agricolæ*. cap. 3. et Πολιτικὸς, ἢ περὶ Βασιλείας, inter Opera Platonis, edit. Ficini, Lugd. 1590. p. 169.

nempe, Taciti stylum, ut nonnulli dicere solent, esse horridum et spinosum; tersiorem saltem et obscuriorem, quam qui somniantibus possit capi. Et penitus rem intuenti apparebit, eos scriptores classicos potius transcribi solitos esse qui possent promtius intelligi, et qui in scholis et puerorum manibus tererentur, quam qui philosophis et viris politicis plurimum accommodarentur. Talis fuit apud monasticos disciplina; et in sæculis illis semibarbaris, in quibus in promtu erat scholasticis, hominibus etiam prudentioribus, dicere, ‘Græce est, non potest legi,’ putandum sit eadem pæne de Taciti Latinismo fuisse dicturos.

Quod igitur Justus Lipsius affirmat, Taciti Mss. exemplaria ‘spisso et vix in Europa inveniri,’ ut est rei naturæ consentaneum, sic etiam exemplis quæ bibliothecæ, tam privatæ quam publicæ, suppeditant, probatur et illustratur. Quod ad privatas, Pinelliana,[1] Askeuiana,[2] Burneiana,[3] quarum prima, inter quamplurimas classicorum scriptorum editiones pretiosissimas, multos tenebat codices, et posteriores codicum Græcorum et Latinorum erant ditissimæ, ne vel unum Taciti codicem possidebant. Etiam Regia Parisiana, codicum ante alias, et omnigenæ literariæ supellectilis, ditissima, in cujus admiratione nesciit quo sisteret Montfaucon, unum[4] tantum tenuit. Et quidem, quod ad publicas Europæ bibliothecas exteras spectat, ex Recensu codicum Mss. C. Cornelii Taciti supra p. 4517. lector ipse judicare poterit: quod ad Britannicas, ex iis qui in ordine nunc secuturi sunt. Non vero denegandum est, aliorum quoque nonnullorum Latinorum scriptorum codices esse perpaucos; sed de Tacito magis dolendum, ut qui a quibusdam pro historiæ Romanæ Coryphæo acci-

NOTÆ

1 *Maffei Pinelli, nuper Venet. Bibliotheca:* sub fin. secundi voluminis ubi codices numerantur et designantur.

2 Codices Græci et Latini Antonii Askew, docti medici, qui in publicum prolati sunt et venditi a. 1784.

3 Olim cl. viri Caroli Burneii, S.T.P. nunc Musei Britannici.

4 *In Bibliotheca Bibliothecarum Mss. Nova*, 2 Tom. Fol. Paris. 1739. vir

piatur, et qui, Europæis saltem, præsertim Germanicis et Britannicis, pro ductore historico clarissimo, et præ omnibus antiquis utilissimo, æstimetur. Hæc præfati sumus, quasi prolusionibus, non pro certis et indubitatis, sed probabilibus causis, quare Taciti codices sint rarissimi, plura forsan quam satis; eo nimirum longiori sermone de his rebus lectorem morati, quo breviora erunt, ex necessitate, quæ de codicibus ipsis Britannicis jam sumus denarraturi.

C. C. Taciti Codices in Museo Britannico.

Biblioth. Harl. 2764. habet cod. Ms. Cornelii Taciti, Actorum Diurnalium Augustæ Historiæ libros XI.—XXI. Annalium scilicet libros sex posteriores et Historiarum libros quinque, ipsis deperditis numeratis. Sub finem cod. eadem manu scribitur: 'In exemplari tantum est: si quispiam hinc descripserit novum, sciat me quantum reperi fideliter ab exemplari descripsisse.' Membran. illum. fol. sæc. XV.

1895. De Moribus Germanorum, cum Notis: sub finem

NOTÆ

ille, non magis ob industriam, quam ob eruditionem mirandus, Montfaucon, in dedicatione ad Cardinalem de Fleury, de Bibliotheca Regia Parisiensi sic loquitur: 'Bibliotheca, inquam illa quæ cura solicitudineque tua tot accessionibus locupletata est, ut Ptolemaicæ et Attalicæ memoriam obruat, ceterasque nunc in Europa præcipuas, et in numero et præstantia librorum, præsertim manuscriptorum, longe retro relinquat.' Et, si fieri possit, in præfatione et prospectu operis, ampliora et grandiora de illa bibliotheca prædicat.

Obiter hic notamus, quod Rupertius loquitur de duobus codd. Paris. Reg. (Procem. in Tacitum, p. 25.) a Brotierio inspectis; si recte, unum liquet in bibliotheca depositum esse, opere Montfauconi jam finito. Commemorat enim unum tantum Regium vir doctus. Vid. Biblioth. Biblioth. Tom. II. p. 760. At non recte Rupertius (in Præfat. in opera Taciti, p. 22.) nec quidem Ernestius, duos Par. codd. dum notat, eosdem Regios vocat: immo ad Brotierium provocans, his verbis utitur: 'Est et Parisinus *alius*, (*Regium* jam ante commemoraverat) isque in membrana eleganter sed vitiose scriptus, Bibliothecæ congregationis antehac oratorii, cui illatus fuerat a. 1667.' Hic ipse vero codex non denominatur Regius. Recte igitur Montfaucon, ut videtur, suo tempore commemorat unum tantum Regium, et non recte Rupertius duos, saltem *Regios*.

codicis, in quo Pomponii Melæ Cosmographia, tres libri, et opusculum Probæ uxoris Adesti (vel Adelphi) præcesserant. Manu Ital. fol. min. chartac. cent. XV.

Nihil ultra de Tacito inter codices *Harleianos:* nihil prorsus inter *Regios, Cottonianos, Lansdounianos, Burneienses,* aut alios, ni forsan excipias selectas quasdam Taciti sententias, et quod notatur inter Miscel. Ayscough. Catal. p. 346.

Codices Cantabr.

In Biblioth. publica Universitatis, 1608. 3. est Liber de Moribus Germanorum Taciti Equitis Romani.

620. 1. Italica Versio, ævi recentioris, primi, et, ex parte, secundi libri Annal.

De Situ, Moribus, et Populis Germaniæ Libellus: a prodigiosis mendis (ita scribitur) repurgatus per Beat. Rhenanum beneficio cod. vetustioris: cum Notis marginalibus et interlinearibus. Sæc. XVI.

Codices Oxon.

Apud Oxonienses notandus est codex *Bodleianus* Cornelii Taciti Actorum Diurnalium Hist. August. a libro undecimo incipiens, et in serie continuata per libros quinque Hist. pergens. Cod. illumin. bene scriptus, membran. et, ut videtur, collatione cum Brotierii edit. facta correctus: sæc. XV. Sub finem hæc verba: ' In exemplari tantum erat: si quis hinc descripserit novum, sciat me quod repperi fideliter ab eo transcripsisse; quod inter cetera non est neque pessimum neque mendosissimum.' Sub finem sunt etiam duæ vel tres epistolæ Julio Cæsari ascriptæ, et una Pontio Pilato[1] ad Tiberium de J. Christo, quarum hæc saltem spuria videtur.

NOTÆ

1 Epistolæ duæ Pilato ascriptæ, vulgatæ sunt, libro cui titulus, *Codex Apocryphus Novi Testamenti, collectus, castigatus, &c.* a J. A. Fabricio Hamb.

In Edit. Taciti, Trajecti ad Rhen. 1721. 4to. 2 vol. a viro doctissimo Jac. Gronovio incepta, et, morte interveniente, filio ejus Abrah. Gronovio absoluta, subjiciuntur variæ lectiones, ex hoc codice Bodl. collectæ, et forsan lectori, si comparaverit quæ jam diximus de Ms. Mus. Britan. cum iis quæ hic loci damus de cod. Bodl., transcriptos esse ex eodem πρωτοτύπῳ videri possit: sed ut locorum distantia prohibet, quo minus lectiones utriusque inter se nunc conferamus, quæstio hujuscemodi aliis relinquenda est.

Multa legimus apud Editores Taciti de cod. Jes. Oxon. sed nobis nuper apud Oxonienses peregrinantibus eum videre non datum est, quippe rusticabatur Bibliothecarius: absentes vero audivimus per amicitiam ejusdem Bibliothecarii, viri Rev. C. W. Blasfield, cod. Jes. in tuto mansisse; et eo hunc commemoramus, ob egregiam cod. Taciti paucitatem. Hic codex, ut accepimus, undecim tantum Taciti continet libros, incipiens ab undecimo libro Annalium, et serie continuata pergens, quinque libros Historiæ, ut alius codex jam descriptus, amplectitur. Sine anno et loco.

Nullum alium Cornelii nostri codicem apud Oxonienses invenimus. At in *Bodleiana* sunt Observationes Politicæ partim ex Tacito, partim ex aliis auctoribus ab Isaaco Casaubono collectæ et manu exaratæ. Hic liber continet circiter pp. 200. ad rem bellicam pertinentes. Fol. Est etiam inter *D'Orvillianos* liber scriptus chartac. a nobis jam notatus, et sæpe notandus, qui in plurimos scriptorum Latinorum notas et varias lectiones continet. Quædam de Tacito (pp. 10.), collationibus ad edit. Francofurt. 1607. factis, suppeditat.

NOTÆ

1703. p. 298—301. Harum Epistolarum nostra est posterior, de qua sic Fabricius: ‘Hanc Epistolam primus quod sciam vulgavit Florentinus in Martyrologium vetustius Romanum sive Hieronymianum Lucæ editum a. 1668. Fol. p. 113. Testatur autem se reperisse illam a notatore quodam in antiqua pagina cum aliis notatu dignis hinc inde excerptis, scriptam circum a. 1480.’ Noster codex (Bodleianus) circa idem tempus forsan scriptus fuit.

Codex in Biblioth. Archiepiscopal. Lambeth.

In Bibliotheca Archiepiscopi *Cantuariensis* Lambeth. est Versio primi libri Annalium Taciti; et Notæ etiam ex Tacito.

TACITI EDITIONUM RECENSUS

CONTINUATIO,

ET QUARUNDAM, QUAS PRÆTERMISERUNT BIPONTINI, ADDITAMENTUM.

Ut Taciti codices sunt rari, sic etiam editiones, antiqui saltem nominis; recentiores enim abundant. Editio Veneta 1484. a Maittario memorata (ut Bipontini jam notarunt), at sine auctore aut teste, ab Ernestio rejicitur: ea etiam 1494. nemini præter Lipsio visa, propterea facta est Ernestio dubia. Romana editio 1485. ab Ernestio rejicitur, ab Audiffredio non memoratur, ni fictitia illa 1485. eadem sit (quod quidem conjicimus) cum ejus fictitia 1495.[1] de qua posteriori Tiraboschius dubie et confuse loquitur.[2]

Restant igitur duæ tantum editiones operum Taciti quæ pro certo primariæ dicantur, utpote sæculi xv., nempe edit. princeps Veneta, per Vindelinum Spiram, 1468, et Mediolanensis Francisci Puteolani. Veneta enim editio 1497.

NOTÆ

1 Vid. Catal. Roman. editt. sæculi xv. p. 336. Recte illic dicitur: 'Volumine altero suæ bibliothecæ, edit. Hamburg. 1721. p. 752. ubi accuratius editiones Taciti recenset (n. Fabricius), hanc Romanam (1495.) omittit.'

2 Storia della Litteratura Italiana, Tom. II. p. 339.

est tantum Puteolani editio repetita.[1] Et tamen omnia Taciti opera quæ tempore præsenti accipiuntur (si excipias primos v. Annalium libros ex tenebris erutos ann. 1515.[2]) sub sæculum xv. bene cognita erant.[3]

Editiones librorum Taciti minorum variæ sunt, et notantur a Bipontinis ab a. 1472. usque ad finem sæculi; unam vero et alteram saltem ab iisdem doctis non notatas indicabimus, et eo promtius, ut ab aliis vix notatas, aut non recte, ut videtur, descriptas.

Taciti Germania, fol. sine anno et loco, sed, ut putatur, a Fred. Creussner, qui libros perpaucos excudit Nuremberg. ab a. 1473. ad a. 1479. Charact. Gothico. Extat in bibliotheca celeberrima Comitis de Spencer. 'Rara est et pulcherrima,' ait cl. Dibdinus. Vid. Biblioth. Spencerian. Vol. II. p. 397. n. 464.

Julii Agricolæ Vita per Cornelium Tacitum, ejus generum, castissime composita. Sub finem hic colophon: 'Impressum Mediolani anno a natali Christiano MCCCCLXXVII. die decimo nono mensis Maii.' Hæc ab exemplari ipso transcribimus in Museo Britannico. Est in libro Veterum Panegyricorum, fol. 137. et variis indiciis comparandis, manifestum est vel eandem esse editionem cui a bibliographis affixus est an. 1476.[4] vel ejusdem esse editionem repetitam.

NOTÆ

1 Exscribemus vero quæ oculo currente vidimus in Harl. Catal. vol. III. p. 33. ubi doctus et laboriosus editor, Sam. Johnson, LL. D., hæc notat: 'Taciti opera, editio antiqua, sine anno et loco, 4to., est saltem ætatis ad a. 1500. Hic liber olim pertinebat ad Coblentz Monasterium.' Et hæc notula investigantibus ipsum indicabit exemplare.

2 Impress. Romæ 1515. Kal. Martii, Pont. a. 2do, ex codice in Germania invento, Leoni x. oblato, et nunc in Bib. Laurentiana Medicea conservato. Montfaucon, Bibliotheca Bibliothecarum, vol. I. p. 374.

3 Vid. Annales de l'Impr. des Aldes, vol. I. p. 202. Aldus (in sæc. XVI. n. a. 1534.) unam tantum perfecit, et omnes Stephanorum ne vel unam, ni forsan excipias opusculum (quod tamen, ut notavimus, a Maittario in Vit. Stephanorum non admittitur) et sex libros primos Annal. at eos quidem Gallice, et eosdem Hispanice, a Rodolphe le Maistre, 8vo. et 12mo. 1616. excudebat Rob. Stephanus tertius.

4 Nempe in Biblioth. Spenceriana, vol. II. p. 227. et p. 396. Recte igitur Maittarius loquitur de editione 1477.

Cl. Harlesius (ut id obiter memoremus) in Breviori Notitia Literaturæ Romanæ, Lips. 1803. notat Taciti de Germania libellum per Thom. Alexandrin. 1481. fol. de qua ed. refert ad suum Supp. II. p. 39.

'Rara admodum est et paucis cognita edit. C. Taciti de Situ, Moribus, et Pop. Germaniæ aureus (ita legitur) libellus. Lips. in ædibus Wolfgangi Monacensis 1502. 4to.' C. Frid. Henr. Klügling, in Additamenta in T. C. Harlesii Breviorem Notitiam. Lips. 1819.

Comment. et Annot. doctissimæ in Taciti Germaniam. Aur. Vind. 1515.

Tacitus et Velleius Paterculus, ex officina Frobenii 1521. Catal. Universalis Libr. vol. II. E. p. 204.

Taciti Opera, cum notis: Basil. apud Fròben. fol. 1543.

Bipontini memorant Hieron. Canini Versionem Ital. Annal. teste Fabricio. Si recte Catal. Bodl. se habet, Historia Augusta, Italice, Ven. Vinc. Vaugris 1544. continet tum Hist. tum Annales.

Conciones ex Tacito collectæ. Excudebat Henricus Stephanus 1570. Neque hanc edit. percipimus in Stephanorum Historia, vitas ipsorum et libros complectente, a cl. Maittario. Sed vide in loc. Catalog. Bodl. tom. II. a Rob. Fisher edit.

Huic similem addas Gallice per Belle Foreste, ibid.

Orationes adversariæ L. Annæi Senecæ et Imperatoris Neronis Claudii, ex Taciti Annal. Lib. XIV., cum J. Lipsii observationibus, 4to. Paris. 1577.

Taciti Opera: a G. Barclay, 8vo. Paris. 1579. Mus. Britan.

Novæ-Antiquæ Lectiones ad Tacitum, per Fredericum Modium. Franc. 8vo. 1584.

Taciti Hist. Libri IV. cum notis Paschalii, fol. Paris. 1584. Fabricius, vol. alterum, p. 755.

La Vita di Giulio Agricola scritta sinceramente da Cornelio Tacito suo genero, et missa in volgare da Gionan Maria Manelli. Londra, 1585. Mus. Britan.

Scoti, (Annibalis) in C. Cornel. Taciti Annales et Hist. Comment. Romæ, 1589. Harl. Catal. vol. I. p. 228.

The End of Nero and Beginning of Galba. MDLXXXXI. Ab Hen. Savile, pp. 267. Subjiciuntur notæ in IV. libros Hist. Taciti et Vit. Agricolæ, una cum conspectu quarundam rerum militarium, &c. Oxon. cum privilegio. Vid. Herberti Typogr. Antiq. vol. III. p. 1404.

Taciti Annal. Lib. XIV. cum J. Lipsii comment. 4to. Paris. 1597.

The End of Nero and Beginning of Galba, ut supra, ab Hen. Savile, ed. 2. Lond. 1598. Repet. 1605. 1612. Brit. Mus.

The Modern Courtier, or the Morals of Tacitus: cum periphrasi et variis illustrationibus, Anglica versio ex Gallico libro cui tit. La Morale de Tacite, par Amelot de la Houssaye. Sine anno, et etiam liber ipse Gallicus rarus, ut opinamur, sed penes nos, impress. à la Haye.

Salinerii Notæ in Tacitum, 4to. Gen. 1602.

Jani Gruteri Discursus ad aliquot insigniora loca Taciti, 4to. Heid. 1604. Catal. Universal. Libr. vol. II. F. p. 159.

Opera C. C. Taciti quæ extant, Gnomologia et distinctis Breviariis aucta. Subjecti sunt item variarum lectionum et rerum completissimi indices. 12mo. Paris. 1611.

Opere di Tacito tradotte da Adri. Politi con la sua Apologia, &c. 4to. Ven. 1620. Catal. Universal. vol. II. p. 170. Bipontini descripserunt edit. 1604. 12mo.

Tacitus Lipsii, Aur. Altob. 1622.

'Christophori Forstneri Notæ Politicæ in Tacitum, 8vo. Argent. 1628. et omissorum in not. ad Tacitum Liber, 8vo. 1631.' Fabricius. Et continuatio Notarum Politicarum ejusdem auctoris, Lug. Bat. 1652. (Bibl. Lat. vol. alterum, Hamb. 1721.)

Les Maximes de Politique de Tacite. 12mo. Paris. 1664.

Des Causes de la Corruption de l'Eloquence, Dialogus, aliis Quintiliano datus, aliis Tacito; nunc vero plurimis Tacito adjudicatus. Paris. 12mo. 1664.

Taciti Opera. Rothom. 1665.

Tacitus, Amstelod. 1665.

Quintiliani Declamationum libro subjicitur Dialogus

(Taciti, ut nonnulli putant) de causis corruptæ eloquentiæ, notis illustratus. Oxon. e Theatro Sheldoniano, 8vo. 1676. 8vo. 1692.

Taciti Opera, 4 vol. 8vo. Amst. 1685.—Catal. Harl. vol. IV. p. 597.

C. C. Taciti Opera quæ extant, ex recensione et cum animadversionibus Theodori Ryckii. 8vo. Dublinii; ex officina Georg. Grierson, 1730. Hanc edit. notant Bipontini, sed non satis δεικτικῶς, et, si ita dicendum sit, characteristice, quippe raram et forsan apud Germanos incognitam. Edita fuit a docta fœmina Grierson, et inter alia, ob Dedicationis elegantiam valde miranda. Non est, ni fallimur, exemplare vel in Museo Britannico vel in Bibliotheca Bodleiana. Si vis laudes ejus egregias audire, consulas cl. Harwoodium, View of the Greek and Latin Classics. Edit. tertia, p. 222.

C. Cornelii Taciti Opera quæ extant omnia ad editionem optimam J. Fr. Gronovii accurate express. 2 vol. 8vo. min. Glasg. 1743. Typorum elegantia conspicua. 'In omnibus,' ait editor, 'secuti sumus nitidissimam et emendatissimam editionem Gronovianam, quæ Leidæ prodiit 1722.' Notant Bipontini edit. Glasg. 1753. 4 vol. 12mo.

Ad illustrandum varios libelli de Germania locos, magnas obtinuerunt laudes, ut magno studio confecta, et ad sensum enucleandum perutilia, Justi Mœseri Osnabrückische Geschichti, 8vo. Osnab. 1768. et Deutche Alterthumer der Mythologie und Sprache, &c. von M. J. Ammon und W. Bäumlein, 8vo. Tubing. 1817. C. F. K. Klügling.

Opera omnia ex recensione J. A. Ernesti, cum indicibus rerum et verborum, vulgata fuerant Berolin. 1770.

Splendidissimam omnium editionem primum prodiisse Paris. 1771, in 4 vol. 8vo. ex Recensu Bipontinorum jam prolato lector bene novit, ex quo tempore editiones apud diversas gentes sub variis formis oblatæ sunt, præcipue apud Britannos, nempe Hen. Homeri, 4 vol. 8vo. Lond. 1790. Edinb. (typis Mundel excusa) 4 vol. 4to. et 8vo. 1796. et ex ædibus Valpianis 5 vol. 8vo. 1812. cum notis Brotierii et

aliis; quæ omnes sequuntur textum Brotierii. Editio ipsa Brotieriana repetita erat Paris. 7 vol. 12mo. 1776. Novissimas Brotierii et Oberlini esse optimas Taciti editiones docti consentiumt (de Rupertiana adhuc recentiori nihil hic loci dicimus,) sed earum quæ sit præstantior non idem judicium. Harlesius dicit novissimam edit. optimam esse tertiam Ernestianam 1792. (editam post Brotierii, 1771. et 1776.) Bipontini de Brotieriana dicunt: (Vid. Bipont. Recensum Editionum, ut supra) 'Omnes elegantia superat; haud tamen eo desiderabilior facta nisi iis quibus divitiæ abundant: textum subinde mutat audentius.' Rupertius etiam, in Procemio in Tacitum p. 30. eundem commendat parce, immo culpat prodige. Has lites componant quorum provincia est. Brotierio saltem laudi sit, Taciti deperdita suo periculo docte supplesse, libris interjectis, Taciti vice fungenti; et quædam, de quibus longa fuerat controversia, recte, ut docti putant, tandem Tacito adjudicasse.

Opere di G. Cornelio Tacito tradotte in volgar Fiorentino da Bernardo Davanzati, con Supplementi a Tacito dell' Abbate Gabriele Brotier, dell' Academia delle Iscrizioni et Belle Lettere. Col testo Latino a fronti. 1780. 4to. 3 tom. Hæc est novissima editio versionis Davanzatii, et multo emendatior præcedentibus. Versio Italica Brotierii Supplementorum non est Davanzatii, sed ad stylum ejus a Raphaële formata et concinnata.

Vita Agricolæ, 8vo. 2 tom. Halæ 1781. a Car. Fred. Bahrdtio.

C. C. Taciti Opera ad fidem Editionis Parisinæ Gab. Brotier expressit, selectis Variorum et novis aliquot Notis in usum Juventutis Academicæ illustravit Jos. Stock, D. D. Trin. Coll. Dub. olim Socius, 4 tom. 8vo. min. Dub. 1784. De Textu ita præfatur Editor: 'Textus ipse auctoris ex luculenta illa et curatissima Editione exprimitur, quam in hac ipsa urbe (Dublinio) annis abhinc 58. adornandam suscepit sexus et sæculi sui decus, erudita admodum fœmina, Constantia Grierson: nec quicquam defuit Editioni, chartæ et typorum elegantia conspicuæ, præter notas

adolescentibus utiliores. Schedas singulas ter perlegi, collatas nimirum diligenter cum editionibus Brotierii, Bipontinorum, et priore Ernesti; namque huic altera ejusdem viri clari, quod ad textus integritatem attinet, est longe, longe inferior.' Vid. supra p. 4552.

Quod ad notas spectat, quæ ex aliis auctoribus exscriptæ sunt, non verbatim et seriatim datæ sunt, sed in compendium redactæ, pro instituto et libitu Editoris; sic vero mutatæ, ut fidem servent, etsi singulæ annotationes propriis auctorum nominibus non signentur; et quidem suas (novas) observationes, quæ non paucæ sunt, cum aliorum commentariis sine ulla distinctione intermiscentur. Hæ notæ plerumque textus interpretationes præbent, interdum vero emendationes: Editor enim ingeniosus non omnem de *lectionibus variis* controversiam effugit, ubi lectio etiamnum ambigua fuerit, aut manifesto depravata: immo, est ubi quædam de novo instituit, et hiatus supplere conatus est.

De hac Editione notatu dignissima, silent Bipontini in Recensu suo novissimo 1792.

Notæ quam plurimæ ad Librum de Moribus Germanorum ex utraque C. C. Taciti editione Brotieriana excerptæ; accesserunt Tractatus varii Latini a Crevier. Brotier. Auger. aliisque viris clarissimis conscripti; edente Th. Burgess. 8vo. Lond. 1788.

Dialogus de Cl. Oratoribus J. H. A. Schulze, 8vo. maj. Lips. 1788.

Editio Taciti Opp. cura Hen. Homeri, ex recensione Brotierii, prodiit in 4 vol. 8vo. maj. Lond. 1790. Hanc ed. non memorant Bipontini, nec Tacit. de Mor. Germ. Lond. 12mo. 1788. repet. 1789. nec de Taciti Orat. et Arte dicendi ex tribus Ciceronis lib. de Orat. &c. 12mo. Lond. 1789. ab eodem separatim vulgatas. Edit. 4 vol. Indicem copiosum habet.

J. Henr. Lud. Meierotto, Pr. De præcipuis rerum Romanarum auctoribus, ac primum de Taciti Moribus. Berolin. 1790.—Ejusdem Pr. Fontes quos Tacitus in tradendis rebus ante se gestis videatur secutus. Berolin. 1795. Hic

Tractatus integre exhibetur in *Classical Journal*, vol. VIII. p. 244.

De Moribus German. cum notis C. H. Jordeni iterum prodiit Berolini, 8vo. 1794.

De editione Bodoniana (3 vol. 4to: 1795.) quæ ut splendida describitur, vide Dict. Bibliogr. tom. 4. p. 401. ut Dibdinus citat.

De Moribus, &c. Germanorum, a M. Jo. Hen. Mart. Ernesti vers. cum annotationibus et Lexico Geographico et Histor. Noriberg. 1791. 2 tom. maj. 8vo. et 4to. Harles.

Opera Cornelii Taciti, cura G. Guil. A. Lampelii. 8vo. Slesw. et Lips. 1791.

Editio ipsa Bipontinorum, edita in 4 vol. 8vo. ut jam vidimus, 1779. et 1780. denuo edita fuit Biponti 1792. 8vo. cum editionum recensu copiosiore.

Taciti Opera, 2 vol. 12mo. Edinb. 1792.

Ernestinam editionem denuo edidit, et Versionem adjecit Gallicam, partim suam, partim Blatterii Abbatis J. H. Dotteville. Par. Editio tertia prodiit 1792. 8vo. 7 vol.

Taciti Opera, in usum Scholarum, cum varietate lectionum Bipontinarum. 8vo. 2 vol. Halæ Magd. 1793. Emendatius repetita fuit hæc editio ibid. 1 vol. 8vo. 1818.

The Works of Cornelius Tacitus translated by A. Murphy, Esq. 4to. 4 vol. Lond. 1793. Stylus diversorum Taciti interpretum Anglicorum dissimilis est. Savilii levis et timidus; Greenwayi frigidus simul et levior; Gordoni tersior et nervosior, sed Latino more transpositionibus abundantior quam lingua sinat Anglica; Aikinii (in Vita C. Taciti et de Moribus Germanorum) elegans est et concinnus; Murpheii est liber, copiosior forsan et numerosior quam Taciti oratio pati posse videatur; at simul est accuratus, multum elaboratus et ornatus. Multa perfecit ad Tacitum spectantia quæ viro docto sunt dignissima. Præfigit Discursum de Vita et Scriptis Taciti, notas intexit, libros Taciti deperditos supplet, et tabulas geographicas suppeditat. Et si Murpheius, artis criticæ jure, Gordoni stylum acrius castiget, venia dabitur, atque eo facilius quod Gordonus

ipse versiones præcedentes, non injuste quidem, attamen certe non leviter, castigaverat.—4 vol. 4to. 1794. Eadem repetita 8 vol. 8vo. ibid. 1810.

Tacite (les Œuvres de) en Latin et en Français, avec les notes sur le texte par J. H. Dotteville, 7 vol. 12mo. Paris 1793-9. De l'Histoire de Tacite trad. par Dotteville, 11 vol. 12mo. 1772. et des six derniers livres des Annales trad. par Dotteville. 2 vol. 12mo. 1774. vide Bipont.

Taciti editio Tubing. 8vo. (notata a Bipontinis) habet auctorem J. G. Hutten, et prodiit in 2 vol. 1797-1798.

Taciti Germania Germanice versa, cum comment. Car. Gottl. Anton. Editio nova, 8vo. Goerlit. 1799.

Agricolæ Vita, a M. Arzt, Germanice versa, cum Observationibus et Chartis Geographicis. 8vo. Misniæ, 1800.

Tertiam editionem Ernestianam, a doctissimo Frid. Aug. Wolfio inceptam, ad Annal. lib. XII. c. 24. provectam, perfecit clarus Oberlinus. Hujus libri titulus est: Caii Cornelii Taciti Opera, ex recensione J. A. Ernesti. Iterum eum perscrutatus est Oberlinus. 8vo. 2 vol. Lips. 1801. Est ubi recedat ab Ernestianis lectionibus editor eruditus (et favet Bipontinis), est ubi retineat Ernestianas, et confirmet. De hac editione, inter alia quæ laudem provocent, hoc notandum est; nempe, Budensem codicem eximium, qui pro tempore evanuerat, Oberlinus recuperavit, et exinde suam editionem locupletavit. Ernestianis multa sua et valde admiranda adjecit Oberlinus. Hæc edit. repetita fuit Oxon. 4 vol. 8vo. 1813.

Taciti Opera ex recensione J. A. Ernesti denuo curata viri docti Oberlini. 4 vol. Lips. 1801.

Observations sur les Histoires de Tacite, avec le texte Latin corrigé par Edm. Ferlet, 2 tom. Paris, 1801.

Taciti editionem ex recensione J. A. Ernesti denuo curavit Jer. Jac. Oberlin, Argentoratensis, 2. tom. 8vo. Lips. 1801.—De hac edit. a Bipontinis, confitemur, notata, pauca quædam adjicere cupimus. Hæc est tertia Ernestiana, novissima et optima, de qua magna loquitur Harlesius

(ut quidem omnes critici); et simul adjicit, eodem tempore eandem Oberlini editionem, cum indice historico, in usum Scholarum prodiisse, min. 8vo. Lipsiæ.

Brevior Notitia Literaturæ Romanæ, Lips. 1803. p. 180.

Animadversiones criticas in C. Cornelii Agricolæ vitam scripsit J. Chr. Guil Dahl, Rostock, 4to. 1802.

Doctas observationes, (ait Klügling,) in Taciti Germaniam (criticas pariter et exegeticas) scripsit M. Henr. Lud. Hartmann. Guben. 4to. 1802.

'Novam (ait C. F. H. Klügling) Operum Taciti editionum versionem Germanicam inchoavit G. L. Becher; tom I. 8vo. prodiit Francof.;' an vero alii sequerentur, nescimus.'

Julius Agricola: Eine Biographie von C. Corn. Tacitus, Lat. und Deutsch, mit Ammerk von Joh. Christoph. Schlüter. 8vo. Duisb. 1803.

Taciti de Situ, Moribus, et Populis Germaniæ Libellus, edente A. W. Brorson, 8vo. Hafniæ, 1804.

Geo. Alex. Rupertius, Gottingensis, qui in a. 1803. pro Juvenale tam strenue se gessit, a. 1804. in causam Taciti se accinxit; anno enim eo prodibant C. C. Taciti Opera quæ supersunt, ad optimorum exemplarium fidem recognita, atque Procemiis, Argumentis, et Indice rerum instructa. In tom. II. suppeditavit Rupertius commentarium perpetuum in C. Taciti Annales. 8vo. maj. Gottingen, 1804. Annales tantum protulit; sub finem vero Prooemii lectorem monet vir doctus de altero volumine, 'quod,' ut dicit, 'propediem divulgabit Cl. Schulze.' De hoc vero nihil ultra audivimus, et Klügling hoc idem ne vel tantillum notat.

Taciti Opera, cura Cundish, prodierunt 2 vol. 8vo. Edinb. 1805.

C. C. Taciti de Situ, Moribus, et Populis Germaniæ Libellus, cum varietate lectt. Ernest. et Bipont. brevibusque annotationibus, editus a Gabr. God. Bredow. 8vo. Helms. 1808. repet. 1816. 8vo. novamque edit. ejusdem vulgavit Franc. Passow. 8vo. Urits. 1817.—Inter omnes Germanicas hujus libelli versiones, Bredowiana cum maxi-

ma laude Germanis nominatur, tam ob ipsius Interpretationis quam ob animadversionum adjunctarum præstantiam. Tabulam veteris Germaniæ geographicam, ab ipso Bredowio delineatam suppeditat C. F. Klügling.

C. Cornelius Tacitus Lebensbeschreibung des Jul. Agricola. Lat. und Deutsch. von D. Casp. Fried. Benner und D. J. C. Fincke, Gotting. 8vo. 1808.—Edit. altera emendata notisque aucta ab Aug. Schlegel, 8vo. ib. 1816. Textus Lat. sequitur edit. Bipontinorum.

Tacite: nouvelle traduction par J. B. J. R. Dureau de Lamalle. 8vo. 5 vol. Paris.—Eadem versio repetita ibid. 5 vol. 8vo. 1808. Optima fere omnium Gall. versio.

Annal. Tac. versio Germanica Jo. Christoph. Schlüter, Duisburg. 8vo. tom. I. 1809. tom. II. 1814. tom. III. 1818.

Taciti Opera, in usum Scholarum, 8vo. 2 vol. Halæ 1811.

Car. Lud. de Woltmann versionem satis fidam, ait Klügling, nec sua laude omnino defraudandam, vulgavit, sed nimio studio Taciti stylum imitans sategit, in Caii Corn. Taciti Werke Deutsch, mit Abhandl und Anmerk. 6 tom. 8vo. maj. Berolin. 1811.

Caii Cornelii Taciti Opera, mit Einlerlungen, zeitund Geschlechtstafeln, &c. verschen von M. Joh. Karl. Weikert, Lips. 8vo. maj. Tom. I. 1813. De Situ, Moribus, et Pop. Germaniæ, J. Agricolæ Vita, et De Oratoribus Dialogus. Tom. II. 1815. Annales. Tom. III. 1816. Historiarum Libri. Textus est Oberlinianus emendatior. Hæc editio et versio bene audit. Copiose suppeditat Dissertationes, et alia quæ Taciti Opera comitari solent.

Cornelii Taciti Opera, ex recensione Georgii Christiani Crollii. Editio 2da auctior et emendatior. Curante Frid. Christ. Extero, 4 vol. 8vo. Biponti: ex typographia Societatis Oxon. 1813.—Prima editio prodiit, ut vidit lector supra in 1779-1780. Hanc secuta est edit. 1792. in 4 vol. 8vo. Bipont. Hæc posterior ob typographiæ elegantiam bene audit, et, ut videtur, summa cura emendata est, et

annotationibus aucta est;[1] quod vero ad Notitiam Literariam spectat, nullo modo satis aucta. Hæc edit. repetita post mortem Crollii, prodiit Bipont. 1792. in 4 vol. 8vo. cura Exteri.

A Treatise on the Situation, Manners, and Inhabitants of Germany, and the Life of Agricola, by C. Cornelius Tacitus. Translated into English by J. Aikin, M. D. 8vo. Oxon. 1815.—Prima hujusce operis editio prodiit Warrington, 1771. 8vo. min. Repetita est ibid. 1801. 2 vol. 8vo. min. iterum Lond. 1805. 1 vol. 8vo. rursus 1807. tandemque et ultimo, ut supra, Oxon. 1815. Laudem, quam primum promeruit et obtinuit, conservavit. Accepimus auctorem eximium in animo habuisse omnium Taciti Operum interpretationem Angl. præbere, et etiam in opere quiddam progressum esse, sed Murpheii versione præveniente, conatibus suis succubuisse, quod de viro, qui quod egit, tam bene egit, dolendum est. Hæc tantum est versio Anglica, cum notis plurimis et charta geographica illustrata. Annotationes sunt plerumque a Brotierio desumtæ et Anglice versæ, cum judicio selectæ, et historicis Taciti bene accommodatæ.

C. C. Tac. Opera quæ supersunt. Editio accurate correcta. Wirceb. 1815.

C. Cornelii Taciti Opera. Edidit G. Pelrazzi, e Societ. Jesu (Profess. Eloquent. Rom.), 4 tom. 8vo. Romæ 1815.

Admirabili cum fide, ait Klügling, salvo tamen linguæ vernaculæ ingenio et elegantia, Taciti Opera Germanici vertit Frid. Car. de Strombeck, 3 tom. 8vo. maj. Brunsw. 1816. quæ versio ceteris omnibus videtur præferenda.

C. C. Taciti Opera. Edidit, Indicemque jecit, D. Joach. Diet. Seebode. Tom. I. Dial. de Orat. Vitam Agricolæ, et Germaniam continens, Hanov. 1816.—Singuli libri separatim editi sunt, eodemque anno.

NOTÆ

1 Suo igitur, immo optimo, jure hanc editionem magnis laudibus prosecutus est, ipse multum laudandus, Dibdinus, Introduction &c. to the Greek and Roman Classics, ed. 2da, 1804. p. 308.

Gli Annali di C. Cornelio Tacito, tradotte in lingua Italiana da Giuseppe Sanseverino di Signori Marcellinara, storiographo del S. M. O. Girosolimitaño. 10 vol. 8vo. Neapoli 1816.—Hanc versionem textus Latinus comitatur cum paucis notis.

Caii Cornelii Taciti Opera, ex editione Jer. Jac. Oberlini; sedula recensione accurata, quibus accesserunt Gabrielis Brotierii Supplementa, cum locupleti indice, 3 vol. 12mo. Lond. 1817.

The Germany and Agricola of C. Cornelius Tacitus, from Brotier's Text, with all his Observations, Notes, and Emendations, edited by E. H. Barker. Edit. 2da. 12mo. Lond. 1818. Nulla horum libellorum editio, præter hanc, Brotierii observationes textui subjunctas, una cum annotationibus et emendationibus, sub finem datis, continet, nempe separatim ab aliis Taciti operibus.

Caii Cornelii Taciti Agricola, Deutsch, mit Rechtfertigungen von Lud. Doederlein. 8vo. maj. Arov. 1818.

Tacitus de Moribus Germ. et de Vita Agricolæ, cura Relhan. Geographicas habet Chartas et sequitur textum Brotierianum, Cant. 1818.

Caius Cornelius Tacitus, qualem omni parte illustratum postremo publicavit Jer. Jac. Oberlin, cui posthumas ejusdem annotationes et selecta variorum additamenta subjunxit Jos. Naudet, ex Regia Inscriptionum et Literarum Academia in Instituto Gallico. 3 vol. 8vo. 1819. Hæc editio est pars Classicorum in serie vulgatorum, cui titulus est, Bibliothèqne Classique Latine, ou Collection des Auteurs Classiques Latins, avec des Commentaires anciens et nouveaux, des Index complets, le portrait de chaque auteur, des cartes géographiques, &c. publiée par Nicolas Eloi Lemaire.

Scriptores Romani, sive Selecta ex C. Tacito, &c. in usum Scholæ Etonensis: et ibid. Conciones et Orationes ex Historicis Latinis.

Ex his, levioribus quidem, conatibus, ad finem nunc perductis, patebit lectori, Taciti opera, quo minus sub initio artem typographicam exercuerint, eo magis per annos posteriores, numero et vigore crescentes, eam exercuisse; omnium Operum editiones esse quam plurimas, Operum Minorum abundare, et Libellos de Germania seorsum editos, præsertim apud Germanos, numero esse miro, sive textum Latinum, sive in linguas diversas conversiones, sive Discursus, Commentarios, et Annotationes, contempleris. Caveat vero, precamur, lector (immo nobis non precantibus cavebit) ne putet nos omnia, quæ de Taciti editionibus dicenda essent, dixisse. Multa proculdubio restant quæ per manus nostras transvolarunt; ut pro certo quam plurima per Bipontinorum transvolaverant. De Dissertationibus et Annotationibus seorsum editis plura forsan protrusimus quam quæ nostri essent officii. Nec necesse est dicere multa hujuscemodi nos effugisse: immo pauca quædam nigra nota a viris doctis signata, et nostris oculis non subjecta, non sine consilio, fatemur, prætermisimus.

INDEX

IN

C. CORNELIUM TACITUM.

INDEX

IN

C. CORN. TACITUM.

Absolute positi numeri, ad Annales referuntur:—H præfixum habentes, ad Historias:—G ad libellum de Moribus Germanorum:—A ad Vitam Agricolæ:—O ad Dialogum de Oratoribus.

B

C

D

E

F

G

H

J

K

L

M

N

O

Q

R

S

T

V

X

Z

FINIS.